

**T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

**MALİKÎ USULÜNDEKİ İHTİLAFLARIN
FURUDAKİ SONUÇLARI**

**Alhasan Ambarek Eshteivi AHMED
1440207018**

DOKTORA TEZİ

**DANIŞMAN
Prof. Dr. Adnan KOŞUM**

ISPARTA - 2019

SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI

Öğrencinin Adı Soyadı	Alhasan Ambarek Eshterwı AHMED
Anabilim Dalı	Temel İslam Bilimleri
Tez Başlığı	MALİKİ MEZHEBİNDE USUL İHTİLAFI VE FURU'A ETKİSİ
Yeni Tez Başlığı ¹ (Eğer değişmesi önerildi ise)	MALİKİ USULÜNDEKİ İHTİLAFLARIN FURUKATİ SONUÇLARI

Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliği ve YÖK Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliği hükümleri uyarınca yapılan Doktora Tez Savunma Sınavında Jürimiz 29/07/2019 tarihinde toplanmış ve yukarıda adı geçen öğrencinin Doktora tezi için;

☒ OY BİRLİĞİ

☐ OY ÇOKLUĞU²

ile aşağıdaki kararı almıştır.

- ☒ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarılı bulunmuş ve tez **KABUL** edilmiştir.
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda tezin **DÜZELTİLMESİ**³ kararlaştırılmıştır.
☐ Yapılan savunma sınavı sonucunda aday başarısız bulunmuş ve tezinin **REDDEDİLMESİ**⁴ kararlaştırılmıştır.

TEZ SINAV JÜRİSİ	Adı Soyadı/Üniversitesi	Kabul/Ret	İmza
Danışman	Prof.Dr. Adnan KOŞUM	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Prof.Dr. Saffet KÖSE	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr.Öğr.Üyesi Ünal YERLİKAYA	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr.Öğr.Üyesi Nurten Zeliha ŞAHİN	☒ Kabul ☐ Ret	
Jüri Üyesi	Dr.Öğr.Üyesi Ahmet M. PEŞE	☒ Kabul ☐ Ret	

¹ Tez başlığının DEĞİŞTİRİLMESİ ÖNERİLDİ ise yeni tez başlığı ilgili alana yazılacaktır. Değişme yoksa çizgi (-) konacaktır.

² OY ÇOKLUĞU ile alınan karar için muhalefet gerekçesi raporu eklenmelidir.

³ DÜZELTME kararı için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır.

YÖK LİSANSÜSTÜ EĞİTİM-ÖĞRETİM VE SINAV YÖNETMELİĞİ Madde 22-(6) Tez sınavının tamamlanmasından sonra jüri dinleyicilere kapalı olarak, tez hakkında salt çoğunlukla kabul, ret veya düzeltme kararı verir. Tezi kabul edilen öğrenciler başarılı olarak değerlendirir. Bu karar, enstitü anabilim/anasanat dalı başkanlığınca tez sınavını izleyen üç gün içinde ilgili enstitüye tutanakla bildirilir. Tezi başarısız bulunarak reddedilen öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir. Tezi hakkında düzeltme kararı verilen öğrenci en geç altı ay içinde gerekli düzeltmeleri yaparak tezini aynı jüri önünde yeniden savunur. Bu savunmada da başarısız bulunan öğrencinin yükseköğretim kurumu ile ilişkisi kesilir.

⁴ Tezi REDDEDİLEN öğrenciler için gerekçeli jüri raporu eklenmeli ve raporu tüm üyeler imzalamalıdır. Tezi reddedilen öğrencinin enstitü ile ilişkisi kesilir.

Bu form bilgisayar ortamında doldurulacaktır.

T.C.
SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum “Maliki Usulündeki İhtilafların Furudaki Sonuçları” adlı çalışmanın, tezin proje safhasından sonuçlanmasına kadar ki bütün süreçlerde bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Bibliyografya’da gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve onurumla beyan ederim.

Alhasan Ambarek Eshteivi AHMED
27.08.2019

İTHAF,

Bu çalışmayı; ilim yolunda karşılaştığım zorlukları aşmamda bana her türlü desteği veren, soyadını taşımaktan onur duyduğum değerli babama,

Sevgi ve merhamet sembolü, sıkıntı ve kaderlerimin şifa kaynağı kıymetli anneme,

Ruh ikizim ve hayat arkadaşım sevgili eşime,

Hayatımın mutluluk kaynağı çocuklarım ve kardeşlerime hediye ediyorum.

(Ahmed, Alhasan Ambarek Eshteivi, *Malikî Usulündeki İhtilafların Furudaki Sonuçları*, Doktora Tezi, Isparta 2019)

ÖZET

Bu araştırma Maliki usulü fıkhnı, burada yaşanan ihtilafları ve bu ihtilafların bir neticesi olan birbirinden farklı fikhî hükümleri ele almaktadır. Yapılan araştırma esnasında Malikilerde usul düşüncesi, usul düşüncesinin gelişim evreleri ve bu evrelerin Maliki usulünün oluşumuna etkileri üzerinde duruldu. Maliki ekollerinin kurulması, özellikleri ve en önemli temsilcilerinden bahsedildi. Malikilerin de görüşlerini dayandığı genel usul kuralları ile Malikilere has usul prensiplerinden bahsedildi. Malikilere has usul kaidelerindeki esnek yapının mezhebin gelişmesine etkileri ve ortaya çıkan yeni fikhî sorunları çözmedeki kabiliyeti dile getirildi. Ayrıca Malikî fikhının diğer özelliklerine de yer verildi. Bu arada İmam-ı Malik'in usul yöntemi hakkında da bilgi verildi.

Araştırmada daha çok usulü fıkıh ihtilaflarının bir sonucu oluşan fikhî uygulama farklılıklarına dair örnekler verildi. Bu örnekleri daha çok usulü fıkıh ihtilaflarının bir sonucu oluşturmaktadır. Örnekler verilirken ihtilaflı hangi usul kaidesinin bu farklı uygulamaya sebep olduğu, bu konudaki Malikî âlimlerinin görüşleri ve tercih edilen görüşün hangisi olduğu verilmeye çalışıldı.

Çalışma yapılırken Malikî mezhebine ait görüşler üzerinde araştırma ve sentezleme yöntemi kullanıldı. Mezhebe ait görüşler analiz edildi ve tercih edilen anlayış ortaya konulmaya çalışıldı.

Yapılan araştırma sonucunda fikhî ihtilafların büyük bir çoğunluğunun usul ihtilaflarına bağlı olduğu görüldü. İmam-ı Malik'in usule dair bir metin ortaya koymadığı tespiti üzerinde duruldu. Araştırmayla Malikilerde fıkıh usulüne daha çok önem verilmesinin bir ihtiyaç olduğu ortaya çıktı. Çünkü Maliki fikhında hala açıklığı kavuşturulamamış birçok fikhî mesele bulunmaktadır. O nedenle fıkıhla irtibatlı olmak kaydıyla usul bilgisine önem verilmesi gerekmektedir. Fıkıh usulünün hedefinin fikhî hükümlere nasıl ulaşılacağına yolunu göstermek olduğu unutulmamalıdır.

Anahtar Kelimeler: Fıkıh, malikî mezhebi, malikî mezhebi ekolleri, usûl.

(Ahmed, Alhasan Ambarek Eshteivi, *The Disputes in Maliki's Usul and The Results of Its on Furu al-Fiqh*, Doctoral Thesis, Isparta 2019)

ABSTRACT

This research dealt with the subject of the origins of Maliki's jurisprudence and the difference between it and what resulted from this difference in the branches of jurisprudence

Through the study of Maliki's fundamentalist thought and the stages he went through with a statement of the nature of each stage and its role in the formation of the assets of the Maliki's

Al-Malikya schools and the ways of establishing them and the features of each school and mentioning the most prominent men of these schools, and studying the general assets on which the Maliki's relied, as well as the private assets that the Maliki's were unique to others and how these assets were the reason for the flexibility of the doctrine and its validity to derive the provisions of all calamities, Which is known as the origins of Imam Malik

This study deals with the practical aspect of the research, which is the mention of the jurisprudential applications that resulted from the difference in the fundamentalist rule, by mentioning the different fundamentalist rule and the statement of the Maliki's in it and the most likely of them. The branches that follow this rule

This study was based on the analytical inductive method by following the words of the Maliki's in question and then analyzing these statements and a more correct statement

And I have recommended to increase attention to the fundamentals of jurisprudence al-Maliki; because there are many issues did not detail the statement in which it must be separated, and also must pay attention to the study of assets linked, because the objective of studying the fundamentals of jurisprudence is to find out how to derive jurisprudential rulings.

Key words: Fiqh, Maliki's jurisprudence, Al-Malikya Schools, usûl.

İÇİNDEKİLER

TEZ SAVUNMA SINAV TUTANAĞI	I
YEMİN METNİ	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
İÇİNDEKİLER	VI
KISALTMALAR	IX
ÖN SÖZ.....	X
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİKÎ USULÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI, GELİŞİMİ ve ÜZERİNDE İTTİFAK EDİLEN DELİLLER İLE İLGİLİ KURALLARI

1. MALİKÎ USULÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI VE MALİKÎ EKOLLERİ.....	4
1.1. Malikîlerde Fıkıh Usulünün Ortaya Çıkışı	4
1.1.1. Fıkıh Usulünün Doğuşu	4
1.1.2. Fıkıh Usulünün Gelişmesi ve Fıkî Mezheplerin Ortaya Çıkışı.....	9
1.1.3. Yerleşme ve Yenilenme Dönemi	12
1.2. Malikî Ekolleri.....	14
1.2.1. Medine Ekolü	17
1.2.2. Mısır Ekolü	20
1.2.3. Mağrip Ekolü	22
1.2.4. Irak Ekolü.....	24
1.3. Malikî Mezhebinin Usulü ve Özellikleri	28
1.3.1. Malikî Mezhebinin Usulü	28
1.3.1.1. Genel Usul Esasları	28
1.3.1.2. Malikîlere Ait Usul Esasları	29
1.3.2. Malikîlerde Usul Düşüncesi ve Özellikleri	32
1.3.2.1. Malikîlerde Usul Esaslarında İhtilaf Sebepleri.....	32
1.3.2.2. Malikî Usulünün Özellikleri.....	35
1.3.2.3. Usul Bilgisine Ulaşma Yolları	36

2. ÜZERİNDE İTTİFAK EDİLEN DELİLLERLE İLGİLİ KURALLAR.....41

2.1. Kitap ve Sünnet İle İlgili Kurallar	41
2.1.1. Kitapla İlgili Kurallar	41
2.1.1.1. Şaz Kıraatin Delil Kabul Edilmesi	42
2.1.1.2. Maliki Fakihlerinin Şaz Kıraat Karşısındaki Tutumları	42
2.1.2. Sünnetle İlgili Kurallar	47
2.1.2.1. Mürsel Hadis	48
2.1.2.2. Haber-i Vahid (Haber-i Vahid'in Zan veya Kesinlik İfade Etmesi)	50
2.1.2.3. Kıyasa Aykırı Haber-i Vahid	52
2.1.2.4. Herkesi İlgilendiren Konularda (Umumu Belva) Haber-i Vahidle Amel Etmek.....	62
2.1.2.5. Rivayetin Ravi'nin Fetvasına veya Ameline Ters Düşmesi	64
2.1.2.6. Manayla Hadis Rivayeti	66
2.1.2.7. Ravinin Fakih Olması Şartı	69
2.2. İcma ve Kıyas İle İlgili Kurallar	71
2.2.1. İcma ile İlgili Kurallar	71
2.2.1.1. Bir veya İki Müçtehidin Karşı Görüş Bildirdiği İcma	71
2.2.1.2. Tabiin Müçtehitlerinin Sahabe İctihatlarından Biri Üzerinde İcması .	72
2.2.1.3. Sükuti İcma.....	73
2.2.2. Kıyasla İlgili Kurallar	75
2.2.2.1. İletin Belli Bir Konuya Ait Kılınması	75
2.2.2.2. Ruhsat Alanlarında Kıyasın Geçerliliği.....	77
2.2.2.3. Kıyasın Şartlarının Oluşmaması.....	79

İKİNCİ BÖLÜM

İHTİLAFİ DELİLLER VE MALİKÎ FURUUNDAKİ SONUÇLARI

1. İHTİLAFİ OLAN DELİLLER.....	82
1.1. Nakille İlgili Deliller.....	82
1.1.1. Medine Halkının Uygulaması (Amel-i Ehli Medine)	82
1.1.2. Sahabe Kavli	86
1.2. Akla Dayanan Deliller	92
1.2.1. Mesalih-i Mürsele	92
1.2.2. İstihsan	94

2. LAFIZLARIN MANAYA DELALETİ, İÇTİHAT VE ÇELİŞKİ DELİLLERİ..	97
2.1. Lafızların Manaya Delaleti	97
2.1.1. Emir - Nehiy Kuralları	97
2.1.1.1. Emir İle İlgili Kurallar	97
2.1.1.2. Nehiy İle İlgili Kurallar	109
2.1.1.2.1. Nehiy (Olumsuz Emir).....	109
2.1.1.2.2. Nehiy Yasaklanan Şeyin Fesadını Gerektirir Mi?	110
2.1.2. Mutlak, Mukayyed ve Müşterek Kuralları.....	112
2.1.2.1. Mutlak ve Mukayyed.....	112
2.1.3. Mefhum ve Mantuk Kuralları	116
2.1.4. Umumilik - Hususilik Kuralları	120
2.1.4.1. Âmm (Umûmî) Lafızlar İle İlgili Problemler.....	120
2.1.4.1.1. Âmm Lafzın Özel Bir Sebep Üzerine Gelmesi	120
2.1.4.1.2. Çoğulun En Azı Meselesi	122
2.1.4.1.3. Şart Edatlarından "مَنْ" Edatı	123
2.1.4.1.4. Mefhum-u Muhalifle Âmm Lafzın Husûsileştirilmesi	126
2.1.4.1.5. Nadir Olan Umum İçersine Girer Mi?	127
2.1.4.1.6. Umum İfadenin Örf -Adetle Tahsisi.....	127
2.2. İctihat, Çelişki ve Tercih Kuralları	130
2.2.1. İctihat Kuralları	130
2.2.1.1. Her Müçtehit Görüşünde İsabet Etmiştir.....	130
2.2.1.2. Müçtehidin Diğer Müçtehidi Taklit Etmesi	132
2.2.2. Çelişki ve Tercih Kuralları.....	133
2.2.2.1. Mübah-Haram Karşıtlığı	133
2.2.2.2. Hükümü İsbat Eden ile Hükümü Kaldıran Haberin Çelişmesi	134
SONUÇ.....	136
KAYNAKÇA	138
ÖZGEÇMİŞ.....	146

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
b.	: bin, ibn
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celaluhu
H.	: Hicri
M.	: Miladi
ö.	: Ölüm tarihi
(r.a.)	: Radiyallahu anh
(r.ha.)	: Radiyallahu anha
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
(s.a.v.)	: Sallellahu aleyhi ve sellem
ty.	: Baskı tarihi yok
vb.	: ve benzeri
vd.	: ve devamı

ÖN SÖZ

Şükür ve sena Allah'a mahsustur. Ona hamd eder, ondan yardım ister, bağışlanmamı diler ve günahlarımın affı için ona tövbe ederim. Nefsimin şerrinden ve amellerimin kötülüklerinden ona sığınırım. Nitekim o kimi doğru yola iletirse onu kimse saptıramaz. Kimi de saptırırsa onu doğru yola iletebilecek kimse olmaz. Allah'tan başka ilah olmadığına, onun tek olup ortağının bulunmadığına, Muhammed(sav)'in onun kulu ve resulü olduğuna şahitlik ederim.

Şüphesiz Allah Teâlâ İslam'ın kurallarının ve hükümlerinin içersinde yer aldığı Kitap ve Sünneti kullarına ulaştırmakla onlara büyük bir lütufta bulunmuştur. Din bilginleri, müçtehitler görüşlerinde bu iki kaynağa dayanmışlar, Allah'ın hükümlerini bu iki kaynaktan çıkarmaya çalışmışlardır. Bu çalışmalar esnasında müçtehitlerin başvurdukları metotlar birbirlerinden farklı olmuş bunun neticesinde de birbirinden ayrı görüşler, düşünce ve yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Büyük zenginliğe sahip İslam hukukunun usul ve esasların alanında çok belirgin etkisi olan İmam-ı Malik bu müçtehitlerden biridir. Kurduğu mezhep birçok İslam ülkesinde yayılarak milyonlarca Müslüman tarafından benimsenmiştir. Bu mezhebin bu kadar revaç bulmasının sebebi belki yaşamsallığı ve usulündeki esnekliğidir.

İmam-ı Malik mezhebini birtakım kaideler, esaslar ve usuller üzerine inşa etmiştir ki, bu esas ve usuller onu sistemli hale getirip varlığını sürdürmesine yardımcı olmuştur. Zira böyle bir mezhebin üzerine inşa edildiği belli başlı kaide, esas ve usullerin olmaması düşünülemez. Ancak İmam-ı Malik bizzat kendisi mezhebi ile ilgili bu kaide, esas ve yöntemleri yazıya geçirmemiş, bazı konularda görüş ve düşüncelerini ortaya koyarken bunlara işaret etmekle yetinmiştir. Onun fıkıh usulü ile ilgili görüş ve düşüncelerini ihtiva eden bir metin kaleme almamış olmasının sebebi yaşadığı dönemin karakteri olabilir. Çünkü o dönemde usul bilgisinin açıklanması pek fazla ihtiyaç duyulan bir husus değildi. Diğer mezheplerde olduğu gibi Maliki mezhebinin de gerek fıkıh gerekse usulü fıkıh alanında gelişmesi esnasında bu kaideler, metotlar ortaya çıkmış ve her mezhep kendi usulünü oluşturmuştur. Bu dönemde Maliki mezhebi mensupları kendi mezheplerinin esas ve usullerini bilmeye mecbur kalmışlar, bu konularda kitaplar telif etmişler, İmam-ı Malik'in görüşlerinden yararlanarak onun fıkıh usulünü ortaya çıkarmaya çalışmışlardır. Bu süreç sanıldığı kadar kolay olmamıştır. Birtakım zorluklar yaşanmış, görüş ayrılıkları ortaya çıkmış, Maliki mezhebinin usulünün tanımında, sınırlarının çizilmesinde birbirinden farklı görüşler ortaya atılmıştır. Öyle ki, Maliki mezhebi âlimleri, fıkıhın ikincil meselelerindeki farklılıkların hangilerinin esas, hangilerinin usul, hangilerinin de usuldeki görüş ayrılıklarından kaynaklandığı konusunda bir sonuca ulaşamamışlardır.

Bu nedenle Maliki mezhebindeki bu farklı yaklaşımları ve birbirine zıt fikirleri görünce bunun sebeplerini ve bu sebeplerin görüşler üzerindeki etkilerini araştırmak istedim. Bunu Maliki âlimlerinin görüşlerini nereden aldıklarının ve hangi kaideye göre hareket ettiklerini ve nedenlerinin ortaya çıkarılması bakımından önemli gördüm. Maliki fıkıhının usulü üzerindeki bu farklı görüşleri öğrenme isteğimin bir diğer nedeni de bu mezhebin yaşadığım ülkenin hâkim mezhebi olması dolayısı ile söz konusu mezhebim hizmet etmektir. Birtakım istişareler ve araştırmalar yaptıktan sonra bu konuyu çalışmaya karar verdim. Çalışmanın ismini "Malikî Usulündeki İhtilafların Furudaki Sonuçları" olarak belirledim.

Sonuç olarak şunu söyleyebilirim. Bu çalışma ile bu meseleyi vuzuha kavuşturdum ve konu ile ilgili söylenmesi gereken son sözü söyledim diyemem. Ancak bu konuda gücüm yettiğince bir çalışma ortaya koydum. Hiçbir insani çalışma noksanlıktan ve üzerinde farklı fikirler ileri sürmekten hali değildir. Kemal Allah’a ait bir sıfattır. Ondan amellerimizi kabul etmesini ve söz ve işlerimizde samimi olmayı bize nasip etmesini diliyoruz.

Bu mütevazı çalışmayı tamamlamaya beni muvaffak kılan Allah Teâlâ’ ya hamd ediyor, ondan beni yaşamım boyu başarılı kılmasını ve doğru yoldan ayırmamasını diliyorum.

Bu çalışmada danışmanlığımı yapan çok değerli hocam Prof. Dr. Adnan KOŞUM’a çok teşekkür ediyorum. Zira çalışmam esnasında derin bilgisinden ve güzel ahlakından her daim istifade ettim. Kendilerinden Allah razı olsun. Yine bu çalışmaya katkılarından dolayı Süleyman Demirel Üniversitesi’nin değerli hocalarına ve çalışanlarına teşekkür ederim.

Çalışmak bizden başarı Allah’tandır.

Alhasan Ambarek Eshterwî AHMED

Isparta, 2019

GİRİŞ

“Maliki Usulündeki İhtilafların Furudaki Sonuçları” başlıklı bu çalışma ile, mümkün olduğu kadar, fıkıh konusunda Maliki mezhebinin görüşlerini anlamaya çalışmak ve bu maksatla, Maliki alimlerini görüşlerini dayandırdıkları esasları görmek, anlaşmazlıkların temelini aydınlatmaya çalışacağız. Bu amaçla, Maliki usulüne ait prensipler incelenecek, söz konusu prensiplerin Maliki mezhebine ait olup olmadığı tespit edilmeye çalışılacaktır. Çalışmamızda, Maliki mezhebinde fıkıh usulüne dair görüş farklılıklarının nedenleri tespit edilip, tercih edilen görüş ortaya çıkarılacaktır.

Maliki fıkıh usulünde ihtilaflı görüşleri bir araya toplayan bir kaynağın olmaması, bizi bu çalışmaya sevk eden nedenlerden biridir. Böylece, Maliki mezhebi özelinde, fıkhi ihtilafların asıl sebebinin usul olup olmadığı sorusunun cevabı tespit edilebilecektir.

Yaptığımız bu çalışmanın önemini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Fıkıh usulü ile fıkıhın tali konuları arasındaki bağının araştırılmasının fıkhi ihtilafların temel nedeninin bilinmesini sağlayacak bilimsel bir sonuç ortaya çıkaracak olması.
2. Fıkhi konulardaki anlaşmazlıkların usule dayalı olup olmadığının tespit edilmesi sayesinde önemli bir konuda bilgi sahibi olunması.
3. Fıkıh usulünde Maliki mezhebinde birbiri ile örtüşen ve birbirine aykırı düşen görüşlerin bilinmesi.
4. Maliki mezhebi usul ekolü hakkında bilgi sahibi olunması. Bu maksatla Maliki usul ekolünün diğer mezheplerin usul ekolleri ile bağının olup olmadığını araştırılması, Maliki usul ekolünün kendine özgü karakterinin ortaya konulması, fıkıh usulüne Malikilerin katkıları, sadece Malikilerde kullanılan usul kaideleri ve Malikilerin usulü fıkıh tercihlerinin ortaya çıkarılması.
5. Usulü fıkhıdaki ihtilaf sebepleri ve bu ihtilafın fıkıhın tali konuları üzerindeki etkilerinin gösterilmesi.
6. Araştırmacıların dikkatinin fıkıh usulü, fıkıh usulünde ihtilaf sebepleri, ihtilafın sonuçları konularına çekilmesi ve Maliki mezhebi bağlamında konunun derinlemesine incelenmesi.

Yaptığımız ön çalışmalarda, çalışma konumuzla ilgili başka bir araştırma göremedik. Yakın sayılabilecek çalışmalardan bir kısmı fıkhi problemlere temas etmeden Maliki fıkhi usulünü ele almış, mezhebin bu usul üzerine inşa edilmiş olmasından bahsetmiştir. Örneğin, Abdullah b. Abdurrahman eş-Şa'le'nin "İmam-ı Malik'in Fıkıh Usulü ve Delilleri" kitabı ile Fadia Musa'nın "İmam-ı Malik'in Akli Usulü" adlı kitabı bu tarz bir çalışmadır.

Çalışmalardan bazıları ise sadece fıkhi ihtilafları ele almış, usule temas etmemiştir. Abdülaziz Salih el-Huleyfe'nin "Maliki Mezhebinde Fıkhi İhtilaflar" adlı kitabı buna örnek teşkil etmektedir.

Bazıları ise, İmam-ı Malik'ten nakledilen birbirine zıt görüşleri içeren usulü fıkıh konularını ele almış ancak diğer Maliki alimlerinin görüşlerine yer vermemişlerdir. Hatim er-Razi'nin "et-Tahkik fî Mesaili Usulî'l-Fıkhi Elleti İhtelefe'n-Naklû fihâ an Malik" adlı eseri bu meyanda yazılmıştır.

Araştırmamızda analiz, sentez, sonuç çıkarma yöntemlerini kullanacağız. Bunu yaparken de şu adımlar takip edilecektir:

Maliki mezhebinde yazılmış usule ait ihtilaflı konular ile görüş sahiplerini ele alan kitaplar araştırıp incelenecektir. İhtilaflı konularda usule ait prensipler tespit edilerek müçtehitlerin bu konulardaki görüşlerine, zaman zaman da tercih edilen görüşlerin hangileri olduğuna temas edilecektir. Maliki mezhebine ait güvenilir fıkıh kitaplarından usul prensiplerinden kaynaklanan fıkhi sonuçlar ve konu ile ilgili ulemanın görüşleri aktarılacaktır. Her fıkhi problemin sonunda anlaşmazlık sebepleri zikredilirken ihtilafa konu olan usul kaidelerine işaret edilecektir. Bulunması halinde, konu ile alakalı mezhebin görüşlerinden örnekler de gösterilecektir. Eğer konu ile alakalı fıkıh uygulamalarındaki anlaşmazlığın usul anlaşmazlığından kaynaklandığını gösteren mezhep imamlarının görüşleri varsa bunlarla çalışmamızın bir sonucu olarak fıkhi ihtilafların usul ihtilafından kaynakladığı gösterilmeye çalışılacaktır.

Çalışmada, usule ait konuların bilinen usul konu tasnifine uygun olarak; deliller, hükümler, lafızlar, karşıtlıklar, içtihatlar vb. şekilde bölümlere ayrılarak incelenecektir. Kuran ayetleri sureleri ve ayet numaraları gösterilecek; Hadis-i Şerifler, kitab, bab ve hadis numaraları verilerek zikredilecektir. Dipnotta kaynak kitaplar ilk geçtiğinde tanıtılıp, daha sonra her geçtiğinde sadece cilt ve sayfa numarası verilecektir.

Konun uzun ve geniş olmasına karşın, konuyu ele alan kaynakların yetersizliği, Maliki mezhebinde fıkıh usulünü ele alan kaynakların azlığı, İmâm Mâlik'ten yapılan nakillerin birbirleriyle çelişmesi ve aralarında tercih yapmanın zorluğu, bir fıkhi konunun birbirinden farklı usul kaidelerini ilgilendirmesi ve belli bir fıkhi konunun tek bir usul kaidesine bağlanmasındaki zorluklar ile araştırma konusunun uygulama tarafında, fıkıhın tali konularının usul kaidelerine bağlanmasındaki zorluklar, çalışmamızda karşılaştığımız muhtemel güçlüklerden bazılarıdır.

Çalışmanın planı, giriş ve iki bölüm ile sonuç bölümünden müteşekkildir.

Birinci bölümünde, öncelikle, Maliki fıkıhının ortaya çıkışı, maliki fıkıh ekolleri ve Maliki mezhebinin usul ve özellikleri ele alınacaktır.

Burada Malikilerde fıkıh usulünün ortaya çıkışı anlatılacak, ayrıca Maliki fıkıhının kuruluşuna veya doğuşuna, gelişmesi veya mezhebin yayılmasına, mezhebinin yerleşmesi ve yenilik hareketlerine müstakil başlıklar halinde temas edildi. Bunun yanı sıra Maliki ekolleri ele alındı. Bu bölümde Medine, Mısır, Mağrip ve Irak ekolleri tanıtılacaktır.

Birinci bölümün ikinci kısmında, üzerinde ittifak edilmiş delillerle ilgili kaideler, Kitap Sünnet, icma ve kıyas ile ilgili kaideler müstakil başlıklar halinde ele alınacaktır.

İkinci bölümde, ihtilafı deliller ile ilgili kaideler konusu incelenecektir. Bu bölümde nakil usulü başlığı altında, Medine halkının uygulaması, Sahabe kavlinden bahsedildi. Akli usul delilleri başlığı altında, masalih-i mürsele ve istihsan anlatılacaktır. Lafızların manaya delaleti, içtihat ve karşıtlık ile ilgili kaidelerden bahsedilecektir. Bu bölümde, lafzın manaya delaleti kuralları başlığı altında, emir nehiy ile ilgili kaideler, mutlak, mukayyed, müşterek ile ilgili kaideler, anlaşılan(mefhum) ve telaffuz edilen(mantuk) ile ilgili kaideler, umum ve husus bildiren lafızlar ile ilgili kaideler ayrı ayrı ele alınıp incelenecektir. Ayrıca içtihat ve zıtlık ile ilgili kaideler başlığı altında, içtihat kuralları, karşıtlık kuralları değerlendirilecektir.

Sonuç bölümünde elde ettiğimiz veriler kısa ve öz bir şekilde verilecektir.

Hamd ve övgü âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

BİRİNCİ BÖLÜM

MALİKÎ USULÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI, GELİŞİMİ ve ÜZERİNDE İTTİFAK EDİLEN DELİLLER İLE İLGİLİ KURALLARI

1. MALİKÎ USULÜNÜN ORTAYA ÇIKIŞI VE MALİKÎ EKOLLERİ

1.1. Malikîlerde Fıkıh Usulünün Ortaya Çıkışı

1.1.1. Fıkıh Usulünün Doğuşu

Bir konuda yapılan ilmi bir araştırmanın olmazsa olmazlarından biri de çalışılan konunun geçirdiği aşamaları incelemek ve ortaya çıkarmaktır. Bunun nedeni üzerinde çalışılan konunun zaman içinde geçirdiği aşamaları ortaya çıkarmak, hangi durumdan hangi durumlara evrildiğini göstermek, bu değişim süreçlerinin konu üzerinde nasıl etkiler oluşturduğunu ortaya çıkarabilmektir. Bu bölümde Maliki fıkıh usulünün ortaya çıkışı, gelişmesi, durgunluk dönemi, istikrar ve yenileşme dönemi hakkında bilgi vereceğiz. Fıkıh usulü ve içtihat metodunun İmam-ı Malik ile başladığını izah ederken, her ne kadar usul kaidelerinin onun tarafından açıkça belirlendiğini söyleyemesek de yaptığı içtihatlarda usulü fıkha ait belirgin bir metot takip ettiğini açıklamaya çalışacağız.

Malikî usulünün ortaya çıkış dönemi Maliki fikhının ve usulünün en önemli aşaması kabul edilir. Ancak bu dönemde usulü fıkıh kitaplarında yer aldığı şekilde tarifi yapılmış, bölümlere ayrılmış bir usulü fıkıhtan söz etmek mümkün değildir. Ancak usul bilgisi zihinlerde varlığını sürdürmüştür. İmam-ı Malik(r.a.) genel anlamda usulü fıkha dair bir kitap telif etmemiştir. O kendi fıkıh usulünü ortaya koyan bir eser de kaleme almadığı gibi mezhebini üzerine inşa ettiği usul kaidelerini içeren bir eser de vücuda getirmemiştir. İmam-ı Malik(r.a.) kendi dönemindeki ve kendinden önceki dönemlerdeki fıkıhçıların izlediği yolu takip etmiştir. Usulü fıkıh ondan sonraki dönemde çoğu usul âlimlerinin kabul ettiği gibi bu ilmin ilk kurucusu olan İmam-ı Şafii(r.a.) tarafından yazılı kurallara bağlanmıştır.

Bunun sebebi bizim de kanaatimize göre hükümler ve fikhın tali konularına ait hususlar dönemidir. Usul dönemi değildir. Bu dönemde içtihatlar içi kurallar koymaya

ihtiyaç duyulmamıştır. Usulü bilgisi o dönem âlimlerinin aşına oldukları bir yeterlilikler. Onlar sağlam bir Arapça bilgisine sahip olmanın yanı sıra ilk döneme de yakın bir zaman diliminde hayat sürmüşlerdir. Maliki âlimlerinin İmam-ı Malik(r.a.)'ten naklettikleri usule ait bilgiler onların onun fetvalarından ve sorulara verdiği cevaplardan çıkarttıkları sonuçlardır. Yoksa bu hususta İmam-ı Malik (r.a.)'ten yazılı bir metin onlara ulaşmış değildir.

Sonuç olarak bakıldığında Malikilerin usulü fıkha dair özel bir ekole mensup oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu ekol kelim ekolü içinde yer almamıştır. Çünkü Mezhebe ait usul kuralları dikkat edilirse fıkhn furu konularından sonra oluşturulmuştur. Yoksa usul kaideleri fıkhn tali konularından önce şekillenmemiştir. Araştırmanın ileriki sayfalarında bu usul ekollerinin özelliklerine ayrıca temas edilecektir.

İlk devrin usul dönemi olmayıp hüküm dönemi olduğunu gösteren delil ise devrin karakteri ve bu devirde telif edilen eserlerin özellikleridir. Bakıldığında bu devirde yazılan eserlerin hepsi fikhî mezheplerin ortaya çıkmasına sebep olan fikhî hükümler ve fetvalarla alakalıdır. İmam-ı Şafi (r.a.)'nin er-Risale'sinden başka usulü fıkha dair yazılmış kitap bu devirde görülmez. er-Risale'den sonra usulü fıkha dair yazılmış eserleri incelediğimizde onların konularının farklı olduğu anlaşılır. Bu kitapların aslında mezhepler arasındaki ihtilafli konuları ve müellifin kendi mezhebini savunan cevapları içerdiği görülür. Bu kitapların yazılmasındaki amaç fıkhn usulü ya da fıkhn usulüne dair müstakil bir kitap telifi değildir.

İlk devri hükümler dönemi olarak isimlendirmemiz; bu dönemde âlimler her hangi bir kurala ve usule dayandırmadan hükümler vermişlerdir, anlamına gelmez. Bundan maksat bu dönemde âlimlerin daha çok hüküm vermekle meşgul olmalarıdır. Mesela İmam-ı Malik, mezhebini üzerine inşa ettiği usul ile ilgili çok az şey söylemiştir. Bu konudaki bilgiler onun fetvalarından ve içtihatlarından çıkarılmıştır. Bu konuda Muhammed Ebu Zehra şöyle der; "İmam-ı Malik mezhebini üzerine kurduğu, ondan yararlanarak fıkhn tali konularında hükümler verdiği, hüküm çıkarırken kendisini ona bağlı hissettiği usulü ile ilgili bir eser vücuda getirmemiştir. O bu konuda çağdaşı Ebu Hanife gibi hareket etmiştir. Hüküm çıkarma ve tespit etmede usul bilgisi ortaya koyan ve delil getirirken hangi sebeple hareket ettiğini ve neden o delili değil de bu delili uygun gördüğünü açıklayan talebesi İmam- eş-Şafii gibi davranmamıştır. Ancak İmam-ı

Malik her ne kadar hüküm çıkarmada fıkıh usulü hakkında bilgi vermese de bazı olaylar ile bazı problemler ve fetvalara yönelik ortaya koyduğu eserler onun takip ettiği usule işaret etmektedir."¹

İmam-ı Malik el-Muvatta da yer alan birçok ifadenin yanı sıra kendisinden talebeleri ve çağdaşları yoluyla nakledilen birçok meselede özet olarak metodundan bahsetmektedir. Ancak kendisinden metin olarak nakledilen bu ifadeler onun usulü hakkında yerterli bilgi sahibi olmamıza imkân tanımamaktadır.

İmam-ı Malikin dönemi özellikle hadis ve rey ekollerinin ortaya çıkmasından sonra çok sayıda tartışmaların, fikri münazaraların yapıldığı bir devirdir. Bu devir aynı zamanda fıkıh usulü ilminin de ortaya çıkmaya başladığı dönem olarak kabul edilir. Bu devirde mezhep imamları hüküm çıkarma kaideleri ve içtihat usulleri ortaya koymuşlardır. Her bir imamın kullandığı kendisine has bir metodu ve usul düşüncesi bulunmaktadır. Bu durum İmam eş-Şafii'nin bu ilim dalında ilk tuğla kabul edilen er-Risale adındaki kitabını yazma sebebini teşkil etmiştir. Her ne kadar Eş-Şafii'den önce Hanefilerin fıkıh usulü ile ilgili eser yazdıkları söylenmekte ise de bunu ispat edecek bir delil bulunmamaktadır.

Maliki âlimlerinin çoğu İmam-ı Malik'in sınırlarını çizdiği bir usulü bulunduğu görüşündedirler. Onlara göre İmam-ı Malik'in fıkhi hükümleri çıkardığı usule ait özel bir yöntemi ve yolu vardır. İbnü'l-Arabi ve el-Kadi İyaz bu görüştedir. İbnü'l-Arabi Muvatta şerhinin giriş bölümünde şöyle der: "İmam-ı Malik bu eserini fıkıhın tali konuları ile ilgili bir usul üzerine bina etmiş ve burada fıkıh konularını ve problemlerini ele alırken usulü fıkıhın prensiplerinin büyük bir kısmına dikkat çekmiştir."²

İbnü'l-Kassar da Mukaddime adlı eserinde şu ifadeleri kullanır: " İmam-ı Malik mezhebinin ana unsurudur. Allah Teâlâ ona içtihatlarında güzellik, hikmet ve üstün nitelik gibi birçok hususiyet bahşetmiştir. Size onun mezhebinde fıkhi meseleleri ele alırken gördüğüm usul esaslarından bir kısmını sunmak isterim."³

el-Kadi İyaz Tertibu'l-Medarik adlı eserinde şöyle der: "Sen bu mezhep imamlarının tartışmalarına ilk baktığında ve onların fıkhi konulardaki içtihatları,

¹ Muhammed Ebu Zehra, *İmam-ı Malik Hayatı Dönemi Görüşleri ve Fıkıhı*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, İkinci Baskı, s. 271-272.

² el-Kadi Ebû Bekr İbnü'l-Arabi, *el-Kabs fi Şerh-i Muvatta Malik b. Enes*, Tahkik Muhammed Abdullah Veled Kerim, Darü'l-Garb el-İslami, Birinci Baskı, 1992, C. 1, s. 75.

³ el-Kadi İbnü'l-Kassar, *Mukaddime fi Usul'l-Fıkıh*, Tahkik Mustafa Mahdum, Daru'l-Muallime, Birinci Baskı, 1420/1999, s. 133.

dayandıkları deliller üzerine durup düşündüğünde İmam- Malik'in bu konularda gerek Kuran-ı Kerim ayetlerinden delil getirmesinde gerek hadisleri ele almasında, bunun yanı sıra kıyasa ve fıkıhın diğer kaynaklarına yönelmesinde diğer bir çok güvenilir fıkıh imamlarının yapmadığı düzenli bir metoda sahip olduğunu görürsün."⁴

İmam-ı Malik'in kendine has bir fıkıh usulüne sahip olduğu onun el-Leys b. Sa'd'a yazdığı mektupta açıkça görülmektedir. Bu konuda Medine ulemasının icması bulunmaktadır. O mektubunda şöyle der: "Bana haber geldi ki, sen bizim yaşadığımız bölgedeki âlimlerin yaptıklarına aykırı bir tarzda insanlara fetvalar veriyormuşsun. Mutlaka insanlar Medine halkına uyar."⁵ Yine İmam-ı Malik Muvatta'dan bahsederken şu ifadeleri kullanır: "Burada Allah Resulünün hadisleri, Sahabe ve Tabiin kavilleri, benim görüşüm ve içtihadım ki, ben bunları yaşadığın bölgedeki ilim ehlinen öğrendim ve onların takip ettikleri çizginin dışına çıkmadım."⁶

Muvatta'ı okuyan herkes orada birçok hüküm çıkarmaya yönelik kaideler ve usule ait prensipler bulur. Bununla alakalı olarak İmam-ı Malik'in şu sözü dikkat çeker: "Ben bir konuda bir şey söylediğim zaman o konuda bizim yaşadığımız bölgedeki insanları uygulamalarını ve uygulana gelen hükümleri söyledim. Onu âlim cahil herkes bilir ve üzerinde ihtilaf yoktur. Aynı şekilde söylediklerim yaşadığım bölgedeki uygulamalardır. Bazı ilim ehlinen naklettiklerim ise âlimlerin güzel buldukları görüşlerdir. Eğer bir meselede âlimlerden de bir şey duymamışsam doğru ya da doğruya yakın bir görüşe ulaşmak ve Medine ehlinin yolundan ve görüşlerinden uzaklaşmamak için bu yolda yürüyen kimselerin izini takip ederek içtihatla bulundum." Bu ifadelerden İmam-ı Malik'in fıkıhta bir usul takip ettiği anlaşılmaktadır. O da Medine ehlinin uygulamalarıdır.

İmam-ı Malik birçok yerde hükmün kaynağına işaret etmiş ve mezhebini üzerine inşa ettiği bazı usul kaidelerini açıklamıştır.

Talebesi İbn Vehb bu konuda şu rivayette bulunur: "İnsanlar arasında verilen hükümler iki çeşittir. Birisi Allah'ın Kitabında olan veya sünnetin belirlemiş olduğu hükümdür ki, bu vacip ve senin için kesin doğru olan hükümdür. İkinci bir hüküm

⁴ el-Kadi İyaz, *Tertibü'l-Medarik ve Takribu'-Mesalik li Marifeti Ayani Mezhebi Malik*, Vizaretu'l-Evkaf el Mağribiyye, İkinci Baskı, 1403/ 1983, c.1, s. 89.

⁵ el-Kadi İyaz, *Tertibü'l-Medarik*, c.1, s.41.

⁶ Malik b. Enes Ebu Abdillâh el-Esbâhi, *Muvatta Malik*, Muhammed Fuad Abdülbaki, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Mısır, Babu'l-İ'tikaf, Hadis No:687, c.1, s.313.

vardır ki, bu müçtehidin içtihadıyla ulaştığı hükümdür. Bunda müçtehidin isabet etmesi umulur."

İmam-ı Malik'in görüşlerini dayandırdığı bir diğer usul kaidesi de bir usuli kıyastır. Birçok konuda bu usul kaidesini kullanmıştır. Mesela el-Muvatta' da kayıp kişinin eşi konusunda şöyle der: Kayıp kişi eşine geri döndüğünde- eşi başkasıyla evlenip kocasından rici talakla boşandıktan sonra, kayıp koca onun boşandığını bilip bu boşamanın rici talak olduğunu bilmemesi halinde- boş olup olmadığı tam belli olmayan eşiyle yeniden evlenebilir.

Ancak Maliki âlimlerinin çoğu bu görüşü benimsemez. Bize göre İmam-ı Malik burada ayrıntılı usul kaidelerine göre hareket etmiş, ancak bu yol sonrakiler tarafından tercih edilmemiştir. İmam-ı Malik döneminin kültüründen ve kendisinden önceki ulemeden etkilenmiş hüküm verirken zaman zaman açık ve anlaşılır olmayan yöntemlere başvurmuş, bazen kendi belirlediği usul kaidelerine göre bazen de bunlardan bahsetmeden hareket etmiştir. Bundan dolayıdır ki, maliki uleması onun fetvalarından ve görüşlerini savunduğu metinlerden onun usul bilgisini çıkarmaya çalışmışlardır. İmam eş-Şafii ile İmam-ı Malik'e bakan kişi ikisi arasında açık bir yöntem farkının olduğunu görür. İmam eş-Şafii usulü fıkıhla ilgili er-Risale adlı eserini yazdığında bu onun fıkıh alanında açık bir yönteminin olduğunu gösterirken aynı zamanda Maliki ulemasının çoğunun kabul ettiği gibi İmam-ı Malik'in kendine has usul kaidelerinin bulunmadığını da göstermektedir. Maliki usulü fıkıhı İmam- Malik'ten sonra onun ve onun talebelerinin kitaplarından çıkarılmıştır. Bunları söylemek İmam-ı Malik'in büyüklüğünü küçültmek maksadı taşımaz. Bu İmam-ı Malik'in mezhebini inşa ederken, fetvalarını verirken hangi usul bilgilerine göre hareket ettiğini araştırarak ortaya çıkarmak gibi önemli bir görevi yerine getirmektir.

İmam-ı Malik'in fıkıhta takip ettiği bir usulü var mıydı, yok muydu, sorusuna cevap aramaya çalıştıktan sonra genel anlamda Maliki usulü nedir? sorusunun cevabını vermek gerekir. Maliki usulü İmam-ı Malik'in fıkhi fetvaları ve hükümlerinde görüşlerini temellendirdiği esaslar mıdır? Yoksa her dönemde bütün Maliki âlimlerinin kullandıkları Maliki mezhebine ait usul kaideleri midir?

Muhammed Ebu Zehra'ya göre birincisi tercihe şayandır. Çünkü gerçeğe uygun düşen budur. Maliki ulemasının çoğunluğuna göre ise ikincisi tercih edilmelidir.

Bu yaklaşım farklılığı asıl meseleye zarar vermez. Zira Maliki mezhebinin fıkıh usulü ister İmam-ı Malik'e ait olsun isterse mezhebin takipçilerine ait olsun bunlar Maliki âlimlerinin hüküm verirken görüşlerini dayandırdıkları ortak prensiplerdir.

Bize göre bu konuda kabul edilmesi gereken şey Maliki usulünün araştırma ve iz sürme neticesinde oluşturulmuş olmasıdır. Bu usulü ne İmam-ı Malik ne de onun talebeleri belirlememiştir.

Bize göre fıkıh usulünün mezheplere göre sınıflandırılması ve bölünmesi doğru değildir. Bu fıkıh usulüne zarar vermektedir. Çünkü usul belirli bir mezhebe göre takip edilmesi gereken bir şey değildir. Usul, akıl yürütme ve hüküm çıkarmada izlenmesi gereken bir yöntemdir. Usul ilminin prensiplerinin tespiti anlaşmazlıkları azaltmak ve içtihat birliğine ulaşmaktır. Her mezhebe göre ayrı usul kaidelerinin olması bu ihtilafları azaltmak yerine arttırmaya neden olmuştur.

1.1.2. Fıkıh Usulünün Gelişmesi ve Fıkî Mezheplerin Ortaya Çıkışı

Bu dönem birinci dönemin bitmesinin peşinden başlar. Yani İmam-ı Malik'in metodu yazdığı kitaplar ve verdiği fetvalar yolu ile tam olarak yerleştikten sonra arkadaşları onun metodunun ne olduğu üzerinde çalışmaya başladılar. Bu dönem aynı zamanda usul kaidelerin tespit edildiği dönemdir. Çünkü bu dönemin âlimleri mezheplerinin usullerini belirlemeye çalışmışlar ve bu usulleri mezhep imamlarına ait metinlerden bulup çıkarmışlardır.

Maliki mezhebinin usulü İmam-ı Malik'in el-Muvatta'ı, diğer eserleri ve fetvaları incelenerek tümevarım yolu ile tespit edilmiştir. Bu dönemde Maliki mezhebin usulüne ait özel olarak telif edilmiş bir eser bulunmadığı gibi genel anlamda usulü fıkha ait bir eser de bulunmamaktadır. Bu dönemi değerlendiren kimse bu dönemde el-Bakillani' ye kadar eş-Şafii'nin eserinden başka usulü fıkha dair yazılmış bir eser bulamaz. Bunun sebebi bu dönemin fıkhi mezheplerin taraftar topladığı ve yayıldığı dönem olmasıdır. Bu dönemde âlimler ve ilim talebeleri kendi mezheplerini müdafaa etmek, kendilerine yapılan sataşmalara cevap vermekle meşgul olmuşlardır. Bu dönemde Medine halkının uygulamaları, el-istihsan vb. gibi özel usullerden bahseden kitaplara rastlanır.

Söz konusu dönemde Maliki mezhebinin taraftarları da diğer mezheplerin taraftarları gibi mezheplerini müdafaaaya, muhaliflere cevap vermeye ve mezheplerinin üzerine inşa edildiği usulü savunmaya gayret göstermişlerdir. Bizim tespit edebildiğimiz kadarıyla bu dönemde Malikiler tarafından yazılmış ilk kitap Ebu Bekr

el-Lebbad'ın "er-Red ale's-Şafii" eseridir. Aynı şekilde Hammad b. İshak da "er-Red ale's-Şafii" adlı bir eser yazmıştır. Yine Muhammed b. Abdül-Hakem ile İbn Abdî'l-Ber' in aynı isimde eserleri mevcuttur.⁷Malikilerin Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybani'nin "Medine halkının uygulaması" ilkesine reddiyesine yazdıkları karşı reddiye bu kabil eserlerdendir.⁸

Burada anlatılanlar bu dönemde usul düşüncesinin nasıl bir hüviyet taşıdığını açıkça göstermektedir. Söz konusu dönemde sadece mezhep savunuculuğu maksadı ile yapılmış faaliyetler bulunmaktadır. İbn Abdî'l-Ber bu dönemdeki mezhebi taassup ve mezhebi müdafaa konusunu anlatırken şu ifadeleri kullanır: "Şunu bilmelisin ki, selef döneminde iki kişi veya iki topluluk arasındaki fikri münazara doğruya ulaşmak için işin doğru tarafını anlamaya çalışmak maksadı ile yapıldı. Böylece hükmün aslı ve illeti bilinir benzer durumlar içinde aynı hükümler verilirdi. Şimdi bizim dışımızda her bölgede ve bizim yolumuzdan giden el-Mağrib halkı bir hüküm verirken illet üzerinde durmuyor ve verilen hükmün meselenin hangi yönünü ile ilgili olduğunu bilmiyorlar. Onlardan biri mesela; bu konuda falancanın, filancanın rivayeti var ve falanca da onlara muhalefet etmiştir, diyor. Bunu söylerken rivayetin manası, esası, konunun hangi yönü ile ilgili olduğu üzerinde durmuyor. Sanki muhalefet eden kimse Kuran-ı Kerim'e veya sabit bir sünnete muhalefet etmiş sanılıyor. Bunun yanı sıra birbirine zıt rivayetleri helal ve haram konularına uyguluyorlar. Hâlbuki bu İmam-ı Malik'in usulüne aykırıdır. Onların mezheplerinin usulüne uymayan tarafları bulunmaktadır ki, bunları burada anlatacak olursak söz uzadıkça uzar. Yine onlar, mezheplerinin usulünü iyi bilmemeleri sebebiyle Ebu Hanife, eş-Şafii veya Davud b. Ali vb. gibi fakihlerden birinin görüşünü savunan birisi ile karşılaştıklarında şaşırıp kalırlar. Çünkü onlar mezheplerine ait farklı görüşleri de bilemezler.⁹

el-Hacevi dört mezhebin imamlarına körü körüne bağlılık ve taklitten kaynaklanan fıkıh ve fıkıh usulündeki donukluk ve hareketsizliği ve bu dönemin ilmi durumunu anlatırken şunları söyler:"Bu asırda içtihat azalmaya, taklit artmaya devam etmiştir. Bu durum hicri dördüncü asra kadar devam etmiştir. Âlimler Ebu Hanife'nin,

⁷ el-Kadi İyad, *Tertibü'l-Medarik*, c.2, s.182.

⁸ Muhammed b. İshak Ebu'l-Ferec İbnu'-Nedim, *el-Fihrist*, Daru'l-Marife, Beyrut, Birinci Baskı, 1398/1978, c. 1, s. 282.

⁹ Ebu Amr Yusuf b. Adillah en-Nemri el Kurtubi, *Cami-u Beyani'l-İlm ve Fazlih*, Tahkik, Ebu Abdirrahman Fevaz Ahmed Zemreli, Müessesetü'r-Reyyan-Dar-u İbn Hazm, Birinci Baskı, 1424/2003, c.2, s.328.

Malik'in, eş-Şafii'nin ve İbn Hanbel' in fıkıhı üzerinden bir taklit programı uygulamaktan memnun olmuşlardır. Bu dönem âlimlerinin belli mezheplerin usullerine bağlı kalmaları her grubu kendi içine hapsedmiş ve mezhep imamlarının görüşleri Kitap ve Sünnet mesabesine getirmiştir. Bu durum mezhepler ile dinin kaynakları arasında engeller oluşmasına sebep olmuştur. Fıkıh imamlarının sözleri ve görüşleri din haline gelmiş, mezhep imamının sözünü anlama ve uygulama kabiliyetine sahip olan kimseler mukallit müçtehit, mezhepte müçtehit olarak isimlendirilir olmuşlardır."¹⁰

Bu ilmi durgunluğa rağmen bu dönemde Malikiler usul ilmine çok önem vermişler ve bu alanda eserler vücuda getirmişlerdir. Genel olarak fıkıh usulü çalışmaları üzerinde düşünüldüğünde Malikilerin bu alana çok hizmet ettikleri görülür. Bunun kanıtı Irak Malikilerinin bu dönemde telif ettikleri eserlerdir. Maliki mezhebinin Irak ekolu bu dönemde İmamı-ı Malik'in usulü üzerine daha önce örneği görülmemiş tarzda metodik çalışmalar ortaya koydular. Irak ekolünü mezhebi ve usulünü savunma bakımından diğer Maliki ekollerinden ayırtıran en önemli saik onların mezhebi tartışmaların ve ihtilafların merkezinde bulunmalarıdır.

Usul ilmindeki bu güçlü hareket İmam-ı Malik'in talebelerinden İbnü'l-Kasım ve Irak ekolu âlimlerinden el-Kadi Abdü'l-Vehhab ile başlar, İbnü'l-Kassar ve usulü fıkıhta el-İmam eş-Şafii'den sonra ikinci öncü kişi sayılan "et-Takrib ve'l-İrşad" kitabının yazarı el-Bakillani ile devam eder. Bu alanda eser vermiş diğer âlimler ise şunlardır. "el-Lüma" müellifi Ebu'-Ferec el-Maliki, Usulü fıkıh yazarları el-Ebheri, İsmail İbn İshak, usulü fıkıha dair çok sayıda görüş ileri sürmüş İbn Huveyz Mendad, Ebu Bekr Muhammed el-Verrak, Kasım b. Mehammed el-Kurtubi, el-Baci, et-Tartuşi, İbnü'l-Arabî, el-Maziri ve diğerleri. Bu kişiler bu dönemde usulü fıkıhın farklı problemlerine dair orijinal fikirler ortaya koyan, yenilik ve arınma getiren önemli müelliflerdir.¹¹

Bu dönemde usulü fıkıh alışılmış halinin dışına çıkarak usul prensiplerinin delillerine de yer vermeye başlamıştır. Delilleri ile fıkıh usulü tarzının öncülüğünü yapan "İhkamu'l-Fusul ve'l-Hudut ve'l-İşare" eserinin yazarı el-Baci olmuştur.

Dr. Abdulvehhab Ebu Süleyman istatistiki araştırmasında şu ifadeleri kullanır: "Bu dönem usul ilmi ve varlığına katkı sağlamak için gayret sarf etmiş birçok büyük usul âlimi ve müçtehidi bakımından nasipli bir dönem olmuştur. Bu büyük âlimler

¹⁰ Muhammed İbnü'l-Hasan el-Hacevi es-Saalebi, *el-Fikru's-Sâmî*, Daru'l-Maarif, Rabat, 1340/ 1922, III, 2-3.

¹¹ İbnu'n-Nedim, *el-Fihrist*, s. 284.

kendilerinden sonraki nesillere orijinal, diğerlerinden hareket noktası ve özgür oluşu ile ayrılan bir düşünce bırakmışlardır. Bu dönemdeki anlaşmazlıklar; düşüncede tekelleşmenin sebebi ve usulü fıkıh ilminde fikri hareketi tetikleyen tenkit faaliyetlerinin kaynağı "İstihsan" gibi konular üzerinde olmuştur."¹²

1.1.3. Yerleşme ve Yenilenme Dönemi

Yerleşme ve yenilenme dönemi genel olarak usulü fıkıhın özel olarak Maliki usulünün en önemli dönemidir. Bu dönemde Maliki usulü fıkıhı olgunluk ve kemale erme dönemine girmiştir. Ortaya çıkan yeni metotlar ve usuller bu dönemde Maliki usulünün sunum şekli ve kurallarında birçok şeyi değiştirmiştir. Bu dönemde bu ilim dalı gerek biçim gerekse muhteva bakımından birtakım gelişmelere şahit olmuştur. Bunun sebebi usulü fıkıh dâhil bütün ilimlere sıralama ve sınıflandırma tekniğinin girmiş olmasıdır.

Dr. Muhammed el-Müntar şöyle der: "Hicri yedinci asra geldiğimizde Maliki usulü fıkıhı, kaide kalıpları geliştirmede yeni metotlar ve usuller bularak olgunluk ve ustalık olarak kendini gösteren yeni bir döneme girer. Bu dönemde usul ilminin yazılı kaynakları arasında önemli yeri olan usul çalışmaları kendini gösterir. İbn Şas, İbn el-Kattan el-Fasi, İbn Raşık, İbnü'l-Hacib ve el-Karafi bu dönemim önemli âlimlerindendir."¹³

Yerleşme ve yenilenme döneminin başlarında usulü fıkıh alanında yazılmış kitapların en iyilerinden sayılan el-Burhan şerhi yazarı el-İmam el-Ebyari karşımıza çıkan en önemli âlimdir. Yine ilim ehlinin bağlanıp üzerine birçok şerhler yazdığı muhtasar usul kitabının müellifi İbnü'l-Hacip, Nefaisü'l-Fusul ve'l-Furuk, Tenkihu'l-Fusul ve şerhi gibi bu alanda birçok kitap yazan el-Karafi bu dönemin dikkat çeken âlimleri arsında yer alır. Bu devirde öne çıkan büyük âlimlerden biri de devre yenilenme dönemi isminin verilmesinde pay sahibi olan el-İmam eş-Şatibidir. eş-Şatibi el-Muvafakat isimli eserinde usulü fıkıh ilmini kendisinden önce hiç kimsenin ele almadığı şekilde ele almış ve bu ilme yeni bir nitelik kazandırmıştır. O, usul konularını amaçlar nokta-i nazarından değerlendirmiş, bu alanda makasıt adıyla yeni bir ekol oluşmasına öncülük etmiştir.

¹² Abdülnehhab İbrahim Ebu Süleyman, Daru's-Şuruk, *el-Fikru'l-Usuli Dirase Tahliliyye Nakdiyye*, Birinci Baskı, 1403/1982, s.433.

¹³ Muhammed el-Müntar, *Kırae Marifiyye Fi Menheci't-Tasnifatı'l-Usuli ind'l-Malikiyye*, Mecelletü'l-İhyai'l-Mağrib, el-Aded, 33, s. 8.

Yerleşme ve yenilenme dönemi, usul düşünce yönteminin yenilenmesi dönemidir. Bu dönemde usul ilminin bünyesine yeni bölümler ilave edilmiştir. Bu değişim el-Muvafakat kitabının bölümleri arasına "Makasidü's-Şeria" adıyla yeni bir bölümün ilave edilmiş olması ile apaçık görülmektedir.

eş-Şatibi'nin tümevarım metodunu birçok yerde delil olarak kabul etmesi bu ilim dalında onun vasıtasıyla içtihat özgürlüğü kapısının yeniden açılmış olması olarak kabul edilir. Kitabının giriş kısmında, usulü fıkıh çalışması yapılmadan serdedilen bütün görüşlere kaşı çıkması onun bu alana getirdiği yenilenme anlayışını göstermektedir. O şöyle der: "Fıkıhın tali meseleleri, dinin kuralları veya bunlara yardımcı olan hususular usulü fıkıhın meseleleridir. Bunun dışındakiler usulü fıkıh içinde ödünç olarak bulunuyor demektir."¹⁴

eş-Şatibi, şeri hükümler içinde yer alan mubah konusunu, bölümleri ve anlamı bakımından kendisinden öncekilerden farklı bir şekilde değerlendirirken, içtihat bahsinde sebebin araştırılması konusunu yeni bir tarzda ele alır.

Bu dönemin yenilenme görünümlerinden biri de el-İmam el-Karafi' nin "Fıkhi Kaideler ve Farklar" ile "Amaçlar ve Araçlar Arasını Ayırma" konularında temas ettiği hususlardır. Aynı şekilde bu dönemde et-Tilimsani "Miftahu'l-Vusul ila Binai'l-Furui ale'l-Usul" adlı eserinde usul ile furuyu birbirine bağlama ve fıkhi problemlerin çözümünde usul fikrini izah eden yenilenme usulü anlayışına uygun bir yol izlemiştir. İbn Cezzi el-Ğırnati, eş-Şerif et-Tilimsani, İbn Dakik el-İd ve diğerleri de bu yolu izlemişlerdir.

Son yüzyılda da bazı yenilenme hareketlerine şahit olmaktayız. İbn Aşur, Allâl el-Fasi fıkıh usulünde makasıt konusunu ele alarak üzerine önemle durmuşlardır.

Muhammed b. Muhtar, İbn-i Haldun'un fıkıh usulünde Malikilerin yetersizlikleri suçlamalarına cevaben şunları söyler: "İbn-i Haldun'un söylediklerinde abartı ve maksadını aşan ifadeler bulunmaktadır. Maliki âlimleri fıkıh usulü alanında yüzden fazla eser kaleme almışlardır. Maliki tefekkürünün değerini düşürme çabası insan ölçüleri ile bağdaşmaz. Usulü fıkıh alanında birçok yeni kurallar belirleyen Maliki tefekkürü, bu kurallar sayesinde fıkıhın alt dallarında hukuki sorunlarla ilgili bilimsel çözümler üretebilmiştir. Maliki tefekkürü hüküm çıkarma araçlarının

¹⁴ İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmi el-Ğırnati eş-Şatibi, *el-Muvafakat*, , Tahkik, Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan Al-i Selman, Daru İbn Affan, Birinci Baskı, 1417/ 1997, c. 1, s. 37.

zenginleştirilmesine katkıda bulunmuş, bu sayede amaçlar ile hükümler arasında bir bağ kurulabilmiştir. Bu katkıları el-Karafi, eş-Şatibi, İbn Ferhun gibi âlimlerin kitaplarındaki ilgili bölümlerde açıkça görmekteyiz."¹⁵

Bu dönemle ilgili verilen kısa malumatta dönemin bir yerleşme ve yenileşme dönemi olduğu görülmektedir. Bu zaman diliminde usul düşüncesinin olgunlaşması, kaide ve kurallarının tamamlanması dönemin yenileşme ve istikrar dönemi olduğunun en önemli nişanesidir.

Maliki fıkıh usulünün içinden geçtiği dönemlerin anlatıldığı bu bölümden Maliki âlimlerinin fıkıh usulü ilmine her dönemde ne denli önem verdikleri ve katkı sundukları kolayca anlaşılmaktadır. Bu bölümde Maliki fıkıh usulünün geçirdiği evreleri anlatırken her dönemle ilgili Maliki âlimlerinin yazmış olduğu önemli eserleri de yer vermeye çalıştık.

İmam-ı Malik'in uyguladığı bu metot öğrencileri tarafından takip edilmiş daha sonra gelen Maliki âlimleri tarafından da mezhebin üzerine inşa edildiği fıkıh usulü kaidelerine son şekli verilmiştir. Bu anlatılanlar, Malikilerin fıkıh usulü ilminde yetersiz olduklarını söyleyenlerin iddialarında haksız olduklarını açıkça ortaya çıkarmaktadır.

1.2. Malikî Ekolleri

Bu konuya başlamadan önce ekol kavramını, ekolleri oluşturan ölçütleri ve Maliki mezhebini ekollere bölünmeye götüren sebepleri açıklamak gerekir.

Ekolün tanımı: Okul manasında eğitim öğretimin yapıldığı okuma, öğrenme ve ders görme yeridir. Ders görülen yerlere, Kuran öğrenimi yapılan evlere okul denmiştir. Okul aynı zamanda kendine has kuralları olan bir anlayış, bir akım anlamına da gelir ki, bu manada okul kavramı yerine ekol kavramının kullanılması tercih edilir. el-Mucemu'l-Vasıt okul kavramını, ortak bir görüşü dile getiren veya belirli bir yola bağlı olan araştırmacılar, düşünürler veya filozoflar topluluğu olarak açıklar.¹⁶ Tacu'l-Arûs'da, okuma ve öğrenim görme yeri olarak anlamlandırılır.¹⁷ Lisanu'l-Arab'a göre okul ve okullar içinde ders görülen yerlerdir.¹⁸ Bu tanımlardan hareketle okul ya da ekol

¹⁵ Muhammed Muhtar Veled Ebahu, Daru'-Eman, el-Mağrib-Daru İbn Hazm, *Medhal ilâ Usul-i Fıkhi'l-Malikiyye*, Beyrut, Birinci Baskı, 1432/2011, s. 13.

¹⁶ İbrahim Mustafa-Ahmed Zeyyat-Hamid Abdülkadir-Muhammed Neccar, *el-Mu'cemü'l-Vasıt*, Tahkik, *Mecmeu'l-Lugatu'l-Arabiyye*, Daru'd-Da've, c.1, s. 280.

¹⁷ Muhammed Murtaza el-Hüseyni ez-Zeydi, *Tacu'l-Araus min Cevahiri'l-Kamus*, Kuveyt Baskısı, İkinci Baskı, c. 1, s. 96.

¹⁸ Muhammed Mukrim b. Manzur el-İfriki, Dar Sadır, *Lisanu'l-Arab*, Beyrut, Birinci Baskı, c. 6, s. 76.

kavramı hakkında řu tanıımı yapabiliriz. Ekol; bilginlerden, düşünürlerden veya araştırmacılarından bir topluluğun muayyen bir yol veya bir metot seçip o istikamette hareket etmeleriyle kendini gösteren örfi bir kavramdır. Ekol ile mezhep arasındaki fark; mezhebin ekolden daha büyük ve kapsamlı olmasıdır. Ekoller mezhep kavramı altında yer alır ve tali konularda birbirinden farklılık gösterir. Zaman-zaman usulde, usulün sıralanmasında, içtihat yöntemlerinde, bu yöntemleri mezhep imamından alınışı ve sınıflandırmasında aralarında farklar vardır.

Çalışmamızda ekollerin ayırımı yapılırken řu ölçülere dikkat edilmiştir.

Malikiler ekolleri için birkaç çeşit gruplandırmadan söz ederler. Bu nedenle araştırmamızda gruplandırmada esas alınan ölçülerin neler olduğuna temas etmek yerinde olacaktır. Ekoller usul yöntemi ve içtihat farklılığı, hüküm çıkarma işlemleri, şeri delillerle olan ilişkileri, mezhep imamının görüşleri ve bu görüşlere ulaşma yöntemleri bakımından farklılık gösterir. Bu açıdan bakıldığında Maliki ekolleri içtihat usulü ile olan ilişkileri bakımından da birbirinden ayrılmıştır. Örneğin; Medine ekolüne baktığımızda, onun hadisleri Medine halkının uygulamasından önce değerlendirdiğini görürüz. Mısır ekolü ise, uygulamayı hadislerin önüne alır. Mağrip ekolü ise her iki yöntemi bir araya getirmeye çalışır. Irak ekolünün bunlardan farklı özel bir yöntemi vardır. O daha çok zor konulara, sanal problemlere ve tartışmalara odaklanmıştır. Bu açıdan bakıldığında araştırmamızda Maliki fıkh ekolünün dört bölümde ele alınmasını uygun gördük.

Mezhebin Ekollere Ayrılmasını Sebepleri

1. Metot farklılığı

Bu sebep mezhebin ekollere ayrılmasının en önemli sebebidir. Hadislerle Medine uygulamasının birbirine aykırı düşmesi durumunda İmam-ı Malik'in talebelerinin bir kısmı haberi öne almış ki bunlar Medine ekolüdür. Bir kısmı ise Medine uygulamasını öne almış, bunlar da Basra ekolüdür.

2. İmam-ı Malikten Yapılan Alıntıların Fazlalığı ve Zaman Farklılığı

Birçok mezhep âlimi farklı zamanlarda İmam-ı Malik'ten nakillerde bulunmuşlardır. Bir kısım âlimlerin aldığı görüşleri diğer bir kısmı almamış, bir kısmının ülkelerinde uyguladıkları görüşleri, daha sonra gelenler uygulamamış ve böylece aynı konudaki fetvalar ve hukuki problemlerde çeşitlilik ortaya çıkmıştır. el-Kadi İyaz şöyle der: İbnu'l-Kayyim ve Eşheb İmam-ı Malik'in bir konudaki görüşü

üzerinde anlaşmazlığa düşmüş, her biri diğerrinin görüşünün geçersiz olduğuna yemin etmiştir. Daha sonra bu konuda İbn Vehb'e soru sormuşlar o da; İmam-ı Malik'in bu konuda iki görüşü olduğunu söyleyerek onları yemin kefaretenen kurtarmıştır.¹⁹

3. Çevresel Şartlar

Maliki fıkhı ekolünün çeşitlenme sebeplerinden biri de çevredir. Bunun en önemli kanıtı Irak ekolüdür. Zira bu ekol önemli ilmi tartışmaların yapıldığı hareketli bir bölgede bulunmaktadır. Farklı grupların ve mezheplerin çokluğu bu ekolün karşıt görüşlere cevap verme, çok delil kullanma gibi kanıtlara dayanan bir üslup geliştirmesine neden olmuştur. Bu yüzden bu ekol içinde bulunduğu çevresel şartlar sebebiyle kullandığı yöntem ve üslup bakımından diğerr ekollerden ayrılmıştır. Mesela, farklı mezheplerin bir arada bulunmaması nedeniyle Mağrip ekolünün bu üslubuna çok az şahit oluyoruz. İbn Haldun Maliki mezhebi hakkındaki sözlerinde şöyle der: "Mağrip halkı ve Endülüs kendilerine usul bilgisi ulaşmadığı halde Maliki mezhebini taklit edebilmişlerdir. Çünkü Mağrip ve Endülüs'te hâkim olan yaşam tarzı bedeviliktir. Irak halkı gibi medeniyetin getirdiğı problemlerle uğraşmak zorunda kalmamışlardır. Hicaz bölgesi de medeniyetten bedeviliğe daha yakındır. Bu nedenle Maliki mezhebi onların arasında kabul görmeye devam etti. Diğerr mezheplerde olduğu gibi medeniyetin sorunları bu mezhebin gündeminde olmadı."²⁰

4. İmam-ı Malik'in İlmi ve SistematiK Kişiliğı

İmam-ı Malik dirayet ve rivayet usulünü bir arada uygulamıştır. Bazı öğrencileri onun dirayet yönünü esas alırken bazı öğrencileri ise rivayet yönünü esas almışlar ve ülkelerine götürmüşlerdir. Böylece her talebe yaşadığı bölgede kendi öğrendiğı metodu yaydığından ekol farklılığı ve çeşitliliğı ortaya çıkmıştır.

5. Malikî Mezhebine Ait Usul Kurallarının Fazlalığı

Maliki mezhebi usul bilgisi en fazla olan mezhep kabul edilir. Bu durum delile ulaşma, içtihatla bulunma faaliyetlerinin artmasına sebep olmuş, müçtehit sayısını arttırmıştır. Ekol çeşitliliğı de bu durum tabi sonucu olmuştur. Ebu Zehra şöyle der: "Delillerin çokluğu mezhebin büyümesini sağlar ve ona uygulamada esneklik kazandırır."²¹

¹⁹ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.160.

²⁰ Abdurrahman b.Muhammed b. Haldun, *Mukaddimet-ü İbn Haldun*, Tahkik, Abdulvahid Vafi, Dar-ı Nehdat-ı Mısır Li'n-Neşr, Yedinci Baskı, M. 2014, s. 258.

²¹ Muhammed Ebu Zehra,a.g.e., s. 478.

6. Mezhebin Temel Kaynaklarını ve Mezhep İmamının Sözlerini Ele Alma Usulü

Örneğin Mağrip ekolünün ileri gelenleri nakillerle, rivayetlerle, duyumlarla ve bunların sağlamlığı, doğruluğu, üstünlüğü ile ilgilenmişlerdir. Buna karşın Irak ekolü delil getirme faaliyetine girişmiş; delile, delili uygulamaya, hükmün sağlamlığına, varsayım fıkına, henüz gerçekleşmemiş olası hukuki meselelere yeni hükümler koymaya önem vermiştir.

7. Fıkhî Konularda Hükme Ulaşma Yöntemi

Mezhebin ekollere ayrılma sebeplerinden biri de hüküm çıkarma yöntemindeki farklılıklardır. Kaynaklardan hüküm çıkarma işi görüş farklılıklarını beraberinde getirir. Bu durum da mezhepte farklı ekollerin oluşmasını zaruri kılar.

1.2.1. Medine Ekolü

Medine ekolü ilk ortaya çıkan ekoldür. Çünkü bu ekol sakinleri arasında Resulüallah (s.a.v.)'ın bulunduğu Medine'de gelişmiştir. Medine maliki mezhebinin doğduğu ve büyüdüğü şehirdir. Bu mezhebin kurucusu el-İmam- Malik (r.a.) burada zuhur etmiş, buranın âlimlerinden ders görmüş ve onların metotlarından yararlanmıştır. Aynı şekilde Onun talebeleri de burada ondan ders görmüşler ve ondan sema yolu ile hadis öğrenmişlerdir. Bu ekol diğer ekollerin aslı kabul edilir. Çünkü diğer ekoller bu ekolden ayrılmıştır.

Medine ekolünün yöntemi diğer ekollerin yönteminden farklı idi. Bu ekolün müntesipleri hadisleri kabul etmek ve onun üzerinde durmak, Medine halkının uygulaması ile ilgilenmek ve diğer rivayetlerle ilgilenmemekle kendilerini göstermişlerdir. İmam-ı Malik'in görüşleri, bu görüşler arasındaki ihtilaflar, diğer rivayetler ve bu rivayetlerin zayıf olanlarının ortaya çıkarılması, sağlam olanlarının seçilmesi onların önem verdiği konular arasında olmamıştır. Bunlar Medine halkının uygulaması yerine hadisleri öncelemişlerdir. Medine ekolü ile diğer ekoller arasında birçok farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bunu en önemli sebebi onların hadisleri Medine halkının uygulamasının önüne alan metotlarıdır.

Yahya el-Leysi hakkında anlatılan bir hikâye bu hususa işaret etmektedir. Yahya el-Leysi şöyle anlatıyor: "Abdurrahman b. el-Kasım'a geliyordum. Bana,"Nereden geliyorsun Ebu Muhammed?" diye sordu. Ben de Abdullah b. Vehb' den diye cevap verdim. Bana; "Allahtan kork! Bu hadislerin çoğu ile amel edilmiyor" dedi. Sonra

Abdullah b. Vehb' e geldim. Bana nerden geldiğimi sordu. Ona; Abdullah b. el-Kasım'dan geldiğimi söyledim. Bana; Allahtan kork! Bu problemlerle ilgili söylenenlerin çoğu içtihatır, dedi. Daha sonra Yahya el-Leys döner ve şu ifadeyi kullanır: Allah onlara rahmet etsin her ikisi de söylediklerinde doğruyu söylediler. İbnu'l-Kasım beni amel edilmeyen hadislerden men etti ve doğru söyledi, İbn Vehb beni zorlama ve fazla içtihatı men etti ve doğru söyledi."²²

Bu ekolün özelliklerinden biri de, aralarında ihtilaflı meselelerin az olmasıdır. Bunun nedeni ise, İmam-ı Malik'in metoduna olan bağlılıkları, onu hiçbir durumda terk etmemeleri ve aralarında fazla içtihadı yer vermemeleri, diğer Irak, Mağrip ekollerinde olduğu gibi rivayetlerin ve görüşlerin peşine takılıp İmam-ı Maliki'nin usulü dışına çıkarak bağımsız hareket etmemeleridir. Medine ekolünden bize ulaşan yazılı bir kaynak bulunmamaktadır. Ancak fıkhi problemler hakkındaki görüşleri bize kadar ulaşabilmiştir. Bu görüşler Suhun'un kayıtları, İbn Ebi Zeyd'in en-Nevadir ve ez-Ziyadat'ı, İbn Yunus'un el-Cami'i vb. gibi Maliki mezhebinin güvenilir ana kaynaklarında geçmektedir.

Bu Ekolün Âlimleri

1. İbnu'l-Macişun, Ebu Mervan b. Abdilmelik b. Abdilaziz, b. Abdillan b. Ebi Seleme: Babası ve İmam-ı Malik hocaları arasında yer alır. eş-Şirazi şöyle der: Babası, İmam-ı Malik, İbn Ebi Hazim ve İbn Dinar'dan ders görmüştür. Talebeleri arasında Sahun ve Abdülmelik b. Habib bulunmaktadır. Zamanında Medine halkının fetva makamı idi. Bütün fetvalar ondan sorulurdu. Hicri 210 senesinde vefat etti.²³

2. Mutarriif, Mutarriif b. Abdillan b. Mutarriif b. Süleyman b. Yesar el-Yesari el-Hilali: Künyesi Ebu Musabtır. Ebu Abdillan olduğu da söylenir. İmam-ı Malik'in arkadaşısıdır. Aynı zamanda kız kardeşinin oğludur. On yedi sene İmam-ı Malik'ten ayrılmamıştır. Hocaları arasında İmam-ı Malik, İbnu'l-Macişun, Ebu'z-Zinad bulunmaktadır. Ebu Zura, Ebu Hatim ve el-Buhari ondan rivayette bulunuş ve el-Buhari sahihinde ondan aldığı hadislere yer verdi. Hicri 220 senesinde vefat etti.²⁴

²² el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s. 200.

²³ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.2, s. 7; İbn Ferhun el-Maliki, *ed- Dıbacü'-Müzehheb fı Marifeti Ayani'l-Mezheb*, Tahkik Muhammed Ahmedi Ebu'n-Nur, Daru't-Turas li't-Tab ve'n-Neşr el-Kahire, c.1, s.128.

²⁴ Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Ali İbn Salim Mahluf, *Şeceretu'n-Nur ez-Zekiyye fı Tabakati'l-Malikiyye*, Talik Abdulmecid Hayali, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye Lübnan, Birinci Baskı, 1424/ 2003, c. 1, s. 80; el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.127.

3. Ebu Muhammed Abdullah b. Nafi' Mevla Beni Mahzum İbnu'-Saiğ olarak tanınır. İmam-ı Malik ve dönemindeki âlimlerden fıkıh öğrendi. Kırk sene İmam-ı Malik'in yanında kaldı. Hadis ilminde hafız unvanına sahip oldu. Kendisinden Sahnun ve İmam-ı Malik'in arkadaşlarını takip eden birçok âlim hadis öğrendi ve Yahya b. Yahya rivayette bulundu. Hicri 186 senesinde Medine de vefat etti.²⁵

4. Osman b. İsa b. Kinane. Künyesi Ebu Amr olup Medine fakihlerindendir. İmam-ı Malik'ten ders gördü. İctihat alanında temayüz etti. Vefatından sonra İmam-ı Malik'in yerinde ders verdi. İbn Bukeyr onun hakkında şöyle der: "İmam-ı Malik'in yanında İbn Kinane' den daha fazla hafızası kuvvetli ve dersi daha iyi anlayan bir kimse görmedim. İmam-ı Malik, dersi anlamak bize zor geldiğinde onu kâtibi Hubeyb'e ve çoğu kez de İbn Kinane' ye havale ederdi." Hicri 186 senesinde vefat etti.²⁶

İbnu'l-Macişun ve Mutarrif bu ekolün en önemli iki temel taşıdır. Çünkü onların gayretleri sayesinde ekol yerleşmiş ve tanınmıştır. Ekolün gelişmesinde de onların etkisi çok büyüktür.

Bâtınlık akımının etkisi ve siyasi çalkantılar sebebiyle hicri dördüncü asırdan itibaren zayıflamaya başlasa da bu ekol varlığını hicri sekizinci asrın sonlarına kadar sürdürmüştür. İbn Ferhun şöyle der: "İmam-ı Malik'in mezhebi hicaz bölgesinde hâkim oldu ve zamanımıza kadar yani sekizinci asrın sonlarına kadar bu hâkimiyeti devam etti."²⁷

Dikkat edilirse bu ekolün ömrü kısa ve takipçileri az olmuştur. Bunun sebebi bölgedeki siyasi çatışmaların yanı sıra bu ekolün insanları ikna etmeye dayanan aktiviteleri ve yaşamsal yönünün bulunmamasıdır. Diğer bir ifadeyle, bu ekol rivayetlere sıkı sıkıya bağlı kalarak diğer ekollerde var olan içtihat, kıyas ve insanların ekollerde üstünlük nedeni olarak gördükleri farazi fıkıhdan uzak durmuş olmasıdır. Fakat bu ekol bütünüyle dağılıp yok olmamış İmam-ı Malik'in Medine'den başka merkezlere göçen talebeleri sayesinde farklı bir tarzda varlığını sürdürmüştür. Bu ekollerden biri de bundan sonra temas edeceğimiz Medine ekolünden sonra kurulan Mısır ekolüdür.

²⁵ Muhammed b. Mahluf, *a.g.e.*, c.1, s.84; el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik.*, c.1, s.126.

²⁶ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.98.

²⁷ İbn Ferhun, *ed-Dibacu'l-Mezheb*, c.2, s.2.

1.2.2. Mısır Ekolü

Bu ekol Medine ekolünden sonra ikinci sırada gelir. Bunun sebebi bu ekolün İmam-ı Malik'in mezhebini Mısır' a taşıyan talebelerinden sonra ortaya çıkması ve kurulmuş olmasıdır. el-Kadi İyaz şöyle der: "Mısır toprakları Medine'den sonra İmam-ı Malik'in mezhebinin yayıldığı ilk topraklardır. Mezhep burada hâkim olmuş, halk tarafından tatbik ve takip edilmiştir."²⁸

Mısır'a ilk gelen Maliki âlimleri, Osman b. Abdu'l-Hakem el-Cüzami (v.163h.), Abdurrahim b. Halid el-Cümehi (v.163h.)dir. Darakutni, Abdurrahim ve Osman b. el-Hakem'in Mısır'a İmam-ı Malik'in görüşlerini ilk getiren kimseler olduğunu söyler.²⁹

Bu ekol uyguladığı metotla diğer ekollerden farklılık gösterir. Uygulamayı hadislere tercih etmesi sebebiyle Medine ekolünden ayrıldığını daha önce ifade etmiştik. Ayrıca bu ekol Maliki mezhebinin birçok ulemasını yetiştirmiş olması ve İmam-ı Malike çoğu yerde muhalif görüş ileri sürmeleri bakımından da diğerlerinden ayrılır. el-Kadi İyaz şöyle der: "Bir gün Eşhep Mekke'de İbnu'l-Kasım'ın yanına oturdu. Bu esnada bir adam ona bir konuda soru sordu. Abdurrahman İbnu'l-Kasım soruya cevap verirken Eşhep yüzünü ekşitti ve "bu mesele öyle değil" dedi. Sonra kendisi cevap vermeye başladı ve görüşünü destekleyen kanıtlar ileri sürdü. İbnu'l-Kasım, "Allah onu af etsin şeyh(yani İmam-ı Malik) benim dediğim gibi söylüyor." dedi. Eşhep şu cevabı verdi. "İstese altmış defa öyle desin, fark etmez." Bunun üzerine İbnu'l-Kasım herhangi bir mukabelede bulunmadı."³⁰

Bu ekol öncülerinin kullandıkları yöntem farklılıkları, dini ilimlerin her bir dalındaki yenilikleri, fıkıh ve hadisi bir arada ele almalarıyla kendini göstermiştir. Maliki mezhebi genel anlamda bu ekole dayanır ve bu ekol mezhebin aslı olarak kabul edilir.

Bu Ekolün Belli Başlı Takipçileri

1. Osman b. Abdu'l-Hakem el Cüzami: Nasr oğullarındandır. İmam-ı Malik'in Mısır'daki en tanınmış talebesidir. Maliki fikhını Mısır'a sokan ilk kimsedir. İmam-ı Malik, Musa b. Ukbe, İbn Cüreyc ders gördüğü hocaları arasındadır. Kendisinden İbn Vehb, Said b. Ebi Meryem rivayette bulundu. Hicri 163 senesinde vefat etti.³¹

²⁸ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.7.

²⁹ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.105.

³⁰ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.163.

³¹ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.104; İbn Ferhun, *ed-Dîbacu'l-Mezheb.*, c.1, s.109.

2. Abdurrahim b. Halid b. Yezid el-Cumahi: Mısır'daki İmam-ı Malik'in talebelerindendir. Babası Mısır fakihlerinden ve kadılarındandır. İmam-ı Malik el-Muvatta'ında ondan rivayette bulundu. Ayrıca İbnu'l-Kasım, el-Leys, İbnu Vehb de ondan rivayette bulunmuştur. Hicri 163 senesinde vefat etti.³²

3. İbnu'l-Kasım, Tam adı Abdurrahman b. Kasım el-Utaki: Künyesi Ebu Abdillahtır. İmam-ı Malik, el-Leys, Abdulaziz b. el-Macişun, Abdurrahim ve Osman İbnu'l-Hakem' den rivayette bulunmuştur. Kendisinden de Asbağ, Sahnun, İsa b. Dinar, el-Haris b. Miskin, Yahya b. Yahya el-Endelüsi, Muhammed b. Mevaz ve İmam el-Buhari rivayette bulunmuştur. İmam-ı Malik'in yanında yirmi sene kaldı. Yahya b. Yahya onun hakkında şöyle der: " İçimizden İbnu'l-Kasım Mısır'a gelen İmam-ı Malik'in talebelerinin en sonuncusudur. İmam-ı Malik'e bizden sonra talebe olmasına rağmen onun mezhebini en iyi bilen, kendisine en fazla itimat edilen öğrencisidir." İbnu'l-Haris ondan bahsederken; "insanlar arasında Maliki Fıkhını en iyi bilen İbnu'l-Kasımdır" der. Hicri 191 senesinde vefat etti.³³

4. Eşheb: Tam adı Eşheb b. Abdilaziz b. Davud b. İbrahim el-Kaysi el- Muafiri el-Ca'di olup künyesi Ebu Amr'dır. İsmi Miskin lakabı Eşheptir. İmam-ı Malik, el-Leys, el-Fudayl b. İyaz'dan rivayette bulundu. Kendisinden el-Haris b. Miskin, Abdülhakem oğulları, Sahnun b. Said ve sünen sahipleri rivayette bulundular. Müdevvenet-ü Eşhep adı altında yazılı bir eser meydana getirdi. Hicri 204 yılında vefat etti.³⁴

5. İbn Abdilhakem: Tam adı Abdullah b. Abdilhakem b. A'yen olup künyesi Ebu Muhammet'tir. el-Leys, İbn Uyeyne ve Abdürrezzak'dan hadis aldı. Eşhep' ten sonra Mısır ulemasının başı oldu. İmam-ı Malik el-Muvatta'ında ondan rivayette bulundu. İmam-ı Malik'in ihtilafli görüşlerini en iyi bilen öğrencisidir. Kendisinden içlerinde İbn Hubeyb, İbnu'l-Mevaz, oğlu Muhammed, er-Rabi b. Süleyman bir grup âlim rivayette bulundu. Birçok eseri bulunmaktadır. el-Muhtasarü'l-Kebir, el-Evsat, es-Sağır bunlardan bazılarıdır. Hicri 214 yılında vefat etti.³⁵

Bu ekolün en önemli çıktısı yazılı kaynaklarıdır. Bu kaynaklar bir yekûn teşkil etse de bunlar İbnu'l-Kasım el Mısır'ı'nın sözlerinden ve sorulara verdiği cevaplarından başka bir şey değildir. Bu ekolün faaliyetleri Kölemenlerin Mısır'ı ele geçirmesine kadar

³² el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.105.

³³ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.155; Muhammed b. Mahluf, *a.g.e.*, c.1, s.88.

³⁴ Muhammed b. Mahluf, *a.g.e.*, c.1, s.89; el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.161.

³⁵ Muhammed b. Mahluf, *a.g.e.*, c.1, s.89-90.

devam etmiştir. Bir müddet gizli kaldıktan sonra yeniden canlanmış ve günümüze kadar varlığını sürdürmüştür.

1.2.3. Mağrip Ekolü

Mağrip ekolünden maksat batı yönüne doğru Mısır'dan sonraki ekoldür. Gerçekte bu ekolün içinde Tunus, Fas ve Endülüs ekolleri de yer almaktadır. Ancak bu ekolleri birbirinden ayırmak için bir sebep yoktur. Aralarında metot farkı da bulunmamaktadır. Bu nedenle hepsini tek ekol olarak ele almayı uygun gördük.

Mağrip ekolü ilk önce Tunus'ta ortaya çıktı. Sonra buradan Fas ve Endülüs'e geçti. Bunun sebebi Afrika'da yani Tunus'ta Maliki mezhebini ilk yayan İbn Ziyad,³⁶ İbn Eşres ve el-Behlül b. Raşid gibi İmam-ı Malik'in takipçilerinin bu bölgeye gelmiş olmalarıdır. el-Kadi İyaz şöyle der: "Afrika ve onun batısındaki ülkelerde eskiden Küfelilerin mezhebi yaygındı. Bu bölgelere ilk önce Maliki mezhebinden Ali b. Ziyad, İbn Eşres ve el-Behlül b. Raşid daha sonra da Esed b. el-Furat geldi. Birçok insan bu mezhebe bağlandı. İnsanların Maliki mezhebine girmeleri Sehnun gelinceye kadar devam etti. Onun döneminde diğer mezheplerin hâkimiyeti kırıldı ve Maliki mezhebi bölgede yerleşmiş oldu."³⁷

Maliki mezhebi Afrika'dan Fas'a oradan da Endülüs'e geçti ve buralarda yerleşti. İbn Haldun şöyle der: "Yahya b. Yahya el-Leysi Endülüs'ten ilim tahsili için yola çıktı ve İmam-ı Malik ile karşılaştı. Ondan el-Muvatta'ı okudu ve onun mezhebine bağlandı. Ondan sonra Abdülmelik b. Hubeyb seyahat etti. İbnu'l-Kasım ve dönemindeki hocalardan ders gördü ve Endülüs'te Maliki mezhebini yaydı. Bu mezhebe ait el-Vadıha kitabını telif etti. Sonra onun talebelerinden el-Atebi, el-Atebi kitabını yazdı. Tunus'tan Eset b. el-Furat ilim tahsili için yola çıktı. Önceleri Ebu Hanife'nin arkadaşlarından ders gördü. Sonra Maliki mezhebine geçti. Ali b. el-Kasımdan fıkhnın diğer bölümleri ile ilgili dersler aldı. Sonra öğrendiklerini kendisine nispetle el-Esediyye adını alan bir kitapta toplayarak el-Kayravan'a geldi."³⁸

Bu ekolün öne çıkan özellikleri şunlardır:

1. Delillere bakmadan sadece işitme yolunu esas alıp, haberin olası yönlerini dikkate alarak elde edilen rivayetlere önem verme, doğrusunu yanlışından ayırma,

³⁶ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.113.

³⁷ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.7.

³⁸ İbn Haldun, *Mukaddime*, s.259.

birbirine aykırı olanları uzlaştırma. el-Mukri der ki, "Eskiler için yazılı kaynakları öğrenmede iki kavram söz konusudur. Bunlar Irak(şehir) kavramı ve köy(taşra) kavramıdır. Köy kavramı, Kur'an'ın lafızları üzerinde araştırma yapmayı, içerdiği gizlilikleri incelemeyi, nakillerin doğrusunu yanlışından ayırmayı, ihtimal taraflarını açıklamayı, sözdeki cevaba yönelik zorluklara ve söylemlerin farklılıklarına işaret etmeyi, nakilleri gözden geçirmeyi, haber üslubunu sıraya koymayı, duyduğu şekilde kelimeleri muhafaza etmeyi ve bunları yaparken Arapça gramer kurallarının uygun veya muhalif davranmayı gerektirir."³⁹

2. Mağrib ekolü içinde hem Mısır hem de Irak ekolünü özelliklerini barındıran bir karaktere sahiptir. Bu nedenle her iki ekolü birleştiren ekol olarak kabul edilir. Mezhebin ihtilaflı konuları üzerinde duran bu ekol fıkhi tercihleri ile şöhret bulmuştur. Bu ekolün taraftarları hükümleri gerekçelendirme ve usule önem vermeyi ilk defa uygulamışlardır. Bu durum çalışmamız için en önemli bir veri oluşturmaktadır. Bu ekolün yaptıkları usulü fıkıhta yenilenme ve yeni bir yaklaşım ortaya koyma olarak kabul edilir.

Mağrib Ekolünün Önde Gelen Takipçileri

1. İbn Ziyad: Tam adı Ali Ziyad et-Tunusi el-Absi olup künyesi Ebu'l-Hasendir. İmam-ı Malik, Süfyan es-Sevri, el-Leys b. Sad ve İbn Lüheya'nın derslerine katıldı. Yaşadığı dönemde Afrika'da onun emsali bir âlim yoktu. Kendisinden el-Behlül b. Raşid, Sahnun, Esed b. Furat ders aldı. İmam-ı Malik, el-Muvatta'nda kendisinden rivayette bulundu. Hicri 183 yılında vefat etti.⁴⁰

2. İbn Eşres: Tam adı Abdurrahim b. Eşrestir. İsmi el-Abbas ya da Abdurrahman olduğunu söyleyenler de vardır. İmam-ı Malik'ten sema yolu ile hadis aldı. Kendisinden İbn Kasım ve İbn Vehb rivayette bulundu.⁴¹

3. Sahnun: Tam adı Abdusselam Sahnun b. Said b. Hubeyb et-Tenuhiel-Kayravani olup künyesi Ebu Saidtir. el-Behlül b. Raşid, Ali b. Ziyad, Esed b. Furat, İbnu'-Kasım, İbn Vehb ve İbn Abdi'l-Hakem'den hadis aldı. Kendisi de oğlu Muhammed, Muhammed b. Abdus, İbn Ğalip, Yahya b. Ömer ve el-Marife i ikhi'l-

³⁹ Şihabuddin Ahmed b. Muhammed el-Mukri et-Tilimsani, *Ezharu'r-Riyaz fi Ahbari'l-Kadi İyaz*, Lecnetu'-Terceme et-Telif ve'n-Neşr Mısır, 1358/ 1939, c.1, s.234.

⁴⁰ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.113; Muhammed b. Mahluf, *a.g.e.*, c.1, s.111.

⁴¹ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.114; Muhammed b. Mahluf, *a.g.e.*, c.1, s.90.

Maliki kitabının yazarı Ahmed b. es-Savva'f'a hocalık yaptı. Hicri 240 senesinde vefat etti.⁴²

4. Şibtun: Tam adı Ziyad b. Abdurrahman ibn Züheyr b. Naşide b. Levzan olup lakabı Şibtun, künyesi ise Ebu Abdurrahmandır. İmam-ı Malik'ten el-Muvatta'ı sema yolu ile aldı ve el-Leys b. Sad'dan rivayette bulundu. Kendisinden Yahya b. Yahya el-Muvatta'ı rivayet etti. Endülüs'ten ayrılmadan önce İmam-ı Malik' ten sema yolu ile hadis aldı. Hicri 193 veya 199 yılında vefat etti.⁴³

5. Daris b. İsmail el-Fasi: Künyesi Ebu Meymunedir. İbn Ebi Madar, İbnu'l-Lebbad ve diğer âlimlerden hadis aldı. Kendisi de el-Kabisi, İbn Ebi Zeyd ve İbn Abdus'a hocalık yaptı. Suhnun'a ait hadis eserini ilk olarak Fas'a sokan o oldu. Fas'ta Maliki mezhebi onun vasıtasıyla tanındı. Hicri 357 yılında Fas'ta vefat etti.⁴⁴

Mağrib ekolü bu dönemden günümüze kadar varlığını sürdürmüş, Irak ekolü gibi tamamen ortadan kalkmamıştır. Bölgedeki Kölemen zulmü ve baskıları, siyasi hareketler ve zor şartlara, neredeyse bu ekolün sonunu getirecek Fas ve Endülüs'te yaşanan siyasi sorunlara ve iç çekişmelere rağmen ayakta kalabilmiştir.⁴⁵

1.2.4. Irak Ekolü

Irak ekolü İmam-ı Malik'in talebelerinin Irak'a gelmesinden sonra ortaya çıktı. Bunda pay sahibi olanlar İbn Mehdi, el-Ka'nebi, Yakub Âl-i Hammaddır. Daha sonra bunların öğrencileri Ebu Bekr el-Ebheri, el-Bakıllani, el-Kadi Abdülvehhab, İbnu'l-Kassar, İbnu'l-Cellab ve diğerleri gelir. Tarihçilere göre Maliki mezhebinin Irak'ta yerleşmesini sağlayan ilk kişi Âl-i Hammaddır.⁴⁶ el-Hatıb el-Bağdadi şöyle der: "İsmail alim, fazıl, iyi yetişmiş Maliki mezhebine göre hüküm veren, bu mezhebin görüşlerini savunan, İmam-ı Malik'in sözlerini bir araya toplayan fakih bir kimse idi."⁴⁷

Bu ekolü diğer ekollerden ayıran kendisine has bir takım özellikleri bulunmaktadır ki, bazılarını şunlardır:

Bu ekol mezhebin görüşlerini özlü, anlaşılması zor ifadeler kullanarak anlatmıştır. İbnu'l-Cellab, el-Kadi Abdu'l-Vehhab bu tarz müelliflerdendir. Ayrıca

⁴² Muhammed b. Mahluf, *a.g.e.*, c.1, s.104.

⁴³ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.124.

⁴⁴ Muhammed b. Mahluf, *a.g.e.*, c.1, s.153.

⁴⁵ Muhammed İbrahim Ali, *Istılahu'l-Mezhep İnde'l-Malikiyye*, Daru'l-Buhus li't-Dirasati'l-İslamiyye ve İhyai't-Türras, Dubai, Birinci Baskı 1421/2000, s. 76.

⁴⁶ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.6.

⁴⁷ Ahmet b. Ali Ebu Bekr el-Hatıb el-Bağdadi, *Tarih-u Bağdat*, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, c.6, s.284.

varsayım fikhına önem vermiştir. Bu ekolün üslubu tartışmacı ve delil getirmeye dayalı bir üsluptur. Akli ve nakli bir arada kullanmıştır. el-Mukri şöyle der: " Eski alimler ki, Allah onlardan razı olsun, yazılı kaynakları kullanırken iki esasa göre hareket ederlerdi. Irak esası ve Köy(Kuravi) esası. Irak âlimleri kullandıkları tanımlar arasına temel bir esas gibi yazıya geçirilmiş kurallar koydular ve Mezhebin konularını delil ve kıyas kullanarak bu kurallar üzerine inşa ettiler. Doğrusunu yanlışından ayırdıkları rivayetlerle ve lafız üzerine yapılan yorumlarla Kuran'a yönelmediler. Onların yapa geldikleri usul problemleri teker-teker ele almak, delilleri araştırmak, akılcıların ve usulcülerini görüşlerini belirtmektir."⁴⁸

Bunun sebebi bu ekolün içinde bulunmuş olduğu çevredir. Irak birçok grubun ve mezhebin iç içe bulunduğu fıkhi ve itikadi tartışmaların çok yaşandığı bir yerdir. Bu nedenle el-Kadi Abdü'l-Vehhab, İbnü'l-Kassar gibi Irak'taki Malikiler de diğerlerinin yaptığı gibi mezheplerini savunurken aynı metodu kullanmışlardır. Böylece onların da tartışma metodlarına ilgileri artmış ve bunun üzerine çalışmalar yapmışlardır. Bu ekol Malikilerin usul ekolü olarak kabul edilir. Çünkü Maliki mezhebinde ilk usul kitaplarını yazan el-Bakillani, İbnü'l-Kassar bu ekolün müntesipleridir. Bu ekolün en belirgin vasfı öncülerinin Maliki fikhını diğer mezheplerle karşılaştırmalı olarak ele almalarıdır. Örneğin, el-Kadi Abdü'l-Vehhab ve el-Kadi İsmail kitaplarında bu metodu kullanmışlardır.

Irak Ekolünün Önde Gelen Takipçileri

1. Abdurrahman b. Mehdi b. Hassan el-Basri: Künyesi Ebu Saidtir. el-Hammad ve es-Süfyan'ın talebelerinden ders aldı. Sonra İmam-ı Malik'i takip etti ve ondan hadis öğrendi. Kendisinden İbn Vehb, İbn Hanbel, İbnü'l-Medini ve Ebu Sevr rivayette bulundu. İmam eş- Şafii hadis konusunda ona müracaat ederdi. el-Buhari ve Müslim eserlerinde ondan rivayette bulunmuşlardır. Hicri 198 de Basra'da vefat etti.⁴⁹

2. İsmail b. İshak b. İsmail b. Hammad b. Zeyd b. Dirhem: Künyesi Ebu İshaktır. Muhammed b. Abdullah el-Ensari, Müslim b. İbrahim el-Ferahidi, Abdullah b. Seleme el-Ka'nebi ve Ali b. el-Medini'den ders aldı. Kendisinden Musa b. Harun el-Hafız, Abdullah b. Ahmed b. Hanbel, ebu'l-Kasım el-Bagavi ve Ebu'l-Fadl Raheveyh rivayette bulundu. Hicri 282 senesinde vefat etti.⁵⁰

⁴⁸ Şihabuddin et- Tilimsani, *a.g.e*, c.1, s.242.

⁴⁹ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.144; Muhammed b. Mahluf, *a.g.e.*, c.1, s.87.

⁵⁰ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.303; el-Bağdadi, *a.g.e.*, c. 6, s.284.

3. İbnu'l-Kassar: Tam adı Ali b. Ömer b. Ahmed tir. Ebu İshak eş-Şirazi'ye göre el-Ebheri' den fıkıh dersi aldı. Ebu'l-Hasan Ali b. Mufaddal el-Samiri'den rivayette bulundu. İbn Nasr, İbn Amrus ve Ebuzer el-Herevi ondan fıkıh öğrendi. Hicri 378 veya 398 senesinde vefat etti.⁵¹

4. Abdu'l-Vehhab b. Nasr el-Bağdadi el-Maliki: Künyesi Ebu Muhammeddir. Maliki mezhep imamlarından biridir. Ebu Abdillan el-Askeri, Ebu Hafs b. Şahin ve el-Ebheri'den sema yolu ile hadis aldı. el-Ebheri hadis rivayetinde ona icazet verdi. el-Ebheri'nin el-Kassar, el-Cellab gibi büyük talebelerinden fıkıh dersi gördü. Kendisi İbn Amrus, Ebu Fadl Müslim ed- Dimeşki'ye fıkıh okuttu. Kendisinden içlerinde Abdu'l-Hak b. Harun, Ebu Bekr el- Hatib el-Kadi İbnu's-Şemma' el-Ğafiki el-Endelüsi gibi âlimlerin bulunduğu bir grup hadis nakletti. Hicri 421 senesinde vefat etti.⁵²

Bu şekilde Irak ekolü, hicri beşinci asrın ortalarına kadar Maliki mezhebini Hanefi ve Şafii mezheplerine karşı sıkı bir rekabet anlayışı içersinde savunma ve mücadele çabası içinde oldu.

Irak ekolü sonraki dönemlerde varlığını sürdürememiş ve tamamen ortadan kalkmıştır. el-Kadi İyaz şöyle der: "Bağdat ekolünün, el- Fadıl b. Abdüs'un vefatından sonra hicri dört yüz elli senelerinde faaliyeti kesildi ve dört yüz doksandan sonra İbn Salih'in vefatıyla da tamamen ortadan kalktı."⁵³

Zikredilen ekolleri anlatmamızın sebebi bu alandaki bütün ekolleri, onların tarihlerini temsilcilerini ve faaliyetlerini teorik bir çalışmayla ortaya koymak değildir. Asıl hedef ekoller arasındaki anlaşmazlık sebeplerini ve anlaşmazlığın nerelerden kaynaklandığını, genel olarak anlaştıkları ve birbirlerinden ayrıldıkları hususları ve özellikle üzerinde anlaşamadıkları konuları, uygulamaya yönelik pratikler üzerinde çalışarak ortaya çıkarmaktır. Buraya kadar anlatılanlar bütün çeşitleri ve sebepleri ile ekoller arasındaki ihtilafın ne olduğunun bilinmesine yardımcı olmak ve konuya uygun zemin hazırlamak içindir. Her ne kadar üzerinde anlaşmazlık yaşanan konular çoğunlukla fıkıh pratiğı ile ilgili olsa da fıkıh uygulamalarıyla fıkıh usulünü birbirinden kopuk düşünmek mümkün değildir.

⁵¹ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.489; İbn Ferhun, *a.g.e.*, c.1, s.113.

⁵² İbn Ferhun, *a.g.e.*, c.1, s.96; Muhammed b. Mahluf, *a.g.e.*, c.1, s.154.

⁵³ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.6.

Değerlendirme

Sözkonusu ekollerle ilgili tarihi süreçleri her bir ekolün hususiyetini ve ayırıcı vasfını açıklamak suretiyle özet olarak anlattıktan sonra şu sonuca ulaşabiliriz.

Adı geçen ekoller her ne kadar birbirleri ile anlaşamamış, birbirinin uzağına düşmüş olsa da işin sonunda onları Maliki mezhebi biraraya getirmiştir. Hepsi Maliki mezhebine hizmet etmek için çaba göstermiş ve bu sayede Maliki mezhebi kurularak istikrara kavuşmuş ve günümüze kadar varlığını sürdürebilmiştir.

Irak ekolü Malikilerin usul ekolü olarak kabul edilir. Maliki usulü fıkhı Irak ekolü sayesinde kurulmuş ve sağlamlaştırılmıştır. Bunun en önemli kanıtı İbn'ul-Kassar'ın usulü fıkıh alanında yazdığı "Mukaddime fi Usuli'-Fıkh" adlı eseridir. Diğer ekollerden bu sahada eser yazanlar Irak ekolünden etkilenmişlerdir. Örneğin el-Baci'nin eserleri Irak ekolü metoduna göre yazılmıştır.

Maliki usul düşüncesi Irak ekolünde ortaya çıkmıştır. Bunun sebebi hüküm çıkarmaya, tartışmaya, delil getirmeye verdikleri önemdir.

Maliki mezhebinde usul ekolleri iki tanedir. Birincisi Irak ekolü ile temsil edilen akıl ekolü, ikincisi ise diğer ekollerin tamamında görülen nakil ekolüdür.

Maliki mezhebinin ekollere ayrılmasının temel sebebi İmam-ı Malik'in ilmi şahsiyetidir. Çünkü İmam-ı Malik, fıkhı ve hadisi kendisinde toplamıştır. Takipçilerinin bir kısmı fıkhını bir kısmı hadisini ele alarak farklı tarzlarda ondan etkilenmişlerdir.

Her ekolün diğerinden ayrıldığı kendine has özel yöntemi bulunmaktadır.

Mısır ekolü bu ekollerin başında gelir ve temeli kabul edilir. Bunun nedeni onların İmam-ı Malik'in görüşlerine sıkı sıkıya bağlı olmaları ve temsilcilerinin İmam-ı Malik'ten uzun süre ayrılmamış olmalarıdır.

Malikilerde fıkıh usulünün ortaya çıkışını, geçirdiği aşamaları ve usul fikrinin nasıl gelişerek ekollere ayrıldığını öğrendikten sonra bu usulün doğası ve özellikleri hakkında bilgi vermek gerekir.

Bundan sonraki bölümlerde usul çalışması, usul bilgisi ve usul ihtilafları üzerinde durulacaktır.

1.3. Malikî Mezhebinin Usulü ve Özellikleri

1.3.1. Malikî Mezhebinin Usulü

1.3.1.1. Genel Usul Esasları

Araştırmamızın giriş bölümünde İmam-ı Malik'in usulü problemi ele alınmış ve buradan şu sonuca ulaşılmıştı. İmam-ı Malik'in mezhebinin üzerine inşa ettiği belli bir usul metni bulunmamaktadır. Ancak çok az yerde bu konuda izahat getirmiştir. Takipçileri onun günümüze ulaşan usul bilgisini fetvalarından çıkarmışlardır.

Maliki mezhebinin usulü bazı küçük farklılıklar hariç diğer üç mezhebin görüşlerinin dayandığı usulün aynısıdır. el-Kadi İyaz İmam-ı Malik'in usulüne ait ifadesinde şöyle der: "Sen bu mezhep imamlarının tartışmalarına ilk baktığında, onların fıkhi konulardaki içtihatları ve dayandıkları deliller üzerine durup düşündüğünde İmam-Malik'in bu konularda gerek Kuran-ı Kerim ayetlerinden delil getirmesinde, gerek hadisleri ele almasında, bunun yanı sıra kıyasa ve fikhın diğer kaynaklarına yönelmesinde diğer bir çok güvenilir fıkıh imamlarının yapmadığı, Medine ulemasından farklı, sistemli bir metoda sahip olduğunu görürsün."⁵⁴ Maliki âlimleri bu usul esaslarını bir araya getirmiş, el-Karafi de bunların sayısını on dokuzla sınırlandırmıştır.

Bu esaslar şunlardır:

Kitap, Sünnet, icma, Medine ulemasının icması, kıyas, sahabe kavli, mesalih-i mürsele, istishab, asli beraat, araştırma, faydalar, sedd-ü zera'i', istihsan, istidlal, daha hafif olanı tercih, suçsuzluk, kufe ulemasını icması, ehli beytin icması, dört halifenin icması.⁵⁵

İbnu'l-Meşşat'a göre bu esaslar on yedidir. Genel manada Kuran-ı Kerim'in zahir metni, Kur'an'ının mefhumu muhalifi, Kur'an'ın metninden anlaşılan ilk mana, hükmün gerekçesi olan sebep, Kur'an için uygulanan beş esas sünnet için de geçerlidir. İcma, kıyas, Medine uygulaması, sahabe kavli, istihsan, seddü'z-zera'i', anlaşmazlık yerlerini gözetmek.⁵⁶

⁵⁴ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.22.

⁵⁵ Şihabuddin Ebu'l-Abbasi Ahmed b. İdris el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul fi İhtisari'-Mahsul*, Daru'l-Fikr li't-Tıbaa ve'n-Neşr, 1425/2004, s. 450; el-Abbasi Ahmed b. İdris es-Sanhaci el-Karafi, *el-Furuk*, Tahkik, Halil el-Mansur, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/1998, c.1, s. 231.

⁵⁶ Muhammed b. Hasan el-Meşşat, *el-Cevahiru's-Seniyye fi Beyani Edilleti Alimi'l-Medine*, Tahkik Abdulvehhab İbrahim, Daru'l-Mağrib el-İslami, Birinci Baskı, 1406/1986.

et-Tesûlî, başkasından nakilde bulunarak bu esasların sayısının on altı olduğunu zikreder. Genel manada Kur'a'nın metni ve zahiri, kitabın delili yani mefhumu muhalif, diğer bir esas olarak Kur'an'dan anlaşılan ilk mana, Kur'a'nın uyarısı, Kur'an için uygulanan beş esas sünnet için de geçerlidir ki, bu şekilde on esas tamam olur. Sonra; icma, kıyas, Medine uygulaması, sahabe kavli, istihsan, seddü'z-zerai' gelir.⁵⁷

Bazı çağdaş âlimler bu delilleri on dörtle sınırlar. Bunlar; Kitap, sünnet, icma, kıyas, Medine uygulaması, mesalih-i mürsele, istihsan, sedd-ü zerai, şer-u men kablena, sahabe kavli, hilafı gözetme, istidlal, faydalar ve istishab' tır.⁵⁸

Bizim tercih ettiğimiz görüş el-Karafi'nin görüşüdür. Zira diğerlerinin ayrı kabul ettiği bazı deliller Kitap ve sünnete bağlı delillerdir. Onları kendi başlarına müstakil delil kabul etmek uygun olmaz. Buradaki farklılık kelimelerden kaynaklanmaktadır. Bu bir çalışma ürünü olmayıp kavram ve isim farklılığından başka bir şey değildir.

1.3.1.2. Malikîlere Ait Usul Esasları

Bazı usul kaideleri vardır ki bunları sadece Malikiler kullanmış diğerleri kullanmamışlardır. Yine bazı usul kaideleri vardır ki, bunları Malikilerle beraber diğer mezhepler de kullanmışlardır. Ancak Malikiler bu delilleri diğerlerinden daha fazla kullandıklarından bunlar Malikilere ait deliller olarak kabul edilmiştir. Ayrıca bazı ayrıntılı usul kaideleri vardır ki, bunları sadece Malikiler kullanmışlardır. Bunun sebebi bu mezhebin usulünün verimliliği, yaşamsallığı ve kaidelerinin çok oluşudur. Muhammed Ebu Zehra şöyle der: " Bu mezhebin delillerinin fazlalığı onun kıymetini alçaltmaz aksine yükseltir. Mezhebe sıkıntı vermez, uygulama kolaylığı getirir." ⁵⁹

Maliki mezhebinin diğer mezheplerin usulünden ayrıldığı noktalar:

1. Medine Halkının Uygulaması

Medine halkının uygulaması Malikilerin en fazla tanındığı usul kaidesidir. Söz konusu usul kaidesinin sınırları konusunda Malikilerle diğer mezhepler arasında tartışmalar olduğu kadar Malikiler arasında da olmuştur. Araştırmamızın kapsamı dâhilinde olmadığından ve gereksiz yere konunun uzamasına sebebiyet vereceğinden zikredilen kaide ve içerdiği anlam üzerinde detaylı durmuyoruz. Ancak kaidenin anlamı

⁵⁷ Ebu'l-Hasen Ali b. Abdisselam et-Tesuli, *el-Behcetü fi Şerhi't-Tuhfeti*, Tahkik, Muammer Abdulkadir Şahin, Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye Lüban, H. 1418/m.1998, Birinci Bakı, c.2, s.219.

⁵⁸ Fadiğa Musa, *Usulü Fıkhi Malik ve Edilletühü'l-Aklyyye*, Daru't-Tedmüriyye, Birinci Baskı, 1428/2007, s.341.

⁵⁹ Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, s. 479.

üzerinde özetle şunları söyleyebiliriz. Uygulama iki çeşittir. Birincisi nakle ve Hz. Peygamber'in uygulamasına dayanır. İkincisi içtihadı dayanır. Biricisi ittifakla delil kabul edilmiştir. İkincisi üzerine farklı görüşler ileri sürülmüştür. İmam-ı Malik Medine halkının uygulamasını kesin bilgi saymış ve onu dini hükümlerin elde edilmesi yolunda delil kabul etmiştir. İmam-ı Malik şöyle der:" Tabiinden bazı ilim ehli kendilerine başkalarından bilgi ulaştığı halde bazı olaylarla ilgili farklı şeyler söyleyip, biz bu söylediklerinizden habersiz değiliz ancak tatbikat bu söylediklerinizden farklı olmuştur, der."⁶⁰ Yine İbnu'l-Kasım,"İmam-ı Malik'in Medine uygulamasını hadisten daha kuvveti kabul ettiğini gördüm."der.⁶¹ Söz konusu delili diğer mezhepler kabul etmezken Maliki ulamasının çoğunluğu tartışmasız delil olarak kabul etmiş ancak bazı kısımlarında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Malikilerce Medine uygulaması haber-i vahidin önünde değerlendirilmiştir.⁶²

2. Seddü'z-Zerâî

Malikilerin tanıdığı diğer bir usul prensibi ise Seddü'z-Zerâî prensibidir. Meşhur olan budur. Ancak biraz incelenip araştırıldığında bu prensibin diğer mezhepler tarafından da kullanıldığı görülür. el-Karafi⁶³ bu usul kaidesinin en çok Malikilerce kullanıldığını vurgular ve Seddü'z-Zerai'yi şu şekilde tarif eder: "Seddü'z-Zerai: Belli bir şeyin yararına kullanılan araçtır. Kötülüğe vesile olacak bir maddeyi onu korumak maksadıyla ondan uzaklaştırmaktır."⁶⁴ Yani bu iş aslında yasak bir tasarruf olmayıp, taşıdığı bir sebepten dolayı yasaklanmış bir fiile götüreceğinden dolayı yasaklanmıştır. Aslında bu prensibi genel manada bütün mezhepler kullanmıştır. Onlar ile Malikiler arasındaki fark bu kaidenin ayrıntılarındanadır.

3. Hilafî Gözetme (Muraatu'l-Hilaf)

Hilafî gözetme prensibi müçtehidin kendi muhalifinin delilinden yararlanarak yeni bir delile ulaşmasıdır.⁶⁵ Malikiler bu delili aralarında ihtilaf olan konularda

⁶⁰ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.11.

⁶¹ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.11.

⁶² Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer el-Bağdadi İbnu'l-Kassar, *Mukaddimetu İbnu'l-Kassar*, Tahkik Mustafa Mahdum, Daru'l-Muallimeti li'n-Neşr ve't-Tevzi', Birinci Baskı, 1420/1999, s. 226-227; el-Karafi, *a.g.e.*, s.262; Ebu'l-Velid el-Baci, *İhkamu'l-Fusul fi Ahkami'l-Usul*, Tahkik Abdulmecid et-Türki, Daru'l-Mağrib el-İslami, Birinci Baskı, 1407/1987, s. 486; Tacuddin Ebu'n-Nasr Abdulvehhab b. Ali b. Abdül-Kafi es-Subki, *Refu'l-Hicab An Muhtasari İbni'-Hacib*, Tahkik:Ali Muhammed Muavviz-Adil ahmed Abdu'l-Mevcud, Alemu'l-Kütüb, Beyrut, Birinci Baskı, 1419/1999, c.2, s. 193.

⁶³ Ebu'l-Velid el-Baci, *a.g.e.*, s.353; el -Karafi, *a.g.e.*, c.2, s.59; eş-Şatibi, *a.g.e.*, c.5, s.182.

⁶⁴ Ebu'l-Velid el-Baci, *a.g.e.*, s.352.

⁶⁵ Hudûd b. Arafe, *a.g.e.*, c.1, s.367; eş-Şatibi, *a.g.e.*, c.5, s.188; el-Meşşat, *a.g.e.*, s.235.

kullanmışlardır. Bundan maksat farklı görüşleri bir araya getirmek ve birbirine yaklaştırmaktır. Müçtehidin kendi delillerini bir şekilde terk ederek karşıt görüşteki kimsenin delilini kabul etmesidir. Bununla arzulanan "el-Huruç Mine'l-Hilaf" kuralı olarak isimlendirilen müçtehidin delilini bütünüyle terk etmesi değil, çoğunlukla deliller arasındaki ortak noktayı bulma çabasıdır.

İbn Rüşd şöyle der: "İmam- Malik'in takip ettiği usul kaidelerinden biri de "İhtilafı Nazarı Dikkate Alma" delilidir."⁶⁶ el-Lahmi ve el-Kadi İyaz⁶⁷ gibi bazı Maliki âlimleri bu usul kaidesini kabul etmemiş ve kullanmamışlardır. Bazı Maliki âlimleri ise sadece ihtiyaç halinde kullanmışlar⁶⁸ bazıları ise eş-Şatibi'nin belirttiği gibi "İstihsan" delili içerisinde değerlendirmişlerdir.⁶⁹

4. el-Masalihi'l-Mürsele

Bu delil de Malikilerin kullandıkları ve şöhret buldukları bir usul kaidesidir. Bazı Maliki âlimleri bu delilin sadece Malikilere ait olduğu görüşünü kabul etmez. el-Karafi şöyle der: "Masalihi'l-Mürsele'nin sadece Malikilere has bir delil olduğu anlatılır. Durum böyle değildir. Bütün mezhepler bunu bir usul kaidesi olarak kullanmışlardır."⁷⁰ Bazı âlimler ise Malikilere has olduğunu söylemişlerdir. İbnu'l-Arabî şöyle der: "Maslahat, mezhep âlimleri içinde sadece İmam-ı Malik'in kullandığı usul kaidelerinin beşincisidir. Ancak diğer mezheplerden bazı âlimler de bu delile uygun hareket etmişlerdir."⁷¹

Zikredilen usul kaidesinin kullanılması ile ilgili olarak bazı şartlar ileri sürülmüştür. Maliki mezhebi içerisinde mesalihi mürsele delilinin kullanılma şartlarında anlaşmazlık olsa da bu sadece lafızla ilgilidir. Çünkü onlar sözkonusu delilin varlığı üzerinde değil, uygulanması ve uygulanma alanının sınırları üzerinde tartışmışlardır. Diğer mezhepleri inceleyen bir kimse onların da maslahatı kullandıklarını görür. Söz

⁶⁶ Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmet b. Rüşd el-Kurtubi, *el-Mukaddematü'l-Mumehhedat*, Tahkik: Dr. Muhammed Hacı, Daru'l-Mağrib el-İslami, Beyrut, Birinci Baskı, 1408/1988, c.1, s.172.

⁶⁷ Ahmed b. Yahya el-Veşerisi, *İzahu'l-Mesalik ilâ Kavaidi'l-İmam Ebi Abdillâh Malik*, Tahkik: es-Saddak Abdurrahman el-Ğurbani, Dar-u İbn Hazm, Birinci Baskı, 1427/2006, s.66.

⁶⁸ Abdurrahman b. Muhammed b. Asker Şihabuddin el-Bağdadi el-Maliki, *İrşadu's-Salik ilâ Eşrefi'l-Mesalik fi Fikhi'l-İmam Malik*, eş-Şeriketü'l-İfrikye li't-Tıbaati ve'n-Neşr, Birinci Baskı, s.6.

⁶⁹ Ebu İshak İbrahim b. Musa el-Lahmi eş-Şatibi, *el-İ'tsam*, Tahkik: el-Meşhur Hasan Al-i Süleyman, Mektebetü't-Tevhid, c.3, s.76.

⁷⁰ Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris el-Karafi, *Nefaisü'l-Usul fi Şerhi'l-Mahsul*, Tahkik: Adil ahmed Abdülmevcud-Ali Muhammed Muavviz, Mektebetü Nizar Mustafa el-Baz, Birinci Baskı, 1416/ 1995, c.9, s.4090.

⁷¹ el-Kadi Muhammed b. Abdullah Ebu Bekr b. el-Arabi el-Muafiri el-İşbili el-Maliki, *el-Kabs fi Şerhi Muvatta Malik b. Enes*, Tahkik: Dr.Muhammed Abdullah Veled Kerim, Daru'l-Mağrib el-İslami, Birinci baskı, 1992, c.1, s.683.

konusu delil de sadece Malikilere ait bir delil değildir. Ancak Malikiler mesalihi mürsele delilini diğer mezheplere göre daha fazla kullanmışlardır.

Burada zikredilen usul kaideleri sadece Malikilerin kullandığı bağımsız usul kaideleridir. Öyle ki, Malikî âlimleri bu özel kaideler sayesinde yeni olaylar ve durumlar karşısında fihi hükümler ortaya koyabilmiştir. Bunların dışında yine Malikilerin birçok fıkıh problemlerinde kullandıkları ayrıntılı usul kaideleri de vardır.

Bunlardan bazıları şunlardır:

Kıyas yaparken tali bir hususu diğer bir konu için asıl kabul etmek. Malikiler bu içtihat şekli ile diğer mezheplerden ayrılmışlardır. İbn Rüşd şöyle der: " Eğer fıkha ait tali bir konunun hükmü biliniyorsa bu hüküm asıl olur ve ondan çıkarılan başka bir sebebe bağlı olarak üzerine kıyas yapmak caizdir. Bu konuda İmam-ı Malik ve arkadaşları ortak görüş içerisinde." ⁷²

1.3.2. Malikîlerde Usul Düşüncesi ve Özellikleri

1.3.2.1. Malikîlerde Usul Esaslarında İhtilaf Sebepleri

Usul ihtilafları fıkhi uygulamalardaki ihtilaflara göre çok daha fazladır. Çünkü usul fikhın üzerine inşa edildiği temeli teşkil eder. O nedenle usule daha fazla önem vermek, üzerinde hassasiyetle durmak ve ihtilaf sebeplerini öğrenmek gerekir. Çünkü usuldeki ihtilafın sebebi öğrenilerek mezhep imamlarının delillerinin kaynağı ve kuralı anlaşılabilir ve bu şekilde onların içtihatlarını birbirine yaklaştırmak ve aralarını cem etmek mümkün olur.

Usul ihtilafının sebepleri olarak şunları sayabiliriz:

1. İmam-ı Malik'e ait kaynak metinleri anlamada ve usul kaidesine ulaşmak için yapılan yorumlarda anlayış farklılığı.

Maliki âlimleri bu mezhebin usulüne ait kuralları belirlemek, fıkhi konularda verilmiş hükümleri ortaya çıkarmak, yeni hukuki sorunlar ve olaylar karşısında hükme ulaşmak için İmam-ı Malik'in fetvalarına yönelmişler, bununla birlikte İmam-ı Malik'in üzerine mezhebini kurduğu usulü belirlemede ihtilafa düşmüşlerdir. Şöyle ki, bir konuda İmam-ı Malik'in içtihadının sınırlarını belirlemede anlaşmazlığa düşerek; buradaki yasağın, yasak edilen şeyin kötü olduğunu da gösterip göstermeyeceği hususunu anlayamadıklarından belli bir konuda İmam-ı Malik'e ait iki içtihat olduğunu

⁷² İbn Rüşd, *a.g.e.*, c.1, s.38.

söylemişlerdir. İbnü'l-Arabi "el-Mahsul" adlı eserinde buna şöyle cevap verir:" Maliki usulcileri İmam-ı Malik'i tanıyamamışlardır. Yukarıda açıklaması geçtiği gibi bir konuda İmam'ın iki içtihadı olduğunu söylemişlerdir. Hâlbuki doğrusu şudur: Yasak iki çeşittir. Birincisi, yasaklanan şeyin bizatihi kendisi ile ilgili yasaklanması, ikincisi; yasaklanan şeyin başka bir nedene bağlı olarak yasaklanması. Eğer yasaklanan şeyin bizatihi kendisi ile ilgili yasaklanması söz konusu ise yasaklanan şey batıldır. Eğer yasaklanan şey başka bir şeye bağlı olarak yasaklanmışsa bu konuda ihtilaf olmakla birlikte hâkim olan görüş onun batıl olmadığıdır. Yasağın kesin haram olması meselesi bir usul tartışmasıdır. Buradaki delil ile bir şeyin yapılmasını farz kılan delil arasında fark yoktur."⁷³

2. İmam-ı Malik'in üzerine mezhebini inşa ettiği usul kaidelerinin yazıya geçirilmemiş olması.

Birinci bölümde İmam-ı Malik'e ait yazılı usul kuralları bulunmadığını ve bizzat kendisinin de usul kaidesi yazmadığını belirtmiştik. O bazı konularda usul kaidelerine işaret ederken bazı konularda buna hiç temas etmemiştir. Bu durum ondan sonra gelen Maliki âlimlerinin anlaşmazlığa düşmesinin sebebi olmuştur.⁷⁴

3. Mezhepteki müçtehit sayısının fazlalığı.

Mezhepte el-Lahmi, İbn Abdi'l-Ber, el-Baci, el-Kurtubi ve diğerleri gibi çok sayıda müçtehidin bulunması usul kurallarının çeşitlenmesine ve anlaşmazlıkların çıkmasına sebep olmuştur. Bunlar farklı yerlerde birbirlerinden farklı çok sayıda hüküm vermiş, içtihatla bulunmuş, hüküm çıkarmaya çalışmış ve fetvalar vermişlerdir.

4. İmam-ı Malik'in usul metodu.

İmam-ı Malik diğer mezhep imamlarından kendine has usul metoduyla ayrılır. İmam-ı Malik hem aklı hem de nakli bir arada kullanmıştır. Bu da kendisine uyulması için bir neden teşkil etmiştir. Takipçilerinin bir kısmı nakli esas alırken bir kısmı ise aklı esas almıştır. Medine halkının uygulaması bu konunun tipik örneğidir. Medine uleması bir konuda hadisi öncelikli görürken, Mısır uleması Medine halkının uygulamasını öncelikli görmüştür.

⁷³ el-Kadi Ebu Bekr b. el-Arabi el-Muafiri el-Maliki, *el-Mahsul li İbni'l-Arabi*, Tahkik: Hüseyin Ali el-Yederî, Daru'l-Beyarık, Ürdün, Birinci Baskı, 1420/1999, s. 71.

⁷⁴ Hatem Bay, *et-Tahkik fi Mesaili Usuli'l-Fıkh Elleti İhtelefe Fiha en-Naklî Ani'l-İmam Malik b. Enes*, Mecelletü'l-Va'yi'l-İslami, Kuveyt, Birinci Baskı, 1432/ 2011, s.88.

5. Maliki mezhebinin geniş bir coğrafyada yayılması ve çok sayıda kollara ayrılması.

Bu hususiyet de Malikiler arasındaki ihtilaf sebeplerinden birisidir. Her bir bölge kendilerinden nakledilenlerle ayrı bir hususiyet kazanmış, mezhep Irak, Mısır, Mağrib ve Endülüs'te yayılmıştır.⁷⁵

6. Bir problemle ilgili İmam-ı Malik'ten gelen görüşlerin birden fazla olması.

İmam-ı Malik'ten gelen farklı görüşler onun içtihadını değiştirmiş olmasına bağlı bir durumdur. Ancak kendisinde sonra gelen mezhep imamları bu problemle ilgili birbirlerinden farklı düşünmüşlerdir. Bu konuda el-Kadi İyaz'ın sözü şu şekildedir: "Denilir ki, İbnü'l-Kasım ve Eşheb İmam-ı Malik'in bir mesele hakkında görüşü sebebiyle anlaşmazlığa düşmüşler. Her biri diğerinin görüşünün kabul etmeyerek, İmam-ı Malik'in böyle söylemediği üzerine yemin etmişler. Nihayet bu durumu İbn Vehb'e sormuşlar. İbn Vehb onlara şöyle cevap vermiş: "Her iki içtihadın sahibi İmam-ı Malik'tir. Onun bu konuda iki görüşü vardır, "diyerek her ikisinin yeminlerin de haklı olduklarını söylemiştir."⁷⁶

Yine rivayette bulunan kişinin uygulaması ile rivayetinin çelişmesi bu çeşit bir ihtilaf durumudur. Burada da İmam-ı Malik'in iki ayrı görüşü olduğu söylenebilir. İbnü'l-Arabi şöyle der: "Bir müçtehit rivayet ettiği hadise aykırı fetva verir veya hadisi reddederse Ebu Hanife, el-Kadi İyaz ve İmam-ı Malik'ten nakledilen bir görüşe göre hadis geçersiz kabul edilir. Çünkü ya hadis ile ilgili bir şüphe söz konusudur ya da ravinin rivayet ettiği hadisin hükmünü ortadan kaldıran başka bir hadis işitmiş olma ihtimali vardır. Bunun dışında bir şey anlaşılmaz. eş-Şafii ve İmam-ı Malik'ten diğer bir görüşüne göre hadis müçtehidin fetvasından önce gelir. Doğrusu da budur."⁷⁷

7. Hüküm çıkarma yollarının çeşitliliği.

Maliki âlimlerinin fıkıhın uygulama ile ilgili konularında usul kurallarını ortaya çıkarmada gösterdikleri gayret ve çabalar fıkıh usulünde ihtilafa sebep olmuştur. Bazı usul problemleri doğrudan İmam-ı Malik'e nispet edilmiş, bu konuda ondan herhangi bir görüş nakledilmemiştir. Buna karşın Maliki âlimlerinin fıkıhın tali konuları üzerinde İmam-ı Malik'in sözlerini araştırarak yaptıkları içtihatlar ve sonuca ulaşma çabaları

⁷⁵ Abdülaziz Salih el-Huleyfi, *el-İhtilafu'l-Fıkhi fi'l-Mezbil'l-Maliki Mustalahatuhi Esbabuhu*, Birinci Baskı, 1414/1993, s.237.

⁷⁶ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.160.

⁷⁷ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, s. 89.

bulunmaktadır. Mesela; "Emir bir kere için mi geçerlidir yoksa tekrarı da kapsar mı?" Aynı şekilde; "Emir fevri midir, yoksa daha sonra da yerine getirilebilir mi?" problemleri bu tarz problemlerdir. Malikiler bu konularda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İbn Abdi'l-Ber şöyle der: "Bu mesele ile ilgili olarak İmam-ı Malik'in bir cevabı bulunmamaktadır."⁷⁸ Bunu delili İbnü'l-Kassar'ın "Emir hemen mi yerine getirilmelidir, yoksa yavaş hareket edilebilir mi?" problemini naklederken yaptığı uygulamadır. Ona göre bu konuda İmam- Malik'ten gelen bir görüş yoktur. Ancak kendisi bu konuda bir yol izler ve bu yaptığı uygulama Malikilere nispet edilir. Bu usul kaidesi fikhın uygulamaya yönelik konularında delil olarak kullanılır. Örneğin hac ibadetinin farz oluşu fevri mi yoksa ömri mi meselesinde olduğu gibi.

Meseleyi izah sadedinde İbnü'l-Kassar'ın görüşünü nakletmek gerekir. O şöyle diyor: " Bu konuda İmam-ı Malik'ten bir açıklama bulunmamaktadır. Fakat onun anlayışı haccın farz olmasının fevri olduğunu gösteriyor. Çünkü emir lafzı onu gerektirir." ⁷⁹

1.3.2.2. Malikî Usulünün Özellikleri

Maliki usulü diğer mezheplerin usulünden birçok özellikleri bakımından ayrılır. Bu özellikler mezhebi olaylar ve hukuki sorunlar karşısında daha esnek ve daha dinamik olmasını sağladığı kabul edilir. Mezhebin kendine has usul özelliklerini şu şekilde belirleyebiliriz.

1. Usul Kaidelerinin Fazlalığı

Maliki mezhebi usul kurallarının ve kaynaklarının fazlalığı ile dikkat çeker. Muhammed Ebu Zehra şöyle der: "Usul kurallarına gelince; Maliki mezhebi diğer mezheplere göre usul kuralları en fazla olan mezheptir." ⁸⁰ Bu özellik maliki mezhebin sahip olduğu iyi yönlerinden birisidir. Çünkü bu özellik sayesinde müçtehit aradığını bulur ve sorunla ilgili daha çok delile ulaşabilir. Örneğin günümüz fıkıhçıların tamamının yararlandığı Mesalih-i Mürsele ve diğerleri bu mezhebi ayrıcalıklı kılmaktadır. Maliki mezhebi ile diğer mezhepleri karşılaştırdığımızda usul kaideleri bu kadar fazla hiçbir mezhep bulamayız.

⁷⁸ Ebu Ömer Yusuf b. Abdilllah b. Muhammed b. Abdi'l-Ber b. Asım en-Nemri el-Kurtubi, *et-Temhid Lima fi'l-Muvatta Mine'l-Maani ve'l-Esanid*, Tahkik: Mustafa b. Ahmet el-Alevi-Muhammed Abdü'l-Kebir el-Bekri, Vizaretu Umumi'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye, el-Mağrib, H. 1387, c. 16, s.163.

⁷⁹ İbnü'l-Kassar, *a.g.e.*, s.288-289.

⁸⁰ Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, s. 478.

2. Bazı Usul Kaidelerinin Uygulanma Alanının Genişliği

Bundan şunu kastediyoruz. Malikiler bazı usul kaidelerini birçok alanda kullanmışlardır. Örneğin, örf kuralından diğerlerine göre daha geniş alanda istifade etmişlerdir. Bunun yanı sıra Malikiler bazı usul kaideleriyle kendilerini sınırlamamışlar aksine bütün usulü fıkıh esaslarından yararlanıp onları içtihatlarında kullanmışlardır. Muhammed Ebu Zehra der ki, "Maliki fıkıhı örfü temel bir usul kaidesi olarak ele almıştır... Hatta bu konuda biraz aşırıya kaçtıkları söylenebilir."⁸¹ Söz konusu özellik mezhepte içtihat çeşitliliği, fıkhi ekollerin çokluğu ve müçtehit sayısının fazla olması sonucunu doğurmuştur.

3. Maslahatı Gözetmek

Maliki mezhebi maslahatı kollaması ve birçok alanda maslahata göre hüküm vermesi ile bilinir. Onlar Makasıd-ı Şeriyye'ye önem verir, fetvalarında ve hükme ulaşmada maslahatı göz önünde bulundurur ve şeri kaideleri insanların maslahatları ile ilişkilendirirler. Mezhebin içtihat usulünde maslahatın etkisi çok açık görülür.⁸²

4. Bazı Usul Kaidelerini Sadece Kendilerinin Kullanması

Medine halkının uygulaması, Mesalih-i Mürsele, Seddü'z-Zerai' gibi bazı usul kaidelerini fıkıh mezhepleri içersinde sadece Malikiler kullanmışlardır.

5. Maliki Mezhebinin Esneklik ve Yenilenme Kabiliyeti

Esneklik özelliği, mezhebin maslahata dayanması ve içtihat müessesesini kullanmasından kaynaklanır. Dr. Abdülkerim Zeydan şöyle der: "Bu prensipler bize bu mezhebin her asırda ve her yerde uygun usul esasları sayesinde üretkenliğini, genişliğini ve hüküm çıkarma kabiliyetini gösterir. Özellikle hakkında açık hüküm bulunmayan her problemde Maliki fıkıhına hâkim olan Mesalih-i Mürsele prensibi mezhebinin ismi ile anılır olmuştur."⁸³

1.3.2.3. Usul Bilgisine Ulaşma Yolları

Araştırmamızın başında İmam-ı Malik'in bütün usul kurallarını içeren bir fıkıh usulü kitabının bulunmadığını ancak bazı görüşlerini gerekçesinde bundan bahsettiğini bazılarında ise bu bilgilere yer vermediğine değinmiştik. İmam-ı Malik usul bilgisine

⁸¹ Muhammed Ebu Zehra, *a.g.e.*, s. 448.

⁸² İbnü'l-Arabi, *a.g.e.*, c.1, s.683; Muhammed Hammadı et- Timsemani, *Menheciyyetü'l-İmam Malik el-Usuliyye Hasaiyyetüha ve Asaruha*, el-Mutemeru'l-İlmi li Dari'l-Buhus, Dubai, s. 110.

⁸³ Abdülkerim Zeydan, *el-Medhal li Diraseti's-Şeriatil-İslamiyye*, Daru Ömer İbnü'l-Hattab, Mısır, s.164.

talebeleri tarafından sözleri ve içtihatları üzerinde yaptıkları çalışmalar neticesinde ulaşmışlardır. Ancak yazılı bir kaynak halinde olmayan söz konusu usul bilgilerini ortaya çıkarmak sanıldığı kadar kolay bir iş değildir. Malikiler İmam-ı Malik'in sözlerini incelemişler, bu ifadeler içinden mezhebin üzerine kurulduğu en uygun prensibi çıkarmışlar ve bu yolla yeni olaylar ve hukuki problemlere çözümler üretmeye çalışmışlardır. İbnü'l-Arabî, el-Kabs adlı eserinde, İbnü'l-Kassar, Mukaddime'sinde ve Hulûlû⁸⁴ ve diğerleri gibi birçok Maliki âlimi kitaplarında bu konuyla ilgilenmişlerdir. İbnü'l-Arabî el-Muvatta ile ilgili şu ifadeleri kullanır: "Bu kitap İslam şeriatı üzerine telif edilen ilk ve son kitaptır. Çünkü onun gibi bir kitap daha önce yazılmamıştır. İmam-ı Malik bu kitabında fikhın uygulamaya yönelik konularında takip edilecek usul bilgilerine yer vermiş ve usulü fikhın önemli bir kısmı ile ilgili ikazlarda bulunmuştur."⁸⁵

Çalışmamız neticesinde Maliki mezhebinde usul bilgisini tanımaya götüren iki yol olduğunu gördük. Bunlardan birincisi, iyice tetkik ve araştırma yolu, ikincisi temel kurallara ve hedeflenen neticeye ulaşma yoludur.

1. Asıl Üzerinde Tetkik, Araştırma ve Odaklanma Yolu

Bundan maksat, İmam-ı Malik'in belirlediği usuller üzerinde inceleme ve araştırmada bulunmaktır. Asıl üzerine odaklanma yolu İmam-ı Malik'in usulüne ulaşmada en hassas ve en güvenilir yoldur. Ancak söz konusu yolla elde edilecek bilgiler oldukça sınırlıdır. Çünkü daha öncede belirttiğimiz gibi İmam-ı Malik'in kayıt altına alınmış usul bilgisi bulunmamaktadır. Ancak çok az sayıda yazılı usul bilgileri elde edilebilmektedir. Bunun örneği İmam-ı Malik'in kendisinden sorulması üzerine bazı usul kaidelerini belirtmesidir. Kendisine; "üzerinde görüş birliğine varılmış iş", "bize göre", "bizim beldemizde", "ilim ehlinde öğrendim", "bazı ilim ehlini dinledim" tabirlerinden maksat nedir diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir. "Kitapta yer alan şeylerin çoğu benim görüşümdür. Hayatıma yemin olsun benim görüşüm ne demek. Bunlar takva sahibi birden çok ilim ve fazilet ehli kimselerden, kendilerine tabi olunan müçtehit imamlardan aldığım, dinlediğim şeylerdir. Sayıları fazla olduğundan onları zikretmek yerine onlardan öğrendiklerime "görüşüm" dedim. Eğer onların görüşleri

⁸⁴ Maliki usul âlimi olup, asıl adı Ahmet b. Abdurrahman b. Musa b. Abdülhak el- Fayrabi'dir. Hulûlû ismiyle şöhret bulmuştur. *ed-Dıyau'l-Lami* eserinin yazarıdır. Hicri 815-898 yılları arasında yaşamıştır. bkz. *el-Alam*, Hayruddin ez-Zirikli, Beşinci Baskı, Daru'l- İlim li'l-Melayin, Beyrut, 2002, c.1, s.147.

⁸⁵ İbnü'l-Arabî, *a.g.e.*, c.1, s.75.

dönemine ulaştıkları Sahabenin görüşleri gibi ise ben de aynı şekilde sahabeye yetişenlerin dönemine yetişmiş bulunuyorum. Benim görüşüm benden önceki müçtehit imamların ortak görüşüdür. "Üzerinde görüş birliğine varılmış iş" 'e gelince ilim ve fıkıh ehlinin üzerine ihtilaf etmedikleri görüştür. "Bize göre" dediğim şey âlim cahil herkesin bildiği, ahkâmın adet olduğu üzere uygulandığı, insanların bizim yanımızda ona göre amel ettikleri hususlardır. Aynı şekilde "bizim beldemizde" sözünü bazı ilim ehlinin âlimlerin görüşlerinden güzel buldukları şeyler için kullandım. Onlardan hiçbir şey duymadığım hususlara gelince bu konularda içtihatla bulundum ve karşılaştığım âlimlerin gittikleri yola baktım. Ta ki, söylediğim şey doğru veya onların uygulamalarına yakın olsun. Böylece Medine ulemasının izinden dışarı çıkmamış ve görüşlerine ters düşmemiş olurum. Bir konuda söylediğim görüş duyduğum şey ile aynı değilse ona kendi görüşüm dedim. Ancak bu görüşe ulaşmadan önce sünnete, kendilerine uyulan ilim ehlinin uygulamalarına bakarak içtihatla bulundum. Bizde kendisi ile amel edilen bir uygulama Resulüllah(s.a.v.)'den ve karşılaştığım Raşit imamlardan gelmiştir. Benim burada diğer insanlara sunduğum şeyler onların görüşleridir."⁸⁶

İmam-ı Malik'in açıkça ifade ettiği bir diğer usul kaidesi de Medine ehlinin uygulamasıdır. Bu esas amel etmeyi gerektiren bir delil hükmündedir. Bu prensip İmam-ı Malik tarafından belirlenmiştir. el-Kadi İyaz'ın Tertibu'l-Medarik adlı eserinde bu prensiple ilgili olarak İmam-ı Malik'in Leys b. Sa'd'a yazdığı mektupta şöyle der: "Muhakkak insanlar Medine halkını takip ederler. Zira oraya hicret edilmiş, Kuran orada nazil olmuş, helaller ve haramlar orada uygulamaya girmiştir. Hz Peygamber(s.a.v.) onların arasında iken vahiy geliyor, Kuran ayetlerinin indirilme süreci gerçekleşiyor, Hz. Peygamber(s.a.v.) onlara emrediyor, onlar ona itaat ediyor ve sünnetine tabi oluyorlardı. Bu durum Hz. Peygamberin(s.a.v.) görevini tamamlayıp Allah(c.c.) katında refik-i âlâ'ya irtihal edinceye kadar böyle devam etti. Daha sonra görevi üslenecek insanlardan Hz. Peygamber (s.a.v.) 'e en çok tabi olanları iş başına geldi. Dönemlerinde bildiklerini uyguladılar. Bilmedikleri konularda ise başkalarına sordular. Dönemlerindeki yeni durumlar karşısında ve içtihatlarında elde ettikleri görüşlerin en kuvvetlisini uyguladılar. Biri kendilerine muhalefet ettiğinde veya kendi görüşlerinden daha üstün ve daha kuvvetli bir görüş ileri sürdüğünde kendi görüşlerini terk edip diğer

⁸⁶ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.61.

görüŖe göre amel ettiler. Sonra onlardan sonra gelen Tâbiûn bu yoldan yürüdü ve onların sünnetine takip etti. Medine'de bir uygulama görünür ve kendisi ile amel edilir bir halde ise hiç kimseyi sahip oldukları bu mirasa aykırı hareket ederken görmedim. Zira bu uygulama hiçbir şahsa mal edilemez ve hiçbir kimsenin kendi görüşü olarak sunulamaz. Şayet bir bölgenin âlimleri; bu uygulama bizim bölgenin uygulamasıdır, bu da bizden öncekilerin uygulamasıdır, diyerek Medine uygulamasını terk etseler, sırf bu sebeple liyakatlerini kaybetmiş olurlar ve onlar için caiz olan şey bu nedenle artık caiz olmaz." ⁸⁷

Yine İmam-ı Malik'in belirlediğı bu usul kaidesiyle alakalı olarak, hükmün genele tatbiki söz konudur. İmam-ı Malik itikâf babında itikafın bütün mescitlerde caiz olduğunu söylerken buradan hareket etmiştir. Şöyle der: "Allah (c.c.) bütün Mescitleri için genelleme yapmıştır. Onlardan bir kısmını kastetmemiştir." ⁸⁸

2. Temel Kurallara ve Hedeflenen Neticeye Ulaşma Yolu

Bu yoldan maksat, İmam-ı Malik'in sözlerinden usul prensiplerinin çıkarılma yoludur ki, çok fazladır. Ancak açık ve belirgin değildir. Bu yüzden bu konuda Malikiler anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Maliki ekolleri fikhın tali konularından usul kaidesi çıkarma işinde Hanefilere çok benzer. Malikiler mezhebe ait fıkıh uygulamalarını bir araya toplamışlar ve onlar üzerinden usul kaidelerine ulaşmaya çalışmışlardır. el-Kadi İyaz Mezhebin usulünü ve usul ayrıntılarını en iyi tespit eden kimse olarak bilinir. Onun bu konuda şöyle dediğini görürüz: "Sen bu mezhep imamlarının tartışmalarına ilk baktığında; onların fikhî konulardaki içtihatları ve dayandıkları deliller üzerine durup düşündüğünde, İmam- Malik'in bu konularda gerek Kuran-ı Kerim ayetlerinden delil getirmesinde, gerek hadisleri ele almasında, bunun yanı sıra kıyasa ve fikhın diğer kaynaklarına yönelmesinde diğer birçok güvenilir fıkıh imamlarının yapmadığı, Medine ulemasından farklı, sistemli bir metoda sahip olduğunu görürsün." ⁸⁹ Aynı şekilde İbnü'l-Kassar kitabının giriş bölümünde şu ifadeleri kullanır: "Fıkıh problemlerine geçmeden öne size İmam-ı Malik'in mezhebinden anladığım ona layık usul kaidelerini topluca sunmayı uygun gördüm." ⁹⁰

⁸⁷ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1, s.10.

⁸⁸ Muhammed Fuad Abdülbaki, *Muvatta Malik b. Enes Ebu Abdillah el-Esbahi*, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Mısır, Babu'l-İtikaf, Hadis No:687, c.1, s.313.

⁸⁹ el-Kadi İyaz, *Tertibu'l-Medarik*, c.1,s.22.

⁹⁰ İbnü'l-Kassar, *a.g.e.*, s.133.

Usul kaidelerinin büyük bir kısmı bu yolla ortaya çıkarılmıştır. Buna dair şu örnekleri verebiliriz:

1. Mürsel haberle amel edilmesi

İmam-ı Malik'in mezhebi Mürsel Haberi kabul eder.⁹¹

2. Mefhumu'l-Muhalif

İmam-ı Malik mefhumu muhalifi kabul etmiş ve şeri bir delil olarak kabul etmiştir. İbnü'l-Kassar Mukaddime adlı eserinde bunu bir usul kaidesi olarak belirtmiştir. O şöyle der: "İmam- Malik'in mezhebine ait prensiplerden birisi de; hitap şeklinin ayrı bir hüküm teşkil etmesidir. Bir çok yerde bu kuralı delil olarak kullanmıştır. Şöyle ki, kim kurbanını gece keserse o kurban yerine geçmez. Çünkü ayeti kerimede şöyle buyrulur: *لِيَشْهَدُوا مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَّعْلُومَاتٍ عَلَىٰ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ* "Kendilerine sağlanan faydaları görsünler ve Allah'ın onlara rızık olarak verdiği kurban edilebilir hayvanları belirli günlerde Allah'ın ismini anarak kurban etsinler."⁹² Bu ifade, kurbanlık hayvan gece kesildiğinde kurban yerine geçmeyeceğinin delilidir.⁹³

3. Umumu Mefhumun Önüne Almak

Bunun örneğini kendi başına otlayan, bakımı yapılmayan hayvanların (saime) zekâtı konusunda görürüz. Burada İmam-ı Malik; "Her kırk koyuna bir koyun zekât verilir" hadisine aykırı düşmesine rağmen, umumu mefhuma tercih ederek farklı bir hüküm vermiş saime olma şartını aramamıştır. Çünkü umum(genel anlam) lâfzî bir delil kabul edildiğinden manevi delilin önünde değerlendirilir.⁹⁴

4. el-İstışhab İbnü'l-Cezzi el- Ğırnati'nin belirttiği gibi İmam-ı Malik'in kabul ettiği delillerdendir.⁹⁵

5. Şaz Kıraate Dayalı Delil Getirme

Bu prensip İmam-ı Malik tarafından delil kabul edilmemiştir. Hulûlû ed-Dıyâu'l-Lâmi' de şöyle der: "Malikî mezhebinde meşhur olan görüşe göre şaz kıraate dayanan hüküm kabul edilmez."⁹⁶

⁹¹ İbnü'l-Kassar, *a.g.e.*, s.220.

⁹² Hac 28.

⁹³ İbnü'l-Kassar, *a.g.e.*, s.233-234.

⁹⁴ İbnü'l-Arabi, *a.g.e.*, s.94.

⁹⁵ Muhammed b. Ahmed b. Cezzi el-Ğırnati, *Takribu'l-Vusul ilâ İlmi'l-Usul*, İkinci Baskı, 1423/2002, s.146.

⁹⁶ Ahmed b. Abdurrahman b. Musa ez-Zeleydînî (Hulûlû), *ed-Dıyâu'l-Lâmi' fi Şerhi Cemi'l-Cevami'*, Tahkik Abdülkerim en-Nemle, Mektebetü'r-Rüşd, İkinci Baskı, 1420/1999, c.2, s.49.

Bu nakillere meseleyi ispat etmek maksadıyla değil, örnek olması için yer verildi. Zira usul kaidelerin çoğu bu yolla tespit edilmiştir.

Yukarıdaki kısımda, Maliki usul düşüncesinin ortaya çıkışı, gelişimi, ekolleri, özellikleri, ihtilaf sebepleri, mezhebin usul kurallarının nasıl tespit edildiği açıkça görülmektedir. Bu ve bundan önceki bölüm araştırmanın teorisi veya temellendirmesi mesabesinde. Bundan sonra bu kaidelere ait bilimsel çıkarımlara ya da kuramsal yöne temas etmek gerekmektedir. Bu nedenle ikinci kısımda, bu teorik öncüllerin sonuçlarını görme, ilmi meyvelerini toplama mesabesinde olacaktır. Bu bölümde Malikiler arasında tartışma konusu olan usul problemlerinden, tercih edilen görüşlerden, bulunması halinde tartışmanın kaynağından bahsedilecektir. Her usul probleminden sonra bu kuraldan kaynaklanan ve onun eseri olan fikhî uygulamalara yer verilecek.

2. ÜZERİNDE İTTİFAK EDİLEN DELİLLERLE İLGİLİ KURALLAR

2.1. Kitap ve Sünnet İle İlgili Kurallar

2.1.1. Kitapla İlgili Kurallar

Her ne kadar fıkıh usulü esaslarının büyük çoğunluğu Kur'an ve sünnetle güçlü bir ilişki içinde olsa da bu bölümde Kur'an-ı Kerim ile ilgili esaslar ele alınacak, sadece Kur'an'a ait kurallar zikredilecektir.

Kur'an'ın Tarifi: Usul âlimleri Kur'an-ı Kerim' i Allah Teâlâ tarafından Hz. Muhammed (s.a.v.)'e muhataplarını aciz bırakmak, okunması ile ibadet edilmek maksadıyla indirilen, tevatür yoluyla nakledilmiş, Mushaflarda yazılı ilahi kitap olarak tarif ederler.⁹⁷

⁹⁷ Bkz., Muhammed el-Emin b. Ahmed b. Ziyad el -Ceknî, *Meraki's-Suud ila Meraki's-Suud*, Tahkiki: Muhammed el-Muhtar b. Muhammed el-Emin, Mektebetu İbn Teymiye el-Kahire, Birinci Baskı, 1413 /1993, s. 97-98; Muhammed b. Muhammed el-Gazzali, *el-Mustasfa Min İlmi'l-Usul*, Tahkik: Muhammed Abdusselam Abdü's-Şafi, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1413/1993, c.2, s.9; Ali b. Muhammed el-Amidi, *el-İhkam fi Fusuli'l-Ahkam*, Daru'l-Kutubi'l-Arabi, Beyrut, Birinci Baskı, 1404/1984, Tahkik: Dr. Seyyid el-Cümeily, c.1, s.159; Cemaluddin Abdurrahim el-İsnevi, *Nihayetu's-Sül fi Şerhi Minhacu'l-Vusul*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1420/1999, c.2, s.3; Abdu'l-Ali Muhammed b. Nizamuddin es-Sehalevi el-Ensari el-Luknevi, *Fevatihu'r-Rahmut bi Şerhi Müslim es-Subut*, c.2, s.7; Ebu Abdillâh Bedrüddin Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhit fi Usuli'l-Fıkıh*, c.1, s.441; Takuyyiddin Ebu'l-Baka Muhammed b. Ahmed b. Abdulaziz b. Ali el-Futuhi el-Maruf bi İbni'n-Neccar, *Şerhu'l-Kevkebi'l-Münir*, Tahkik: Muhammed ez-Zuhayli ve Nezih Hammad, Mektebetu'l-Ubeykan, İkinci Baskı, H.1418/M.1997, c.2, s. 7; Ahmed b. Abdurrahman b. Musa Hululu, *ed-Dıyau'l-Lami' Şerhu Cemi'l-Cevami'*, Tahkik: Abdülkerim Nemle, Mektebetu'r-Rüşd er-Riyad, c.2.s.25.

2.1.1.1. Şaz Kıraatin Delil Kabul Edilmesi

Kıraat imamlarının tariflerine göre şaz kıraat; Kur'an-ı Kerim'in tilaveti ile ilgili tevâtür ve yaygın okuma tarzının dışında nakledilen ancak Müslümanlar tarafından kabul gören okuyuş tarzıdır.⁹⁸ Şaz kıraati şu şekilde tarif edenler de olmuştur. Şaz kıraat; Kur'an-ı Kerim'in tilaveti ile ilgili üç temel prensipten birini yitiren okuyuş tarzıdır. Bu temel prensipler; tevâtür, Hz. Osman (r.a.) Mushaf'ına ve Arapça dil kurallarına uygunluk.⁹⁹ Kıraati, Arapça dil kurallarına uygun ve senedi sağlam olsa bile Hz. Osman (r.a.) Mushaf'ına aykırı olduğunda şaz kıraat kabul etmişlerdir.¹⁰⁰

Usulcüler ise şaz kıraati şöyle tarif eder: Hz. Osman (r.a.) Mushaf'ın iki kapağı arasında yer almayan her okuyuş tarzı şaz okuyuştur. Bazılarına göre yedi kıraat, bazılarına göre ise on kıraatin dışında kalan her okuyuş şaz okuyuş kabul edilir.¹⁰¹

2.1.1.2. Maliki Fakihlerinin Şaz Kıraat Karşısındaki Tutumları

Malikiler şaz kıraatin Kuran olmadığı konusunda görüş birliğine varmışlardır. Ancak şaz kıraatin haberi vahit derecesinde bir delil olarak kabul edilerek fıkhi hükümlerin ispatı konusunda kullanılıp kullanılmayacağı konusunda iki ayrı görüşe sahip olmuşlardır.

Birici Görüş: Bu görüşün sahipleri şaz kıraate dayalı delil getirilemeyeceğini savunurlar. Çünkü bu okuyuş tarzı Kuran değildir ve Hz. Peygamber(s.a.v.) den böyle bir okuyuş nakledilmemiştir. Bu görüş Maliki mezhebinin meşhur görüşüdür. İbnu'l-Arabî bu konuda şöyle der: "Şaz kıraat ilim ve amel bakımından bir değer ifade

⁹⁸ Bedrüddin Muhammed b. Abdullah b. Bahadır ez-Zerkeşi, *el-Burhan fî Ulumi'l-Kuran*, Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadıl İbrahim, Birinci Baskı, 1356/1957, Daru İhyai'l-Kutubi'l-Arabî, İsa el-Babî el-Halebî ve Ortakları, c. 1, s.332; el-Kıraatu's- Şazze ve Tevcihuha Min Lugati'l-Arab, Abdu'l-Fettah el-Fadıl, Daru'l-Kutubi'l-Arabî Beyrut, Birinci Baskı, 1401/1981, s.9.

⁹⁹ Abdurrahman Celaluddin es-Suyuti, *el-İtkan Fî Ulumi'l-Kuran*, Daru'n-Nedve el-Cedide Beyrut, s.242.

¹⁰⁰ Mekki b. Ebi Talib el-Kaysi, *el-İbane An Maani'l-Kıraat*, Tahkik: Abdu'l-Fettah Şabi, el-Mektebetu'l-Faysaliyye, 1405/1985, s.3; Ebu Şame Abdurrahman b. İsmail, *el-Murşidu'l-Veciz ila Ulumin Tetealleku bi'l-Kitabi'l-Aziz*, Tahkik: Tayyar Kulaç, Daru Sadır Beyrut, 1396/1976

¹⁰¹ Ebu'l-Maali el-Cüveyni Abdülmelik b. Abdullah b. Yusuf, *el-Burhan fî Usuli'l-Fıkh*, Daru'l-Vefa el-Mansura-Mısır, Dördüncü Baskı, 1418/1997, Tahkik: Abdu'l-Azim Mahmud ed-Dib, c.1, s.668; el-İmam Ebu Hamid Muhammed b. Muhammed b. Muhammed el-Gazzali, *el-Menhul*, Tahkik: Muhammed Hasan Heytu, Üçüncü Baskı, 1419/1998, Darul-Fikr el-Muasır Beyrut-Lübnan, s. 73; Darul-Fikr Dimeşk, s. 281; Ebu Abdillahi Bedrüddin Muhammed b. Bahadır ez-Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhit fî Usuli'l-Fıkh*, Tahkik: Dr. Muhammed Muhammed Tamir, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1421/2000, c.1, s.474.

etmez."¹⁰² İbnu'l-Hacip, el-Ebyari, Hululu, el-Baci ve diğerleri bu görüşü benimserler.¹⁰³

Bu görüşü destekleyenlerin delili; şaz kıraatin Kuran olmayıp Kurana yapılmış bir ilave olarak kabul edilmesidir. Hâlbuki Kuranın mütevatir olma şartı vardır.¹⁰⁴

İkinci Görüş: Bu görüşün sahipleri şaz kıraatin delil kabul edilmesini mümkün görmüşlerdir. Onlara göre şaz kıraat haberi vahit derecesindedir. Ondan şeri hükümler çıkarılabilir. Bu görüşün sahiplerinden İbnu Abdi'l-Ber şöyle der: "Hz. Osman Mushafına aykırı olarak gerek Hz. Peygamber (s.a.v.) ve gerekse Hz. Ebu Bekr (r.a.), Hz. Ömer (r.a), Hz. Aişe (r.h.), İbn Mesud (r.a.), İbn Abbas (r.a.) ve diğer sahabelerden kıraat veçhi olarak rivayet edilenlerin hepsi Allah (c.c) adına kesin bir hüküm ifade etmez. Ancak bunlarla amel edilmesinin hükmü haberi vahitle amel edilmesinin hükmü gibidir.¹⁰⁵ Yine bu görüşü savunanlara göre şaz kıraat, sünnetlerde haberi vahit gibidir. Yoksa her konuda haberi vahitle aynı değerde değildir.¹⁰⁶ Söz konusu görüşün sahipleri şu delili ileri sürerler. Bu kıraatler Kuran değildir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.) den gelen bir haber olması bakımından delil kabul edilmesi doğrudur.

Kanaatimize göre de bu ikinci gurubun düşüncesi tercihe şayandır. Çünkü ravinin sema yoluyla alıp naklettiği rivayet Kur'an olmasa bile sünnettir veya sahabe kavlidir. O halde kendisi ile amel edilmesi gereken bir delildir. Herhangi bir delile dayanmadan dile getirilen diğer görüşler kıymete haiz değildir. Çünkü kıraattteki tevatür şartı onun delil olmasına mani değildir. Nitekim diğer kıraatlerin hepsinde tevatürün

¹⁰² Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kuran*, tahkik. Muhammed Abdulkadir Ata, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Birinci Baskı, 1424/2003, c.1, s.79; İbnu'l-Arabî, *el-Mahsul*, s. 120.

¹⁰³ Ebu Amr Osman b. Amr İbnu'l-Hacib, *Muntehe'l-Vusul ve'l-Emel fi İlme'l-Usul ve'l-Cedel*, Daru's-Saade, Birinci Baskı, 1326/1908, s. 33; Hululu, *a.g.e.*, c.2, s.49; Ali b. İsmail el-Ebyari, *et-Tahkik ve'l-Beyan fi Şerhi'l-Burhan*, Tahkik: Ali b. Abdurrahman Bessam, Vizaratu'l-Evkaf ve's-Şuuni'd-Diniyye, Katar, Brinci Baskı, 1434/2013, s. 156; Ebu'l-Velid el-Baci, Tahkik: Abdülmecid et-Türki, *el-Minhac fi Tertibi'l-Hicac*, Daru'l-Garb el-İslami, Üçüncü Baskı, 1424/2003, s.64; Ebu'l-Velid el-Baci, *el-Munteka Şerhu'l-Muvatta*, Matbaatu's-Saade, Birinci Baskı, 1332/1914, c.2, s.200; Muhammed b. Abdullah Ebu Bekr İbnu'l-Arabî, *el-Mesalik fi Şerhi Muvatta Malik el-Kitab*, Tahkik: Muhammed b. el-Hüseyin eş-Şeymani ve Aişe Binti el-Huseyin el-Şeymani, Daru'l-Garb el-İslami, Birinci Baskı, 1428/2007, c.3, s.57; İbnu'l-Arabî, *el-Kabes*, c.1. s. 319.

¹⁰⁴ Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Tilimsani, *Miftahu'l-Vusul ila Binai'l-Furui ale'l-Usul*, Tahkik: Muhammed Ali Ferkus, Muessesetu'r-Reyyan li't-Tibaati ve'n-Neşr, Birinci Baskı, 1419/1998, s.301-303.

¹⁰⁵ Ebu Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdi'l-Ber b. Asım en-Nemri el-Kurtubi, *et-Temhid*, c.4, s.278-279.

¹⁰⁶ Ebu Ömer Yusuf b. Abdillah b. Abdulber en-Nemrî, *el-İstinkar el-Cami i Mezahibi Fukahai'l-Emsar ve Ulemai'l-Aktar fi mâ Tezammenehu'l-Muvatta min Maani'r-Ravi ve'l-Asar ve Şerhu Zalike bi'l-İcazi ve'l-İhtisar*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1421/2000, Tahkik: Salim Muhammed Ata-Muhammed Ali Muavviz, s. 1284.

bulunduğu da ihtilaflıdır. eş-Şevkani şöyle der: "Yedi kıraatin hepsinin tevatür yoluyla geldiği iddia edilmiştir. Hâlbuki bu durumu kanıtlayacak bir delil bulunmamaktadır. Bu kıraatlerin her biri ayrı-ayrı tek kişiler tarafından nakledilmiştir. Kıraatlerin isnatları konusunda malumat sahibi olanlar bunu bilir. Kıraat imamlarının bir bölümü, kıraatleri içinde mütevatirin bulunduğu gibi haberi vahitin de bulunduğu konusunda icma olduğunu aktarır. Kıraat imamlarının hiçbiri yedi kıraatin her birinin tevatürle geldiğini söylememişlerdir. On kıraatte ise, bu hiç mümkün değildir. Bu iddia bazı usul âlimlerinin söylediği bir sözdür. Hâlbuki işin uzmanları kendi alanları ile ilgili daha doğru bilgiler verir."¹⁰⁷

Şaz Kıraat Konusundaki Görüşlere Dayalı Uygulamalar

Şaz kıraat konudaki anlaşmazlık sadece lafza dayalı maddi bir anlaşmazlık değildir. Aksine söz konusu itilaf, üzerine fıkıh hükümlerinin bina edildiği temel bir ihtilaftır. Bu konu ile ilgili hükümlerden bazıları şunlardır:

1. Namazda Şaz Kıraatle Tilavetin Hükümü

Birinci görüş: Malikilerin çoğunluğu namazda şaz kıraatin okunmasının caiz olmadığını söyler. Bu konuda İbn Abdi'l-Ber şöyle der; " İmam-ı Malik demiştir ki, kim namazda Hz. Osman (r.a.)'ın Mushafına aykırı İbn Mesud (r.a.) veya sahabeden herhangi birinden nakledilen bir okuyuşla kıraatte bulunursa onun arkasında namaz kılınmaz. Kendilerine itibar edilmeyen pek azı hariç İslam âlimleri bu konuda icma etmişlerdir."¹⁰⁸

İkinci görüş: Namazda şaz kıraatle tilavet yapılması caizdir. Bu görüş İbn-i Malik'ten nakledilmiştir. İbn Vehb şöyle der: "İmam-ı Malik'e soruldu. Bir kişinin namazda Ömer b. Hattab'ın okuduğu gibi " فامضوا إلى ذكر الله " şeklinde okuması hakkında ne dersin? Caizdir. Dedi."¹⁰⁹ Yine şöyle der: "Malik'e Osman b. Affan (r.a.)'ın Mushaf'ı hakkında sordum. Bana yaygın ve geçerli olandır dedi. Bana Malik b. Enes bildirdi. Abdullah b. Mesud (r.a.) bir adama " إن شجرة الزقوم طعام الأثيم " ayetini okutuyordu. Adam " طعام اليتيم " dedi. İbn Mesud ona " طعام الفاجر " dedi. Malik'e dedim ki; Bu şekilde namazda okumasına ne dersin. Evet. Bunda bir genişlik görüyorum, dedi."¹¹⁰ eş-Şeyh

¹⁰⁷ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkani, *İrşadu'l-Fuhul ila Tahkiki'l-Hakki min İlmi'l-Usul*, Tahkik: eş-Şeyh Ahmed Azv Anaye- eş-şeyh Halil el-Mis-Dr. Velivvüddin Salih Ferfur, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Dımeşk, Birinci Baskı, 1419/1999, c.1, s.77-78.

¹⁰⁸ Ebu Ömer Yusuf b. Abdillan en-Nemri, *a.g.e.*, c.8, s.291.

¹⁰⁹ Ebu Ömer Yusuf b. Abdillan en-Nemri, *a.g.e.*, c.8, s.292.

¹¹⁰ Ebu Ömer Yusuf b. Abdillan en-Nemri, *a.g.e.*, c.8, s.292.

Halil et-Tevzih adlı eserinde şöyle der: "İmam-ı Malik'in şaz kıraatle namazda tilavet yapmanın caiz olduğu yönündeki görüşleri ilk görüşleridir. Sonraki görüşleri caiz olmadığı yönündedir."¹¹¹

2.Yemin Kefaretinde Peş peşe Oruç Tutmanın Hükümü

Maliki fakihleri yeminini bozan kimsenin ilgili ayette belirtildiği gibi, on fakiri doyurması veya giydirmesi ya da bir köle azat etmesi gerektiği konusunda ittifak halindedir. Ancak bunlardan birisini yapamayan kimse üç gün oruç tutması gerekir. Tutulacak bu üç günlük orucun peş peşe tutulup tutulmayacağı ve bunun farz bir oruç olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda iki görüş bulunmaktadır.

Birinci görüş: Yemin kefareti orucunun peş peşe tutulması zorunlu değildir. Bu görüş meşhur olan ve Malikilerin çoğunluğunun kabul ettiği görüştür. Peş peşe tutmak ise müstehaptır. Bu üç günü ayrı-ayrı zamanlarda tutan kimse ile peş peşe tutan kimse kefareti yerine getirmiş olur.¹¹² Onların bu konudaki delilleri ayetin zahir manasıdır. فَكَفَّارَتُهُ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسَاكِينَ مِنْ أَوْسَطِ مَا تُطْعَمُونَ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ "...Bu durumda yeminin kefareti, ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. Kim (bu imkânı) bulamazsa onun kefareti üç gün oruç tutmaktır..."¹¹³

İkinci görüş: Yemin kefareti orucunun peş peşe tutulması farzdır. Bu görüşün sahiplerini araştırdığımda sadece İbn Büzeyre'nin ismine rastladım. O şöyle der: "Yemin kefareti orucunun peş peşe tutulmasının gerekliliği konusunda Malikiler ihtilaf etmişlerdir. Bu konuda iki görüş vardır. Bazıları gerekli olduğunu söylemişler, bazıları

¹¹¹ Halil b. İshak el-Malikî, *et-Tevzih Şerhu Muhtasar İbnu'l-Hacib*, c.1, s.343; Ali b. Muhammed er-Rebi el-Lahmi, *et-Tefsira*, , Tahkik: Dr. Ahmet Abdülkerim Necib, Vizaretu'l-Evkaf Ve's-Şuunu'l-İslamiyye, Katar, Birinci Baskı, 1432/2011, c.1, s.325.

¹¹² Muhammed b. Ahmed b. Cezzi el-Kelbi el-Gırnati, *el-Kavaninu'l-Fıkhiyye*, Tahkik: Macid el-Hamevi, Daru İbn Hazm, Birinci Baskı, 1434/2013, s.111; Muhammed Arafe ed-Desuki, *Haşiyetu'd-Desuki Ale's-Şeri'l-Kebir*, Tahkik: Muhammed Aliş, Daru'l-Fikr, Beyrut, c.2, s.133; Halil b. İshak b. Musa Diyaüddin el-Cüdi el-Maliki el-Mısri, *et-Tevdih fi Şerhi'l-Muhtasarı'l-Ferî li İbni'l-Hacib*, Tahkik: Dr. Ahmed b. Abdülkerim Necib, Merkezi Zecibeviyye Li'l-Mahtutat ve Hademeti't-Turas, Birinci Baskı, 1429/2008, c. 3, s.310; el-Kadi Ebu Muhammed Abdülvehhab b. Ali b. Nasr el-Bağdadi el- Maliki, *el-İşraf ala Nüketi Mesaili'l-Hılaf*, Tahkik: el-Habib b. Tahir, Daru İbn Hazm, Birinci Baskı, 1420/1999, c. 1, s.446; Şihabuddin Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. İsa el- Maruf bi Zerrûk, *Şerhu Zerrûk Ala Metni Risaleti İbni Ebi Zeyd el-Kayravani*, , Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, Birinci Baskı, 1427/2006, c.2, s.621.

¹¹³ Maide 89.

ise bu görüşe karşı çıkmışlardır. Gerekli görenlerin delili şaz kıraattir. Şaz kıraate göre amel etmek gerekli midir? Yoksa değil midir? Bu konu da ihtilaflıdır."¹¹⁴

3. Orta Namaz

Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulur. *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ*. "Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a gönülden boyun eğerek namaza durun."¹¹⁵

Maliki fakihleri orta namazdan maksadın ne olduğu konusunda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bunun sebebi Hz. Aişe (r.ha.)'nın yazıya geçirilmesini talep ettiği kıraattir." Hz. Aişe (r.ha.)'nın kölesi Ebu Yunus' tan rivayet edilir. O şöyle der: Hz. Aişe (r.ha) kendisi için bir Mushaf yazmamı emretti. Şu ayete geldiğinde bana haber verdedi. O ayet *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ* ayetiydi. O ayete geldiğimde kendisine haber verdim. Bana şu şekilde yazdırdı. *حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ* ve Resulullah (s.a.v.)'den *الصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ* nın *العصر* olduğunu işittim.¹¹⁶

Birinci görüş: Bunlara göre orta namazdan maksat sabah namazıdır. Bu görüş Medine ulemasının görüşüdür. İmam-ı Malik'te bu görüşü tercih etmiştir. Malikilerde çoğunluk görüşü ve meşhur anlayış budur. Bu görüşlerini ayetin *وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ* bölümü ile desteklerler. Yani onlara göre bu namazda kunut yapılması istenmiştir. Farz namazlar içinde kunut yapılan tek namaz ise sabah namazıdır. Bu namazdan önce gece kılınan iki namaz vardır ki, bu namazlarda açıktan okunur ve yine bu namazdan sonra kılınan iki gündüz namazı vardır ki, bunlarda gizli okunur. Ayrıca bu namazın vakti girdiğinde insanlar uykuda olur ve namaza kalkmak zor gelir.¹¹⁷

¹¹⁴ Abdulaziz b. İbrahim b. Büzeyre et-Tunusi, *Ravzatu'l-Müstebin fi Şerhi Kitabi't-Telkin*, Tahkik: Abdüllatif Züka', Daru İbn Hazm, H.1431/M.2010, c. 1, s. 661.

¹¹⁵ Bakara 238.

¹¹⁶ Muhammed b. İsa Ebu İsa et-Tirmizi es-Sülemi, *Süneni Tirmizi*, Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir, Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, Beyrut, Tefsir, 3, 2982.

¹¹⁷ Ebu Abdillah Muhammed b. Ahmed b. Ebu Bekr el-Kurtubi, *el-Câmi li Ahkami'l-Kurân*, Tahkik: Hişam Semir el-Buhari, Daru Alemi'l-Kutub, Riyad, 1423/2003, c. .3, s. 210; eş-Şeyh Muhammed et-Tahir b. Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, Daru Suhnun li'n-Neşr ve't-Tevzi', Tunus, 1418/1997, c. 2, s.468; Salih b. Abdü's-Semi' el-Abi el-Ezheri, *es-Semer'd-Dani fi takribi'l-Meani şerhu Risaleti İbn Ebi Zeyd el-Kayravani*, el-Mektebetü's-Sekafiyye, Beyrut, s. 87; Şihabuddin Ahmed b. İdris el-Karafi, *ez-Zehira*, Tahkik: Muhammed Haci, Daru'l-Garb, 1415/1994, c..2, s.31; Ebu'l-Berekat Seyyidi Ahmed ed-Derdir, *eş-Şerhu'l-Kebir ala Muhtasarı Halil*, İhyau'l-Kutubi'l-Arabiyye, İsa el-Babi el-Halebi ve Ortakları, c. 1, s.179; İbn Cezzi, *el-Kavaninu'l-Fıkhiyye*, s.33; Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdül-Ber, *el-Kafi fi Fıkhi Ehl'l-Medine*, Tahkik: Muhammed Muhammed Uhayd Veleddü Madik el-Moritani, Mektebetü'r-Riyad el-Hadise, Riyad, İkinci Baskı, 1400/1980, c.1, s.192; Muhammed Arafe ed-Desuki, *Haşyetü'd-Desuki Ale's-Şerhi'l-Kebir*, Tahkik: Muhammed Aliş, Daru'l-Fikr, Beyrut, s. 179; İbn Ebi Zeyd el-Kayravani, *er-Risale*, Daru'l-Fikr,

İbn-i Yunus bu görüşün İmam-ı Malik'in ilk görüşü olduğu sonra bu görüşünden döndüğü yorumunu yapar. Şöyle der: "Malik o namaz sabah namazıdır dedi. Sonra da bu görüşünden döndü." ¹¹⁸

İkinci görüş: Orta namazdan maksat ikindi namazıdır. İbn Habib, es-Saalebi, el-Kurtubi, İbn Atıyye, İbnu'l-Arabî, İbn Abdi's-Selam ve ed-Derdir bu görüşü tercih ederler. ¹¹⁹ Görüşlerine delil olarak da daha önce geçen Hz Aişe(r.ha.) 'ın kıraatini ve Hz. Ali (r.a.)'dan rivayet edilen şu hadisi gösterirler."Ahzap günü Allah Resulü(s.a.v.) şöyle buyurdu. Allah bizi, güneş batıncaya kadar, orta namazı ikindi namazını kılmaktan alıkoyanların evlerini ve kabirlerini ateşle doldursun." ¹²⁰

Bize göre tercih edilen görüş ikinci görüştür. Çünkü buna işaret eden sahih hadis ve Hz. Aişe(r.ha.)'nın kıraati bulunmaktadır. Her ne kadar şaz kıraat Kuran sayılmasa da yakınlık duyulacak bir haberdir. Özellikle bu konuda manayı destekleyen hadisler bulunduğu delil kabul edilir. Bu nedenle ayette geçen orta namazın ikindi namazı olduğu doğrudur.

2.1.2. Sünnetle İlgili Kurallar

Bu bölümde sünnetle ilgili esaslar ele alınacaktır ki, en önemlileri mürsel hadis ve mevkuf haberi vahittir.

s.23; Ebu Muhammed Celalüddin Abdullah b. Necm b. Şas, *Akdu'l-Cevahir es-Semine fi Mezhebi Alimi'l-Medine*, Tahkik: Humeyd b. Muhammed Ahmer, Daru'l-Garb el-İslami, Beyrut, Birinci Baskı, 1423/2003, c.1, s.81; Ebu Abdillan Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Ğazi el-Osmeni, *Şifau'l-Ğalil fi Halli Mukfili'l-Halil*, Ahmed b. Abdülkerim Necib, Merkezü Necibeviyye Li'l-Mahtutat ve Hıdmeti't-Turas, Kahire- Mısır, Birinci Baskı, 1429/2008, c. 1, s.160.

¹¹⁸ Ebu Bekr Muhammed b. Abdullah b. Yunus et-Temimi es-Sakli, *el-Cami li Mesaili'l-Müdevvene*, Bir grup araştırmacı tarafından yapılmış doktora çalışması, Mahedu'l-Buhusi'l-İlmiyye ve İhyait-Türasi'l-İslami, Camiatu Ümmi'l-Kura, daru'l-Fikr li't-Tibaa ve'n-Neşr ve't-Tevzi', Birici Baskı, H.1434/M.2013, c.2, s.422.

¹¹⁹ Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef el-Bâcî, *el-Munteka*, c.1, s.325; İbn Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, c.2, 1s.468; Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf es-Saalebi, *el-Cevahiru'l-Hisan fi Tefsiri'l-Kuran*, Müessesetü'l-A'lemi li'l-Mahtutat, Beyrut, c.1, s. 186; el-Kurtubi, *el-Cami li Ahkami'l-Kuran*, c.3, s.210; Ebu Muhammed Abdülhak b. Ğalib b. Atıyye el-Endelusi, *el-Muharraru'l Veciz fi Tesiri'l-Kitabi'l-Aziz*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Tahkik: Abdüsselam Abdüşşafi Muhammed Lübnan, 1413/1993, Birinci Baskı, c.1, s. 315; İbn Kudame, *eş-Şerhu'l-Kebir*, c.1, s.179; Şemsüddin Ebu Abdillan Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman et-Tırablusi el-Mağribi el- Maruf bi'l-Hattab, *Mevahibu'l-Celil fi Şerhi Muhtasari'l-Halil*, Tahkik. Zekeriyya Umwyrat, Daru Alemi'l- Kütüb, Birinci Baskı, 1423/2003, c..2, s.35; Şihabuddin Ebu'l- Abbas Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. İsa el-Bernesi el-Fasi, *Şerhu Züruk ala Metn'r-Risale*, Tahkik: Ahmed Ferid el-Mezidi, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, Birinci Baskı, 1427/2006, c.1, s.190; Kasım b. İsa b. Naci et-Tenuhi el-Kayravani, *Şerhu İbn Naci et-Tenuhi Ale'r-Risale*, Tahkik: Ahmed Ferid el-Mezidi, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Birici Baskı, H.1428/M.2007, c.1, s.122; İbn Yunus es-Sıgillî, *el-Cami li Mesaili'l-Müdevvene*, c..2. s.423.

¹²⁰ el-İmam el-Buhari, Muhammed b. İsmail, *Sahih-i Buhari*, Cuma, 2931; İbn Rüşd, *el-Mukaddemat el-Mümehhedat*, c.1, s.140.

2.1.2.1. Mürsel Hadis

Bu esas üzerindeki anlaşmazlıklara girmeden önce mürsel hadis kavramının tanımını yapmamız gerekir. Âlimler bu kavramla ne ifade etmek istemişlerdir.

Hadisçilere göre mürsel hadisin tarifi: Mürsel hadis, rivayet zincirinde sahabenin bulunmadığı hadistir. Şöyle ki, bir grup sahabeye yetişmiş bir tabiinin; Resulüllah(s.a.v.) şöyle buyurdu diyerek, hadisi doğrudan Hz. Peygamber(s.a.v.)'e nispet etmesidir.¹²¹

Uslucülere göre ise mürsel hadis; hadisin rivayet zincirinden bir ravinin düşmesidir. Başka bir deyişle mürsel hadis; Resulüllah(s.a.v.)' le görüşmemiş olan kimsenin Resullah(s.a.v.) şöyle buyurdu şeklindeki sözüdür. Bu kimse ister tabiinden ister tebe-i tabiinden isterse de onlardan sonra gelen bir nesilden olsun fark etmez.¹²²

Mürsel hadisin delil kabul edilmesi:

Maliki âlimleri mürsel hadisin delil sayılıp sayılamayacağı konusunda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Bu konuda ileri sürülen farklı görüşlerin en önemlileri şunlardır.

1. Mürsel delildir. Bu Malikilerde meşhur olan görüş olup İmam-ı Malik'in görüşü de bu istikamettedir. Maliki ulemasının çoğunluğu bu görüşü benimser.¹²³

2. Eğer mürsel hadis imamlarından biri tarafından nakledilmiş, onlar tarafından cerh ve tadile tabi tutulmuş ve bunun neticesinde hadis imamı bu hadisi rivayet etmeye

¹²¹ Ahmet Şakir, *el-Bâisu'l-Hasis fi İhtiyari İlmi'l-Hadis*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, s.6; Hasan Muhammed el-Meşşat, *et-Takriratu's-Seniyye Şerhu'l-Manzumati'l-Beyguniyye fi Mustalahi'l-Hadis*, Daru'l-Kütübi'l-Arabî, Beyrut, Dördüncü Baskı, 1417/1996, Tahkik: Fevaz Ahmed Zemreli, s.51; Zeynüddin Abdurrahman b. el-Huseyn el-İraki, *et-Takyid ve'l-İzah Şerhu Mukaddemeti İbn-i Salah*, Tahkik: Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetü's-Selefiyye, el-Medinetü'l-Münevvere, Birinci Baskı, 1389/1969, s.70; Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed es-Sehavi, *el-Ğaye fi Şerh'l-Hidaye fi İlmi'r-Rivaye*, Tahkik: Ebu Aiş Abdülmünim İbrahim, Mektebetü Evladi's-Şeyh li't-Türa, Birinci Baskı, 1422/2001, s.165.

¹²² Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkani, *İrşadü'l-Fuhul ila Tahkiki'l-Hakki min İlmi'l-Usul*, Tahkiki: eş-Şeyh Ahmet Çazv İnaye, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Birinci Baskı, 1419/1999, c.1, s.173; Ali b. Abdülkafi es-Subki, *el-İbhac fi Şerhi'l-Minhac ala Minhaci'l-Vusul ila İlmi'l-Usul li'l-Beyzavi*, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1404/1983, C.2, s.339; el-Amidi, *el-İhkam fi Usuli'l-Ahkam*, c.2, s.136; ez-Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhit fi Usuli'l-Fıkh*, C.3, s.457.

¹²³ İbnu'l-Arabi, *el-Kabes*, s.524; İyaz b. Musa b. İyaz b. Amrun el-Yahsubi es-Sebti, *İkmalü'l-Muallim bi Fevaidi Müslim*, Tahkik: Dr. Yayhya İsmail, Daru'l-Vefa li't-Tıba ve'n-Neşr ve't-Tevzi', Mısır, Birinci Baskı, 1419/1998, c.1, s.167; el-Bacî, *İhkamu'l-Fusul*, s. 255; Ebu'l-Velid el-Baci, *el-İşara fi Usuli'l-Fıkh*, Tahkik: Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1424/2003, s.26.

karar vermiş ise delil kabul edilir. Aksi takdirde kabul edilmez. İbnu'l-Hacib, ve el-Kabs adlı eserinde İbnü'l-Arabi bu görüşü tercih eder.¹²⁴

3. Mürsel hadisler delil olamaz. Delil olması için sağlam, doğru ve kopuk olmayan bir isnada sahip olması gerekir. İsmail el-Kadi, İbn Abdi'l-Ber, el-Kadi Ebu Bekr el-Bakıllani, el-Kadi İsmail b. İshak, Ebu Bekr el-Ebheri v.b. Maliki uleması bu görüşü benimser.¹²⁵

Mürsel Hadise Dayalı Uygulamalar

Mürsel hadis konusundaki ihtilaflardan kaynaklanan hükümlerden bazıları şunlardır.

Borçlunun iflası

Müşteri malı alıp parasını ödemediği ölür veya iflas eder de, daha sonra satıcı sattığı malın aynısını onda bulursa onu tek başına veya ortakları ile birlikte geri alma hakkına sahip olur mu? Bu konudaki ihtilafların sebebi İbn-i Abdi'l-Ber'in et-Temhid adlı eserinde rivayet ettiği mürsel hadistir. Şöyle der: "İbn-i Şihab'ın Ebu Bekir b. Abdurrahman' dan mürsel olarak rivayet ettiği ikinci hadis birçok yönden Hz. Peygamber (s.a.v.)'e ulaşmaktadır. Malik İbn-i Şihab'dan, O da Ebu Bekir b. Abdurrahman'dan o da el-Haris'ten, O da Hişam'dan rivayet etmiştir ki, Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. " Hangi adam bir mal satar ve ondan mal satın alan kişi aldığı malın fiyatından bir şey ödemediği iflas ederse, mal satan kişi malının aynısını o kişinin yanında bulursa o malı geri almaya hak sahibidir. Eğer borçlu ölürse mal sahibi ortakları ile eşit bir şekilde ölen kimsenin malına ortak olur."¹²⁶

Malikiler bu konuda iki görüşe ayrılmışlardır.

Birinci görüş: Satıcı sattığı malı sadece iflas durumunda geri alabilir. Borçlunun ölüm halinde alacaklılardan birisi durumundadır ve onlarla eşit haklara sahiptir.¹²⁷ Bu mezhebe ait meşhur olan görüştür. eş-Şeyh Halil şöyle der:"Borçludan iflas durumunda

¹²⁴ İbnü'l-Arabi, *el-Kabes*, s. 849; el-Bacî, *İhkamu'l-Fusul*, s. 355; İbnu'l-Kassar, *Mukaddimetü İbni'l-Kassar*, s.220.

¹²⁵ el-Kadi İyaz b. Musa b. İyaz b. Amrun el-Yahsubi e-Sebti, *a.g.e.*, c.1, s. 167;el-Bacî, *İhkamu'l-Fusul*, s.355.

¹²⁶ İbn Abdilber, *et-Temhid limâ fi'l-Muvatta mine'l-Maani ve'l-Esanid*, c.8, s.405.

¹²⁷ Ebu Abdillah Muhammed b. Yusuf b. Ebu'l-Kasım el-Abderi, *et-Tac ve'l-İklil Fi Şerhi Muhtasarı Halil*, Daru'l-Fikr, Beyrut, c.5. s.50; el-Ezheri, *es-Semeru'd-Dani*, s.621; el-Karafi, *ez-Zehira*, C.8,s.176; ed-Drdur, *eş-Şerhu'l-Kebir*, c..3, s.282; Halef b. Ebu'l-Kasım Muhammed el-Ezdi el-Kayravani Ebu Said İbnu'l-Berazei', *et-Tehzib fi İhtisari'l-Müdevvene*, Tahkik: Dr. Muhammed el-Emin Veled Muhammed Salim b. eş-Şeyh, Daru'l-Buhus Li'd-Dirasati'l-İslamiyye ve İhyai't-Turas, Birinci Baskı, 1423/2002.

parasını ödemedi alması malın aynısı geri alınır. Borçlunun ölmesi halinde ise durum farklıdır."¹²⁸

İkinci görüş: Satıcı borçludan ister iflas etsin ister vefat etsin her iki durumda da malını geri almaya hak sahibidir. Bu görüş Ebu'l-Hasen Ali b. Said er-Recraci'ye aittir.¹²⁹ Bu meselede İbn Rüşd el-Mukaddemat adlı eserinde farklı bir görüş ortaya koyar ve ihtilafın sebebi üzerinde durur. Ona göre ihtilaf, yorum farklılığından kaynaklanmaktadır. Meselenin aslı ile ilgili değildir. Çünkü onlar, satıcının sattığı mal eğer borçlunun elinde aynıyle bulunuyorsa borçlu ister iflas etsin ister vefat etsin satıcının onu geri almaya hak sahibi olduğunda ittifak etmişlerdir. Öyleyse satıcı borçlunun iflası durumunda sattığı mal borçlunun elinde bulunmasa da onu geri almaya hak sahibidir ancak ölüm halinde alacaklılardan birisi durumuna düşer. İflas aldığı malın borçlunun elinde bulunmamasıdır. Buradaki anlaşmazlık uygulamaya yönelik fıkhi bir konunun farklı yorumlanmasıdır. O da, borçlunun aldığı mal elinde mi, yoksa değil mi? meselesidir.¹³⁰

Netice itibariyle Malikilerde mürsel hadisin delil kabul edildiğini söyleyebiliriz.

2.1.2.2. Haber-i Vahid (Haber-i Vahid'in Zan veya Kesinlik İfade Etmesi)

Malikiler bu meselede farklı görüşlere ayrılmışlardır.

Birinci görüş: Haber-i vahid zan ifade eder. Karine olsun veya olmasın mutlak manada kesinlik ifade etmez. Bu Malikilerin çoğunluğunun görüşüdür. Bu görüşün dışında pek az kişi bulunmaktadır.¹³¹ İbn Abdil-Ber şöyle der: "Bizim arkadaşlarımız ve diğerleri haber-i vahit; ilim ve ameli birlikte mi gerektirir, yoksa ilim gerektirmeyip sadece amel mi gerektirir, konusunda ihtilaf etmişlerdir. İlim ehlinin çoğunun üzerinde

¹²⁸ Halil b. İshak el-Cüdi, *Muhtasarı Halil*, Tahkik: Ahmed Cad, Daru'l-Hadis, Kahire, Birinci Baskı, H.1426/M.2005, s. 170.

¹²⁹ Ebu'l-Hasen Ali b. Said er-Recraci, *el-Behçe ve Menahicu't-Tahsil ve Netaicü Letaifi't-Tevil fi Şerhi'l-Müdevvene ve Halli Müşkilatiha*, Tahkik: Ebu'l-Fadl ed-Dimyati-Ahmed b. Ali, Daru İbn Hazm, Birinci Baskı, H.1428/M.2007, c.8, s.223.

¹³⁰ İbn Rüşd, *el-Mukaddemat el-Mümehhedat*, c.2, s.338.

¹³¹ İbn Abdilber, *et-Temhid*, c.1, s. 7; el-Kadî İyaz, *İkmalü'l-Muallim bi Fevaidi Müslim*, c.1, s.169; İbnu'l-Arabî, *el-Mahsul*, s.115; eş-Şenkitî, *Neşru'l-Bunuz ala Meraki es-Suûd*, c.2, s.36; Ebu Velid el-Baci(ö.474H.), *İhkamu'l-Fusul fi Ahkami'l-Usul*, Tahkik: Abdülmecid et-Türki, Daru'l-Garb el-İslami, İkinci Baskı, H.1415/M.1995), c.1, s.474; İbnu'l-Kassar, *Mukaddimetü İbn Kassar*, s.212; el-Mazirî, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s. 278; Halid Abdullah el-Ezheri(ö.905H.), *es-Simaru'l-Yevani' ala Şeri Cemi'l-Cevami'*, Tahkik: Muhammed İbnu'l-Arabi el-Hilali el- Yakubi, Menşuratu Vizareti'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye el-Memleketu'l-Mağribiyye Daru Ebi Rakrak li't-Tabaati ve'n-Neşr, Birinci Baskı, 1427/2006, s.257; eş-Şatibi, *el-Muvafakat*, C.1, s.28; Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Cezzi el-Gırnati(ö.741H.), *Takribu'l-Vusul*, Tahkik: Muhammed Muhtar eş-Şenkıti, İkinci Baskı, 1423/2002, s.289; Ebu'l-Velid el-Baci, *el-İşare fi Usuli'l-Fıkh*, Tahkik: Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1424/2003, s.26.

birleştiği husus onun ilim gerektirmeyip amel gerektirmesidir. Hadisçilerden büyük bir çoğunluk ile usulcülerden bazıları haberi vahidin zahir bir ilim ve ameli birlikte gerektirdiği görüşünü benimser. Örneğin, el-Huseyn el-Kerabisi ve diğerleri bunlardandır. İbn Huvaz Bendaz bu görüşün Maliki mezhebine aykırı olduğunu ifade eder."¹³²

İkinci görüş: Haber-i vahit ancak karine olursa kesinlik ifade eder. Bu görüşü İbnu'l-Hacib benimsemiştir.¹³³

Üçüncü görüş: Haber-i vahit adalet şartı ile kesinlik ifade eder. Bu İbn Huveyz Mendad'ın görüşüdür. Bu görüşün İmam-ı Malik'e ait olduğunu da söylemiştir. Ancak çoğunluğun İmam-ı Malik'ten naklettiği, haber-i vahidin kesinlik değil zan ifade ettiği görüşü, İmam-ı Malik'in haber-i vahid adalet şartı ile kesinlik ifade eder, görüşünü çürütmektedir.¹³⁴

Haber-i Vahide Dayalı Uygulamalar

Bu esas üzerindeki ihtilaf dinle alakalı iki büyük netice doğurmuştur.

Biricisi: Kelam alanı ile ilgilidir. Buna göre haber-i vahid ile sabit olan bir hususu inkâr etmek veya kabul etmemek dinden çıkmayı gerektirir. Haber-i vahidin kesin bilgi ifade ettiğini savunanlara göre buna karşı gelenlerin dinden çıkmış olmaları gerekir. Haber-i vahidin zan ifade ettiğini savunanlara göre ise buna karşı olanların dinden çıkmaları gerekmez.

İkincisi: Dine ait inanç konularının haber-i vahitle ispat edilmesi. Haber-i vahidin kesinliğini savunanlar inanca ait konularının haber-i vahitle ispat edileceğini kabul etmiş olur. Çünkü dinin inanç esasları kesinlik ifade eder, haber-i vahit de kesindir. Şu halde bir sorun yoktur. Haber-i vahidin zan ifade ettiğini savunanlar ise inanca ait konularının haber-i vahitle ispat edileceğini kabul etmezler. Çünkü kesin olan, ancak kesin olan başka bir şeyle ispat edilebilir.¹³⁵

¹³² et-Temhid, c.1, s.7-8.

¹³³ el-İci, *Şerhu Muhtasari İbni'l-HacibMaa Haşiye li't-Taftazani*, Tahkik: Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail-Muhammed Ali Beyzun, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1424/2004; Halid Abdullah el-Ezheri, a.g.e., s.257.

¹³⁴ Halid Abdullah el-Ezheri, a.g.e.,s.257; Ebu Abdillan Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temimi el-Maziri(ö.536H.), *İzahu'l-Mahsul min Burhani'l-Usul*, Tahkik: Ammar et-Talibi, Daru'l-Garbi'l-İslami, Tunus, s.442.

¹³⁵ ez-Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhit*, c..3, s.325-326; Muhammed Cemil Mubarek, *Hucciiyyetü Haberi'l-Ahad fi'l-Akaidi ve'l-Ahkam*, s.68.

2.1.2.3. Kıyasa Aykırı Haber-i Vahid

Malikilerde kıyasa aykırı haber-i vahid üzerinde çok durulmuş ve büyük ihtilaflar yaşanmıştır. "Kıyasa aykırı haber-i vahit"te hem nakil hem de kıyastan muradın ne olduğu hususunda bir karara varılamamıştır. Çalışmamızda ilk önce buradaki kıyastan maksadın ne olduğunu açıklamaya çalışacağız. "Kıyasa aykırı haber-i vahit" kavramında geçen kıyas usul konusu içinde yer alan kıyas mıdır? Yoksa dindeki genel kaide midir? Bunun netleştirilmesi gerekir. Çünkü kıyas kavramı iki anlamda kullanılmıştır. İlk önce "kıyasa aykırı haber-i vahit" kavramında geçen kıyasın manasını biraz açmamız gerekiyor. Daha sonra burada geçen kıyastan neyin kastedildiğinin doğru anlaşılması için konu üzerindeki ihtilaflara yer vereceğiz. Ardından bu konuda usulcülerin görüşlerine yer vereceğiz, varsa İmam-ı Malik'in görüşünü açıklayacağız ve tercih ettiğimiz görüşü dile getireceğiz.

Kıyasa aykırı haber-i vahit'te zikredilen kıyastan maksat nedir?

Maliki âlimleri kıyası iki anlamda da kullanmışlardır. Burada amaçlanan manayı belirlemek için ilk önce Maliki âlimlerinin görüşlerini ortaya koymamız sonra kıyas kelimesinden ne amaçladıklarını çıkarmamız gerekir.

Birici olarak: Kıyasın bir usul kaidesi olarak kullanılması. Kıyas kavramından ilk defa bahseden İbnu'l-Kassardır. O Mukaddime adlı eserinde şöyle der: "İmam-ı Malik'in mezhebinde haber-i vahitle kıyas birlikte bulunur ancak birlikte kullanılması mümkün olmazsa kıyas haber-i vahide tercih edilir." ¹³⁶Bu sözden sonra İbnu'l-Kassar burada geçen kıyastan maksadın usul kaidesi olan kıyas olduğunu açıklar ve onu anlatırken şu ifadeleri kullanır: "Kıyasın yapılmasına engel olacak tek şey, bir sebebe bağlı olarak üzerine kıyas yapılan aslın bulunmasıdır. Asıl yoksa kıyas yapılır."¹³⁷

Bir diğer âlim İbn Beşir et- Tenuhi de şöyle der: " Sadece haber-i vahidi nakletmekle mi yetinecekler yoksa kıyası haber-i vahidin önüne mi geçirecekler. Usul âlimleri arasında kıyasın haber-i vahitten önce gelmesi konusunda anlaşmazlık vardır."¹³⁸

Diğer yandan el-Kadi İyaz ise; " Bu konudaki anlaşmazlık, usul alimlerinin üzerinde ittifak edilen usul kaidesi kıyasın, haberi vahitten öne almaları üzerindeki

¹³⁶ el-Kadi Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer el Bağdadi, İbnu'l-Kassar (ö.397H.), *Mukaddeme Fi Usuli'l-Fıkh*, Tahkik: Mustafa Mahdum, Daru'l-Muallime li'n-Neşri ve't-Tevzi, Birinci Baskı, 1420/1999, s.265.

¹³⁷ İbnu'l-Kassar, a.g.e., s.266.

¹³⁸ Ebu't-Tahir İbrahim b. Abdussamet b. Beşir et-Tenuhi, *et-Tenbih ala Mebadii'-Tevcih*, Dr. Muhammed Belhassan, Daru İbn Hazm, Beyrut, Birinci Baskı, 1428/2007, c.2, s.577.

ihtilaflarıdır. Bu uygulama İmam-ı Malik ve Maliki âlimlerinin yanı sıra bütün fakihlerin ve usul âlimlerinin tanınan yönüdür. Anlaşmazlık halinde kıyasın usulün önüne geçirilmesi meselesi vardır ki, bu da Ebu Hanife ve arkadaşlarının takip ettiği yoldur. Bazı Bağdat ekolüne mensup Maliki âlimleri de bu usule dayalı hüküm vermişlerdir."¹³⁹ Şöyle devam ediyor: "Veya bu kıyası haber-i vahidin önüne geçirenlerin takip ettikleri yol ile mümkün olur. Bu, usul âlimleri ile bizim Bağdat ekolüne mensup âlimlerimizden teşekkül eden bir topluluğun takip ettiği yoldur. Onlar, bu uygulamanın İmam-ı Malik'in de usulü olduğu yargısına ulaşmışlardır."¹⁴⁰ Bu ifadelerle cevap sadedinde el-Kadi İyaz şöyle der: "İmam-ı Malik mezhebinin çoğu yerinde ve tanınmasına vesile olacak tarzda haber-i vahidi kıyasın önünde değerlendirdiği görülür. Eğer usul kıyasa muhalif olursa kıyası değil muhalif olan usulü tercih eder. Bu gibi konularda kıyası usule tercih eden bazı Bağdat âlimlerinin söylediklerinin tersine bu aynı zamanda fakihlerin çoğunluğunun takip ettiği yoldur."¹⁴¹

Başka bir Maliki âlimi el-Kadi Abdü'l-Vehhab' da şöyle der: "Bize göre aralarında tenakuz olması halinde kıyas haber-i vahide tercih edilir."¹⁴²

Öte yandan el-Karafi usulî kıyası anlatırken şu ifadeleri kullanır: " İmam-ı Malik'e göre kıyas haber-i vahitten önce gelir. Çünkü haber-i vahit hükme ulaşmak için ele geçen bir şeydir. Hâlbuki ki kıyas, hükmün kendisini içerir. Bu sebeple de haber-i vahidin önüne geçer."¹⁴³ Bu ifadelerden sonra el-Karafi, el-Kadi İyaz ve İbn Rüşd'e nispet ederek belirtilen konuda İmam-ı Malik'in mezhebinde iki görüşün bulunduğunu söyler.¹⁴⁴

Bir usul prensibi olarak ele alınan kıyas konusunda Ebu Bekr el- Ebheri' nin tercihi şudur. Eğer kıyasın öncülleri kesinlik ifade ediyorsa, kıyas haber-i vahidin önüne geçer.¹⁴⁵

Görüldüğü üzere Malikilerde kıyasın bir anlamı usulî(analojik) kıyastır.

¹³⁹ el-Kadi İyaz b. Musa b. İyaz b. Amr el-Yahsubi, *a.g.e.*, c.5, s.145.

¹⁴⁰ el-Kadi, İyaz b. Musa b. İyaz b. Amr, *et-Tenbihatu'l-Müstenbita ale'l-Kütübü'l-Müdevveneti ve'l-Muhtalita*, Tahkik: Muhammed el-Vesik-Abdünnaim el-Humeyti, Daru İbn Hazm, Beyrut, Birinci Baskı, 1432/2011, c.1, s.39.

¹⁴¹ el-Kadi İyaz b. Musa b. İyaz b. Amr, *a.g.e.*, c.3, s.1288.

¹⁴² İbnu'l-Kassar Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed el-Bağdadi el-Maliki, *Uyunu'l-Edille fi Mesaili'l-Hilaf Beyne Fukahai'l-Emsar*, Abdu'l-Hamid b. Sad b. Nasır es-Suudi, Mektebetu'l-Melik Fehd el-Vataniyye, Riyad, 1426/2006, c.2, s.625.

¹⁴³ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul fi İhtisari'l-Mahsul*, s.301.

¹⁴⁴ İbn Rüşd, *el-Mukaddemat ve'l-Mümejhdat*, c.2, s.262.

¹⁴⁵ Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkani, *a.g.e.*, c.1, s.151.

İkinci olarak: Kıyasın genel bir prensip olarak veya dinde umumi bir kaide olarak kullanılması. Kıyas bu anlamda kullanılmış olmakla birlikte diğer anlamına göre kullanıldığı yerler oldukça azdır. İbn Rüşd kıyası genel bir prensip olarak kullanmış olan âlimlerdendir. O şöyle der: "Kıyasla verilmiş hükmü reddeden bir gurup şöyle söyler: "Orada kıyasa ters düşen, Kitap ve Sünnet'e dayalı sema yolu ile alınmış bir haber bulunmaktadır ve o daha doğrudur." Fakat kıyası usul destekler, kitaba dayalı bilgi ihtimal içerir, sünnet de mütevatir olmazsa; işte o zaman fıkıhçıların kıyasın haber-i vahidin önünde değerlendirilmesi gerektiğini söyledikleri durum gerçekleşir. İttifakla Ebu Hanife'ye, ihtilafla İmam-ı Malike atfedilen durum budur."¹⁴⁶

Nitekim el-Lahmi'nin sulama konusundaki sözleri de bu manaya işaret etmektedir. Çünkü el-Lahmi buradaki ifadesinde kıyası genel kuralın dışında kullanmak istemiştir. Şöyle ki: "Son söz olarak kıyasa göre hareket edilir. Çünkü duvarın inceliği ve içindeki böcekler mülk sahibini mülkünden bezdirir. Aynı şekilde, sulamanın gerekliliği külfetli bir iştir ve devamlılık gerektirir."¹⁴⁷

İbn Abdî'l-Ber'in sütü fazla görünsün diye uzun süre sağılmamış hayvanlarla ilgili hükümlerden bahsederken kıyası genel manada kullandığı anlaşılmaktadır. O şöyle der: " Onlardan her biri bir miktar süt vermesi gerektiğinde, her ikisi de kendi payına ne kadar süt düşeceğini bilemediler. Hz. Peygamber(s.a.v.) de satıcının bir ölçek(sa') hurma vermesine hükmetti. Çünkü o zamanda genel olarak onların geçimliği için bu yeterliydi. Usulde yer alan cenin, parmaklar ve dişlerin (diyeti ile ilgili) hükümleri konularında bunu gösteren örnekler vardır."¹⁴⁸

Aynı konudaki eş-Şâtıbî'nin sözlerinde kıyası genel bir kural manasında kullandığı anlaşılmaktadır. Şöyle ki: "Muhakkak o (kıyas) şerî usule ve genel kaidelere aykırıdır."¹⁴⁹ Yine eş-Şâtıbî'nin bu manaya yakın başka bir değerlendirmesi bulunmaktadır. O, "Kıyas kesinlik ifade eden bir asıla zanla karşılık vermektir. Kıyası doğrulayacak kesin bir asıl yoktur." dedikten sonra İmam- Malik'e nispet edilen, usule

¹⁴⁶ Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhmmmed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubi(İbn Rüşd el-Hafid), *Bidayetu'l-Muctehid ve Nihayetu'l-Muktesid*, Matbaatu Mustafa el-Babi el-Halebi ve Evladuh, Mısır, Dördüncü Baskı, 1395/1975, c. 2, s.470.

¹⁴⁷ Ebu'l-Hasen Ali b. Muhamme er-Reb'i el-Lahmi, *et-Tebşira*, Tahkik: Dr. Ahmed Abdulkerim Necib, Vizaratu'l-Evkaf Ve's-Şuuni'l-İslamiyye, Katar, Birini Baskı, 1432/ 2011, c. 10, s.4701.

¹⁴⁸ İbn Abdilber, *el-İstinkar*, c.6, s.536.

¹⁴⁹ Ebu'l-Abbas Ahmed b. eş-Şeyh el-Merhum el-Fakih Ebi Hafs Ömer b. İbrahim el-Kurtubi, *el-Mufhim limâ Eşkele min Telhisi Kitabi Müslim*, Tahkik: Heyet, Daru İbn Kesir-Daru Kelimi't-Tayyib, Dimeşk, Birinci Baskı, 1417/1996, c.14, s. 22.

aykırı gördüğü, köpeğin kabı yalaması, sağmal hayvanların sütü çok görülsün diye sağılmaması konuları gibi, kıyas lehine hadisi terk ettiği konuları zikreder."¹⁵⁰

Maliki imamlarından konu ile ilgili bu kısa alıntılardan sonra Malikilerin usul kaidesi olan kıyası haber-i vahide takdim etmede anlaşmazlığa düştükleri açıkça görülmektedir. Bu anlaşmazlıkları Hulûlu ve el-Karafi detaylı bir şekilde anlatır.¹⁵¹

Malikilerde Irak ekolü kıyası öne almış, Medine ekolü ise haber-i vahidi öne almıştır.¹⁵² Mezhepte meşhur olan ve tercih edilen de haber-i vahidin öne alınmasıdır. Çünkü bu anlayış İmam-ı Malik'in metoduna uygundur. İmam-ı Malik'in usulî kıyası haberi vahide tercih ettiği sabit değildir. Kıyasın haber-i vahide tercih edildiği her durum Malikilerin genel usul kaidesine aykırıdır. Bu konuda belki de doğruya en yakın olanı ve bizim de tercih ettiğimiz görüş şudur. Genel kural ve usuli mana dışında Maliki mezhebinde haber-i vahid kıyasa tercih edilmiştir. Bu sonucu destekleyen birçok kural ve delil bulunmaktadır. Çünkü bu görüş, mezhebi incelediğimizde ve Malikilerin haber-i vahidi kabul etmemekle itham edildikleri problemlere baktığımızda doğrulanmaktadır. Birinci bölümde anlatılan İmam-ı Malik'in nass ve rivayetlerin üzerinde önemle durduğuna ve bütün eserlerinde bu yöntemi uyguladığına bakacak olursak bu görüş sahiplerinin delillerinin ne kadar kuvvetli olduğu ortaya çıkar. Söz konusu tercihi kuvvetlendiren diğer bir husus ise el-İmam İbnu'l-Arabî'nin el-Kabs adlı eserinde anlattıklarından anlaşılandır. İmam-ı Malik bu konuda tereddüt içindedir. Onun mezhebi de bu yönüyle tanınmıştır. Doğrusu; eğer haber-i vahid dinin genel kaidelerinden herhangi bir kaideye ters düşerse o zaman meseleye bakılır. Eğer genel kural doğrudan haberi vahitle çelişiyorsa kıyasa göre amel eder, değilse kıyası terk eder.¹⁵³ el- İmam eş-Şâtîbî de "Muvafakât" adlı eserinde şöyle der: "Eğer dinin usul kuralları ve genel kaideleri ile haber-i vahit çelişirse usuli kıyas tercih edilir. Bu durumda kıyas dinde temel bir usul veya genel bir kaide olur," der ve bunu iki sebebe bağlar. "Birinci haber-i vahidin dinin esaslarına aykırı olması, ikincisi onun doğru olduğunu gösteren başka bir delilin bulunmaması."¹⁵⁴ eş-Şeyh Muhammed b. el-Emin eş-Şenkîti haber-i vahitte

¹⁵⁰ eş-Şatibi, *el-Muvafakat*, c.3, s.186-204.

¹⁵¹ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.301; Ebu'l-Abbas Ahmed b. Abdurrahman ez-Zelyetenî, Hululu(ö.898H.), *et-Tevzih fi Şeri't-Tenkih*, Tahkik: Gazi b. Murşid b. Halef el-Uteybi, Doktora Tezi, Ummu'l-Kura Üniversitesi, Şeiat Fakültesi, Mekke, s.684.

¹⁵² el-Karafi, *ed-Zahira*, c.5, s.64.

¹⁵³ İbnu'l-Arabi, *el-Kabes*, s.812.

¹⁵⁴ eş-Şatibi, *el-Muvafakat*, c.3, s.186.

Medinelilerin rivayetlerini tercih etmiş ve bu doğrudur demiştir. Ona göre İmam-ı malik'in mezhebinde yer olan meseleler de bunu göstermektedir.¹⁵⁵

Muhammed Said: "el-Muvatta'ı ve İmam-ı Malik'in telif ettiği diğer eserleri incelediğimizde İmam-ı Malik'in hadise göre öncelik verdiği kıyasın usulü fıkıhta geçen fıkıhçıların ve usulcülerin bildikleri kavramsal anlamda bir kıyas olmadığı görülür. O, ana kaide ve kesin esaslar anlamına gelen bir kıyastır. Bu kıyası kitap ve sünnetin içinde dağınık halde bulunan bütün naslar destekler ve kuvvetlendirir,"¹⁵⁶ diyerek İmam-ı Malik'in kıyası genel bir prensip, dinde umumi bir kaide olarak ele aldığını vurgular.

Kıyasa Aykırı Haber-i Vahide Dayalı Uygulamalar

1. el-Musarrat(et-Tasriye)

el-Musarrat kelimesi kelime Arapça'da toplamak, biriktirmek, hayvanın sütünü sağmadan bırakmak anlamına gelen "صرى" fiilinden türemiştir. "حفل" fiili de aynı anlama gelir. Bir isim olarak "el-Musarrat" devenin veya koyunun memelerini bağlayıp sütünü sağmayı terk etmektir. Ebu Ubeyd şöyle der: "Hz. Peygamber (s.a.v.) 'den rivayet edilen; "Devenin veya koyunun memelerini bağlamayın. Kim memeleri bağlanmış bir hayvan satın alırsa (ve onu sağarsa) iki durumdan birini yapmakta özgürdür. İster onu elinde tutar, isterse bir ölçek (sa') hurma ile birlikte geri verir."¹⁵⁷ Hadiste "Musarrat" geçmektedir ki, bunun anlamı; sütü memesinde bağlanmış, günlerce sağılmamış deve, inek veya koyunun demektir. "Tasriye" kelimesinin aslı suyu bir yerde hapsedip toplamaktır. Bu anlamda "Suyu hapsettim." demek içi "صريت الماء" denir.¹⁵⁸ el-Musarrat ise, çok süt veren bir cins olduğu izlenimi oluşturmak için sütü uzun süre memesinde hapsedilmiş deve, inek veya koyuna verilen isimdir.¹⁵⁹

Problemin tahlili: Musarrat, müşteriye satış akdini bozup, malı geri iade hakkı sunan bir kusur mudur? Müşteri bu hakkını hayvanın kusurunu öğrenip haber-i vahide

¹⁵⁵ eş-Şeyh Muhammed b. Muhtar eş-Şenkîti, *Nesru'l-Vurud Ala Maraki's-Suud*, Tahkik: Ali b. Muhammed el-İmran, Daru Aleml-i-Fuad li'n-Neşr ve't-Tevzi, s.411.

¹⁵⁶ Muhammed Said Mansur, *Refu'l-İlbas İza Tearaza Haberu'l-Vahid ve'l-Kıyas*, Mecelletu'l-Camati'l-İslamiyye, Silsiletu'd-Dirasati'l-İslamiyye, 19. Cilt, Birinci Sayı, Ocak 2011.

¹⁵⁷ Buhari, IV, 361; Müslim, V, 165-166; Ebû Davut, III, 722-727.

¹⁵⁸ el-Kasım b. Sellam el-Herevi Ebu Ubeyde, *Garibu'l-Hadis*, Daru'l-Kutubi'l-Arabi, el Tahkik: Dr. Muhammed Abdu'l-Muid Han, Beyrut, Birinci Baskı, 1396/1976, c.2, s.240.

¹⁵⁹ Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Faik fi Garibi'l-Hadis ve'l-Eser*, Tahkik: Ali Muhammed el-Becavi-Ebu'l-Fazl İbrahim, Daru'l-Marife, Lübnan, İkinci Baskı, c.2, s. 293; Ebu's-Saadat el-Mubarek b. Muhammed el-Cezeri, *en-Nihaye fi Garibi'l-Hadis*, Tahkik: Tahir Ahmed ez-Zavi-Mahmud Muhammed et-Tanahi, el-Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, 1399. 1979, c.3, s.127; İbnu'l-Manzur, *Lisanu'l-Arab*, c.14, s.471; Muhammed b. Ebu Bekr b. Abdulkadir er-Razi, *Muhtaru's-Sihah*, , Tahkik: Mahmud Hatır, Mektebetu Lübnan Naşirun, Beyrut, 1415/1995, s.127.

göre amel ederek bir ölçek(sa') hurmayı satıcıya verdikten sonra kullanabilir mi? Yoksa müşterinin -satılan malın iadesini gerektiren bir kusur olmadığından- aldığı malı iade etmeyip -haber-i vahid genel kurallara aykırı düştüğünden- kıyasa göre amel ederek satıcıya herhangi bir şey ödememesi mi gerekir.

Bu konuda yapılan kıyasın tatbikatı şu şekildedir. Süt misliyle ile tazmin edilir. Hurma sütün misli değildir. Tazminat mislinden başka bir şeyle yapılacak olursa yeni bir satış akdine yönelmiş olur. Böyle bir satış akdi, elden ele teslim etmeksizin bir yiyeceğe mukabil başka bir yiyecekla satışı olur ki, faizdir. Bir ölçek olan sa' ile hurmanın miktarı belirlenebilirken sütün miktarı belirlenemez. Hurma sayılabilir, ancak süt sayılamaz. İslam hukukunda bilinen bir husustur ki, sütteki aldatma müşteri haklarındandır. Ancak malın iadesini gerektiren bir kusur değildir.¹⁶⁰

Malikilerin bu konudaki görüşleri: Malikiler, "Musarrat" haber-i vahidi ile amel edilmesi üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Meşhur olan görüşe göre İmam-ı Malik bu konuda haber-i vahitle amel edilmesini gerekli görür. Eşheb ise, bunun tersini söyler. Ona göre, İmam-ı Malik bu konuda haber-i vahitle amel etmeyi uygun görmemiştir.¹⁶¹ Diğer yandan el-Lahmi bu mesele üzerindeki ihtilafları şu şekilde aktarır: "Bu hadisla amel etmek konusunda ihtilaf edildi. İbnu'l-Kasım şöyle dedi. Malik'e sordum. Bu hadisla amel ediyor musun? Bunu sorarken, hayvanı geri iade ederken bir ölçek(sa') hurma vermeyi kastediyordu. Evet, bu hadisla amel etmek uyulması gereken bir görüştür. Dedi. Malik bunu ona ait bir muhtasarda söylemiştir. Bilinen el-Muhtasar adlı eserde, el-Muvatta' da veya ona ait olduğu belli olan eserlerde değil. Eşheb, Mühammed' in kitabında şöyle demiştir: Bu hadisla amel edilmez. Çünkü ondan daha sağlam bir hadis bulunmaktadır. O da, "Külfet nimete, nimet külfete göredir," anlamına gelen " الخراج

¹⁶⁰ Ebu'l-Abbas Ahmed b. Ömer b. İbrahim el-Kurtubi, *a.g.e.*, c.14, s.22.

¹⁶¹ Malik b. Enes b. Malik b. Amir el-Asbahi el-Medeni, *el-Müdevvenetü'l-Kübra*, Tahkik: Zekeriyya Umeyrat, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, c.3, s.309; el-Kurtubi, *el-Müfhim*, c.14, s.22; el-Bacî, *el-Munteka*, c..3, s.464; İbnu'l-Arabî, *el-Kabes*, s.852; el-Kadi İyaz, *İkmalu'l Muallim*, c.5, s.143; el-Abderî, *et-Tac ve'l-İklil*, c.4, s. 437; Ebu'l-Abbas Ahmed es-Savî, *Bulğatu's-Salik li Ekrabi'l-Mesalik*, Tahkik: Muhammed AbdusselamŞahin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1415/1995, c..3, s.98; Muhammed Uleyş, *Menhu'l-Celil Şerhu ala Muhtasari Seyyid Halil*, Daru'l-Fikr, 1409/1989, c.5,s.161; Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Öer et-Temimi el-Maziri el-Maliki, *Şerhu't-Telkin*, Tahkik: Muhammed Muhtar es-Selami, Daru'l-Garbi'l-İslami, Birici Baskı, 1428/2008 , c.2, s.989; Ebu Muhammed Abdulaziz b. İbrahim b. Ahmed el-Kuraşi et-Temimi et-Tûnusi el-Maruf Bi İbn Büzeyre, *Ravzatu'l-Mustebi fi Şerhi Kitabı't-Telkin*, Tahkik: Abdullatif Zekkağ, Daru İbn Hazm, Birici Baskı, 1431/2010, c.2,s.1009; İbn Yunus es-Sıgillî, *el-Cami' li Mesaili'l-Müdevvene*, c.13,s. 1033.

"بالضمان" hadisidir." ¹⁶² eş-Şeyh Halil şöyle der: "İmam- Malik el-Müdevvene'de: "Bu hadisle amel edilmesi hususunda söylenmiş bir görüşü yoktur, demiş, sonra hadisi kıyasa tercih etmiştir. el-Kadi İyaz'a göre; Irak ekolüne mensup Maliki alimlerinin anlattıklarının tersine haber-i vahitle amel etmek İmam-ı Malik'in mezhebinin öne çıkan bir özelliğidir. İbn Abdi'l-Hakim'in kitabında ise kıyas haber-i vahide tercih edilip, hayvan geri iade edilirken ayrıca bir şey verilmez, denmiştir. Aynı görüşü el-Eşheb "el-Utebiyye" adlı kitapta rivayet eder. İbn Yunus da benzer şey söylemiştir." ¹⁶³

2. Köpeğin Yaladığı Kabın Yıkanması

Köpeğin yaladığı kabın yıkanması meselesinin aslı Hz. Peygamber(s.a.v.) 'in şu hadisidir. "Köpek sizden birisinin kabından su içerse o kabı yedi kez yıkasın." ¹⁶⁴ Başka bir rivayette ise "su içerse yerine "yalarsa" geçer. Bu hadisin zahir manasına göre amel edilerek kabın yedi kez yıkanması gerekir mi? Yoksa hadisinin zahirine göre amel edilmeyip, emrin mendupluk manası taşıdığına mı hükmedilmelidir. Ya da hiç yıkanmayabilir mi? Zikredilen konuda Malikiler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Bu anlaşmazlığın sebebi haber-i vahidin kıyasa aykırı düşmesindendir. el-Bacî şöyle der: "İmam-ı Malik'in bu hadiste geçen Hz. Peygamber (s.a.v)'in köpeğin yaladığı kabın yıkanması emri konusunda farklı görüşleri bulunmaktadır. Bir görüşünde burada geçen emrin vücup ifade ettiğini söylerken, diğer bir görüşünde ise mendup olduğuna hükmetmiştir." ¹⁶⁵

el-Kadi İyaz ve er-Racraci haber-i vahid ile kıyasın bir birine aykırı düştüğü yerleri anlatırken bu ihtilafı örnek gösterirler."Onların köpeğin kabı yalaması meselesindeki ihtilafları, bu temel mesele üzerindeki ihtilafına bağlıdır." ¹⁶⁶

İbnu'l-Arabî şöyle der: "İmam-ı Malik'ten farklı görüşler nakledilmiştir. Birinde kabın yıkanması menduptur, diğerinde vaciptir. Bir diğerinde ise kabı yıkamanın sadece bir ibadet olduğundan söz edilir." ¹⁶⁷

¹⁶² el-Lahmi, *et-Tefsira*, c..9, s. 4334.

¹⁶³ Halil b. İshak b. Musa Ziyauddin el-Cündi el-Maliki el-Mısri, *et-Tevzih fi Şerhi Muhtasari İbnu'l-Hacib*, Tahkik: Ahmed b. Abdulkarim Necib, Merkezi Necibiyye li'l-Mahtutat ve Hizmeti't-Turas, Birinci Baskı, 1429/2008, c.5,s.446-447.

¹⁶⁴ Buhari, *Kitabu'l-Vudu*, (Bab, İnsanın Saçının Yıkandığı Su), Hadis No, 172.

¹⁶⁵ el-Baci, *el- Munteka*, c.1, s. 67.

¹⁶⁶ el-Kadi İyaz, *İkmalu'l-Muallim*, c.5, s.145; Ebu'l-Hasen Ali b. Said er-Recraci, *Menahicu'-Tahsil ve Netaicu Lataifi't-Te'vil fi Şerhi'l-Mudevveneti ve Halli Müşkilatiha*, Tahkik: Ebu'l-Fadl ed-Dimyati-Ahmed b. Ali, Daru İbn Hazm, Birinci Baskı, 1428/2007, c.1, s.97.

¹⁶⁷ el-Kadi Muhammed b. Abdullah Ebu Bekr İbnu'l-Arabi el- Maliki, *el-Mesalik Fi Şerhi Muvatta-i Malik*, Tahkik: Muhammed b. el-Huseyn es-Süleymani ve Aişe Binti'l- Huseyn es-Süleymani, Daru'l-Garbi'l-İslami, Birinci Baskı, 1428/ 2007, c.2, s. 124.

Köpeğin yaladığı kabın yıkanmasını vacip görenler İbn'l-Macişun, İbn Vehb ile sonraki dönem Maliki âlimleridir. Kabın yıkanmasının mendup olduğunu söyleyenler ise; el-Kadi İyaz, Ebu'l-Hasen el-Kabisi, İbn Rüşd el-Ced, İbn Beşirdir. İbn Abdi'l-Ber de bu görüşü tercih etmiş ve bunun ilk dönem Malikî âlimlerinin görüşü olduğu söylemiştir.¹⁶⁸

3. Hac İbadetinde Vekâlet

Hac ibadetinde vekâlet konusunda, hac yapmaya gücü yetmeyen veya hac yapmadan vefat etmiş olan kimsenin yerine başka biri hac yapabilir mi, yapamaz mı sorularının cevabı aranmaktadır.

Bunun aslı Abdullah b. Abbas(r.a.)'ın Hz. Peygamber(s.av.)'den rivayet ettiği bir hadise dayanır. O şöyle anlatır: " el-Fadıl Peygamber(s.a.v.)'in peşinde gidiyordu. Hasam kabilesinden bir kadın geldi. el-Fadıl ona bakıyor, o da ona bakıyordu. Hz. Peygamber el-Fadıl'ın yüzünü diğer tarafa çevirdi. Kadın şöyle dedi. Ey Allahın Resulü, hac ibadetini Allah Teâlâ kullarına farz kıldığında benim babam binek üzerinde duramayacak kadar yaşlı idi. Hacca gidemedi. Onun yerine hac yapabilir miyim? Evet. Dedi. Bu olay veda haccı esnasında gerçekleşti."¹⁶⁹

Zikredilen hadis, ibadetleri üç kategoride toplayan kıyasa ters düşmektedir.¹⁷⁰ Birinci grup: Zekât gibi mal ile yapılan ibadetler. Bu ibadetlerin vekâlet yoluyla yapılmasında ihtilaf yoktur. İkinci grup: Namaz, oruç gibi bedenle yapılan ibadetler. Bu tür ibadetlerin vekâletle yapılamayacağı konusunda ittifak vardır. Ancak Davut ez-Zahiri'den bunun caiz olduğu yönünde nakil bulunmaktadır. Üçüncü grup: Cihat ve hac gibi hem mal, hem de bedenle yapılan ibadetler. Bu ibadetlerin vekâletle yapıp yapılamayacağı konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Kıyasa göre Namaz ibadetini bir kimse başka bir kimsenin yerine yapamaz. el-Kurtubi'ye göre ihtilafın sebebi bu

¹⁶⁸ İbn Cezzi, *el-Kavaninu'l-Fıkhiyye*, s. 26; el-Kadi İyaz, *İkmalu'l-Muallim*, c.5, s.145; Camalu'd-Din Ömer b. el-Hacib el-Maliki, *Camiu'l-Ummehat*, Tahkik: Ebu Abdurrahman el-Ahdari'l-Ahdari, Daru'l-Yemame, Dimeşk, Birinci Baskı, 1419/1998, s.40; İbn Abdilber, *el-İstinkar*, c.1, s.481; Ebu Abdilllah Muhammed b. Ali b. Öer et-Temimi el-Maziri el-Maliki, *Şerhu'-Telkin*, Tahkik: Muhammed Muhtar es-Selami, Daru'l-Garbi'l-İslami, Birinci Baskı, 1429/2008; c.1, s.232; er-Recraci, *a.g.e.*, c.1, s.96; el-Kadi İyaz, *et-Tenbihatu'l-Mustenbita ale'l-Kutubi'l-Müdevveneti ve'l-Muhtalita*, c.1, s.39-40; -Velid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubi, *Mesailu Ebi'l-Velid İbn Rüşd*, Ebu'lTahkik: Muhammed el-Habib et-Tecikani, Daru'l-Cil, Beyrut, Daru'l-Afaki'l-Cedide, el-Magrib, İkinci Baskı, 1414/1993, c.1, s.731; Hululu, *et-Tevzih fi Şerhi İbn Muhtasari İbni'l-Hacip*, c.1, s.73; Ebu Muhammed Abdulvehhab b. Ali b. Nasr el-Bağdadi el-Maliki, *Uyunu'l-Mesail*, Tahkik: Ali Muhammed İbrahim Burubiyye, Daru İbn Hazm li't-Tabaati Ven'_Neşri ve't-Tevzi', Beyrut, Birinci Baskı, 1430/2009, c.1, s.88.

¹⁶⁹ el-Buhari, Kitabu'l-Hac, Bab, Vucubu'l Hac ve Fadluhu, Hadis No.1523.

¹⁷⁰ el-Baci, *el-Munteka*, c.2, s. 342.

konudaki rivayetlerin zahir anlamlarının bir biriyle çelişmesi ve kıyasın rivayete ters düşmesidir.¹⁷¹ Malikiler ölen kişi adına hac ibadetinin vekâleten yapılıp yapılamaması konusunda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bunları üç grupta toplamak mümkündür. Birincisi: Caiz olduğunu söyleyenler. Mesela el-Kadi Abdu'l-Vehhab bu görüştedir. İkincisi: Caiz olmadığını söyleyenler. Malikilerin çoğunluğu, eğer kişi vasiyet etmemişse, caiz olmadığı görüşündedirler.¹⁷² Üçüncü grubun görüşünü detaylandırmak gerekiyor. Bu konuda İmam-ı Malik'ten hem caiz olduğuna hem de olmadığına dair iki farklı görüş nakledilmiştir. el-Lahmi şöyle der: "Maliki mezhebinde; kişi hayatta olsun veya vefat etmiş olsun, talep etsin veya etmesin vekaleten hac konusunda ihtilaf vardır. İmam-ı Malik' bir görüşünde bu konudaki hadise uyararak caiz görmüş, bir diğer görüşünde ise, bu ibadetin bedensel ibadet olması hasebiyle, caiz görmemiş ve "Bir kimse başka bir kimse adına hac yapamaz.", demiştir."¹⁷³ İbnu'l-Büzeyre şöyle der: "Vekâleten haccın caizliği konusundaki ihtilaf herkes tarafından bilinmektedir."¹⁷⁴ el-Baci'ye göre Maliki mezhebinin bu konuda iki görüşü bulunmaktadır. el-Baci şöyle der: "Bana göre bu meselede mezhebin iki görüşü bulunmaktadır."¹⁷⁵

Buraya kadar anlatılanlardan açıkça ortaya çıkmaktadır ki, fıkıhın tali konularındaki ihtilafın aslı ve sebebi nass ve usul kaideleri üzerindeki anlaşmazlıktır. O da haber-i vahidin kıyasa ters düşmesidir.

4. At Etinin Yenmesi

At etinin yenilmesinin helal olup olmadığı meselenin aslı haber-i vahidin kıyasla çelişmesidir. Cabir hadisinde; Hz.Peygamber(s.a.v.)'in Hayber savaşında eşek etini yasakladığı, at etine müsaade ettiği anlatılır.¹⁷⁶ Kıyas ise, atın; katır ve eşek cinsi hayvanlardan sayıldığı dolayısıyla bu hayvanlarla ilgili hükmün tek olması gerektiği yönündedir. İbn Rüşd ilk önce bu konudaki ihtilafı sonra kıyasla haber arasındaki karşıtlığın zayıflığını zikreder. Çünkü Cabir hadisi mübahlık konusunda bir delildir.¹⁷⁷ el-Kadi Abdu'l-Vehhab şöyle der: "Çünkü at tırnaklı bir hayvandır. Eşek ve katır

¹⁷¹ el-Kurtubi, *el-Mufhim*, c.11, s.1.

¹⁷² Ebu Muhammed Abdulvehab b. Ali b. Nasr el-Bağdadi el-Maliki, *a.g.e.*, c.2, s. 279.

¹⁷³ el-Baci, *el-Munteka*, c.2, s.342; el-Kurtubi, *el-Mufhim*, c.1, s.11; İbnu'l-Arabi, *el-Mesalik*, C.4, s. 386; ed-Desuki, *Haşiyetu'-Desuki*, c.2, s.18; el-Hattab, *Mevahibu'l-Celil*, c.4, s.4.

¹⁷⁴ el-Lahmi, *et-Tefsira*, c.3, s.1262.

¹⁷⁵ İbn Bezize, *Ravzatu'l-Mustebin fi Şerhi Kitabı't-Telkin*, c.3, s.1033.

¹⁷⁶ el-Baci, *el-Munteka*, c.2, s.342.

¹⁷⁷ el-Buhari, Hadis No. 3982; Müslim, Hadis No.1941.

cinsindendir. Onların etini yasaklayan hükmün atın etini de kapsamı normaldir."¹⁷⁸ Öte yandan Malikiler atın etinin yenmesi konusunda üç görüşe ayrılmışlardır. Birincisi; mekruhtur. İmam-ı Malik ve arkadaşlarının tamamına yakını bu görüştedir. İkincisi; haramdır. Bu görüş İmam-ı Malik'ten nakledilen görüşü esas almıştır. Üçüncüsü; mubahtır. İbn hubeyb, bunun el-Baci'in görüşü olduğunu söyleyerek, tercih eder. el-Kurtubi de bu görüşü tercih etmiştir.¹⁷⁹ İbn Beşir mubah olması ile ilgili mezhebin iki görüşü bulunduğunu zikreder.¹⁸⁰ el-Lahmi şöyle der: "Azı dışı olan yırtıcı hayvanlar ve pençeleri olan kuşlar ile eşek, katır ve at eti konusunda ihtilafa düşülmüştür."¹⁸¹

5. Hıyaru'l-Meclis (Meclis Muhayyerliği)

Meselenin aslı Hz. Peygamber(s.a.v)'in şu hadisidir. "Alıcı ve satıcı anlaşma bitip birbirlerinden ayrılmamışsa veya biri diğerine cayma hakkı tanımışsa veya alış verişi bazı şartlar içeriyorsa her iki taraf için cayma hakkına vardır."¹⁸²

Bu hadisin zahir manasına göre amel edilerek, alıcı ve satıcı arasında cayma şartı olmadığı sürece satış sonrası alış verişi yerini terk ettiklerinde satışın kesinlik kazandığına hükmedilir mi? Alıcı ve satıcı sözlü olarak alış verişi bitirdikleri halde bulundukları yeri terk etmediklerinde durum nasıl olur? Bu gibi durumlarda hadis, zahir manası terk edilerek tevil mi edilmelidir, yoksa hadise aykırı düşen kıyasa göre mi amel edilmelidir? gibi soruların cevabı aranacaktır.

Bu konuda ki kıyas şudur: "Bu tür satış akdi; normal alışverişlerde olduğu gibi satıcının parasını aldığı, alıcının ücreti ödediği "Muavaza(bedelli) akdi" gibidir. Muavaza akdinde taraflar için satıştan cayma hakkı diye bir şey yoktur. Satış yerinin terk edilmemiş olmasından kaynaklanan cayma hakkında, satışın kesinlik kazanması için gerekli olan süre belli değildir. Bu durum "Münabeze" ve "Mülameşe" akitlerini andırır ki¹⁸³ alışverişte belirsizlik(ğarar) caiz olmaz. Aynı şekilde süresi belli olmayan cayma hakkı da geçersizdir.¹⁸⁴ Malikiler; alışveriş yerinin terk edilmemiş olmasından kaynaklanan cayma hakkı hadisiyle amel edilmesi konusunda ihtilafa düşmüşlerdir.

¹⁷⁸ İbn Ruşd, *Bidayetu'l-Muctehid*, c.1, s. 470.

¹⁷⁹ el-Kadi Abdilvehhab, *el-Meunetu ala Mezhebi Alim'l-Mudevvene*, c.1, s.720.

¹⁸⁰ el-Kurtubi, *el-Cami li Ahkami'l-Kuran*, c.10, s.76.

¹⁸¹ el-Baci, *el-Munteka*, c.3, s.137; İbnu'l-Arabi, *el-Mesalik*, c.5.,s. 299;İbn Naci, *Şerhu İbn Naci ala Metn'r-Risale*, c.2, s.440; Zarruk, *Şerhu Zarruk Ala'r-Risale*, c.2, s. 1017.

¹⁸² Buhari, *Sahih*, IV, 3; Müslim, *Sahih*, V, 174; el-Lahmi, *et- Tefsira*, c.4, s. 1098.

¹⁸³ Mülameşe: Müşterinin malı incelemeden sadece dokunarak almak zorunda olması. Münabeze: Malın incelenmesine imkân vermeyen müşterinin veya satıcının malı/elbiseyi bir birlerine atması ile satış akdinin gerçekleşmesi. Bu tür akitleri yasaklayan rivayetler için bakınız: Buhari, 2144, 2207.

¹⁸⁴ el-Buhari, *Kitabu'l-Buyu*, Bab(İza Lem Yuvakkat Li'l-Hiyari Hel Yecuzu'l-Bey), Hadis No. 2019

İmam-ı Malik; bu hadisle amel etmemiş çoğu Malikiler de bu konuda ona uymuştur. İbn Hubeyb gibi az sayıda Maliki ulaması cumhura muhalif olarak hadisle amel etmişlerdir.¹⁸⁵

6. İmanın Tilaveti Esnasında Cemaatin Fatiha Okumasının Mendubiyeti

Malikiler bu konuda iki görüş ile sürmüşlerdir. Birincisi: Malikilerde meşhur olan görüşe göre, imama uyan kimsenin Fatiha suresini okuması menduptur.

İkincisi: İbn Vehb ve Eşheb'e göre ise imama uyan kimsenin Fatiha suresini okuması mendup değildir. Bu konudaki anlaşmazlığın sebebi İmran b. Huseyn'in Hz. Peygamber(s.av.) den rivayet ettiği şu hadis ile kıyasın ters düşmesidir. Hz. Peygamber(s.a.v.) şöyle nakledilir. Bir gün Hz. Peygamber(s.a.v.) öğle veya ikindi nazını kıldırıldığı sırada arkasında namaza duran bir adam da Kuran okuyordu. Peygamber(s.a.v.) namazı bitirdikten sonra; hanginiz "Sebbih isme Rabbike'l-Ala suresini okudu" diye sordu. Topluluktan bir adam; ben dedikten sonra bunu okumaktan maksadım hayır işlemektir, dedi. Hz. Peygamber(s.a.v.) " Gördüm ki, bazılarınızın ben okurken aklımı karıştırıyor..." buyurdu.¹⁸⁶ Kıyasa göre İmama uyan kimsenin kıraatte bulunması gerekir. Çünkü imama uyan kimsenin kıraatinin yasaklanma gerekçesi imamla birlikte aynı anda okumasıdır. Eğer aynı anda okumuyorsa caiz olur.¹⁸⁷

2.1.2.4. Herkesi İlgilendiren Konularda (Umumu Belva) Haber-i Vahidle Amel Etmek

Usul âlimleri genel olarak haber-i vahid için umûm-i belvâ (herkesi kapsayan mesele) şartı olup olmayacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Malikilerin çoğunluğuna göre haber-i vahitte umûm-i belvâ şartı yoktur. Bu şu demektir. Haber-i Vahid, birçok kişi tarafından ihtiyaç duyulan, toplumun genelini ilgilendiren bir konuda olsa dahi Malikilerin çoğunluğuna göre delil kabul edilir. Bazı Hanefî usulcülerine göre bu durumda haber-i vahit delil olmaz. Maliki âlimlerinin çoğunluğu cumhurun görüşüne göre hareket etmişlerdir. İbnu'l-Arabî şöyle der: "Umum-i belva hususlara da haber-i vahitle amel edilmesi gerekir. Ancak Ebu Hanife bunu caiz görmez..."¹⁸⁸ Malikilerden

¹⁸⁵ el-Kurtubi, *el-Mufhim*, c.14, s. 31; İbnu'l-Arabî, *el-Kabes*, c.1, s.845; el-Kadi Abdilvehhab, *el-İşraf Ala Nüketi Meaili'l-Hilaf*, c.2, s. 2019.

¹⁸⁶ el-Kadi İyaz, *İkmalu'l-Muallim*, c.5, s. 158; el-Karafi, *ez-Zehira*, c.5, s. 20; Uleyş, *Menhu'l-Celil*, c.5, s. 113; el-Hattab, *Mevahibu'l-Celil*, c.5, s. 302; İbn Naci, *Şerhu İbn Naci ale'r-Risale*, c.2, s. 132; İbn Bezize, *Ravzatu'l-Mustebin*, c.2, s. 921.

¹⁸⁷ Ebu Davud, *Kitabu's-Salât*, Bab(Men Raa el-Kıraate İza Lem Yeche), Hadis No. 828.

¹⁸⁸ er-Racraci, *Menahicu't-Tahsil*, c.1, s. 254.

Ebu Hanife'nin görüşü doğrultusunda hareket edenler olmuştur. Örneğin, İbn Huveyz Mendad umum-i belvâ konularda haber-i vahitle amel etmemiş ve bu konudaki görüşünü de İmam-ı Malik'e dayandırmıştır. el-Mazini'nin naklettiğine göre o, namazda teşehhüt, teşehhüt'ün farz olması ve ezan konularında bu şekilde hareket etmiştir. el-Mazini şöyle der: "Bizim mezhebimizin alimlerinden İbn Huveyz Mendad bu anlayışı İmam-ı Malik'e dayandırır ve namazda teşehhüt farzdır der. Teşehhüdü bilen bir kişi demi olmadı, diyerek bu gibi konularda tek kalmanın(haber-i vahidin) doğru olmadığına işaret eder. Çünkü bu ve benzeri konuların temel özelliği herkes tarafından bilinmen konular olmasıdır..."¹⁸⁹ Bu görüşte olanların delilleri şudur. Birçok kişinin ihtiyacı olan umûm-i belva konularda gelen nakiller mütevatir olmalı, bir kişi tarafından değil çok kişi tarafından nakledilmelidir.¹⁹⁰

Malikilerde Umumu Belva ile İlgili Uygulamalar

1. Erkeklik Organını Dokunan Kişinin Abdestinin Bozulması

Malikiler kişinin sadece erkeklik organını ellemesiyle abdestinin bozulup bozmayacağı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bu konu fıkıh kitaplarında detaylı olarak anlatılmaktadır.¹⁹¹ Mezhep âlimleri açıkça belirtmemiş olsalar da bize göre bu konudaki tartışmaları asıl nedeni umum-i belva bir konuda nakledilen haberi vahittir. Oda, Hz. Peygamber(s.a.v.)'in "Sizden biriniz erkeklik organını ellerse abdest alsın" hadisidir.¹⁹²

2. Namazda Rükûa Giderken ve Rükûdan Kalktıktan Sonra Ellerin Kaldırılması

Malikiler bu konuda iki farklı görüşe ayrılmışlardır.¹⁹³ Çoğunluk, mezhebin meşhur görüşü olan ellerin kaldırılmaması yönünde görüş bildirmişlerdir. Bazıları ise, İmam-ı Malik'in bu konudaki iki görüşünden biri olan ellerin kaldırılmasına hükmetmişlerdir. Bize göre bu konudaki ihtilafın nedeni usul prensibidir ki, o da haberi vahidin umun-i belva bir konuda varit olmasıdır. Her ne kadar bazı Maliki âlimleri bu konudaki haber-i vahidi kabul etmemelerinin sebebi olarak ravilerinin rivayet

¹⁸⁹ el-Kadi Ebu Bekr İbnu'l-Arabi el-Muafiri el-Maliki, *el-Mahsul Fi Usuli'l-Fıkh*, Daru'l-Beyarık, el-Ürdün, Birinci Baskı, H.1420/M.1999, Tahkik: Huseyn Ali el-Bedri, c.1, s.117.

¹⁹⁰ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ömer b. Muhammed el-Maziri(ö.536H.), *İzahu'l-Mahsul min Burhani'l-Usul*, Tahkik: Ammar et-Talibi, Daru'l-Garbi'l-İslami, s.524.

¹⁹¹ Ebu'l-Velid el-Bâcî, *İhkamu'l-Fusul*, c.1, Tahkik: Abdülmecid et-Türki, Daru'l-Garbi'l-İslami, İkinci Baskı, 1415/1995, Beyrut, s. 350; et-Tilmisani, *Miftahu'l-Vusul*, Tahkik: Ferkus, c.1, s. 317; el-Maziri, a.g.e., s.524; el-Maziri, *Şerhu't-Telkin*, c.1, s.191; el-Karafi, *ez-Zehira*, c.1, 221; el-Kurtubi, *el-Müfhim*, c.7, s.143.

¹⁹² el-Muvatta, İmam-ı Malik, Kitabu't-Tahare, Bab el-Vudu Min Messi'l-Ferc, Hadis No. 89.

¹⁹³ İbn Abdî'l-Ber, *et-Temhid*, c.9, s.212; el-Baci, *el-Munteka*, c.1, s.170; el-Kurtubi, *el-Müfhim*, c.4,s.104; el-Karafi, *ez-Zehira*, c.2,s.219; Suhun, el-Müdevvene, c.1, s.156.

üzerindeki ihtilaflarını ve tereddütlerini gösterecekler de asıl neden budur. Bu konuda rivayet edilen hadis, İbn Ömer (ra.)'den gelen rivayettir. O şöyle demiştir: "Hz. Peygamber(s.a.v.) namaza başladığında iki elini kaldırırdı. Rükûa gittiğinde ve rükûdan başını kaldırdığında da aynısını yapardı. Ancak secdelerde elini kaldırmazdı."¹⁹⁴ İbn Abdi'l-Ber şöyle der. "Alimler namazda ellerin kaldırılması konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. İbnü'l-Kasım ve diğerleri İmam-ı Malik'ten; onun iftitah tekbiri hariç namazda ellerin kaldırılmasının gerektiği görüşünü zayıf bulduğunu naklederler. Malikiler çoğunluğu da İmam-ı Malik'in bu yorumunu kabul eder. İbn Vehb ve Eşheb İmam-ı Malik'in vefat edene kadar namaz kılariken İbn Ömer(r.a.)'ın rivayetine uygun olarak ellerini kaldırdığını rivayet etmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir."¹⁹⁵

2.1.2.5. Rivayetin Ravi'nin Fetvasına veya Ameline Ters Düşmesi

Usul âlimleri sözü edilen husula ilgili anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Şöyle ki; Bir ravi bir rivayette bulunduktan sonra rivayet ettiği hadise aykırı olarak amel ederse ameli rivayetini nesh ettiği kabul edilerek rivayeti terk edilip ameli mi esas alınmalıdır? Yoksa ravi rivayetine aykırı amel etmiş olsa da rivayet ettiği hadis mi esas alınmalıdır? Bu mesele bazı usul âlimlerine göre haber-i vâhidin kabul şartları ile ilgili ferî bir konudur. Onlara göre haber-i vâhidin kabulünün şartı ravinin rivayet ettiği hadise aykırı amel etmemesidir. Eğer rivayetine aykırı amel etmişse o zaman ravi rivayetininin hükmünü ortadan kaldıran bir delile, bir yoruma veya bir tahsise vakıf olmuş demektir. el- Bâci Malikilerin bu konudaki ihtilafları ile ilgili olarak şunları nakleder. "Bazı Maliki âlimlerine göre eğer bir ravi bir konuda rivayette bulunur ancak kendisi rivayetine göre amel etmezse, bu durum rivayet ettiği hadise göre amel edilmesine mani değildir. Bazı Maliki âlimleri ve Ebu Hanife'nin arkadaşları bu durumun hadisin gereğine göre amel edilmesini iptal ettiğini söylemişlerdir."¹⁹⁶

Bu konudaki birinci görüş: Ravinin ameline bakılmaz, rivayet ettiği hadise göre amel edilir. Bu Maliklerin çoğunluğunun görüşüdür. İbnü'l-Arabî şöyle der: "Bize göre ravi rivayet ettiği hadise aykırı amel etse de rivayeti diğer rivayetler gibi muamele

¹⁹⁴ el-Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, Kitabu's-Salat, Bab, Refu'l-Yedeyn fi't-Tekbir fi's-Sala, Hadis No. 2394.

¹⁹⁵ İbn Abdilber, *et-Temhid*, c.9, s. 212.

¹⁹⁶ Ebu'l-Velid Süleyman b. Halef el-Baci, *el-İşare fi Marifeti'l-Usul ve'l-Vicazeti fi Mane't-Delil*, Tahkik: Muhammed Ali Ferkus, el-Mektebetü'l-Mekkiyye-Daru'l-Beşairi'l-İslamiyye, s.246.

görür."¹⁹⁷ İkinci görüş: Ravinin ameline bakılır.¹⁹⁸ el-Karafi şöyle der: "Ravinin rivayetine aykırı amel etmesi kabul edilmez. Bizim arkadaşlarımızın çoğu bu görüşü benimser."¹⁹⁹

Rivayetin Ravinin Fetvasına veya Ameline Ters Düşmesi ile İlgili Uygulamalar

Bu kuralla ilgili açık uygulamalar bulunmamaktadır. Ancak bazı fıkıh uygulamaları bu konuya örnek teşkil edebilir.

1. Yaşı Büyük Kimsenin Süt Emmesi

Yaşı büyük kimsenin süt emmesi ile mahremiyet sabit olup ona bağlı kuralların uygulanması gerekir mi? Yoksa bunun mahremiyete etkisi yok mudur? Maliki mezhebinin büyük çoğunluğu ile diğer mezhepler yaşı büyük kimsenin süt emmesinin mahremiyet oluşturmayacağı konusunda ittifak etmişlerdir. Bunun delili Hz. Aişe(r.ha.)'den rivayet edilen hadistir. "Hz. Peygamber(s.a.v.) yanıma geldiğinde benim yanımda bir adam bulunuyordu. Bu onun canını sıktı. Kızdığını yüzünden anladım. Ey Allahın Resulü o benim sütkardeşim, dedim. Şöyle buyurdu: Sütkardeşlerinizi iyice araştırın. Çünkü sütkardeşliği bebeğin doyuncaya kadar emzirilmesiyle meydana gelir."²⁰⁰ Bazı fakihlere göre yaşı büyük kimselerin ihtiyaç durumunda emzirilmesiyle mahremiyet doğar. Bu görüşü el-Leys, Davud ez-Zahiri ve Maliki mezhebinden İbnu'l-Mevaz savunur.²⁰¹ İbnu'l-Mevaz şöyle der: "Eğer Sehle hadisine-Onu bir örtü altında beş kere emzir.- amel edecek olursa onu bu konuda kınamam. Ancak bu hadise göre amel etmemek bana daha uygun geliyor."²⁰²

İbn Hacer şöyle der: "Malikilerden bu görüşe İbnu'l-Mevaz meyletmiştir."²⁰³ Onların bu konudaki delili; Sehle Binti Sehl'den nakledilen hadis-i şeriftir. O Hz. Peygamber (s.a.v.) 'e şöyle dedi: "Salim belirli bir yaşa ulaştı. Yetişkin erkekler gibi düşünmeye başladı. Bu haliyle bizim yanımıza giriyor. Ebu Huzeyfe'nin bir şeyler düşüneceğini sanıyorum. Hz. Peygamber (s.a.v.) ona şöyle dedi: Onu emzir böylece ona

¹⁹⁷ el-Baci, *el-Kabes*, c.1, s.909.

¹⁹⁸ İbnu'l-Arabî, *el-Mahsul*, s.89; İbn Rüşd, *el-Mukaddemat ve'l-Mumehhedat*, c.1, s. 492; el-Karafi, *İhkamu'l-Fusul*, s.351.

¹⁹⁹ el-Karafi, *ez-Zehira*, c.1, s. 122.

²⁰⁰ Buhari, Nikâh, 22.

²⁰¹ Muhammed b. Muhammed b. İbn Arafâ el-Vergami et-Tunusi el-Maliki, *el-Muhtasaru'l-Fıkhiyy*, Tahkik: Hafız b. Abdurrahman Muhammed Hayr, Muessesetu Halef Ahmed el-Habtur Li2l-Amali'l-Hayriyye, Birinci Baskı, 1435/2014, c.4, s.494; et-Tevzih, c.5, s. 110.

²⁰² el-Halil, *et-Tevzih*, c.5, s.110.

²⁰³ Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-adl el-Askalani eş-Şafii, *Fethu'l-Bari Şerhu Sahihi'l-Buhari*, Düzenleyen: Muhammed Fuad Abdülbaki- Muhibbuddin el-Hatib, Daru'l-Marife, Beyrut, c. 9, s.149.

haram olursun. Ebu Huzeyfe'nin aklına gelen şeyler de gider. Sonra geri döndü ve şöyle dedi: Onu emzirdim Ebu Huzeyfe'nin kuşkusunu da yok olup gitti."²⁰⁴ Onların diğer bir delili ise Hz. Aişe (r.ha.)'nın bu hadise göre fetva vermesidir.

Bize göre fikhın bu tali konusunda yaşanan ihtilafın sebebi Hz. Aişe(r.ha.)'nin yukarıda yer alan rivayetin aksine yönünde amel etmesidir. Bizim böyle düşünmemizin sebebi, asıl olanın birinci rivayetteki ravinin görüşüdür. Yoksa ikinci görüş sahiplerinin görüşleri istikametinde rivayet edilen şey değildir. Burada hüküm koyan nass tam olarak bellidir. Ancak hükümden çıkarılması gerekenin ne olduğu net değildir. Bütün mezhepler bu kaide(ravinin rivayetine aykırı amel etmesi) sebebiyle fikhın bazı tali konularında ihtilafa düşerken bazı konularında uyum sağlayabilmişlerdir.

2.1.2.6. Manayla Hadis Rivayeti

Malikiler arasında mana ile hadis rivayeti konusunda ihtilaf bulunmaktadır. Bir kısmı bunu caiz görürken bir kısmı reddetmektedir. Mana ile hadis rivayetini caiz görenler bunun için ravinin hafız, alim bir kimse olup naklettiği hadisin maksadını çok iyi bilmesini ve hadisin lafzına uygun düşen başka lafızlar kullanmasını şart koşmuşlardır. Malikilerin çoğunluğun görüşü budur.²⁰⁵ el- Mazini bu konuda İmam-ı Malik'ten iki görüş nakleder. Birinde bunun caiz olduğunu söyler. Diğerinde ise manayla hadis rivayet edilmesini yasaklar.²⁰⁶ Birinci görüşün delili, sahabe uygulamalarıdır. Zira onlar hadisleri duyarlar ancak yazmazlar, tekrar da etmezlerdi. Sonra onu uzun senelerin ardından rivayet ederlerdi. Bu gibi durumlarda rivayet edilen hadisin lafzı ile ravinin kullandığı ifade birebir aynı olmazdı. Ancak ravi mananın uygun düşmesi için çaba gösterirdi. Aynı olayı farklı deyimlerle anlatan hadislerin bulunması bunun açık kanıtıdır.²⁰⁷

Mana ile hadis rivayetini caiz görmeyen ikinci görüşün delili ise, el- Mazini' nin naklettiği ve İbn Huveyz Mendad'ın anlattığı İmam-ı Malik'e atfedilen sözdür. Bu konu İmam-ı Malik'e sorulur. O şöyle cevap verir. Hz. Peygamber(s.a.v.)'in hadisi ancak

²⁰⁴ Müslim, Kitabu'r-Rada', Radau'l-Kebir, H.No:1453.

²⁰⁵ el-Karafi, *İhkamu'l-Fusul*, s.390; el-Kurtubi, *el-Müfhim*, c.15,s.130; İbn Abdi'l-Ber, *et-Temhid*, c.1, s. 28.

²⁰⁶ el-Maziri, *İzahu'l-Mahsul*, s.511.

²⁰⁷ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.296.

duyulduğu şekilde nakledilir.²⁰⁸ İbn Huvez Mendad ve el-Kadi Abdülvehhab bu görüşü tercih eder.²⁰⁹ Bu görüşün sahipleri Abdulvehhab'ın görüşünü kabul ederken²¹⁰ Hz. Peygamber(s.a.v.) 'in şu hadisini delil gösterirler." Benim sözlerimi işitip ezberleyen ve işittiği gibi başkasına aktaran kimsenin Allah yüzünü ak etsin. Nice fıkıh bilgisi taşıyanlar vardır ki, bunu kendilerinden daha fakih kimselere taşırlar. Ve yine nice fıkıh bilgisi taşıyanlar vardır ki kendileri fakih değillerdir.²¹¹ Bu hadisin konuya açıklayan bölümü "işittiği gibi aktaran" ifadesidir. Bu ifade işitilen sözün başkasına aktarılması esnasında lafızlarına tam olarak bağlı kalınmasını gerektirir.²¹²

Manayla Hadis Rivayetinde Dayalı Uygulamalar

Manayla hadis rivayeti üzerinde usul âlimlerinin ihtilafı, fakihlerin birbirlerine ters düşmelerinin sebebini teşkil eder.

Şimdi bu ihtilaftan kaynaklanan bazı fikhî uygulamalara temas edeceğiz.

1. Caminin İçinde Cenaze Namazı Kılınması

Malikiler bu konuda birbirinden farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.²¹³

Birinci görüş: Mescidin içinde cenaze namazı kılmak mekruhtur. İmam-ı Malik, cenazenin caminin içine konulmasını mekruh görüyorum, demiştir.²¹⁴ İkinci görüş: Mescit içinde cenaze namazı kılınması caiz değildir. İbn Abdî'l-Ber şöyle der: "İbnu'l-Kasım İmam-ı Malik'ten rivayet etmiştir ki, camide cenaze namazı kılınmaz ve cenaze camiye sokulmaz."²¹⁵ Üçüncü görüş: Mescitte cenaze namazı kılmak caizdir. Medineli âlimlerin İmam-ı Malik'ten rivayetleri bu yöndedir. ²¹⁶ el-Lahmi'nin et-Tebşira adle eserinde şöyle geçer: "Cenaze namazının camide kılınması konusunda ihtilaf edilmiştir. Bunu kimi mekruh, kimi caiz, kimi de yasak kabul etmiştir."²¹⁷

Burada fıkıhçılar arasında yaşanan ihtilafın sebebi daha önce de belirttiğimiz gibi usul kaidesi üzerindeki anlaşmazlıktır. Söz konusu meselede farklı lafızlarla birçok

²⁰⁸ Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah el-Kurtubi, *Camiu Beyani'l-İlm ve Fadlihi*, Tahkik: Ebu Abdurrahman Fevaz-Ahmed Zemreli, Müessesetu'r-Reyyan-Daru İbn Hazm, Birinci Baskı, 1424/2003, c.1, s.164; el-Mazini, *İzahu'l-Mahsul*, s.511.

²⁰⁹ el-Mazini, *İzahu'l-Mahsul*, s.511; el-Fevakihu't-Devani, c.1, s.212, el-Karafi, *ez-Zehira*, c.4, s.397.

²¹⁰ el-Mazini, *İzahu'l-Mahsul*, s.511; el-Fevakihu't-Devani, c.1, s.212, *ez-Zehira*, c.4, s.397.

²¹¹ el-Mazini, *İzahu'l-Mahsul*, s.511; el-Fevakihu't-Devani, c.1, s.212, el-Karafi, *ez-Zehira*, c.4, s.397.

²¹² el-Bezzaz, *Müsned*, C.8, s.342, H.No:3416.

²¹³ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.296.

²¹⁴ Uleyş, *Menhu'l-Celil*, c.1, s.511; İbn Rüş el-Hafid, *Bidayetu'l-Muctehid*, C.1,s.342; el-Maziri, *Şerhu't-Telkin*, c.1, s.1123.

²¹⁵ İmam-ı Malik, *el-Mudevvene*, c.1, s.254.

²¹⁶ İbn Abdilber, *et-Temhid Lima fi'l-Muvatta Mine'l-Meani ve'l-Esanid*, c.21, s. 219.

²¹⁷ İbn Abdilber, *el-İstinkar*, s.1359.

hadis rivayet edilmesi bu konudaki kanaatlerin çeşitlenmesinin sebebi olmuştur. Konunun üzerine inşa edildiği hadis Ebu Hureyre(r.a.)'ın rivayet ettiği hadistir. Paygamber(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kim camide cenaze namazı kılsa onun için bir sakınca yoktur."²¹⁸ Bazı raviler ise bu hadisin lafızları konusunda ihtilaf etmişler ve rivayetlerinde "Onun için bir faydası yoktur.", "Onun için bir günah yoktur.", "Onun için bir sevap yoktur.", "Onun için bir mükâfat yoktur." gibi bir birinden farklı ifadeler kullanmışlardır. Burada fakihlerin ihtilafının sebebini ravinin mana ile hadis rivayet etmesi oluşturmaktadır.

2. Mesbûkun (İmama İlk Rekâtta Yetişemeyenin) Namazı

İmama ilk rekâtta yetişemeyip namazın bazı rükünlerini imamla kılamayan kimse kaçırıldığı rükünleri kaza mı eder yoksa tamamlar mı? Bu konuda ihtilaf bulunmaktadır. Bu ihtilafın sebebi ise hadisin mana ile rivayet edilmesi ravinin rivayetinde birbirinden farklı lafızlar kullanmasıdır. Bu meseledeki hadis şöyledir. Hz. Peygamber(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Kameti işittiğinizde vakarınızı muhafaza ederek yürüyün, koşmayın. Yetiştığınız kısmı imamla kılın, geçirdiğiniz kısmı tamamlayın."²¹⁹ Bu hadis iki ayrı lafızla rivayet edilmiştir. Bir yerde "kaza edin", diğer bir yerde ise, "tamamlayın" lafızları kullanılmıştır. Bu da fıkhnın tali konusu üzerinde ihtilafa neden olmuştur. Namaz kılan kimsenin imama yetiştigi kısım namazının başı olup geçen kısımlarını tamamlamış mı olur? Yoksa imama yetiştigi kısım namazının sonu olup geçirdiği kısmı kaza etmiş mi sayılır? Bunun üzerinde ihtilaf edilmiştir.²²⁰ Bu iki görüşe ilave olarak üçüncü bir görüş ileri süren de olmuştur. Oda namazda okunanların kazasının yapıldığı, fiillerinin ise tamamlandığı görüşüdür. Ancak bu görüş konumuz açısından öneme haiz değildir. İbn Abdil-Ber şöyle der: " İmam-ı Malik'ten; imama ilk rekâtta yetişemeyen kimsenin durumu ile ilgili olarak; yetiştigi kısmın namazının başı mı yoksa sonu mu sayılacağı konusunda farklı görüşler nakledilmiştir. Sehnun İmam-ı Malik'in arkadaşlarından içinde İbnu'l-Kasım'ın da bulunduğu bir gruptan nakletmiştir ki, kişinin yetiştigi rekât onun namazının başı kabul edilir. Fakat o kimse geçirdiği rekâtları Fatiha ve zammı sure okuyarak kaza eder. Bu Maliki mezhebinin meşhur olan görüşüdür. İbn Huveyz Mendad şöyle der: Bizim arkadaşlarımızın ve İbn Abdil-

²¹⁸ Ali b. Muhammed er-Rebi Ebu'l-Hasen el-Maruf el-Lahmi, *et-Tebşira*, Tahkik: Ahmed b. Abdülkerim Necib, Vizaretu'l-Evkaf ve's-Şuuni'l-İslamiyye, Katar, Birici Baskı, 1432/2011, c.2, s.660.

²¹⁹ el-Beyhaki, *Sunenu'l-Kübra*, Kitabu'l-Cenaiz, Bab es-Salatu Ale'l-Cenazeti il-Mescid, H.No: 7040.

²²⁰ İmam-ı Malik, *el-Muvatta*, Kitabu's-Sala, Bab Ma Cae il'n-Nidai li's-Sala, H.No:150.

Hakem'in İmam-ı Malik'ten aktardığı ve İsa'nın İbnu'l-Kasım'dan, onu da İmam-ı Malik'ten rivayet ettiği görüş; kişinin imama yetiştigi rekâtı, namazının sonu kabul eden görüştür."²²¹

2.1.2.7. Ravinin Fakih Olması Şartı

Ravide, naklettiği haberin kabul edilmesi için fakih olma şartı aranır mı? Yoksa aranmaz mı? Bu konuda Malikiler arasında ihtilaf bulunmaktadır. İmam-ı Malik'ten; ravinin fakih olmasının şart olduğu yönünde rivayet bulunmaktadır.²²² el-Karafi şöyle der: "İmam-ı Malik'in fakih olmayan ravinin rivayetini kabul etmeyip terk ettiği anlatılır."²²³ İbnu'l-Cezzi de şöyle der: "Onlardan biri de ravinin fakih olmasıdır. Bu görüşü İmam-ı Malik diğer imamlara aykırı olarak şart koşar."²²⁴ Bazı Maliki âlimlerinin ravide fakih olma şartı aramadıkları nakledilir. Mesela; el-Baci bunlardandır. O şöyle der: "Haber veren kimsenin fakih olması gerekmez. Ancak onda dinlediğini iyice kavrayıp aklında tutabilme şartı aranır."²²⁵

Ravinin Fakih Olma Şartına Dayalı Uygulamalar

1. Hac çeşitlerinden (İfrat, Temettü ve Kıran) hangisi daha faziletlidir?

Üç çeşit hac bulunmaktadır. İfrat haccı: Sadece hac yapmak niyetiyle ihrama girilen haccıdır. Temettü haccı: Aynı yıl içinde hac aylarında ilk önce umre niyetiyle ihrama girip umre ihramından çıktıktan sonra tekrar hac niyetiyle ihrama girmek suretiyle yapılan haccıdır. Kıran haccı: Hac ve umreyi bir ihramla yapmaya niyet edilerek ihrama girilen haccıdır.²²⁶ Fıkıh mezhepleri bu hac çeşitlerinden hangisinin daha sevap olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam-ı Malik ifrat haccının daha faziletli

²²¹ İbn Abdilber, *et-Temhid*, c.20, s. 234; er-Recraci, *Menahicu't-Tahsil ve Netaicu Letaifi't-Tevil li Şerhi'l-Müdevvene*, c.12, s.329; Abdulkaki b. Yusuf b. Ahmed ez-Zerkani el-Mısri, *Şerhu'z-Zerkani ala Muhtasarı Halil*, Tahkik: Abdusselam Muhammed Emin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1422/2002, c.2, s.50; Ebu Muhammed Abdulvehhab b. Ali b. Nasr el-Bağdadi el-Maliki, *el-Maunetu ala Mezhebi Alimi'l-Medine*, Tahkik: Humeys Abdulhak, el-Mektebetü't-Ticariyyetü, Mustafa Ahmed el-Baz, Mekke el-Mukerreme, c.1, s.277; et-Tevzi, c.1, s.489; İbn Bezize, *Ravzatu'l-Mustebin*, c.1, s.378.

²²² el-Bâcî, *İhkamu'l-Fusul*, s.272; el-Karafi, *Şerhu Tenhiki'l-Fusul*, s.288; Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. b. Cezzi el-Kelbi el-Gırnati,(ö.741H.), *Takribu'l-Vusul*, Tahkik: Muhammed Ali Ferkus, Daru't-Turasi'l-İslami Li'n-Neşr ve't-Tevzi, el-Cezair, Birinci Baskı, 1410/1990, s.122.

²²³ el-Karafi, *Şerhu Tenhiki'l-Fusul*, S.288.

²²⁴ Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. b. Cezzi el-Kelbi el-Gırnati, *a.g.e.*, s.298.

²²⁵ el-Bâcî, *İhkamu'l-Fusul*, s.272.

²²⁶ Ebu Muhammed Abdulvehhab Ali b. Nasr es-Salebi el-Bağdadi el-Maliki, *et-Telkin fi Fihhi'l-Maliki*, Tahkik: Ebu Eveys Muhammed Ebu Hayze el-Haseni et-Tatvani, Darul-Kütübü'l-İlmiyye, Birinci Baskı, 1425/2004, C.1, s.85; Ebu Ömer Yusuf b. Abdullah b. Muhammed b. Abdulber b. Asım en-Nemri el-Kurtubi, *el-Kafi fi Fikhi Ehli'l-Medine el-Maliki*, Tahkik: Muhammed Muhammed Uhayd Veled Madik el-Moritani, Mektebetu'r-Riyad el-Hadise, Suudi Arabistan, İkinci Baskı, 1400/1980, C.1, s.382.

olduğunu söyler.²²⁷ Bu görüş aynı zamanda Maliki ulemasının çoğunluğunun görüşüdür. Ancak el-Lahmi gibi bazı Maliki âlimleri Temettü haccının, İfrat ve Kıran haccından daha faziletli olduğu görüşündedir. O şöyle der: "Temettü haccı eğer kişiye zor gelmeyecek olursa İfrat ve Kıran haccından daha üstündür. Hadis ve kıyas bunu gösterir."²²⁸ Eşbeh'e göre, Kıran haccını İfrat ve Temettü haclarından daha faziletlidir.²²⁹

Anlatılanlara baktığımızda fikhî ihtilafın kaynağının aslında usul ihtilafı olduğu görülüyor. Nitekim konu ile ilgili deliller birbiriyle çelişince ihtilaf ortaya çıkıyor. İmam-ı Malik Hz. Aişe' nin rivayetini tercih ediyor. Çünkü o, bu konuda hadis rivayet eden raviler arasında en fakih olanıdır. et-Tilimsani hadislerin senetlerine dayalı yapılan tercihler için şu ifadeyi kullanır: "Bunu örneği, bizim arkadaşlarımızın İfrat haccını diğer haclardan daha faziletli kabul etmeleridir. Çünkü onlar bu konuda Hz. Aişe(r.ha.)'nin rivayet ettiği hadis ile hükmetmişlerdir."²³⁰ Hz. Aişe(r.ha.)'nin hadisi Hz. Enes(r.a)'in hadisiyle çelişince şöyle demişizdir.²³¹ Aişe(r.ha.), Enes(r.a)'ten daha fakih ve daha bilgilidir."²³²

Sünnet kitaptan sonra ikinci temel esas olmakla birlikte bütün usul âlimleri arasında olduğu gibi maliki usulcülerinin de üzerinde ihtilafa düşülen konulardan olmuştur. Sünnet üzerindeki anlayış farklılıkları ona dayalı birçok fikhî hüküm birbirinden farklı olmasına yol açmıştır. Örneğin mürsel hadisin delil kabul edilmesinin etkisi borçlunun iflası konusundaki hükümde açıkça görülmektedir. Aynı şekilde haberi vahit üzerindeki usul ihtilafı da ilgili konulardaki fikhî hükümleri etkilemiştir.

²²⁷ İmam-ı Malik, *el-Mudevvene*, c.1, s.384; İbn Abdilber, *et-Temhid*, c.8,s. 205; el-Abderî, *et-Tac ve'l-İklil*, c.3, s.49; el-Ezherî, *es-Semer ed-Dani*, s.383; el-Karafi, *ez-Zehira*, c. 3, s.285; İbn Kudame, eş-Şerhu'l-Kebir, c.2, s.28.

²²⁸ el-Lahmî, *et-Tebşira*, c.3, s.1149.

²²⁹ es-Sâvî, *Bulğatu's-Salik*, c.2,s. 22; el-Abderî, *et-Tac ve'l-İklil*, c.3, s.49.

²³⁰ Hz. Aişe(r.ha.) Hz. Peygamber(s.a.v.) den şöyle rivayet etmiştir. "Hz. Peygamber (s.a.v.) İfrat haccı yapmıştır." İmam-ı Malik, *el-Muvatta*, Babu İfradi'l-Hac, H. No. 946.

²³¹ Hz. Enes(r.a.) Hz. Peygamber(s.a.v.)'den şöyle rivayet etmiştir: Hz. Peygamber(s.a.v.) hac ve umreye birlikte niyet ederek telbiye getirdi." Müslim, Sahih, Hac, H.No: 2176.

²³² et-Tilimsanî, *Miftahu'l-Vusul*, s.624.

2.2. İcma ve Kıyas İle İlgili Kurallar

2.2.1. İcma ile İlgili Kurallar

İcma konusuna girmeden önce icma kavramının tanımını yapmak gerekir. İcman lügatte iki anlamı vardır. Biricisi: Bir şeyi yapmaya karar vermek; ikincisi, bir şey üzerinde ittifak etmek. Şöyle denilir: Topluluk icma etti. Yani ittifak etti.²³³

Kavram olarak icma; İslam müctehidlerinin Hz. Peygamamber(s.a.v.) 'in vefatından sonra belli bir dönemde belli bir konuda görüş birliğine varmalarıdır.²³⁴ Usul âlimleri icma konusunda fazla ihtilafa düşmemişlerdir. Malikiler arasın da da icma konusunda bazı konular hariç çok fazla ihtilaf yaşanmamıştır. İhtilaf yaşanan husulardan bazıları şunlardır.

2.2.1.1. Bir veya İki Müctehidin Karşı Görüş Bildirdiği İcma

Bir veya birden fazla müctehidin karşı görüş bildirdiği icma konusunda Malikiler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Çoğunluğun görüşüne göre; bir konuda bütün müctehitler ittifak etmemişlerse icma gerçekleşmez. el-Baci şöyle der: "İcma ancak müctehitlerin tamamının bir konu üzerinde ittifak etmeleriyle gerçekleşir. Onlardan bir tanesi bile aykırı görüş bildirirse icma olmaz."²³⁵ Bu görüşlerini şu ayet-i kerime ile desteklerler. "Hakkında ayrılığa düştüğünüz herhangi bir şeyin hükmü Allah'a aittir."²³⁶ İhtilaf varsa icma yoktur. Bu durumda Kitap ve Sünnete müracaat etmek gerekir. Bu konuda İbn Huveyz Mendad farklı düşünür. Şöyle der: "Bir iki müctehidin aykırı düşünmesi icmaya mani değildir. Onlara itibar edilmez. et-Tilimsani ve İbnu'l-Hacib de bu görüşe meyleder. el-Karafi şöyle der: " Bazı arkadaşlarımızdan Mutezileden nakledilmiştir ki, bir kaç kişinin eksik olması, farklı görüşte bulunması tevatüre zarar vermez."²³⁷ Bu grup görüşlerini delillendirirken Hz. Paygamber(s.av)'in şu hadisini öne sürer. "Size büyük çoğunluk yeter, büyük çoğunluğa tabi olun."²³⁸ Onlara göre bu hadis çoğunluğa uymanın lüzumuna, çoğunluğa aykırı görüş bildiren azınlığa itibar

²³³ ez-Zebîdî, *Tacu'l-Arus*, c.20, s.463; İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, c.8, s.53; Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcanî, *et-Tarifât*, Tahkik: İbrahim el-Ebyari, Daru'l-Kirabi'l-Arabî, Beyrut, Birinci Baskı, 1405/1985, s. 24.

²³⁴ el-Amidi, *el-İhkam*, c.1, s. 354; eş-Şevkanî, *İrşadu'l-Fuhul*, c.1, s.193; es-Subkî, *Refu'l-Hacib an Muhtasarı İbni'l-Hacib*, c.2, s.135; es-Subkî, *el-İbhac bi Şerhi'l-Minhac*, c.2, s.349.

²³⁵ el-Bâcî, *İhkamu'l-Usul*, s.467.

²³⁶ Şura 10.

²³⁷ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.264.

²³⁸ İbn Mace, Sünen, Kitabu'l-Fiten, Bab, es-Sevadu'l-Azam, 3950.

edilmemesine bir delil sayılır. Bu meyanda topluluktan nakledilen haber, haberi vahitten önceliklidir. Topluluğun görüşü bir kaç kişinin görüşünden daha önde gelir.²³⁹

Bize göre bu görüşler içinden tercihe şayan olan İbn Huvez Mendad ve onun gibi düşünenlerin görüşüdür. Her ne kadar birinci grupta yer alanların görüşleri daha kuvvetli görünse de bu görüş icma realitesine aykırıdır. İkinci görüş icmanın genel yapısına ve tarihsel gerçekliğe daha uygundur. Çünkü icmaların büyük çoğunluğunda bütün müctehitlerin ittifakı gerçekleşmemiştir. Bazı tanınmış müctehitler aykırı görüş beyan etmiş ve yalnız da kalsalar görüşlerinde ısrar etmişlerdir. İcma konusunda kitap yazan İbn Abdi'l-Ber ve İbnu'l-Münzir gibi müellifler üzerinde icma olan konuları zikrettikten sonra falan müctehit bu konuda tek kalmış, falan müctehit aykırı görüş bildirmiş şeklinde açıklamalarda bulunmuşlardır. Bu durum icma konusundaki gerçeği, alandaki fiili durumu gösteren en önemli delildir. İcma konusunda birinci grupta yer alanların görüşü uygulamadan uzak, tatbik imkânı olmayan bir teoriden ibarettir. Ayrıca icma dışında kalan birkaç müctehidin delili çoğunluğun delilinden daha fazla tercihe şayan olabilir.

2.2.1.2. Tabiin Müctehitlerinin Sahabe İctihatlarından Biri Üzerinde İcması

Tabiin müctehitlerinin sahabe içtihadı üzerinde icma etmesi meselesini şu şekilde özetlemek mümkündür. Sahabenin bir konuda aralarında ihtilafa düşüp iki farklı görüşü benimsediği durumlar vardır. Maliki âlimleri arasında sahabe döneminden sonra tabiinin sahabeye ait bu iki görüşten biri üzerine icma etmesi sahabe dönemindeki ihtilafa son verip vermeyeceği tartışılmıştır. Böyle bir icma kesin bir delil sayıldığında buna muhalefet edilirse ne olacağı, tabiinin icmai sahabenin ihtilafını ortadan kaldırıp kaldıramayacağı gibi meseleler bu konunun mahiyetini oluşturmaktadır.

Malikiler bu konuda iki ayrı görüşe ayrılmışlardır. el-Baci, İbnu'l-Hacib, el-Karafi' nin içinde yer aldığı Maliki ulemasının çoğunluğuna göre tabiinin icmai sahabeye ait ihtilafı ortadan kaldırır ve bu icmaya muhalefet etmek caiz değildir.²⁴⁰

²³⁹ el-Amidî, el-İhkam(el-Akval ve Edilletuha), s.467; el-Karafi, Şerhu Tenkihi'l-Fusul, s.264; el-Bâbertî, er-Rudud ve'n-Nukud fi Şerhi Muhtasari İbni'l-Hacib, Muhammed b. Mahmud b. Ahmed el-Baberti el-Hanefî(ö.786H.), Tahkik: Dayfullah b. Salih Avn el-Ömeri, Mektebetu'r-Rüşd Naşirun, Birinci Baskı, H.1426/M. 2005, c.2, s.541; et-Tilmisanî, Miftahu'l-Vusul, s.749.

²⁴⁰ Ebu Süleyman Halef el-Baci, *İhkiamu'l-Fusul fi Ahkami'l- Usul*, Tahkik: İmran Ali Ahmed el-Arabî, *Camiatu'l-Mirkab*, Birinci Baskı, 2005/1425, s.714; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.258; et-Tilmisani, *Miftahu'l-Vusul*, s. 750; Adududdin Abdurrahman el-İci, *Şerhu'l-Adud ala Muhtasari İbni'l-Hacib*, Tahkik: Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1424/2004, C.2, s.361; İbnu'l-Cezzi, *Takribu'l-Vusul*, s. 130.

Nitekim el-Baci şöyle der: "Sahabe bir konuda iki ayrı görüşe ayrılır ve tabii bu görüşlerden biri üzerinde icma ederse bu icma hüccet kabu edilir."²⁴¹ Malikilerden el-Bakillani, İbnu'l-Kassar, el-Ebheri ve İbn Huveyz Mendad gibi âlimler, tabiiin icmainın var olan ihtilafı ortadan kaldırmadığını söylemişlerdir.²⁴²

2.2.1.3. Sükuti İcma

Sükuti icma: Bazı müçtehitlerin bir konuda içtihatla bulunup diğer müçtehitlerin bundan haberdar oldukları halde susmalarındır. Böylece içtihatla bulunan müçtehitlerin görüşleri yerleşmiş, bu görüşlere muhalefet eden de olmamış olur. Bu çeşit içtihatlar icma sayılıp kesin delil kabul edilir mi? Yoksa icma sayılmayıp, kesin delil olmaz mı?

Malikiler bu konuda da ihtilafa düşmüş ancak çoğunluk bu çeşit içtihadın icma sayılacağı ve kesin delil olacağı görüşünü kabul etmiştir.²⁴³ Bazıları ise bunun icma olmadığını ve kesin delil sayılamayacağını savunur. Ebu Bekr el-Bakillani bunlardandır. Diğer bir kısma göre ise, bu durum bir icma sayılmaz, ancak kesin delildir. İbnu'l-Hacib bu görüştedir.²⁴⁴

Burada anlatılan usule ait farklı görüşler Maliki fihhına ait uygulamalar üzerinde bir takım sonuçlar doğurmuştur. Az sonra örnekleri verilecek olan fıkıh uygulamaları bu usul ihtilaflarının neticeleridir. Örneğin, sükutî icmayı delil sayan Maliki âlimi ona uygun fikhî bir görüş ortaya koyarken sükutî icmayı delil kabul etmeyen bir başka âlim de ona göre fikhî bir hüküm verebilmiştir.

Sukûti İcmaya Dayalı Uygulamalar

1. Evlendirmeye Yetkili İki Velisi Olan Kadının Nikâhı

Evlendirme yetkisine sahip iki velisi bulunan bir kadınla nikâhlanan ikinci eş, kadının birinci nikâhından haberdar olmadan birlikte olursa kadın birinci kocanın mıdır? Yoksa ikinci kocanın mı? Bu konuda İhtilafa düşülmüş, Malikilerin çoğunluğu kadının ikinci kocaya ait olduğunu söylemişlerdir. Tafsilatı ilgili kitaplarda

²⁴¹ Ebu Süleyman Halef el-Baci, *İhkamu'l-Fusul fi Ahkami'l-Usul*, Tahkik: İmran Ali, Ahmed el-Arabî, Camiatu'l-Mekab, Birinci Baskı, 1425/2005, s. 714.

²⁴² İbnu'l-Kassar, *Mukaddeme*, s.371; el-Bacî, *İhkamu'l-Fusul*, s.714.

²⁴³ el-Bacî, *İhkamu'l-Fusul*, s.693;el-Karafî, *Şarhu Tenkihi'l-Fusul*, s.260.

²⁴⁴ el-İci, *a.g.e*, s.117;et-Tilmisani, *Miftahu'l-Vusul*, s.745.

anlatılmaktadır.²⁴⁵ Ancak İbn Abdi'l-Hakem bu konuda farklı görüş bildirerek kadının birinci kocaya ait olduğunu söylemiştir.²⁴⁶

Buradaki ihtilafın sebebi sükuti icmadır. Çünkü Malikilerin çoğunluğunun görüşü Hz. Ömer(r.a.)'ın verdiği hükme dayanmaktadır. Bu konuda sahabenin bulunduğu ortamda kimse aykırı görüş dile getirmemiştir. Yine buna benzer bir konuda Hz. Muaviye(r.a.)'ın verdiği hükme de sahabeden itiraz eden olmamıştır. Bu da göstermektedir ki, sukuti icmayı, icma kabul edip kesin delil sayanlar ona göre içtihat bulunmuşlar, kabul etmeyenler de ona göre içtihat etmişlerdir. el-Kadi Abdülvehhab şöyle der: "Bizim delilimiz onun sahabe icması olmasıdır. Çünkü bu husus Hz. Ömer(r.a.), Hz. Hasan(r.a.) ve Hz. Muaviye(r.a.)'den rivayet edilmiştir. Bazı arkadaşlarımız da Hz. Ali(r.a.)'den aynı şekilde rivayet etmişlerdir. Hz. Ömer(r.a.)'den rivayet edilen hadise gelince; o nikâhlama yetkisine sahip iki velinin birbirinden habersiz evlendirdikleri bir kadının; ilk önce onunla kim beraber olmuşsa, ona ait olacağına hükmetmiştir."²⁴⁷

2. Ezan Okuma Karşılığında Ücret Almak

Malikiler ezan okuma karşılığında ücret alınması konusunda iki farklı görüşe ayrılmışlardır. İmam-ı Malik bunun caiz olduğunu söyler. Bu konuda İbn Yunus şöyle der: "el- Müdevvene adlı eserde İmam-ı Malik ezan okumak karşılığında ücret almayı caiz görür. Ona göre hem ezan okumak hemde namaz kıldırmak için ücret alınması caizdir. Hz. Ömer (r.a.) Sad el-Karazi(r.a.)ye ezan okuması mukabilinde bir geçimlik tahsis etmişti."²⁴⁸ İbn Hubeyb ücretin caiz olmadığı bildirerek bu konudaki icmayı nazarı dikkate almaz.²⁴⁹ Ona göre ezan okumak hayır işlemektir. Namazın vaktinin geldiğini bildirmektir. Namaz kıldırmak ve ezan okumak için ücret almak caiz değildir.²⁵⁰

Zikredilen ihtilafın sebebi sükuti icmanın, icma olarak kabul edilip edilmemesinden kaynaklanmaktadır. Hz. Ömer(r.a.) bu konuda bir uygulama ortaya koymuş ve hiçbir sahabe buna karşı çıkmamıştır. Bu durumu icma kabul edenler ona göre hüküm vermiş, kabul etmeyenler ise farklı görüş bildirmiştir.

²⁴⁵ ed-Desukî, *Haşiyatu't-Desuki Ala Şerhi'l-Kebir*, c.2, s.233; İbn Rüşd el-Hafid, *el-İşraf ala Nüketi Mesaili'l-Hilaf*, c.2, s.697.

²⁴⁶ el-Kadî Abdülvehhab, *Bidayetu'l-Müctehid*, c.2, s.15; et-Tilmisani, *Miftahu'l- Vusul*, s.748.

²⁴⁷ İbn Rüşd el-Hafid, *el-İşraf Ala Nüketi Masaili'l-Hilaf*, c.2, s.697.

²⁴⁸ İbn Yunus es-Sıgillî, *el-Cami li Mesaili'l-Müdevvene*, c.2, s.462; el-Kadi Abdülvehhab, *el-İşraf ala Nüketi Masaili'l-Hilaf*, c.1, s.219; Muhammed el-Haraşi, *Şerhu'l-Haraşi ala Muhtasarı Halil, Daru'l-Fikr li't-Tıbaa*, Beyrut, c.1, s.236.

²⁴⁹ İbn Yunus es-Sıgillî, *el-Cami li Mesaili'l-Müdevvene*, c.2, s.462.

²⁵⁰ İbn Yunus es-Sıgillî, *el-Cami li Mesaili'l-Müdevvene*, c.2, s.462.

2.2.2. Kıyasla İlgili Kurallar

2.2.2.1. İletin Belli Bir Konuya Ait Kılınması

Usul âlimlerinin tamamı illetin belli bir meseleye has kılınması konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu konuda İmam-ı Malik'ten yapılan nakillerde bir birini nakzeder. Bir nakle göre caiz, başka bir nakle göre ise caiz değildir. el-Bakillani İmam-ı Malik'ten bunun caiz olduğunu naklederken, el- Baci bu naklin zayıflığına işaret eder.²⁵¹ el-Karafi ve İbnu'l-Arabi ise bu görüşü tercih eder.²⁵² İbnu'l-Arabî şöyle der: "Bize göre şeri illetin başka bir konuda geçersizliği onu iptal etmez. Aksine belli bir konuya tahsisini gerektirir."²⁵³ İmam-ı Malik'ten rivayet edilen illetin hususileştirilmesini kabul etmeyen görüş, Malikilerin çoğunluğuna aittir. İbnu'l-Kassar şöyle der: "Bize göre ve bizim dışımızdaki diğer Maliki âlimlerine göre, illetin bir konuya has kılınması caiz değildir."²⁵⁴

İletin Belli Bir Konuya Ait Kılınmasına Dayalı Uygulamalar

1. Köpeğin Artığı

Malikiler köpeğin artığının temiz olup olmadığı konusunda farklı görüşlere sahiptir. Bu konuda dört görüş ileri sürülmüştür.

Birinci görüş: İster edinilmesine izin verilmiş türden olsun isterse olmasın köpeğin artığı mutlak manada necistir. Bu görüşün sahipleri Hz. Peygamber(s.av.)'in köpeğin yaladığı kabın yedi kez yıkanmasını emreden hadisini delil sayarlar. Onlara göre bu emir köpeğin artığının necis olduğunu gösterir. Ebu Zeyd'in ve İbn Rüş'un zikrettiklerine göre bu İmam-ı Malik'in bu konudaki görüşüdür. İbn el-Macişun' da bu görüşü benimser.²⁵⁵

İkinci görüş: Köpeğin artığı genel manada temizdir. Bu görüş İbnu'l-Kasım'ın el Müdevven'deki görüşüdür. İbn Vehb, Eşheb ve İbn Ziyad da aynı görüştedir.²⁵⁶

Üçüncü görüş: Sadece edinilmesine izin verilmiş köpeklerin artığı temizdir. Burada köpek kediye kıyas edilmiştir. Çünkü kediye izin verilmesi insanların arasında

²⁵¹ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.899.

²⁵² el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.310; İbnu'l-Arabî, *Ahkamu'l-Kuran*, c.2, s.755; İbnu'l-Arabî, *el-Mahsul*, s.138.

²⁵³ İbnu'l-Arabi, *el-Mahsul*, s.138.

²⁵⁴ İbnu'l-Kassar, *Mukaddemetu İbni'l-Kassar*, s.340.

²⁵⁵ İbn Rüşd, *Mesailu Ebi'l-Velid*, c.1, s.728; el-Kurtubî, *el-Müfhim*, C.4, s.14; el-Mazirî, *Şerhu't-Telkin*, c.1, s. 232.

²⁵⁶ er-Reccâcî, *Menahicu't-Tahsil ve Netaicu Letaifi't-Tevil fi Şerhi'l-Müdevvene ve Halli Müşkilatiha*, c.1, s.94.

dolaşmasından dolayıdır. Edinilmesine izin verilen köpek de böyledir. Bazı yerlerde köpek edinmeye müsaade edilmiştir. Bu da onun temiz olduğunu gösterir. Köpeğin yaladığı kabın yedi kez yıkanması emri, necaset olduğu için değil sadece kulluğun yerine getirilmesi içindir.²⁵⁷

Dördüncü görüş: Sadece çölde yaşayan bedevi köpeğinin artığının temizdir. Şehir köpeğinin artığı necasettir. Çünkü çölde köpek edinmeye izin verilmiştir. Öyleyse onun artığının da temizdir. Bu görüş Abdu'l-Melik'e aittir.²⁵⁸

Bize göre bu konudaki ihtilafın temel sebebi bir usul problemi olan illetin tahsisidir. İletin belli bir hükme tahsis edilmesini caiz görenler, köpeklerle ilgili hükümü(köpeğin temiz olmadığı yönündeki görüşü) geride bırakarak(tahsis ederek) şâriin kedinin hükümüyle ilişkilendirdiği illetin devamlılığı yönünde görüş bildirmişler ve edinilmesine izin verilen köpeği, insanlar arasında dolaşması sebebiyle mübah görülen kediyle kıyaslamışlardır.

2. Necis Olan Şeylerle Tedavi Olmak

Malikiler dinin necis gördüğü şeylerle tedavi olmak konusunda iki görüşe ayrılmışlardır. Birinci görüş: Necisle tedavi caiz değildir. Malikilerin meşhur olan görüşü budur. Çoğunluk da bu görüşü benimsemiştir. el-Hatib şöyle der: "Bedenin görünen yüzünün içki veya dinen necis sayılan bir şeyle tedavi edilmesi konusunda müellif et-Tevzih ve diğer eserlerinde iki görüş olduğunu anlatır ve meşhur görüşün caiz olmadığı olduğunu belirtir."²⁵⁹ İkinci görüş: Zaruret halinde caizdir. İbnu'l-Cezzi şöyle der: "Necis olan şeyler tedavi olmak meşhur olan görüşe göre helal değildir. Caizdir de denilmiştir."²⁶⁰ Bu konuda zikredilen anlaşmazlığın sebebinin, illetin tahsisi bağlamında usul kaidesi olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü bu konulardaki yasağın illeti necasettir. İletin tahsisinin mümkün olduğunu düşünenler bazı durumlarda kullanılmasını yasak kabul ederken, tedavide kullanılmasına cevaz vermişler, illetin tahsisini kabul etmeyenler ise her durumda necisle tedaviyi haram saymışlardır.

²⁵⁷ İbn Abdilber, *et-Temhid*, c.1, s.320; el-Kurtubî, *el-Müfhim*, c.4, s.14; İbnu'l-Arabî, *el-Kabes*, c.1, s.156; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidayetu'l-Müctehid*, c.1, s.30.

²⁵⁸ er-Reccarî, *Menahicu't-Tahsil ve Netaicu Letaifi't-Tevil fî Şerhi'l-Müdevvene ve Halli Müşkilatiha*, c.1, s.95.

²⁵⁹ el-Hattab, *Mevahibu'l-Celil*, c.1, s.170.

²⁶⁰ el-Keşnâvî, *Eshelü'l-Medarik Şerhu İrşadi's-Salik fî Mezhebi İmami'l-Eimmeti Malik*, c.2, s.65

2.2.2.2. Ruhsat Alanlarında Kıyasın Geçerliliği

Malikiler ruhsatta kıyasın geçerli olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişler ve iki ayrı görüşe ayrılmışlardır. el-Karafi şöyle der: "Malikiler İmam-ı Malik'in ruhsat için kıyas yapılıp yapılamayacağı konusunda iki görüşü olduğunu zikredip, mezhepte bu iki görüş doğrultusunda bir çok uygulama yapıldığını söylerler."²⁶¹ Ahmed b. Abdirahman Hulûlû şöyle der: "Mezhebimizde problemlerin çözümünde, ihtilaf bulunmakla beraber ruhsatlar için kıyas uygulamasına gidilmiştir."²⁶²

İbnu'l-Kassar da şöyle demiştir: "Bizim arkadaşlarımızın çoğuna göre ruhsatlar için kıyas yapılması caiz değildir. Ancak bazı Maliki âlimler, ruhsatların içerdiği anlam ve delalet ettiği mana bilindiği zaman bunu caiz görmüşlerdir."²⁶³

Ruhsat Konularında Kıyasın Geçerliliğine Dayalı Uygulamalar

1. Mesbukun İmamın Yerine Geçmesi

Meselenin izahı: Cemaatle kılınan namazın bazı rekâtlarına yetişemeyen kişi imama uyduktan sonra bir sebeple imamın yerine geçip namazı kıldırıktan sonra geçirdiği rekâtları kılmak için ayağa kalktığında, cemaat onun namazını tamamlamasını bekleyip birlikte namazdan çıkmaları mı gerekir? Yoksa cemaat selam verip namazdan çıkmalı ve imamı tek başına namazını tamamlamalı mıdır?

Mesbukun imamın yerine geçmesi konusunda Malikiler üç görüşe ayrılmışlardır. Birinci görüşe göre; cemaat imamın namazını tamamlamasını beklemelidir. Bu İbnu'l-Kasım'ın görüşüdür. İkinci görüşe göre; cemaat imamı beklemez, kendi başlarına selam vererek namazlarını tamamlar. Üçüncü görüşe göre ise; cemaat imame kendileri ile birlikte selam verecek olan kişiyi geçirir. Bu görüş Eşheb' e aittir. Bu konudaki ihtilafın sebebi kıyasın ruhsatta geçerli olmasıdır. Bunu caiz görenler imamdan bağımsız cemaatin kendi başına selam verebileceğini söylemişler, bu konuda yolculuk namazı ile ilgili bazı icthatlara kıyas yapmışlardır. Kıyasın ruhsat için geçerli olmadığını savunanlar ise cemaatin imamı beklemesini, namazdan imamla birlikte selam vererek çıkmalarını gerekli görmüşlerdir.²⁶⁴

2. Emziren Kadının Ramazanda Oruç Tutmaması

²⁶¹ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.324.

²⁶² Hululu, *et-Tevdih Şerhu't-Tenkih*, c.2,s.822.

²⁶³ İbnu'l-Kassâr, *Uyunu'l-Edille fi Mesaili'l-Hilaf Beyne'l-Emsar*, c.3, s.1313.

²⁶⁴ er-Recrâcî, *Menahicu't-Tahsil ve Netaicü Letaif't-Tevil fi Şerhi'l-Müdevvene*, c.1, s.519.

Malikiler emziren kadının ramazanda tutamadığı orucunu kaza etmesinin vacip olduğunda ittifak etmişler, ancak oruc yerine fakir doyurmasının vacip olup olmadığına anlaşmazlığa düşmüşlerdir. Bu konuda iki görüş vardır. Birinci görüş: Çocuğunu emzirdiği için Ramazanda oruç tutamayan kadın tutamadığı oruçların yerine kaza yapması gerektiği gibi fakiri de doyurabilir. el-Müdevvene'de bu görüşün İmam-ı Malik'e ait olduğu aktarılır. İkinci görüş: Fakir doyurması gerekmez. Bunun da İbnu'l-Hakem'in kitabında İmam-ı Malik'e ait olduğu söylenir.

Buradaki ihtilafın sebebi ruhsatta kıyasın geçerli olup olmadığı meselesidir. Kıyasın ruhsat için geçerli olduğu kabul edilirse konu, hasta ile ilgili mubahlara kıyas edilerek, emziren kadının tutamadığı ramazan orucu için fakir doyurmasının gerekli olmadığına hükümedilir. Ruhsat için kıyas yapılamayacağı kabul edilmesi halinde ise kadının kaza orucu tutması gerektiği gibi oruç tutamadığı takdirde fakiri de doyurabilir.²⁶⁵

3. Domuz Derisinin Kullanılması

Maliki mezhebi imamları tabaklanmadığı takdirde domuz derisinin kullanılmasının caiz olmadığı konusunda ittifak etmişler, ancak tabaklanmış domuz derisinin kullanılması konusunda iki ayrı görüş bildirmişlerdir. Birinci görüş: el-Lahmi, tabaklanmış domuz derisinin kullanılmasını ölü hayvan derisine kıyas ederek caiz görür. İkinci görüş: Suhnun, İbn Abdi'l-Hakem, Ebu Bekr el-Ebheri, her ne şekilde olursa olsun domuz derisinin kullanılmasının yasak olduğuna hükmetmişlerdir. Bu usul kaidesinde anlaşmazlığın sebebi daha önce de zikredilen kıyasın ruhsatta tatbik edilip edilememe meselesidir. Tatbik edilebilir diyenler, ölü hayvanın derisinden yararlanmanın mübahlığına kıyasla tabaklanan domuz derisinin kullanılabileceğini söylerken, ruhsatta kıyasın geçersizliğini savunanlar domuz derisinin ne şekilde olursa olsun kullanılmasının haramlığına hükmetmişlerdir.²⁶⁶

4. Kurban Bayramının Dördüncü Gününde Oruç Tutmak

Malikiler kurban bayramı gününde oruç tutmanın caiz olmadığına ittifak halindedirler. Ancak kurban bayramının ikinci ve üçüncü günü tutulan oruç konusunda aralarında ihtilaf bulunmaktadır. Ancak temettü haccı yapanlar için bu iki günde oruç

²⁶⁵ er-Racracî, *Menahicu't-Tahsil ve Netaicü Letaift-Tevîl fî Şerhi'l-Müdevvene*, c.2, s.117; el-Abderî, *et-Tac ve'l-İklil*, c.2, s.447; el-Karafî, *ed-Zehira*, c.2, s.515.

²⁶⁶ el-Ezherî, *es-Semeru'd-Dani*, s.402; ed-Desukî, *Haşiyetu't-Desuki*, c.1, s.54; İbn Abdilber, *el-İstinkar*, s.2990.

tutmaya ruhsat verilmiştir. Kurban bayramının dördüncü günü oruç tutmak konusunda ise üç ayrı görüş bulunmaktadır. Birincisi: Hangi durum olursa olsun kurban bayramının dördüncü günü oruç tutmak caiz değildir. Bu Eşheb'in görüşüdür. O, el-Müdevvene'nin dışında yer alan görüşünde şöyle der: "Adak orucu dâhil kurban bayramının dördüncü gününde hiç kimse oruç tutamaz."²⁶⁷ İkincisi: İbn Ebi Zeyd el-Kayravani'ye göre, adak orucu, ramazan orucunun kazası veya diğer kaza oruçları olması halinde kurban bayramının dördüncü günü oruç tutmak caizdir. O şöyle der: "Temettu haccı yapıp kesmek için kurban bulamayan kimseden başkası kurban bayramının ikinci ve üçüncü günü oruç tutamaz. Dördüncü günü ise nafil oruç tutulmaz. Ancak adak orucu veya bu günlerden önce başlanıp peşpeşe tutulması gereken oruçlar tutulabilir."²⁶⁸ Üçüncüsü: Ne nafil oruç ne de ramazandan kazaya kalan oruç tutulabilir. Ancak bunlarındaki oruçların tutulmasında beis yoktur.²⁶⁹

el-Müdevvene'de şöyle geçer: "Kurban bayramının dördüncü günü adak orucu olan veya Zilhicce ayında oruç tutmaya adakta bulunan kimse oruç tutsun. Ancak nafil oruç tutmak isteyen veya ramazan orucunu kaza edecek olan tutmasın. Katil ve zihar keffareti olarak art arda tutulacak oruçlara bu gün başlanılmaz."²⁷⁰

Zikredilen fıkhi konudaki görüş ayrılığının sebebi usul kaidesi olarak, kıyasın ruhsatta tatbik edilip edilemeyeceği meselesidir. Allah Teâlâ temettu haccı yapan kişiye kurban bayramının ikinci ve üçüncü günlerinde oruç tutmasına izin vermiştir. Bu ruhsata diğer durumlar kıyas edilebilir mi? Yoksa edilemez mi? Kıyasın ruhsatlarda yapılabileceğini söyleyenler buna cevaz verirken, yapılamayacağını söyleyenler cevaz vermemişlerdir.

2.2.2.3. Kıyasın Şartlarının Oluşmaması

Usul âlimleri kıyas içi bir takım şartlar koymuşlardır. Bunlardan bazıları şunlardır. Asılın kıyas usullerine ters düşmesi. Yani asılın sadece hükme ait bir hususiyyet taşıması. Eğer asıl özel bir duruma sahip ise bu hükmü başka bir fıkhi konuya kıyaslamak mümkün değildir. Hükmün hususiliğini gösteren durumlar

²⁶⁷ İbn Yunus es-Sigillî, *el-Cami li Mesaili'l-Müdevvene*, c.3, s.1158.

²⁶⁸ İbn Rüşd, *Risaletu İbn Ebi Rüşd el- Kayravani*, s.61.

²⁶⁹ er-Raceacî, *Menahicu't-Tahsil*, c.2, s.121; İbn Yunus es-Sigillî, *el-Cami li Mesaili'l-Müdevvene*, c.3, s.1158; Ebu Muhammed Abdülvehhab b. Ali b. Nasr es-Salebi el-Bağdadi el- Maliki, *Şerhu Risaleti İbn Ebi Zeyd*, Tahkik: Ebu'l-Fadl ed-Dimyati Ahmed b. Ali, Daru İbn Hazm, Birinci Baskı, 1428/2007, c.1, s.247.

²⁷⁰ İmam-ı Malik, *el-Müdevvene*, c.3, s.1158.

şunlardır. Biricisi: kanun koyucunun hükmün hususi olduğunu açıkça ifade etmesi veya icmanın böyle olduğunu göstermesi. İkincisi: Kanun koyucunun açıkça belirtmediği ve icmanın bulunmadığı durumlarda, hükmün içerik ve delaletinin anlaşılabilmesi ve başka bir meselenin bu hükme kıyaslanması imkânsız olması, ya da asla ait hükmün içerik ve delaleti anlaşılacakla birlikte dini hükümlerde benzerinin bulunmaması veya aynı manaya gelen başka bir durumun olmaması.

Malikiler bu tür asıllar konusunda ihtilafa düşmüşler ve iki ayrı görüşe sahip olmuşlardır. Birinci grup; bu durumda kıyas yapılabileceğini söyler. İmam-ı Malik'ten nakledilen bu görüşü İbnu'l-Kassar, el-Kadi İsmail, el-Bakillani ve el-Baci benimsemektedir. İkinci grup; bu durumda kıyas yapılmasını kabul etmez. İmam-ı Malik'ten bu istikamette nakledilen başka bir rivayette bulunmaktadır ki, İbn Huveyz Mendağ, el-Kadi Abdülvehhab bu görüşü savunur.²⁷¹

Malikilerden hükmün hususi olması halinde bile kıyas yapılabileceğine cevaz verenler bir şart ileri sürmüşlerdir. O da aslın illetinin bilinmesidir. İbnu'l-Kassar usul kitabının girişinde şöyle söyler: "İmam-ı Malik'in mezhebine göre, hususi bir duruma ait hükmün illeti biliniyorsa ona kıyas yapmak caizdir."²⁷²

Kıyasın Şartlarının Oluşmamasına Ait Uygulamalar

Hibe Sözcüğü İle Nikâh

Malikiler bu konuda iki farklı görüşe ayrılmışlardır. Meşhur olan görüşe göre hibe sözcüğü ile kıyılan nikâh geçerli değildir. Geçerli olması için mehirin zikredilmiş olması şarttır. Buna karşı hibe sözcüğü ile nikâhın caiz olduğunu söyleyenler de vardır. el-Kadi Abdülvehhab bu görüşü tercih etmiştir.²⁷³ İbn Abdül-Ber şöyle der: " Bu konuda Malikiler ihtilaf etmiştir. İmam-ı Malik'ten rivayet edilen görüşler de iki çeşittir. Biricisi: Eğer mehir talep edilip, nikâha niyet edilmişse hibe lafzı ile kıyılan nikâh geçerli olur. İkincisi: İmam-ı Şafii'nin dediği gibi hibe lafzı ile nikâh kıyılmaz."²⁷⁴ el-Lahmi şöyle der: "Kadın mehir almamak şartı ile evlenmiş veya sadece nikahlanma

²⁷¹ Detaylı bilgi için bkz. *Mukaddemetü İbni'l-Kassar*, s.283; et-Tilmisani, *Miftahu'l-Vusul ila Binai'l-Furu ale'l-Usul*, s.657-67; el-Bâci, *İhkamu'l-Fusul*, s.649.

²⁷² İbnu'l-Kassar, *Mukaddemetü İbni'l-Kassar*, s.283.

²⁷³ İbn Abdilber, *el-İstinkar*, s.3108; el-Kadi, Abdülvehhab, *el-İşraf Ala Nuketi Mesaili'l-Hilaf*, c.2, s.699; el-Kadi Abdülvehhab, *Uyunu'l-Mesail*, s.305.

²⁷⁴ İbn Abdilber, *el-İstinkar*, s.3108.

karşılığı eş olmayı kabul etmişse, nikahın iptali mi gerekir? Yoksa kadın mehir mi hak eder? Bu konuda ihtilaf edilmiştir."²⁷⁵

Buradaki ihtilafın sebebi daha önce de belirtildiği gibi usul kaidesi üzerindeki ihtilafıdır. " ...Ayrıca, diğer mü'minlere değil de, sana has olmak üzere, mehirsiz olarak kendini Peygamber'e bağışlayan(hibe eden...),"²⁷⁶ ayetinde geçen hibe sözcüğü sadece Hz. Peygamber (s.a.v.) için mi geçerlidir? Yoksa herkes için mi? Ebu Abdillâh et-Tilimsani bu kaide ve ona bağlı ortaya çıkan fıkhi uygulamaları hakkında şöyle der: "Bu sebeple mezhep içinde aramızda ihtilaf çıkmış ve iki görüş dile getirilmiştir."²⁷⁷

Genel Değerlendirme:

1. Maliki ekolleri arasında kıyas konusunda en fazla görüş ayrılığı Irak ekolü ile diğer ekoller arasında bulunmaktadır.
2. İletin tahsisi üzerinde yapılan tartışmaların asıl sebebi konuya ait İmam-ı Malik'ten geldiği söylenen birbirine zıt nakillerdir.
3. Kıyas konusunda yaşanan anlaşmazlık sebeplerinden birini de hüküm ile illet arasındaki ilişkinin sınırlarının belirlenmesi oluşturmaktadır. Hüküm için illeti bir mecburiyet kabul edenler illetinin hüküm üzerindeki etkisini arttırmışlardır. Buna mukabil illeti zorunlu görmeyip hüküm için bir ipucu kabul edenler ise illetin hüküm üzerindeki etkisini zayıflatmışlardır.

²⁷⁵ el-Lahmî, et-Tebşira, c.4, s.1941.

²⁷⁶ Ahzap 50.

²⁷⁷ Ebu Abdillâh Muhammed b. Ahmed et-Tilimsani, *Miftahu'l-Vusul fi Tahrici'l-Furu' ale'l-Usul*, s.661.

İKİNCİ BÖLÜM

İHTİLAFLI DELİLLER VE MALİKÎ FURUUNDAKİ SONUÇLARI

1. İHTİLAFLI OLAN DELİLLER

1.1. Nakille İlgili Deliller

1.1.1. Medine Halkının Uygulaması (Amel-i Ehli Medine)

Malikiler, fıkıh usulünde kullandıkları bu temel prensiple tanınmışlar ve haklarında en fazla bu konuda söz söylenmiştir. Bize göre bu prensip bazı belirsizlikler içermektedir. Üzerinde çok fazla tartışma yapılmış olmasının sebebi de budur. Öyleyse bu temel prensibin, onu ortaya atanların amaçlarına uygun olarak izah edilmesi ve açıklığa kavuşturulması gerekir. Bu ilkedен ne amaçlanmıştır? Kısımları nelerdir? Hangi kısmında Malikiler arasında ihtilaf yaşanmıştır? İhtilaf edilen hususların izahına girişmeden önce Medine halkının icması nedir ve kaç kısma ayrılır? Bu soruların cevabını vermeye çalışalım.

Medine halkının icması: Bundan maksat Medine halkına ait nakledilmiş sözler veya uygulamadır. Bazı fıkıh âlimleri onu, "Medine halkının herhangi bir dönemde herhangi bir dini bir hüküm üzerinde ittifak etmeleri" olarak tarif eder.²⁷⁸

Birinci tarif bu prensipten ne amaçlandığını ortaya koymaktadır. Bunun kanıtı ise, İmam-ı Maliki'in el-Leys b. Sa'd'a gönderdiği mektupta nakledilmektedir. Bu mektupta İmam-ı Malik şuna işaret ediyor. İlmi Sahabe Hz. Peygamber (s.a.v.)'den almış, Tabiun da onu Sahabeden aktarmıştır. Burada Tebei Tabiin yer almaz. Bu duruma Neylu's-Sûl müellifi de dikkat çekmiştir.²⁷⁹ Bu ifadedен anlaşılmaktadır ki, İmam-ı Malik Sahabeden yapılan nakli kasdetmektedir, yoksa Sahabenin icmasını değil. Maliki mezhebindeki İbn Rüşd, el-Kadi İyaz, el-Baci, el-Kadi Abdülvehhab gibi birçok muhakkik âlim de bu manayı kabul etmiştir.

el-Kadi Abdülvehhab ile muhalifi arasında geçen şu tartışma, Medine halkının icmaından ne anlaşılması gerektiğini daha iyi açıklayacaktır. O şöyle der: "Eğer; bu işin sonu niteliklerini sizin belittiğiniz sahabeden yapılan nakillere gider, denilecek olursa onlara şöyle cevap verilir. Evet, bu o konudur. Eğer; bu konu sorunun kendisisidir.

²⁷⁸ el-Bâcî, *İhkamu'l-Fusul* c.1, s.486; İbnu'l-Kassar, *Mukaddemetu İbni'l-Kassar*, s.226.

²⁷⁹ Hasan b. Muhammed el-Meşşat, *el-Cavahiru's-Semine fi Beyani Edilleti Alimi'l-Medine*, Tahkik: Abdülvehhab İbrahim, Dâru'l-Garbi'l-İslami, Birinci Baskı, 1406/1986, s.207.

Çünkü ifade edilen Sahabenin icmaıdır. Onlardan yapılan nakiller değil, denilecek olursa; onlara şöyle cevap verilir: İşte burada yanıldınız ve işi karıştırdınız. Çünkü siz bizim "Medine halkının icmaı" sözünden kastımızın onların içtihat ve görüş olarak bir şey hakkındaki ortak inançları olduğunu zannettiniz. Biz bunu kastetmedik. O ayrı bir bahistir."²⁸⁰

Malikiler Medine halkının uygulamasını; nakil olarak kabul edilenler ve delil olarak kabul edilenler olmak üzere iki kısımda ele almışlardır.

el-Kadi İyaz şöyle der: "Şunu bilin ki, Medine halkının icmaı iki kısımdır. Birinci kısmı, nakil ve anlatım yoluyla gelir. Bu da dörde ayrılır. Birincisi: Hz. Peygamber(s.a.v.)den dini birer terim olarak nakledilen ezan, kamet, sa' ve müd(ölçü birimi) gibi sözel ifadeleri ile onun yaptığı işler bağlamında nakledilen kabrinin yeri, mescidi, minberi, Medinesi gibi uygulamaya ait işlerdir. Ya da Hz. Peygamber(s.a.v.)'in Sahabede şahit olup onayladığı ve itiraz ettiğine dair bir rivayetin bulunmadığı, Ahdetü'r-Rakik(satın alınan kölenin ayıplı çıkması halinde belirli bir süre içinde iade edilebilmesi) vb. durumlardır. Veya Hz. Peygamber(s.av.)' in Sahabede fazla miktarda bulunduğunu bildiği halde sebzelerden zekât almaması gibi herkes tarafından bilinen ve görülen işler ve uygulamalar hususunda bir işlem yapmadığının nakledilmesi. İşte bu çeşit konulardaki Medine icmaı başvurulması gereken delildir. İkincisi: Medine halkının içtihat ve delil gerektiren bir iş üzerinde icma etmeleridir ki, bizim arkadaşlarımızın üzerinde ihtilaf ettikleri husus budur."²⁸¹

Bu alıntıdan anlaşılmaktadır ki, üzerinde ihtilaf edilen konu, delil getirmek ve içtihat yapmak suretiyle ulaşılmış medine uygulamasıdır. İbnu'l-Kayyim şöyle der: İctihatla ve delil göstermek suretiyle sonuca ulaşılmış Medine uygulaması, bu konudaki tartışmanın ve çatışmanın odak noktasıdır."²⁸²

Medine halkının icması içinde ele alınan bu kısım üzerinde Malikiler anlaşmazlığa düşerek üç farklı görüşe ayrılmışlardır. Birinci görüş: Malikilerin çoğunluğuna göre içtihadı dayanan Medine uygulaması hüccet değildir, tercih edilmez. el-Baci, İbnu'l-Kassar, el-Bakillani, et-Ebheri bu görüşü tercih eder ve bunun İmam-ı Malik'in görüşü olduğunu söylerler. Görüşlerini gerekçelendirirken; "Medine halkı

²⁸⁰ Ebu Zeyd el-Kayravani, *Şerhu'r-Risale*, c.2, s.37.

²⁸¹ el-Kadi, İyaz, *Tertibu'l- Medarik*, c.1, s.12.

²⁸² Ebu Abdillan Muhammed b. Ebi Bekr b. Eyyüb el-Maruf İbnu'l-Kayyim el-Cevziyye, *I'lamu'l-Muvakkiin an Rabbi'l-Âlemin*, Tahkik: Ebu Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl Salman, Daru İbni'l-Cevzi li'n-Neşr ve't-Tevzi, Suudi Arabistan, Birici Baskı, 1423/2001, c.4, s.266.

ümmetin bir bölümünü temsil eder. Kesin delil olan icma ümmetin bir kısmının değil tamamının kabul ettiği icmadır. Onların sözleri ile diğerlerinin sözleri arasında fark yoktur," derler."²⁸³

İkinci görüş: Kesin delil değildir. Ancak yakınlık gösterilir ve diğerlerinin görüşlerine tercih edilir. İbn Bukeyr, İbn Metab ve Ebu'l-Ferc gibi Bağdat ekolüne mensup âlimler bu görüşü tercih etmişlerdir.²⁸⁴

Üçüncü görüş: Kesin delildir. Onunla amel edilmesi gerekir ve tercihe şayandır. Mağrib ekolü, Irak ekolünün ilk mensupları, bazı Medine ekolü mensupları ile Ebu Bekr b. et-Tayyib ve İbnu'l-Hacib bu görüştedir.²⁸⁵

Amel-i Ehli Medine'ye Dayalı Uygulamalar

1. Özür Sahibi (Müstehaza) Kadınla Cinsel Münasebet

Malikiler bu konuda iki farklı görüşe ayrılmışlardır. Birinci görüş: Özür sahibi kadınla cinsel münasebet caizdir. Bu İmam-ı Malik'in görüşüdür. İmam-ı Malik şöyle söylemiştir: "Eğer özür sahibi kadın namaz kılıyorsa eşinin onunla cinsel münasebette bulunma hakkı vardır."²⁸⁶

İkinci görüş: İhtiyat olarak cinsel münasebette bulunmak caiz değildir. Bu görüşü İsmail el-Kadi İmam-ı Malik'in en iyi talebelerinden el-Muğire b. Abdirrahman'a dayandırmaktadır.²⁸⁷ Bu konudaki anlaşmazlığın sebebi Medine halkının uygulamasının delil olarak kabul edilmesidir. el-Muvatta'da şöyle geçer: "Bize göre özür sahibi kadın eğer namaz kılmaya başlamışsa eşin onunla cinsel münasebette bulunma hakkı vardır." Medine uygulamasını kesin delil kabul edenler buna cevaz verirken, kesin delil olmadığını savunanlar caiz görmez.

2. Vitir Namazı En Az Kaç Rekât Kılınabilir

Malikiler vitir namazının en az kaç rekât kılınması gerektiği konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Malikilerin çoğunluğuna göre göre vitir namazının en azı üç rekâttır. İmam-ı Malik'in el-Muvatta'da geçen görüşü budur. İbn Nafi' gibi bazı Maliki âlimler

²⁸³ el-Kâdî İyaz, *İkmalu'l-Muallim bi Fevaidi Müslim*, C.6, s.658; el-Bâcî, *İhkamu'l-Fusul*, c.1, s.489; Ebu Zekeriyya er-Rahunî, *Tuhfetu'l-Mes'ûl*, c.2, s.405; el-Meşşât, *el-Cevahiru's-Semine*, s.210.

²⁸⁴ Ebu Zeyd el-Kayravanî, *Şerhu'r-Risale*, c.2, s.46; el-Meşşât, *el-Cevahiru's-Semine*, s.210.

²⁸⁵ Ebu Zeyd el-Kayravanî, *Şerhu'r-Risale*, c.2, s. 45; el-Kadi İyaz, *İkmalu'l-Muallim bi Fevaidi Müslim*, c.6, s.658; el-Bacî, *İhkamu'l-Fusul*, c.1, s.489; İbnu'l-Battal, *Şerhu Sahihi Buhari*, c.10, s.374.

²⁸⁶ İmam-ı Malik, el-Muvatta, c.1, s.63.

²⁸⁷ İbn Abdilber, *el-İstinkar*, s.628; İbn Abdilber, *et-Temhid*, c.16, s.29.

bir rekât olduğu söyler.²⁸⁸ ez-Zerkani el-Muvatta şerhinde; Malikilere göre vitir namazını bir rekat kılmak yeterlidir, der."²⁸⁹

Bu konudaki ihtilafın sebebi, Medine halkının uygulamasıdır. İmam-ı Malik el-Muvatta'da rivayet ettiği bir hadis ile ilgili olarak şu bilgiyi verir: "Sa'd b. Ebi Vakkas yatsı namazından sonra vitir namazını tek rekât kıları." ²⁹⁰

İmam-ı Malik şöyle demiştir: "Bu uygulama bizim görüşümüzü yansıtmaz. Bize göre vitir namazı en az üç rekâttır." ²⁹¹

3. Hac'da Telbiyeye Son Vermenin Zamanı

Hac ibadeti esnasında telbiye söylemeye ne zaman son verilir. Malikiler bu konuda iki görüşe ayrılmışlardır. Birinci görüş: "Hac yapan kimse Arafe günü zeval vaktinden sonra telbiye söylemeye son verir. Bu görüş, İmam-Malik'in el-Muvatta ve el-Müdevvene'de geçen görüşüdür. el-Müdevvene'de şöyle geçer: "İbnu'l-Kasım'a sordum. Malik'e göre telbiyeye ne zaman son verilir? Mescide gittiğinde, dedi. Bu ifadeyle, zeval vaktinden sonra namaz kılmaya gittiğinde telbiyeyi keser, demek istedi."²⁹² Bu görüşüne delil olarak Ali b. Ebi Talib(r.a.)'in uygulamasını delil kabul etmiştir. "Hz. Ali(r.a.) Arafe günü güneş tepe noktasından kayıncaya kadar telbiye getirmeye devam ederdi." ²⁹³ Bunu Yahya ve İmam-ı Malik rivayet etmiştir. Bizim bölgemizdeki âlimlerin görüşleri bu konuda hep böyle olmuştur.

İkinci görüş: Hacı akabe şeytanını taşılayana kadar telbiye söylemeye devam eder. Bu görüş de İmam-ı Malik'ten rivayet edilmiştir. el-Kadi Abdül-Vehhab şöyle der: "Hacı, Arafe günü zevalden sonra telbiyeyi keser. Yine İmam-ı Malik'ten gelen diğer bir rivayete göre; akabe şeytanını taşılayana kadar telbiyeye devam eder."²⁹⁴ Son görüşü el-Lahmi tercih eder ve farklı görüşleri aktardıktan sonra şöyle der: "İkinci görüş daha güzeldir. Çünkü sahih hadise dayanmaktadır." ²⁹⁵

²⁸⁸ İbn Cezzi, *el-Kavaninu'l-Fıkhiyye*, s.61; el-Kurtubî, *el-Müfhim*, c.7, s. 16; İbn Arafe, *el-Muhtasaru'l-Fıkhi*, c.1, s.420.

²⁸⁹ Muhammed b. Abdalbaki b. Yusuf ez-Zerkani, *Şerhu'z-Zerkani ala Muvattai'l-İmam-ı Malik*, Darul'l-Kütübü'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/1988, c.1, s.375.

²⁹⁰ İmam-ı Malik, *el-Muvatta*, Kitabu's-Sala, Babu'l-Emr bi'l-Vitr, 275.

²⁹¹ İmam-ı Malik, *el-Muvatta*, c.1, s.125.

²⁹² İmam-ı Malik, *el-Müdevvene*, c.1, s.398.

²⁹³ İmam-ı Malik, *el-Muvatta*, Kitabu'l-Hac, Babu Kati't-Telbiye, 746.

²⁹⁴ el-Kadi Abdülvehhab, *el-İşraf*, c.1, s.479.

²⁹⁵ İmam-ı Malik, *el-Müdevvene*, c.1, s.378; el-Karafi, *ez-Zehira*, c.3, s.233; el-Kadi Abdülvehhab, *el-İşraf*, c.1, s.479; Ebu Said el-Berâzi'i, *Tehzibu'l-Müdevvene*, c.1, s.189; Hululu, *et-Tevzih*, c.2, s.558; el-Lahmî, *et-Tefsira*, c.2, s.1202; el-Kadi Abdülvehhab, *el-Maüne*, s.524.

Söz konusu ihtilafın sebebi daha önce de belirttiğimiz gibi Madine halkının uygulamasıdır. Bu uygulamayı esas alan kişiye göre Arafe günü zeval vaktinin girmesi ile telbiye kesilir. Bu uygulamayı delil kabul etmeyip bu konudaki sahih hadisi delil kabul edene göre ise, telbiye şeytan taşlanmaya başlanmasıyla kesilir.

4. Alış Verişte (Ortama Bağlı) Cayma Hakkı

Alış verişte cayma hakkı meselenin aslı Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisidir: "Alış veriş yapan tarafların her biri bulundukları yeri terketmedikçe cayma hakkına sahiptir. Şartlı alış verişler bundan müstesnadır."²⁹⁶ Hadiste geçen "ayrılmadıkları sürece" sözünden iki ayrı mana anlaşılmaktadır. Biricisi, alışveriş konusunu bitirip başka konuya geçmek, ikincisi; bulundukları yeri terketmek. Malikiler meclisten kaynaklı cayma hakkı konusunda iki görüşe ayrılmışlardır. Birinci görüş: Hıyaru'l-meclis'in uygulaması yoktur. Tarafaların aynı mekânda başka bir konuya geçmeleri ile akit gerçekleşmiş olur. Bu görüş İmam-ı Malik'in görüşü olup, Malikilerin büyük çoğunluğunun ve mezhebin meşhur görüşü bu istikamettedir. İkinci görüş: Alış veriş ortamını henüz terketmeyen taraflar için alış verişten cayma hakkı vardır. İbn Hubeyb, İbnu's-Sayîğ ve bazı sonraki dönem Maliki âlimleri bu görüştedir.²⁹⁷

Bu özet mahiyette aktarılan görüşlerden açıkça anlaşılmaktadır ki, İmam-ı Malik Medine halkının uygulamasına aykırı bulduğu hadisle amel etmemiştir. Bu konudaki ihtilafın sebebi hıyaru'l-meclis konusunda Medine halkı uygulamasından kaynaklanmaktadır. Bu konuda Medine uygulaması esas kabul edilmeli midir? Yoksa reddedilmeli midir? Bunun cevabı; kimene göre evet, gimine göre ise hayır olmuştur.

1.1.2. Sahabe Kavli

Sahabe kavli delili ile ilgili olarak biraz açıklama yapmamız ve tartışma alanlarına işaret etmemiz gerekiyor. Ardından konunun anlatımına geçeceğiz

Âlimler, içtihat alanı dışında kalan konularda, sahabe kavlinin uygulanması gereken bir delil olduğu üzerinde ittifak edilmişlerdir. Bu tür konuların dışında kalan, içtihadı açık alanlarda sahabe kavli konusunda ihtilaf vardır. Ancak sahabe kavli, sahabe arasında yayılır ve herhangi bir itiraz görmezse, bu durum sukuti icma sayılır ki, Malikilerin de içinde bulunduğu fukahanın çoğu tarafından kesin delil kabul edilmiştir.

²⁹⁶ el-Buhari, Sahih, Kitabu'l-Buyu', Babu'l-Beyyan Bi'l-Hiyar Mâ Lem Yeteferreka, 2110.

²⁹⁷ el-Kadi Abdülvehhab, *el-İşraf*, c.2, s.522; el-Bâcî, *el-Münteka*, c.6, s.430; el-Karâfî, *ez-Zehira*, c.5, s.20; el-Hattâb, *Mevahibu'l-Celil*, c.6, s.303; el-Kadî Abdülvehhab, *el-Meûne ala Mezhebi Alimi Medine*, c.1, s.1043.

Sukuti icmaya İmam eş-Şafii'nin olduğu söylenen bir rivayetten başka karşı çıkan olmamıştır. Bir sahabî bir konuda bir görüş bildirir, bu görüş diğer sahabîler arasında yaygınlık kazanmaz ve bu görüşe muhalif olan olup olmadığı bilinmezse ise işte bu, usulu fıkıhta sahabe kavli olarak isimlendirilen ve bizim üzerinde duracağımız konuyu teşkil etmektedir.

Malikiler sahabe kavlinin kesin delil sayılıp sayılamayacağı konusunda üç ayrı görüşe sahiptirler. Birinci görüş: Sahabe kavli kesin delildir ve onunla amel edilmesi vaciptir. Bu er-Rehuni, el-Karafi ve el-Baci'nin İmam-ı Malike nisbet ettikleri ve Malikilerin çoğunluğunun tercih ettiği görüştür.²⁹⁸ el-Karafi şöyle der: "Sahabe kavli İmam-ı Malik'e göre kesin delildir."²⁹⁹

İkinci görüş: Sahabe kavli kesin delil değildir. Onunla amel etmek gerekmez. Bu görüş, İbnu'l-Hacib, el-Kadi Abdu'l-Vehhab, eş-Şatibi, el-Fihri gibi bazı Maliki ulemasının tercih ettiği görüştür.³⁰⁰ el-Baci de bu yönde görüş izhar ederek şöyle demiştir: "İmam-ı Malik'in fıkıh anlayışında belirgin olan Sahabe kavlinin kesin delil olmadığıdır."³⁰¹

Üçüncü görüş: Sahabe kavli kıyas gerektirmeyen konularda kesin delildir. Bu görüş İbnu'l-Arabiye aittir. el-Kabes adlı eserinde şöyle der: "Bir Sahabe kıyas gerektirmeyen bir konuda görüş beyan etmişse, o söz Hz. Peygamber(s.a.v.)'e dayandırılır. Onun sözüymüş gibi değerlendirilir. Bu, üzerinde büyük tartışmalara sebep olmuş bir konudur. İmam-ı Malik'in ve Ebu Hanife'nin bu konudaki anlayışı bu sözün müsned(Hz. Peygamber(s.a.v.)' e dayanan söz) gibi muamele görmesidir."³⁰² Başka bir yerde de şöyle der: " Bir Sahabî kıyasın aksine bir fetvada bulunsa, bu da Hz. Peygamber(s.a.v.) 'e dayanan bir esas olarak kabul edilir mi? Yoksa edilmez mi? Bu sözün Hz. Peygamber(s.a.v.)' e dayandırılması doğru olmaz."³⁰³

²⁹⁸ Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdris el-Karafi, *Nefaisu'l-Usul fî Şerhi'l-Mahsul*, Tahkik: Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud Ali Muhammed Muavvid, Mektebetu Nizer Mustafa el-Bezzar, Birinci Baskı, 1416/1995, c..9. s.4045; Ahmed b. Abdurrahman b. Musa ez-Zuleytini el-Maruf b. Hululu, *et-Tevzih Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, Tahkik, Belkasım b. Zakir b. Muhammed ez-Zübeydi, s.94; Ebu Zekeriyya er-Rahûnî, *Tuhfetu'l-Mesul*, c.4, s.235.

²⁹⁹ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.350.

³⁰⁰ Hululu, *et-Tevdih Şerhu't-Tenkih*, s.943; eş-Şatibî, *el-Muvafakat*, c.4, s.134; ez-Zerkeşî, *el-Bahru'l-Muhit*, c.5, s.359.

³⁰¹ el-Bâcî, *İhkamu'l-Fusul*, s.546.

³⁰² İbnu'l-Arabî, *el-Kabes*, s.207.

³⁰³ İbnu'l-Arabî, *el-Kabes*, s.163.

Kanaatimize göre bu görüşler içersinde tercihe şayan olan birinci görüştür. O da Sahabe kavlinin kesin delil sayılmasıdır. Çünkü İmam-ı Malik nakile uymada tavizsiz davranan ve üzerinde önemle duran bir kimsedir. Onun metodunun kendisinden öncekilerin ölçüleriyle hareket edip, onların yolunu takip etmek olduğu bilinmektedir. Bu konuda İbn Ebi Zeyd el-Kayravani şöyle der: "İmam-ı Malik Sahabenin bilinen hükümlerine muhalefet etmez."³⁰⁴ İkinci görüş sahiplerinin tercih ettikleri ictihat ve görüş gerektiren alanlardır ki, sahabe de bu alanlarda diğer insanlar gibidir. İbn Abdi'l-Ber, sahabe kavlinin kesin delil olmasına itiraz edenlerin hoşuna gidecek bir nakilde bulunur. Şöyle der: "İbnu'l-Kasım dedi ki, İmam-ı Malik'i ve el-Leys'i Allah Resulü(s.a.v.)'nün ashabının ihtilafı üzerine konuşturlarken işittim. İnsanların dedikleri gibi bu konuyu alabildiğine genişletmiyorlardı. Dedikleri gibi değil. Sahabenin görüşleri arasında doğru olduğu gibi hata da olabileceğini söylüyorlardı."³⁰⁵

Sahabe Kavli Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Vitir Namazının Zorunlu Vakti

Maliki âlimleri, yatsı namazı vaktinde kılındıktan sonra, vitir namazının vaktinin yatsı namazından fecir doğana kadar geçen vakit içersinde kişinin tercihinine kaldığında görüş birliği içindedirler. Ancak vitir namazının zorunlu vaktinin ne zaman olduğu konusunda iki farklı görüş bildirmişlerdir.

Birinci görüş: Malikilerde meşhur olan ve çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre vitir namazının zorunlu vakti birinci fecrin doğmasından sabah namazı vaktinin girmesine kadar geçen zamandır.³⁰⁶ İbnu'l-Hacib şöyle der: "Zornlu vakit sabah namazı vaktine kadar olan vakittir. Zorunlu değildir, diyenlerde vardır."³⁰⁷ Bu görüşü savunların delili; "Kim vitir namazını kılmadan uyursa sabah olduğunda onu kılsın,"³⁰⁸ hadisidir. Hadisin delil olarak gösterilme nedeni; vitir namazının vaktinin sabah namazı vakti öncesine kadar devam ettiğini göstermektir.

³⁰⁴ Ebu Muhammed Abdullah b. Ebi Zeyd Abdurrahman el-Kayravani, *ez-Zeb an Mezhebi'l-İmam Malik*, Tahkik: Muhammed el-Âlemi, el-Memleketu'l-Mağribiyye-er-Rabitatu'l-Muhammediyye li'l-Ulema, Merkezi'd-Dirasat ve'l-Ebhas ve İhyai't-Türas-Silsiletu Nevadiri't-Türas, Birinci Baskı, 1432/2011, c.1, s.438.

³⁰⁵ İbn Abdilber, *Camiu Beyani'l-İlm ve Fadlihi*, c.2, s.163.

³⁰⁶ el-Abderî, *et-Tac ve'l-İklil*, c.2, s.76; el-Karafî, *ez-Zehira*, c.2, s.395; İbn Cezzî, *el-Kavaninu'l-Fikhiyye*, s.61; İbn Abdilber, *el-Kafi fi Fikhi Ehli'l-Medineti el-Maliki*, c.1, s.255.

³⁰⁷ Hululu, *et-Tavzih*, c.2, s.102.

³⁰⁸ Tirmizi, Sünen, *Kitabu's-Salât, Babu'l-Vitr*, 466.

İkinci görüş: Vitir namazının vakti birinci fecir öncesine kadardır. Eğer fecir doğmuşsa vitir namazı kılınmaz. Meşhur görüşün dışında kalan bu görüşü el-Lahmi tercih etmiştir.³⁰⁹ Delilleri Buhari'nin naklettiği şu hadistir: " Hz. Ömer(r.a.)'den rivayet edilmiştir ki, bir adam Hz. Peygamber(s.a.v.) hutbedeyken geldi ve gece namazının nasıl kılınacağını sordu. Hz. Peygamber(s.a.v.); ikişer rekât halinde kılınır. Eğer sabah namazı vaktinin girmesinden çekinirsen tek rekât kıl. Bu tek rekât daha önceden kıldığın ikişer rekâtla birlikte senin için vitir namzı yerine geçer," buyurdu.³¹⁰ Hadisin delil olarak gösterilme nedeni; vitir namazı vaktinin fecirden önceye ait olduğunu bildirmektir.

Zikredilen anlaşmazlığın altında yatan sebep Sahabe uygulamasıdır. Sahabenin bir kısmından gelen rivayet; onların vitir namazını birinci fecirin doğmasından sonra kıldıklarını gösteriyor. Sahabe uygulamasını delil kabul edenler bu uygulamayı esas alarak, ona göre amel etmişler, kabul etmeyenler ise, amel etmemişlerdir. İbn Beşir, vitir namazının vakti ile ilgili hadisi naklettikten sonra şöyle der: " Ancak bir grup Sahabenin vitir namazını birinci fecirden sonra sabah namazı vaktinden önce kıldıkları sabittir. Bu kondaki Sahabe kavli üzerinde usulcüler arasında ihtilaf bulunmaktadır."³¹¹

2. Namazda Fatiha Suresini Okumak

Maliki âlimleri namazda fatiha suresini okumanın farz olduğunda görüş birliği içindedirler. Ancak namazın her rekâtında okumanın gerekli olup olmadığına fikir ayrılığına düşmüşler ve bu konuda üç ayrı görüş ileri sürmüşlerdir.

Birinci görüş: Namazın her rekâtında Fatiha suresini okumak gereklidir. Bu Malikilerin çoğunluğunun görüşü olup, bu görüşü İbnu'l-Kasım tercih etmiş, İbn Abdi'l-Ber tanıtmış, ed-Derdir diğerlerinden üstün kabul etmiştir. Görüşlerine delil olarak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in şu hadisinin gösterirler: "İmama uymanın dışında Fatiha suresinin okunmadığı her rekât kılınmamış sayılır."³¹² el-Lahmi şöyle der: " İmam-ı Malik bir görüşünde her rekatta Fatiha suresini okumayı vacip kabul etmiş, diğer bir görüşünde

³⁰⁹ el-Karañi, *ez-Zehire*, c.2, s.395; Ali es-Saidi el-Adevi el-Maliki, *Haşiyetu'l-Adevi ala Şerhi Kifayeti't-Tabi'r-Rabbani*, Tahkik: Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bıkai, Daru'l-Fikr, Beyrut, 1412/1991, c.1, s.372; el-Kadi Abdülvehhab, *et-Telkin*, c.1, s.783.

³¹⁰ Buhari, *Sahih, Kitabu's-Sala*, Babu'l-Halk ve'l-Culus, 473.

³¹¹ et-Tenuhî, *et-Tenbih ala Mebadii't-Tevcih*, c.2, s.560.

³¹² Müslim, *Salât*, 6.

ise, namazın büyük bir bölümünde Fatiha suresinin okunmasının farz olduğunu söylemiştir."³¹³

İkinci görüş: Fatiha suresinin namazda yalnız bir rekâtta okunması vaciptir. Bu görüşü ileri sürenlerin delili hadiste geçen "Namazı yoktur"³¹⁴ ifadesinden namazın tamamının kasdedilmiş olma ihtimalidir. Rekâtla kasdedilen de budur. Çünkü rekât, namaz anlamında kullanılır.

Üçüncü görüş: Fatiha suresini okumak namazın tamamında değil büyük bir kısmında gereklidir. Bu görüşü meşhur eden el-Kadi İyazdır. Bu görüş sahipleri; "Tabi olanlar hakkında tabi olduklarının hükmü geçerlidir. Tabi olanlar için ayrı bir hüküm gerekmez," kuralını gerekçe gösterirler.³¹⁵

Söz konusu anlaşmazlığın sebebi Sahabe kavlidir. Çünkü birinci görüşün sahiplerinin delil kabul ettikleri hadis bu meselenin temelini oluşturur. Hz. Cabir (r.a.)'in Hz. Peygamber (s.a.v.)'e dayanmayan rivayeti sahabe kavli kabul edilmektedir ve tartışma sahabe kavli üzerine çıkmıştır.

3. İslam Topraklarına Giren Harbi Tüccardan Alınması Gereken Haraç Miktarı

Harbi tüccardan alınması gereken harac miktarı konusunda Malikiler üç görüşe ayrılmışlardır. Birincisi; az veya çok sulh anlaşması yapıldığında üzerinde anlaşılan miktar alınır. Bu, el- Müdevvene'de İbnu'l-Kasım'ın görüşü olarak geçer. O şöyle der: "Onların mallarından üzerinde sulh antlaşması yapılan miktar alınır. Bunun dışında malları için öşür vb. uygulanmaz."³¹⁶ İkincisi; onlardan sadece öşür alınır. Bu görüş Ali b. Ziyad' in İmam-ı Malik'ten aktardığı görüştür. Sehnun şöyle der: "Ali b. Ziyad'dan harbinin ticaretinden ondabir (öşür) alınacağı rivayet edilmiştir."³¹⁷ Üçüncüsü; eğer harbinin ülkeye girişi biliniyorsa öşür bilinmiyorsa, üzerinde sulh antlaşması yapılmış olan miktar alınır, denilmek suretiyle konu deteylandırılmıştır. Bu görüşü Asbağ tercih eder.³¹⁸

³¹³ el-Lahmî, *et-Tefsira*, c.1, s.270.

³¹⁴ "Fatiha suresini okumayan kişinin namazı yoktur." bkz. Buhari, *Sıfatu's-Salât*, 13.

³¹⁵ et-Tenuhî, *et-Tenbih ala Mebadii't-Tevcih*, c.1, s. 408; el-Abderî, *et-Tac ve'l-İklil*, c.1, s. 519; İbn Kudame, *eş-Şerhu'l-Kebir*, c.1, s.238; el-Mazirî, *Şerhu't-Telkin*, c.1, s.513, el-Lahmî, *et-Tefsira*, c.1, s.270.

³¹⁶ İmam-ı Malik, *el-Müdevvene*, c.1, s.332.

³¹⁷ İmam-ı Malik, *el-Müdevvene*, c.1, s. 312.

³¹⁸ zerrûk, *Şerhu Zerrûk ala Metni'r-Risale*, c.1, s.501; er-Racrâcî, *Menehicu't-Tahsil ve Netaicü Letaifi't-Tevili Şerh'l-Müdevvene*, c.2, s.271; el-Karafi, *ez-Zehira*, c.3, s.455; İbn Abdilber, *el-Kâfi fi Fikhi Ehli'l-Medine el-Maliki*, c.1, s.481; Abidullah el-Hüseyn b. el-Hasan Ebu'l-Kasım b. el-Cellab el-Maliki, *et-Takri' fi Fikhi'l-İmam Malik b. Enes*, Tahkik: Seyyid Kesrevi Hasan, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1428/2007, c.1, s.260; el-Lahmî, *et-Tefsira*, c.3, s.901.

İhtilafın sebebi usul kaidesi olan sahabe kavlidir. Çünkü bu konuda Hz. Ömer b. el-Hattab(r.a.)' uygulaması olarak rivayet edilen bir haberden başka bir delil bulunmamaktadır. Sahabenin uygulaması da sahabe kavli gibidir.

4. İddet Müddeti İçindeki Bir Kadınla Evlilik Yaparak Cinsel İlişkide Bulunmanın Süresiz Haramlık Oluşturup Oluşturmaması

Zikredilen konuda Maliki âlimleri arasında ihtilaf bulunmaktadır. İki farklı görüş ileri sürülmüştür. Birinci görüş: Bu durumda süresiz haramlık oluşur. Bu görüş el-Müdevvene'de İbnu'l-Kasım'ın görüşü olarak nakledilir.³¹⁹ el-Cami li Masaili'l-Müdevve'ne adlı eserde şöyle geçer: İbnu'l-Kasım şöyle dedi: " Kim iddeti içinde bir kadınla evlenir ve cinsel münasebette bulunur, öper ve teni tenine dokunursa o kadın o kimseye ilelebed haram olur. Aynı zamanda o kimsenin babasına ve çocuklarına da haram olur."³²⁰ İkinci görüş: Süresiz haramlık oluşmaz. Bu görüş, İmam-ı Malik'in arkadaşlarından İbn Nafi'e aittir.³²¹

Söz konusu meseledeki anlaşmazlığın nedeni, daha önce de zikrettiğimiz gibi usul kaidesi olarak kabul edilen sahabe kavlidir. er-Recraci bu konuda şöyle der: "Anlaşmazlığın sebebi sahabe kavlidir. Hüccet olarak kabul edilmeli mi? Yoksa edilmemeli mi? İhtilaf buradan kaynaklanmaktadır."³²²

5. Cuma Günü Bayram Namazı Kılan Kimseden Cuma Namazının Düşmesi

Bayram namazı kılan kimseden cuma namazının sakıt olması konusunda Malikiler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Birinci görüş: Bayram namazı kılan kimsenin üzerinden cuma namazı sakıt olmaz. Kişi hem bayram hemde cuma namazından ayrı ayrı sorumludur. Bu, İbn'l-Kasım'ın İmam-ı Malik'ten rivayet ettiği mezhebin meşhur görüşüdür.³²³ el- Müdevvene'de şöyle geçer: "Kurban veya Ramazan bayram namazı ile cuma namazı aynı güne rast geldiğinde belde halkı sakinlerinden bayram namazını cemaatle kılan kimsenin cumaya gitmek istemesi halinde üzerinden cuma namazı düşüp düşmeyeceği konusunda İmam-ı Malik'in görüşü nedir

³¹⁹ ez-Zerkanî, *Şerhu'z-Zerkani ala Muhtasari Halil*, c.3, s.295; Hululu, et-Tevzihi, c.4, s.25.

³²⁰ İbn Yunus es-Sigillî, *el-Cami li Mesaili'l- Müdevvene*, c.10, s.593.

³²¹ İbn Cellâb el-Malikî, et-Takri', c.1, s.415; er-Recraci, Menahicu't-Tahsil, c.4, s.203.

³²² er-Recraci, Menahicu't-Tahsil, c.4, s.203.

³²³ Ebu Zeyd el-Kayrani, en--Nevadir ve'z-Ziyadat, c.1, s.458; el-Baci, el-Münteka, c.2, s.354; Uleyş, Menhu'l-Celil, c.1, s272.

denildiğinde; hayır, dedi ve şöyle devam etti. Bayram namazı cemaatle kılması üzerine vacip olan cuma namazı düşürmez."³²⁴

İkinci görüş: Aynı gün bayram namazı kılan kimsenin üzerinden cuma namazı sakıt olur. Bu, İbn Vehb ve el-Macişun'un İmam-ı Malik'ten rivayet ettikleri görüştür.³²⁵

Söz konusu meselede ihtilafın sebebini Hz. Osman b. Affan(r.a.)'ın sözüdür. Hz. Osman (r.a.)'ın görüşünü hüccet kabul edenler, bu durumdaki kişiden cuma namazının sakıt olacağını söylemişler; hüccet görmeyenler ise, sakıt olmayacağını söylemişlerdir. İmam-ı Malik'in soruya verdiği cevap bu değerlendirmeyi desteklemektedir. O şöyle demiştir: " Bana, Hz. Osman(r.a.)'dan başka Avali halkına cuma namazı kılmamaları yönünde izin veren başaka bir kimsenin bulunduğu bilgisi ulaşmamıştır."³²⁶

Genel Değerlendirme

Medine halkı uygulamasının birçok kısmı bulunmaktadır. Üzerinde tartışma yaşanan ve görüş ayrılıkları oluşan kısım Medine uygulamasının delil sayılması ve içtihadıdır. Medine halkı uygulamasından maksat onlardan gelen tevatür derecesindeki nakillerdir. Zira bu nakillere dayanarak birçok hadis reddedilmiştir. Söz konusu hadisler Medine halkından nakledilen mütevatir Medine uygulamasına bakılarak mensuh sayılmıştır.

Sahabe kavli meselesinde açıkça görülmektedir ki, İmam-ı Malik sahabe kavlini herhangi bir şarta bağlamadan delil kabul etmektedir.

1.2. Akla Dayanan Deliller

1.2.1. Mesalih-i Mürsele

Mesalih-i mürsele: İslam dininin genel amaçlarına uygun olarak; şeri hükümlerin ne kabul edip ve lehine görüş bildirdiği ne de ortadan kaldırdığı, yararı görülen her şeydir. Malikiler diğer mezheplere karşı masalihi mürsele ile amel etmekle şöhret kazanmışlardır. Ancak iyice araştırdığımızda diğer bütün mezheplerin de aralarında bazı farklılıklar göstermekle beraber onunla amel ettiklerini görürüz. el-Karafi şöyle der: "Araştırıldığında bütün mezheplerde masalihi mürselenin yer aldığı görülür. Çünkü onlar karşılaştırmalarda bulunur, kıyas yapar ve meselelerin birbiriyle alakalarını

³²⁴ İmam-ı Malik, *el-Müdevvene*, c.1, s.232.

³²⁵ Ebu Zeyd el-Kayravani, *en-Nevadir ve'z-Ziyadat*, c.1, s.458; el-Baci, *el-Münteka*, c.2, s.354.

³²⁶ İmam-ı Malik, *el-Müdevvene*, c.1, s.233.

kurarak çözüme ulaşırlar. Ulaştıkları sonucu kabul etmek için ayrıca şahit aramazlar. Bizimde masalih-i mürseleden kastımız budur."³²⁷

Maliki âlimleri mesalih-i mürselenin delil kabul edilip edilmeyeceği konusunda iki farklı görüş ileri sürerler. Birinci görüş: Mesalih-i mürsele kesin delildir ve gereğince amel edilmesi zorunludur. Malikilerin çoğunluğunun görüşü budur³²⁸. el-Karafi şöyle der: " Mesalih-i mürsele İmam-ı Malik' e göre kesin delildir."³²⁹

İkinci görüş: Masalih-i mürseleye göre amel edilmez. el-Bakillani ve İbnu'l-Hacib bu görüştedir.³³⁰

Mesalih-i Mürsele Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Tes'ir (Fiyatlandırma)

Hâkim tarafından, satılan bir mal için üst fiyat belirlenmesine "tes'ir" denir. Malikiler piyasaya sürülmüş mal için tes'irin caiz olmadığı üzerinde ittifak etmişlerdir. Aynı şekilde yiyecek de rızık (gıda maddesi) / yemek haline getirilmişse onun içinde de tes'ir caiz olmaz. Ancak yiyecek rızık haline getirilmemiş, yani yemek ve katık haline dönüştürülmemişse bu maddeler için üst fiyat belirlenmesi konusunda ihtilaf vardır. Bu konuda iki görüş ileri sürülmüştür. Birinci görüş: Tes'ir caiz değildir. Mezhebin meşhur görüşü budur. İbnu'l-Kasım şöyle der: "İmam-ı Malik demiştir ki, çarşıda esnaf fiyatı fahiş hale getirirse onların malları için tavan fiyat belirlemesi yapılamaz."³³¹ İkinci görüş: Devlet başkanının gördüğü maslahat miktarınca tavan fiyat belirlemesinin yapılması caizdir. Bu görüş Eşheb ve diğer bazı Maliki âlimlerine aittir. Buradaki ihtilafın sebebi mesalih-i mürseledir. Kim mesalih-i mürseleyi göz önüne almış ve delil kabul etmişse idarecinin üst fiyat belirlemesini caiz görmüştür. Kim de mesalih-i mürseleyi delil olarak kabul etmemişse tes'iri caiz görmemiştir.

2. Aldığı Ücretin Kaybolduğunu İddia Eden Gündelikçinin Ücretinin Tazmin Edilip Edilmemesi

Bu konuda Malikilerden iki görüş ileri sürülmüştür. Birincisine göre, gündelikçinin tazminatı yoktur. Bu görüşün el-Müdevvene'de İbnu'l-Kasım'a ait olduğu ifaede edilir. İkincisine göre, gündelikçinin kaybolan ücreti tazmin edilir. Bu görüş bazı

³²⁷ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.251.

³²⁸ el-Meşşât, *el-Cevahiru's-Semine*, s.249; el-Emin Muhammed el-Muhtar eş-Şenkiti, *Şerhu'l-Vurud ala Meraki's-Suûd*, Tahkik: Muhammed Veled Seyyidi Veled HABib eş-Şenkiti, Daru'l-Yemame-Daru İbn Hazm, Birinci Baskı, 1415/1995, c.2, s.490; Hululu, *et-Tevzih Şerhu't-Tenkih*, s.947.

³²⁹ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.250.

³³⁰ es-Subkî, *Refu'l-Hicab an Muhtasari İbni'l-Hacib*, c.4, s.242.

³³¹ Hululu, *et-Tevzih Şerhu't-Tenkih*, s.947.

Maliki âlimleri tarafından dile getirilmiştir.³³² Bu meseledeki anlaşmazlığın sebebi mesalih-i mürseledir. Çünkü ikinci görüşün sahiplerinin dayandıkları delil ve esas sadece mesalih-i mürseledir.

1.2.2. İstihsan

Diğer bütün usul âlimlerinde olduğu gibi Maliki usulcülerinin de istihsan kavramı konusundaki görüşleri birbirinden farklıdır. Bu kavram için birçok tanım yapılmıştır. İbn Huveyz Mendad el- Bacî'ye dayandırdığı görüşünde istihsan; iki delilin en kuvvetlisi ile amel etmektir, der. İbnu'l-Arabi de bu tanımları tercih eder ve bu usul kuralının Malikilere ait olduğunu söyler. İbnu'l-Arabi'ye göre istihsan; müçtehidin zihninde parlayan ancak kelimelerle tam olarak ifade edemediği delildir. Bazı Maliki âlimleri bu yorumu dile getirmiş ancak eş-Şatibi bu tanımları kabul etmemiştir. Eşheb'e göre istihsan, toplumsal bir alışkanlık, örf lehine belli bir delilden vazgeçmektir. eş-Şatibi ise istihsan kavramını şöyle tarif eder. İstihsan; Bütüne hitab eden delile karşın parçaya ait faydayı gözetmektir. el-Ebyari bu görüşün İmam-ı Malik'in mezhebi olduğunu söyler. İbnu'l-Arabi istihsanı şöyle açıklar. Bazı gerekçeler sebebiyle istisna ve ruhsat gözetilerek belli bir delili terk edip tersine amel etmektir.³³³

İstihsan Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Hâkimin Sadece Bigi ve Duyuma Dayalı Hüküm Vermesi

Hâkim herhangi bir delile dayanmadan veya itiraf olmadan sadece bilgiye ve duyuma dayanarak bir kişi hakkında hüküm verebilir mi? Yoksa veremez mi? Malikiler bu konuda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. İleri sürülen iki görüşten birine göre; hâkimin bilgiye dayanarak hüküm vermesi caizdir. Bu Sehnun ve İbnu'l-Macişun'un görüşü olup el -Karafî de bunu tercih etmiştir.³³⁴ et-Tusûlî "el-Behçe Fî Şerhi't-Tuhfe" adlı eserinde bu konu hakkında şunları dile getirir: "Fakat İbnu'l-Attar'ın söylediğine söz üzere amel edilmiştir. Bana göre bu görüş istihsandır. Bunun böyle olduğunu Mutarrif ve İbnu'l-Macişun'un sözleri desteklemektedir. Nezaret ettiği kurullarda duyduğuna göre hüküm

³³² el-Mazirî, *Şerhu't-Telkin*, c.2, s.1011; İbn Cezzî, *el-Kavaninü'l-Fıkhiyye*, s.169; el-Kafi, *ez-Zehira*, c.2, s.730; er-Reccâcî, *Menahicu't-Tahsil ve Nataicü Letaifi't-Tahsil fî Şerhi'l-Müdevvene ve Halli Müşkilatiha*, c.7, s.109; İbn Cellâb el-Malikî, *et-Takri'*, c.2, s.111.

³³³ el-Bacî, *İhkamu'l-Fusul*, c.2, s.693; Hululu, *et-Tevzih Şerhu't-Tenkih*, s.969; İbnu'l-Arabi, *el-Mahsul*, s.132; el-Meşşât, *el-Cavahiru's-Semine*, s.219; eş-Şatibî, *el-Muvafakat*, c.5, s.193.

³³⁴ el-Karafî, *ez-Zehira*, c.8, s.213; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidayetu'l-Müçrehid*, c.2, s.470; et-Tusûlî, *el-Behçe fî Şerhi't-Tuhfa*, c.1, s.112.

veren Sehnun da bu görüşü kabul eder. ³³⁵İkincisine göre; hâkimin sadece bilgiye dayanarak hüküm vermesi caiz değildir. Bu görüş İmam-ı Malik, Eşheb'e ait olup, Maliki mezhebinin de meşhur görüşüdür. ³³⁶İbn Abdî'l-Ber şöyle der: " İmam-ı Malik ve çoğu arkadaşlarına göre, hâkim herhangi bir konuda hâkim olmadan önce veya sonra edindiği bilgiye göre hüküm veremez. Hâkim ancak delillere veya itirafa dayanarak hüküm verebilir." ³³⁷

Söz konusu meseledeki ihtilafın sebebi; et-Tusûlî'nin konuyla ilgili sözünün başında açıkça ifade ettiği gibi, istihsan'ın delil kabul edilip edilmeme meselesidir.

2. Hükümlünün İnfazı Bitmeden Hapisten Çıkması

Hükümlünün anne babasının veya akrabalarından birinin hastalığı veya ölümü gibi zorunlu durumlarda hapisten çıkmasına izin verilebilir mi? Yoksa verilmez mi? Bu konuda Malikiler arasında ihtilaf vardır. Bazı Maliki âlimleri çıkabileceğini söylerken, bazıları çıkamayacağını belirtmişlerdir. Sehnun gibi bazı Malikiler, hükümlünün anne babasının veya akrabalarından birinin çok hasta olup ölmesinden endişe edildiğinde, dışarı çıkmasını daha güzel bulup istihsan deliline göre hareket etmişlerdir. el-Bacî ise, "el-Münteka" adlı eserinde çıkmasının caiz olmadığını söylemiştir. ³³⁸

Uygulamaya dönük bu anlaşmazlığın sebebi bir usul kaidesi olan istihsandır. el-Bacî bunu açıkça söylemiştir. O şöyle der: "Bu görüş, bizim âlimlerimizden istihsana göre hüküm verenler içi çok kolaydır. Ancak kıyas ve akıl yasak olduğunu söylüyor. Bizim arkadaşlarımızda her kim istihsanı kabul etmemişse hükümlünün çıkmasının yasak olduğu söylemiştir. Bana göre de doğru olan budur. En doğrusunu Allah(c.c.) bilir." ³³⁹

3. Müşteri İadeli Bir Mal Satıldığında Varislerinin Bu Haktan Yararlanıp Yararlanamaması

Bir kimse iade şartı ile mal satın alsa sonra da vefat etse, varisleri alışverişi sonuçlandırabilir mi? Yoksa malı iade edip anlaşmayı bozmaları mı gerekir? Malikiler

³³⁵ Ebu'l-Hasan Ali b. Abdî's-Selam et-Tusûlî(ö.1258H.), *el-Behçe fî Şerhi't-Tuhfa, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye*, Lübnan-Beyrut, Birinci Baskı, 1418/1998, c.1, s.112.

³³⁶ İbn Rüşd el-Hafid, *Bidayetu'l-Müçtehid*, c.2, s.470; et-Tusûlî, *el-Behçe fî Şerhi't-Tuhfa*, c.1, s.112; İbn Abdilber, *el-İstinkar*, s. 3989.

³³⁷ İbn Abdilber, *el-İstinkar*, s. 3989.

³³⁸ el-Bacî, *el-Münteka*, c.3, 455.

³³⁹ el-Bacî, *el-Münteka*, c.3, 455.

bu konuda iki farklı görüşe ayrılmışlardır.³⁴⁰ Bir kısmı varislerin anlaşmayı sonuçlandırabileceğini, diğer bir kısmı da anlaşmanın geçersiz olacağını söylemişlerdir. Varislerin anlaşmayı sonuçlandırabileceğini söyleyenler istihsanla amel etmişlerdir. Bu konuda Eşheb şöyle der: "Ben, alışveriş geçerli olup varisin malı almasını, alışveriş iptal edip, satıcını sattığını geri almamakta diretmesinden daha güzel buluyorum."³⁴¹

Zikredilen ihtilafın sebebi istihsanla amel edilip emel edilmemesi olmuştur.

4. İki Ortağın Sahibi Olmadıkları Bir Arazide Şufa Hakkı

Malikiler mülk arazisinde yapılan ziraat ve binada iki ortak arasında şufa hakkı bulunduğu hususunda ittifak halindedir. Ancak mülk arazisi olmayan vakıf veya emanet arazide şufa hakkı olup olmayacağı konusunda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu konuda iki görüş ileri sürülmüştür. Birinci görüş: Vakıf arazisindeki bina ve ziraatte iki ortak arasında şufa hakkı vardır. Bu İmam-ı Malik'ten rivayet edilen görüş olup Maliki mezhebinin de meşhur görüşüdür. İkinci görüş: Vakıf arazisinde ve emanet arazide şufa hakkı yoktur. Bu da Eşheb'in İmam-ı Malik'ten rivayet ettiği diğer bir görüştür. Muhammed b. el-Mevaz'ın görüşü de bu istikamettir.³⁴²

Açıkça görülmektedir ki, birinci görüşün sahipleri istihsanı esas almışlar ve ona göre amel etmişlerdir. İkinci görüşün sahipleri ise, istihsanla amel etmeyi kabul etmeyip, kıyas yapmayı tercih etmişlerdir.

Genel Değerlendirme:

Akli deliller konusunda anlatılanlardan şu neticeye ulaşabiliriz. Mesalih-i mürsele yeni fikhî problemlerle yakından alakalı olan geniş bir konudur. Malikiler mesalih-i mürseleyi önemle ele almışlar ve hatta bu kuralı en fazla kullanmakla meşhur olmuşlardır.

İstihsan maslahat konusu içinde yer alan bir usulü fıkıh kuralıdır ve mesalih-i mürsele ile de güçlü bir bağı bulunmaktadır. Çünkü istihsanın tariflerinden biri de; "küllî delil karşısında çüzî maslahata göre amel etmektir."

³⁴⁰ İmam-ı Malik, *el-Müdevvene*, c.3, s.210; er-Recracî, *Menahicu't-Tahsil Ve Nataicü Letaifi't-Tahsil fi Şerhi'l-Müdevvene ve Halli Müşkilatiha*, c.6, s.385; el-Hattab, *Mevahibu'l-Celil*, c.6, s.321.

³⁴¹ İmam-ı Malik, *el-Müdevvene*, c.3, s.210.

³⁴² Ebu Zeyd el-Kayravanî, *en-Nevadir ve'z-Ziyadat*, c.11, s. 127; el-Karafî, *ez-Zahira*, c.7, s.284; İbn Nacî, *Şerhu İbn Naci ale'r-Risale*, c.2, s.192; el-Bacî, *el-Münteka*, c.8, s.185.

2. LAFIZLARIN MANAYA DELALETİ, İÇTİHAT VE ÇELİŞKİ DELİLLERİ

2.1. Lafızların Manaya Delaleti

2.1.1. Emir - Nehiy Kuralları

2.1.1.1. Emir İle İlgili Kurallar

Emir ile ilgili bir takım kurallar bulunmaktadır ki, bunlar şunlardır:

a. Emir in icabı bir kereyle yerine getirilmiş olur mu yoksa tekraren yapılmasını da kapsar mı?

Eğer emir kalıbı " Namaz kılın" ayetlerinde olduğu gibi tekrar gerektiren bir karine ile gelmişse âlimler arasında emiredilen şeyin tekrar tekrar yapılmasının gerekli olduğunda bir ihtilaf bulunmamaktadır. Aynı şekilde emir kalıbı, hac ibadetinde olduğu gibi bir kere yapılmasını ihsas eden bir karine ile gelmişse bu durumda âlimler emrin bir kere için olduğunda görüş birliği içindedirler. Ancak bazı emirler vardır ki, bir kez mi yoksa tekrarlanan bir tarzda mı yerine getirileceği konusunda karine bulunmamaktadır. Bu mesele âlimler arsında farklı görüşlerin ileri sürüldüğü bir konu olmuştur. İmam-ı Malik'in bu mesele ile ilgili açık bir görüşü bulunmamış olmakla birlikte Maliki âlimleri onun eserlerinden bu meseleye ait bir görüş oluşturmaya ve bu görüşü de İmam-ı Malik'e nisbet etmeye çalışmışlardır. İbnu'l-Kassar Şöyle der: "İmam-ı Malik'in bu konuda herhangi bir beyanı bulunmamaktadır."³⁴³

Malikiler bu konuda üç farklı görüşe ayrılmışlardır.

Birinci görüş: Emir kalıbı ömür süresince tekraren yapılmayı ifade eder. Ancak bir kez yapması istendiğini gösteren bir karine olması halinde emin kalıbı bu anlamın dışında değerlendirilebilir. Bu görüşün sahipleri İbnu'l-Kassar, İbn Huvez Mendad ve el-Karafîdir.³⁴⁴

İkinci görüş: Emir kalıbı emredilenin bir kez yapılmasını gerektirir, tekraren yapılmasını gerektirmez. el-Kadi Abdü'l-Vehhab bu görüşün İmam-ı Malik'e ait

³⁴³ İbnu'l-Kassar, *Mukaddime fi Usuli'l-Fıkh*, s.136.

³⁴⁴ İbn'l-Kassar, *Mukaddime fi Usuli'l-Fıkh*, s. 136; el-Bâcî, *İhkamu'l-Fusul*, s.106; el-Karafî, *Tenkihi'l-Fusûl*, s.106.

olduğunu söyler. el-Bacî ve İbnu'l-Arabi bu görüşü tercih eder. er-Rehveni de bu görüşün İmam-ı Malik'e ait olduğunu nakleder.³⁴⁵

Üçüncü görüş: Emir kalıbı karine bulunmadığında ne tekraren ne de bir kez yapmayı gerektirmez, ancak mehiyetin yerine getirilmesini ister. Mahiyetin yerine getirilmesi de bir kez yapılmakla gerçekleşebildiği gibi tekraren yapılmasıyla da gerçekleşebilir. Bu görüşün sahibi ise, İbnu'l-Haciptir.³⁴⁶

Tercih: Bu ifadelerden anlaşıldığı gibi emir kalıbının ne ifade ettiği ile ilgili olarak İmam-ı Malik'ten gelen açık bir beyan bulunmamaktadır. Ancak ona nisbet edilenler onun arkadaşlarına ait bir takım çıkarımlardır. Bu konuda tercih edilmesi gereken de İmam-ı Malik'in görüşü olarak nakledilenlerdir. Bize göre İmam-ı Malik'in de görüşü olan emir kalıbının tekraren yapılmayı değil bir kez yapılmayı gerektirmesidir. Çünkü fıkhi uygulamalara yönelik İmam-ı Malik'in fetvelarında emir ifadesinin çoğu yerde bir kez yapmayı gerektirdiği, çok az yerde tekrardan bahsedildiği görülmektedir. Bu görüş aynı zamanda Maliki âlimlerinin çoğunluğunun ve özellikle de muhakkik olanların görüşüdür. el-Kadi Abdu'l-Vehhab'ın tercihi olan "İmam-ı Malik'e göre emir kalıbı bir kez yapılmayı gerekli görür" sözü akla en yatkın olanıdır. Zira el-Kadi Maliki mezhebinin muhakkik âlimlerinin en büyüklerindendir. O şöyle der: "Emirde vacip olan bir defa yapmakla yetinmektir. Çünkü Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur. " فاغسلوا وجوهكم /Yüzlerinizi yıkayın."³⁴⁷ Burada yıkama emrini mutlak olarak kullanmış herhangi bir sayı belirtmemiştir. Mutlak olarak kullanılan emir kalıbı herhangi bir karine bulunmuyorsa bir kere yapmayı gerektirir. Usul âlimlerinden bir grup amlimin görüşü de bu istikamettir. Bu meselede bu söylenenleri bazı arkadaşlarımız İmam-ı Malikin görüşü olarak nakletmişlerdir."³⁴⁸

Emrin İcabının Bir Defa Yapmakla Yerine Gelip Gelmeyeceği Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Ezan'ın Sözlerinin Tekrarlanması

Malikiler duyan kişinin ezanın sözlerini tekrar etmesinin müstahap olduğunda ittifak etmişlerdir. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Ezanı işittiğinizde müezzinin söylediği

³⁴⁵ el-Bâcî, *İhkamu'l-Fusul*, s.208; el-Karafi, *Tenkihu'l-Fusul*, s.106; er-Rehveni, *Tuhfetu'l-Mesul*, c.3, s. 26.

³⁴⁶ er-Rehveni, *Tuhfetu'l-Mesul*, c.3, s.28.

³⁴⁷ Maide, 6.

³⁴⁸ el-Maziri, *Şerhu't-Telkin*, c.1, s. 128.

gibi siz de söyleyin."³⁴⁹, hadisine göre ezanı tekrar etmek gerekir. Ancak ezanı işiten kimsenin ezanın tamamına mı eşlik etmesi gerekir, yoksa bir kısmını tekrar etmesi yeterli midir? Bu konuda ihtilaf bulunmaktadır. Malikilerin çoğunluğuna göre ezanı işiten kimsenin tekrarlaması gereken sözler iki şehadet cümleleri ile sınırlıdır. Bunun gerekçesi ise iki şehadetten sonraki kısmın namaza çağrı mahiyetindedir ki, bu müezzin için gereklidir, dinleyen için değil. İki şehadetten önceki kısmın tekrarlanmasına ise gerek yoktur. İmam-ı Malik el-Müdevvene adlı eserde şöyle der: " 'Müezzin ezan okumaya başladığında onun söylediği gibi siz de söyleyin', hadisinin manası benim kanaatime göre "Eşhedü Enne Muhammeden Resulullah" a kadar olan kısım ile ilgilidir. Bir kimse sadece bu kısmı tekrarlarsa bunda herhangi bir eksiklik görmem."³⁵⁰

İbn Hubeyb den İmam-ı Malik'e ait bu konuda iki görüş daha nakledilmiştir ki, o da ezanın sonuna kadar tekrarlanmasıdır. İbn Şaban ve el-Mazini bu görüşü tercih eder.³⁵¹

Söz konusu ihtilafın sebebi emir kalıbı üzerindeki ihtilafıdır. Yani emir bir kereyi mi kapsar yoksa tekrar etmeyi mi? Emrin bir kere ile yerine geldiğini düşünenler bütün ezanın tekrarlanmasının gerekmeceği görüşünü ileri sürerken, emirin tekrarı içediğini düşünenler ezanın bütün kelimelerinin tekrarlanması gerektiğini söylemişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

2. Hacda Birden Fazla Fidyeye Verilmesi

Hac yapan kimse fidye vermeyi gerektiren -dikişli elbise giymek, koku sürünmek, traş olmak gibi- bir kaç davranışı aynı anda veya birbirine yakın zaman zarfında yaparsa, bu kimsenin bir fidye vermesi mi yoksa her bir davranış için ayrı ayrı fidye vermesi mi gerekir? Bu konuda Makiki âlimleri arasında ihtilaf bulunmaktadır. Çoğunluğa göre hepsi için tek fidye yeterlidir. Ancak el-Lahmî, herbir davranış için ayrı fidye verilmesi gerektiği görüşünü tercih eder.³⁵²

³⁴⁹ Buhari, *Kitabu'l-Ezan*, Babu mâ Ye'kulu İzâ Semia'l- Munadî, 611.

³⁵⁰ Malik, *el-Müdevvene*, c.1, s.156.

³⁵¹ Malik, *el-Müdevvene*, c.1, s.159; el-Haraşi, *Şerhu Muhtasarı Halil*, c.1, s. 233; Uleyş, *Menhu'l-Celil*, c.1, s. 202; İbn Beşir, *et-Tenbih ala Mebadii't-Tevcih*, c.1, s. 395; İbn Ebi Zeyd, *en-Nevadir ve'z-Ziyadat*, c. 1, s.166.

³⁵² el-Lahmi, *et-Tefsira*, c.3, s. 1291; Muhammed b. Muhammed b. Arafe el- Vergami et-Tunisi el-Maliki(ö.803H.), *el-Muhtasaru'l-Fikhi(I-X)*, Tahkik: Hafız Abdurrahman Muhammed b. Hayr, Müessesetü Halef Ahmed el-Habtur, li'l-Amali'l-Hayriyye, Birinci Baskı, 1435/2014, c.2, s. 225; Muhammed el-Emin b. Muhammed b. Muhammed b. el-Muhtar el-Cekni el-Şenkiti(ö. 1393H.), *Edvau'l-Beyan fi İdahi'l-Kuran bi'l-Kuran(I-VII)*, Daru'l-Fikr li't-Tıbaa ve'n-Neşr ve't-Tevzi, Beyrut, 1415/1995, C.24, s.196; ez-Zerkani, *Şerhu Muhtasarı Halil*, c.2, s. 534.

Zikredilen meseledeki ihtilafın nedeni bir usul kaidesi olarak emir sigasının bir kere için mi yoksa birden fazlası için mi emir oldu konusundaki ihtilafıdır. Emir kalıbı bir kere içindir, diyenler bir fidye vermeyi yeterli görürken, emir kalıbının birden fazla için de geçerli olduğunu söyleyenler fidyenin yasak her davranış için ayrı ayrı verilmesi gerektiğini söylemişlerdir. Bu konuya eş-Şenkı Edvau'l-Beyan adlı eserinde dikkat çekmiştir.³⁵³

Önemli bir konuya dikkat çekmek gerekir ki, o da bu mesele ile ilgili problemlerin oldukça az olmasıdır. Âlimlerin emir sigası kaynaklı olduğunu zikrettikleri birçok fıkhi uygulamalar üzerinde araştırma ve inceleme yapıldığında aslında durumun farklı olduğu görülür. Çünkü emir sigalarının çoğu onun bir kez mi yoksa çok kez mi yapılması gerektiğini gösteren karinelerle birlikte zikredilmiştir.

b. Emir Hemen Yerine Getirmeyi mi Gerektirir Yoksa Daha Sonraki Bir Zamanda da Yerine Getirilebilir mi?

Emir hemen uygulamayı gerektiren bir karine ile gelmişse ilk fırsatta uygulanmalıdır. Eğer emirde daha sonraki bir zamanda da uygulanabileceğine yönelik bir karine bulunuyorsa o zaman hemen uygulanması gerekli değildir. Aynı şekilde, emir tekrarı gerekiyorsa hemen yapılmasını da gerektirir. Çünkü tekrarlar daha sonraya bırakmak bir arada olmaz. Fakat emir hemen yapılması veya daha sonraya bırakılabilmesi ile ilgili bir karine ile birlikte zikredilmemişse nasıl hareket etmek gerekir? Makiler bu konuda farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Bunun nedeni ise İmam-ı Malik'ten bu konuda açık bir ifadenin gelmemiş olmasıdır. Bu konu Maliki mezhebinin âlimleri arasında içtihadı açık bir alan olmuştur. İbnu'l-Kassar şöyle der: "İmam-ı Malik'ten bu konuda gelen yazılı bir ifade bulunmamaktadır."³⁵⁴

Emirin yerine getirilmesinin fevri olup olmadığı konusunda ile ilgili ileri sürülen görüşler:

Birinci görüş: Emir hemen yapmayı gerektirir. Bu görüşü İbnu'l Kassar İmam-ı Malik'e nisbet ederek tercih eder. el- Maziri ve el-Baci'nin de söyledikleri gibi bu görüş aynı zamanda Malikilerin Bağdat Ekolünün görüşüdür. el-Kadi Abdül-Vehhab şöyle der: "Bizim arkadaşlarımızın da desteklediği görüş emrin hemen yerine getirilmesi gerektiği, görüşüdür."³⁵⁵ el-Karafi de aynı görüşte karar kılmış, el-Alevi ve el-Kurtubi

³⁵³ eş-Şenkı, *Edvau'l-Beyan*, c.24, s.196.

³⁵⁴ İbnu'l-Kassar, *Mukaddime fî Usulî'l-Fıkıh*, s. 288.

³⁵⁵ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.105.

de bu görüşü tercih etmiştir. Bazı sonraki dönem Maliki âlimlerinin bu konudaki delilleri İmam-ı Malik'ten nakledilen hac ibadedinin aciliyeti ve abdeste tertibin gerekliliği gibi fıkhi meseleler olmuştur.³⁵⁶

İkinci görüş: Emir daha sonraya bırakılabilir. el-Karafinin belirttiğine göre bu görüş Malikilerin Mağrib Ekolünün görüşüdür. el-Baci, el-Bakıllani ve el-Hacib bu görüşü benimsemişlerdir.³⁵⁷

Üçüncü görüş: Emirden ne hemen yapılması ne de sonraya bırakılabilmesi hükmü çıkarılmaz. Bu görüşün sahipleri İbn'l-Arabî, et- Tilimsani ve İbnu Rüşd el-Hafidtir.³⁵⁸

Emirin Yerine Getirilmesinin Fevri Olup Olmadığı Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Hac İbadetinin Fevriliği ve Ömriliği Meselesi

Maliki âlimleri haccın farz oluşu konusunda ittifak halindedir. Ancak bu ibadeti şartlarını taşıyan kimseye o yıl içinde mi yerine getirmelidir yoksa daha sonraki bir zamanlarda da yerine getirebilir mi? bu konuda ihtilafa düşmüşlerdir. et-Temhid'de şöyle geçer: "Malikiler bu konuda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Onlardan bir kısmı hac ibadetinin şartları gerçekleştiğinde hemen yapılmasının farz olduğunu, geciktirmenin caiz olmadığını söyler. Bazıları da geciktirmenin caiz olduğu görüşünü benimser."³⁵⁹

Bağdat ekolü haccın fevri olduğu görüşünü savunur. el-Kadi Abdu'l-Vehhab şöyle der: "Hac fevridir. Herhangibir özür durumu hariç onu yapmaya güç yetiren için geciktirmek caiz değildir."³⁶⁰

Mağrib ekolü ise haccın fevri değil ömri olduğu görüşünü benimser.³⁶¹

Fıkhın ibadete ait uygulamalarla ilgili bölümünde yaşanan bu anlaşmazlığın nedeni, mutlak emrin hemen mi yoksa geciktirmeli mi yerine getirileceği konusundaki

³⁵⁶ İbnu'l-Kassar, *Mukaddime fi Usuli'l-Fıkh*, s. 288; el-Kadi Abdu'l-Vehhab, *el-İşraf ala Nüketi Mesaili'l-Hilaf*, c.1, s.460; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.105.

³⁵⁷ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.218; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.105; el-Baberti, *er-Rudud ve'n-Nukud Şerhu Muhtasari İbni'l-Hacib*, c.2, s.54.

³⁵⁸ İbnu'l-Arabi, *el-Mahsul*, s.59; et-Tilimsani, *Miftahu'l-Vusul*, s.383; Ebu'l-Velid Muhammed b. Rüşd el-Hafid(ö. 595H.), *ed-Daruriyyu fi Usuli'l-Fıkh*, Tahkik: Cemalüddin el-Alevi, Daru'l-Garbi'l-İslami, Beyrut, Birinci Baskı, 1415/1994, s.75.

³⁵⁹ İbnu Abdi'l-Ber, *et-Temhid*, c.16, s. 163.

³⁶⁰ el-Kadi Abdu'l-Vehhab, *el-İşraf Ala Nüketi Mesaili'l-Hilaf*, c.1, s.459.

³⁶¹ İbnu Beşir, *et-Tenbih*, c.1, s.267; el-Maziri, *Şehu't-Telkin*, c.2, s.806; et-Tilimsani, *Miftahu'l-Vusul*, s.381; İbnu Abdi'l-Ber, *et-Temhid*, c.16, s.163; el-Kadi Abdu'l-Vehhab, *Uyunu'l-Mesail*, c.1, s.256; el-Kadi Abdu'l-Vehhab, *el-Meune*, c.1, s.506; el-Baci, *el-Münteka*, c.2, s.342; İbnu'l-Cellab, *et-Tefri' fi Fıkhi İmam-ı Malik b. Enes*, c.1, s.191; İbnu Rüşd el-Ced, *el-Mukaddemat el- Mümehhedat*, c.1, s.381.

görüş farklılığıdır. Mutlak emir hemen yerine getirilmelidir, görüşünü benimseyenler haccın fevri olduğu kanaatini taşır. Mutlak emrin geciktirmeli olarak yapılabilieceğini düşünenler ise, haccın ömri olduğu belirtir. et-Tilimsani haccın farziyeti ile ilgili olarak şunları dile getirir: "Bize göre Maliki mezhebinde bu konuda iki görüş bulunmaktadır. Bunun sebebi mutlak emrin fevrilik mi yoksa ömrlilik mi gerektirdiği ihtilafına dayanmaktadır."³⁶²

2. Bir Kimsenin Umre Yapmak Üzere Adakta Bulunması

Bir kimse bir işi yapmadığında umre yapmak üzere adakta bulunursa ve o işi de yapmasa, Malikilere göre ahdini bozmuş olur ve umre yapması gerekir. Umre için sefere çıkmaya gücü yettiği halde çıkmamış ise hemen çıkması gerekir. Geciktirmesi caiz değildir. Ancak umre yapmak için sefere çıkmaya gücü yetmeyen, yol emniyetinin olmaması veya bayan olduğu için refakatçı bulunmaması nedeniyle umre yapamayan kimse hakkında ihtilafa düşülmüştür. Bu konuda iki görüş ileri sürülmüştür. Birincisi: Bu kimsenin sefer şartları oluşuncaya kadar umre yapması gerekmez. İmam-ı Malik'in görüşü bu yöndedir. el-Lahmi ve Malikilerin çoğunluğu da bu görüşü tercih etmiştir. el-Müdevvene'de şöyle geçer: "İmam-ı Malik dedi ki; Umre yapmasına gelince, ben yeminini bozan bu kimsenin umre yapmasının gerekli olduğu görüşündeyim. Ancak kendine refaket edecek birisi bulunmaz veya yol güvenliği olmadığından başına birşey gelmesinden korkar ve birlikte seyahat edecek hiçkimse bulamazsa onun için bir günah yoktur. Fakat refakatçi bulur veya yol emniyeti bir şekilde sağlanırsa hemen umre yapması gerekir."³⁶³

İkincisi: Yeminini bozduğunda hemen umre yapması vacip olur ve umre için yola çıkmayı bekler. Şartlar uygun olduğunda yola çıkar. Suhnun bu görüştedir. el-Cami Li Mesaili'l-Müdevvene'de şöyle geçer: "Suhnun dediki, Umreye niyet eder. Eğer yol arkadaşı bulamazsa umre niyetine girmiş olarak bekler."³⁶⁴ el-Kadi Abdu'l-Vehhab da bu görüşü tercih etmiştir.³⁶⁵

Söz konusu meseledeki anlaşmazlığın sebebi mutlak emir üzerindeki ihtilaftır. Mutlak emrin hemen yapılması gerektiğini düşünenler, yeminin bozulması ile hemen umreye niyet edilmesi gerektiğini, geciktirmenin caiz olmadığını söylerken; mutlak

³⁶² et-Tilimsani, *Miftahu'l-Vusul*, s.381.

³⁶³ Malik, *el-Müdevvene*, c.1, s.558.

³⁶⁴ İbn Yunus, *el-Cami li Mesaili'l-Müdevvene*, c.6, s.277.

³⁶⁵ el-Lahmi, *et-Tefsira*, c.4, s.1654; Malik, *el-Müdevvene*, c.1, s. 558; er-Recraci, *Menahicu't-Tahsil ve Netaicü Letaifi't-Te'vil fi Şerhi'l-Müdevvene ve Halli Meşakiliha*, c.3, s.102.

emrin geciktirileceğini düşünenler yeminini bozan kimsenin hemen umreye niyet etmesinin gerekmediğini, umre için sefere çıkma şartları oluştuğunda umreye niyet etmesinin uygun olduğunu söylemişlerdir.

3. Abdest Alırken Tertibe Riayet Etme

Malikiler abdeste tertibe riayet etme konusunda iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Birincisine göre abdeste tertib vaciptir. İkincisine göre ise vacip değildir.³⁶⁶ Bu mesele ile ilgili farklı görüşleri iki noktada toplamak istedik. Çünkü bu anlaşmazlığın çıkış oktası bir usul kaidesi olarak mutlak emir sigasının fevrilik mi yoksa ömrilik mi gerektirdiği üzerindeki tartışmadır.

Maliki ulamasının da açıkça belirttiği gibi ihtilafın asıl sebebi usul kaidesidir. el-Karafi şöyle der: " فاغسلوا " Emir sigasıdır. Emir ise hemen yapılmayı gerektirir. Ancak bu konuda usülcüler arasında ihtilaf vardır. Usülcülerin asıl üzerindeki ihtilafı fıkhnı uygulama konularındaki ihtilafın sebebini oluşturmaktadır."³⁶⁷ İbn-i Beşir bu konudaki ihtilafı zikrettikten sonra şöyle der: " Abdeste tertibin vacip olup olmadığı ile ilgili anlaşmazlık emir ile ilgili usul ihtilafına dayanır. Mükellef için emir fevri midir yoksa geciktirilebilir mi? Eğer emir hemen yapmayı gerektirir dersek abdeste tertibe riayet etmek vacip olur. Eğer daha sonraya bırakılabilir dersek vacip olmaz."³⁶⁸

c. Emir Kalıbının Vaciplik veya Mendupluk İfade Etmesi

Karineden yoksun emir kalıplarının vaciplik mi yoksa mendupluk mu ifade eder? Bu konuda Malikiler ihtilafa düşmüşler ve bunun neticesinde üç ayrı görüş ortaya çıkmıştır.

Birinci görüş: Karineden yoksun olsa da emir kalıbı vücup ifade eder. Malikilerin çoğunluğu bu görüştedir. İbnu'l-Kassar ve el-Karafi bu görüşü İmam-ı Malike'e dayandırmışlardır. Bu görüş aynı zamanda İbnu'l-Kassar, el-Baci ve İbnu'l-Hacib'in de görüşüdür. el-Baci şöyle der: "O, yani emir kalıbı yalnız başına vucup ifade eder. Ancak bir karine olması halinde mendupluk anlamıda yorumlanabilir."³⁶⁹

İkinci görüş: Emir kalıbı mendupluk ifade eder. Bu görüş bazı Maliki âlimleri dile getirmiş olup, İbnu'l-Müntab ve Ebu'l-Ferc bu görüşü tercih ederler. Bu görüş el-Ebheri'ye nisbet edilmiştir.

³⁶⁶ el-Abderi, *et-Tac ve'l-İklil*, c.1, s. 223; ed-Derdir, *eş- Şerhu'l-Kebir*, c.1, s. 90; el-Kadi Abdu'l-Vehhab, *et-Telkin*, c.1, Hululu, *et-Tevdih fi Şerhi Muhtasarı İbni'l-Hacib*, c.1, s.114.

³⁶⁷ el-Karafi, *ez-Zehira*, c.1, s. 271.

³⁶⁸ İbnu Beşir, *et-Tenbih ala Mebadii't-Tevcih*, c.1, s. 267.

³⁶⁹ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, c.1, s.201.

Üçüncü görüş: Ne vaciplik ne de mendupluk ifade eder. Karineye bakılılarak karar verilir. el-Kadi el-Bakillani bu görüştedir.³⁷⁰

Emirin Vaciplik veya Mendupluk İfade Etmesi Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Köpeğin Yaladığı Kabın Yedi Kez Yıkanması

Maliki âlimleri bu konuda iki farklı görüşe ayrılmışlardır. Her iki görüş te İmam-ı Malik'ten nakledilmiştir. el-Münteka'da şöyle geçer: "İmam-ı Malik' den Hz. Peygamber (s.a.v.)'in köpeğin yaladığı kabın yedi kez yıkanması konusunda iki farklı görüş bulunmaktadır. Birinde vacip diğesinde mendup olduğunu söylenmektedir."³⁷¹

Bazı Malikiler ise mendup olduğunu tercih etmişlerdir. İbn Beşir, İbnu'l-Hacib ve el-Kadi İyaz bunlardandır. Bazıları ise vacip olduğu görüşündedirler. Bunlar el-Karafi, el-Kabisi ve Şihabuddin el-Bağdadidir.³⁷²

Diğer yandan et-Tilimsani ve el-Hattab fikhî uygulama konusundaki bu anlaşmazlığı, usul üzerindeki anlaşmazlığa bağlar ve meselenin mutlak emir sigasının vucup mu yoksa nedb mi ifade ettiği meselesi olduğunu söyler. Mutlak emir sigasının mendupluk gerektirdiğini düşünenler köpeğin yaladığı kabın yedi defa yıkanmasının mendup olduğu görüşündedirler. Vaciplik gerektirdiğini düşünenlere göre ise, yedi kez yıkamak vacittir.³⁷³ et-Tilimsani şöyle der: "Emir sigasını vucup mu yoksa nedb mi gerektirdiği üzerindeki ihtilaf sebebiyle arkadaşlarımız köpeğin yaladığı kabın yedikez yıkanması vacip mi yoksa müstehab mı olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir."³⁷⁴

Maliki âlimi Halil bu mesele üzerine şu yorumda bulunur: "Anlaşmazlığın çıkış noktası mutlak emir sigasıdır. Vaciplik anlamı mı yüklenmek gerekir yoksa müstehapluk anlamı mı?"³⁷⁵

2. Ölünün Yıkanmasının Hükmü

Malikiler ölünün yıkanmasının gerekli olduğu konusunda ittifak halindedirler. Ancak Hz. Peygamber (s.a.v.)'in Ümmi Atıyye (r.ha.)'dan rivayet edilen hadisi üzerinde ihtilaf etmişlerdir. O şöyle anlatıyor: "Biz onun kızını yıkarken Hz. Peygamber (s.a.v.)

³⁷⁰ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, c.1, s.201; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, S.103; İbnu'l-Kassar, *Mukaddeme fi Usuli'l-Fıkıh*, S.201; et-Tilimsani, *Miftahu'l-Vusul*, s.375; er-Rehveni, *Tuhfetu'l-Mesul*, c..3, s. 17.

³⁷¹ el-Baci, *el-Münteka*, c.1, s.67.

³⁷² el-Hattab, *Mevahibu'l-Celil*, c.1, s.254; el-Kadi İyaz, *et-Tenbihat el- Mustenbita Ale'l-Kütübi'l-Müdevvene ve'l-Muhtelita*, c. 1, s.39; el-Maziri, *Şerhu't-Telkin*, c.1, s.232; İbn Abdî'l-Ber, *et-Temhid*, c.18, s.271; et-Tilimsani, *Miftahu'l-Vusul*, s.277.

³⁷³ et-Tilimsani, *Miftahu'l-Vusul*, S.377; el-Hattab, *Mevahibu'l-Celil*, c.1, s.253.

³⁷⁴ et-Tilimsani, *Miftahu'l-Vusul*, s. 377.

³⁷⁵ Halil, *et-Tavdih*, c.1, s.73.

yanımıza geldi ve onu su ve sidreyle (sedir ağacının yapraklarından elde edilen toz) yıkayın buyurdu."³⁷⁶Hz. Peygamber (s.a.v.)'in "Onu su ve sidreyle yıkayın," emri karineden yoksun mutlak bir emir kalıbıdır. Şimdi bu emir emir vucup mu yoksa müstahaplık mı gerektirir?

Birinci görüş: Ölü'nün yıkanması vaciptir. malikilerin çoğunluğunun görüşü bu yöndedir. İbnu Abdi'l-Ber, el-Kadi Abdu'l-Vehhab ve İbn Muhriz bu görüşü tercih etmişlerdir.

İkinci görüş. Ölü'nün yıkanması müstehaptır. Bazı Malikiler bu görüşte olduğunu İbnu Ebi Zeyd nakleder. İbn Yunus, İbnu'l-Cellab bu görüşü tercih ederken İbnu Büzeyre bu görüşün yayılmasına katkıda bulunmuştur.³⁷⁷

Buradaki anlaşmazlığın temel sebebi az önce de belirttiğimiz gibi usul kaidesidir. İbnu Büzeyre şöyle der: " Anlaşmazlık aslında Hz. Peygamber (s.a.v.)'in emiri üzerindeki anlaşmazlıktır. Burada Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefat eden kızı için; "Onu su ve sidreyle yıkayın" emri vaciplik mi yoksa müstehaplık mı ifade etmektedir? Mesele budur."³⁷⁸

3. Cenaze Namazının Hükümü

Malikiler cenaze namazının hükmü konusunda ikiye ayrılmışlardır. Birinci görüşe göre cenaze namazı vaciptir. Bu görüş Suhnun, Eşheb, İbnu'l-Hacip ve el-Kadi Abdu'l-Vehhap'a aittir. İkinci görüşe göre ise müstehaptır. Bu görüşün sahipleri ise, İbnu'l-Kasım, Esbag ve İbnu Zergundur.³⁷⁹

Buradaki fıkhi ihtilafın sebebi Hz. Peygamber(s.a.v.)'in Hz. Cabir (r.a.)'den rivayet edilen hadisindeki emir sigası ile ilgilidir. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurmuştur. "Kalkın ve kardeşinizin namazını kılın." Bu emir vacipliğe mi yoksa müstahaplığımı delalet etmektedir.³⁸⁰

4. Boşama Sonrası Kadına Verilen Mut'a (Geçimlik)

³⁷⁶ el-Buhari, Kitabu'l-Cumua, Bâb-u Gasli'l-Meyyit, 1253.

³⁷⁷ ed-Desuki, *Haşiyetu't-Desuki*, c.1, s.407; el-Kadi Abdu'l-Vehhab, *et-Telkin*, c.1, s.155; el-Kurtubi, *el-Müfhim limâ Eşkele min Telhisi Kitabi Müslim*, c.8, s. 70; İbnu Abdi'l-Ber, *el-Kaşi fi Fıkhi Ehli'l-Medineti el-Maliki*, c.1, s. 270; Muhammed el-Emin, *Davuş-Şumus Şerhu'l-Mecmu*, c.1,s. 530; İbn Buzeyre, *Ravzatu'l-Müstebin fi Şerhi Kitabi't-Telkin*, c.1, s.425.

³⁷⁸ İbnu Büzeyre, *Ravzatu'l-Müstebin fi Şerhi Kitabi't-Telkin*, c.1, s.425.

³⁷⁹ el-Karafi, *ez-Zehira*, c.2, s. 456; Uleyş, *Menhu'l-Celil*, c.1, s. 346; el-Maziri, *Şerhu't-Telkin*, c.1,s.361; el-Kadi İyaz, *et-Tenbihat el-Müstenbita ale'l-Kütübi'l-Müdevvene ve'l-Muhtelita*, c.1, s.193; İbn Naci, *Şerhu'r-Risale*, c.1, s.262.

³⁸⁰ Buhari, Kitabu Menakibu'l-Ensar, Babu Mevtu'n-Necaşi, 3664.

Allah Teâlâ cinsel münasebet olmadan boşanan ve kendisi için bir mehir belirlenmemiş kadına mut'a (geçimlik) verilmesini emretmiştir. Bunun delili; "Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur,"³⁸¹ ayetidir. Bu emir zorunluluk gerektirir. Mut'a vermenin hükmü farzdır. Denilebilir mi? Yoksa bu emir mendupluk ifade eder. Mut'a vermenin hükmü müstehaptır, denilmelidir. Bu konu üzerinde Malikiler arasında ihtilaf bulunmaktadır.³⁸² Çoğunluk mut'a vermenin müstehap olduğunu söylerken bu konudaki emir vaciplik değil mendupluk anlamı taşıdığını ifade etmişlerdir. Ayrıca onlara göre bu anlamı destekleyen bir karinede bulunmaktadır. O da ayette geçen; " iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur ", " takva sahipleri üzerinde bir borçtur "³⁸³ ifadeleridir. Eğer emir vucup ifade etseydi ayet herkesi kapsayan mutlak bir ifade içerirdi. Muhsinlerle, muttakilerle sınırlandırılmazdı. Buna karşın el-Kurtubi gibi bazı Malikiler ise mut'anın vacip olduğu görüşünü benimsemişlerdir. el-Kurtubi şöyle der: "Birinci görüş daha çok tercihe şayandır. Yani vaciptir. Çünkü mut'a vermedeki emir ifadesindeki genellik " olarak müt'a verin " ile ayrıca mut'anı onlara verilmesinde kullanılan mülkiyet lââmı " وَلِلْمُطَّائِقَاتِ مَنَاعُ " bu emrin müstehaplık değil, vaciplik ifade ettiğini açıkça göstermektedir. "İyilik yapanlar üzerinde bir borçtur ", " takva sahipleri üzerinde bir borçtur " ifadelerine gelince bunlar vacipliği kuvvetlendirmek içindir. Çünkü üzerine vaciplik gereken herkes Allah'a ortak koştuktan ve karşı gelmekten çekinmelidir."³⁸⁴

d. Yasak Sonrası Gelen Emir Kalıbı

Emir kalıbının vaciplik ifade ettiğini söyleyenlerin çoğunluğu bu kaideye dayanmaktadır. Emirden önce yasaklamaya dair ifadelerin bulunması emri vaciplikten müstahaplığa sevkeder mi yoksa etmez mi? Maliki usulcülerinin bu konuda iki ayrı görüş bildirmişlerdir. Birincisi: Bu durum emrin vucup ifade etmesini sağlar. Bu ilk dönem Maliki âlimlerinin görüşüdür. Şerhu Tenkihi'l-Fusul' de şöyle geçer: Eğer bazı yasaklama ifadeleri daha önceden geçmiş ise bu durumda emir vucup ifade eder. Bu

³⁸¹ Bakara, 236.

³⁸² el-Kurtubi, *el-Camiu li Ahkami'l-Kuran*, c.3, s.200; el-Kadi Abdülvehhab, *el-İşraf ala Nüketi Mesaili'l-Hilaf*, c.2, s.715; el-Kadi Abdülvehhab, *et-Telkin*, c.1, s.118; el-Karafi, *ez-Zehira*, c.4, s.448; İbn Abdi'l-Ber, *el-Kafi*, c.2, s.617; ed-Desuki, *Haşiyetu ala's-Şerhi'l-Kebir*, c.2, s. 452.

³⁸³ Bakara 241.

³⁸⁴ el-Kurtubi, *el-Camiu li Ahkam, 'l-Kuran*, c.3, s.200.

görüş ilk dönem Maliki âlimlerinin görüşüdür."³⁸⁵ el-Baci ve el-Ebyari'de bu görüşü tercih eder.³⁸⁶ İkincisi: Bu durum emrin mübahlık ifaade ettiğini gösterir. Bu görüşün sahipleri sonraki dönem Maliki âlimleridir. İbnu Huveyz Mendad, Ebu Temam bu görüşü tercih eder.³⁸⁷

Yasak Sonrası Gelen Emir Kalıbına Dayalı Uygulamalar

1. Kurban Etinden Yemek, Tasadduk Etmek ve Biriktirmek

Kurban etinden yemek, fakirlere dağıtmak ve biriktirmek konusunda yasaklama sonrası emir sigası kullanılmıştır. Hz. Cabir (r.a) hadisinde bu husu gösteren ifadeler bulunmaktadır. Şöyle ki, Hz. Peygamber(s.a.v.) kurban etini üç günlükten fazlası için saklanmasını yasaklamış sonra da; "kurban etinden yiyin, azık hazırlayın, biriktirin" buyurmuştur.³⁸⁸

Yasaklama sonrası gelen emir vacipliğe mi yoksa mübahlığa mı delalet eder? Malikilerin çoğunluğuna göre bu tür emirler vucubiyet ifade etmez. Ancak mübah mı kabul edilmelidir yoksa müstehap mı? Bu konuda aralarında ihtilaf vardır. Malikiler çoğunluğuna ve meşhur olan görüşe göre bu tür emirleri yerine getirmek müstehaptır.³⁸⁹ İbnu'l-Mevaz mübah olduğunu söylerken bunu üç farklı şeyden yeme, azık etme, biriktirmeden sadece birisi ile sınırlı tutar.³⁹⁰ Bu fıkhi uygulamadaki ihtilafın asıl sebebi daha önce de temas ettiğimiz usul kaidesidir. Yasaklamadan sonra gelen emir kalıbının müstehaplık ifade ettiğini söyleyenlere göre bu üç davranışın bir arada yapılması müstehaptır. Mübah olarak kabul edenlere göre ise bu üç davranıştan sadece birini yerine getirmek yeterlidir.³⁹¹ Büyük fıkıhçı Hululu, fıkıh usulü kaidesi üzerindeki ihtilafı kurban meselesinde fıkhi bir ihtilafa dönüştürmüştür. Buradaki ihtilaf Hz. Cabir (r.a.)den rivayet edilen hadiste yer alan yasak sonrası gelen emrin nasıl anlaşılacağı üzerine yaşanmıştır.

e. Uygulaması Geniş Zamana Bırakılan Emrin Vakitle İlişkisi

³⁸⁵ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.113.

³⁸⁶ Hululu, *et-Tevzih Şerhu't-Tenkih*, s.254; el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.206; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.113; el-Baci, *el-Münteka*, c.3, s.338.

³⁸⁷ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.206; Hululu, *et-Tevdih Şerhu't-Tenkih*, s.254; Ebu Zekeriyya er-Rehuni, *Tuhfetu'l-Mesul*, c.3, s.56.

³⁸⁸ Müslim, *Kitabu'l-Edahi*, İslamın ilk zamanlarında kurban etinin üçgünden fazlası için saklanmasının yasaklanması ve sonra serbest bırakılması babı, 1972.

³⁸⁹ İbnu Ebi Zeyd el-Kayravani, *en-Nevadir ve'z-Ziyadat*, c.4, s. 322.

³⁹⁰ İbnu Ebi Zeyd el-Kayravani, *en-Nevadir ve'z-Ziyadat*, c.4, s. 322.

³⁹¹ el-Kadi İyad, *İkmalu'l-Muallim*, C.6, s.426; Hululu, *el-Beyan ve't-Tekmil*(Mahtut), 2, Varak. 56.

Emredilen şey emredildiği vakit içerisinde defalarca yerine getirilebilecek durumda ise, emir vaktin ilk zamanı ile alakalı olduğundan mükellefin bu emri vaktin ilk zamanında mı yerine getirmesi vaciptir? Yoksa emir vaktin sonu veya herhangi bir kısmı ile alakalı değil midir? Malikiler bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Birinci görüş: Emir vaktin tamamını içerir. Yani vaktin tamamı emrin yerine getirilmesi için vucup ifade eder. Malikilerin çoğunluğu bu görüştedir. İkinci görüş: Emir vucubiyeti vaktin başlangıcı ve bitişi arasında emrin yerine getirileceği süre ile sınırlıdır. Üçüncü görüş: Emrin yerine getirilmesinin muayyen bir anı yoktur. Zamanın tayini mükellefe bırakılmıştır. Dördüncüsü: Zamanı girince emri uygulamak veya uygulama kararlılığı içinde olmak gerekir. Fiil yerine getirme kararlılığı taşımak şartı ile geciktirilebilir. Yoksa geciktirilemez. el-Kadi el-Bakillani, el-Kadi Abdülvehhab bu görüştedir.³⁹²

Uygulaması Geniş Zamana Bırakılan Emirlere Dayalı Uygulamalar

Vaktin Başında Namazı Kılan Ancak Vakit Çıkmadan Buluğa Eren Çocuğun Durumu

Malikiler vaktin başında namzını kılan sonra vakit çıkmadan buluğa eren çocuğun hükmü üzerinde ihtilaf etmişlerdir. Kıldığı namaz sorumlu olduğu namazın yerine geçer mi? Eğer vaciplik vaktin ilk kısmı ile ilgili ise çocuk namazı kıldıktan sonra vaktin bitimine doğru buluğa erdiğinden iade etmesi talep edilmez. Eğer vaciplik vaktin ilk bölümü ile ilgili değilse kıldığı namaz üzerine farz olan namazın yerine geçmez. Bu konuda mezhepte iki görüş bulunmaktadır. Meşhur olan görşe göre çocuğun namazı iade etmesi gerekir. Diğer görüşe göre ise iade etmesi gerekmez.³⁹³

f. Emrin Bir Şarta veya Niteliğe Bağlı Olması

Emir bir şartla veya bir sıfatla gelse ve bu şart da zorunlu olsa emirle birlikte şartın yerine getirilmesi de vacip olurmu? Aynı şekilde emir bir sıfata bağlı olarak gelse emrin tekrarı sıfatın da tekrar edilmesini gerektirir mi? Maliki usul âlimleri bu konuda; vacip şartın yerine getirilmesi ve sıfatın tekrarlanması gerekir diyenler ile gerekmez diyenler olarak iki farklı görüşe ayrılmışlardır.³⁹⁴ el-Kadi Abdül-Vehhab şöyle der: "Mutlak emirlerde tekrar olmaz diyenler bunu şart ve sıfatın tekrarına bağlamışlardır.

³⁹² el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.221; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.121; el-Baberti, *er-Rudud ve'n-Nukud fi Şerhi Muhtasari İbnu'l-Hacib*, s.381; Hululu, *ed-Dıyau'l-Lami*, s.313.

³⁹³ el-Berkuki, *Esheli'l-Mesalik*, c.1, s.163; Halil, *et-Tevdih Şerhu Muhtasari İbni'l-Hacib*, c.2, s.71; et-Tilimsani, *Miftahu'l-Vusul*, s. 390-391.

³⁹⁴ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.210; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.107.

Birçok Maliki ve Şafii âlimleri böyle düşünür. Geri kalan Malikiler, Şafiiler ve Ebu Hife bunun gerekli olmadığını söylerler. Doğrusu da budur."³⁹⁵

Emrin Bir Şarta veya Niteliğe Bağlı Olması Esasına Dayalı Uygulama

Uyuya Kalıp Vitir Namazını Geçirmesi Halinde Bir Dinar Vermeye Yemin Eden Kimsenin Durumu

"Uyuyakalıp vitir namazını kılamazsam bir dinar vereceğim" diye yemin eden bir kimse birden fazla gece uyuya kalırsa her gece için bir dinar vermesi gerekir mi? Yoksa gerekmez mi? Bu usul kaidesine sebebiyle bu konuda da Maliki âlimleri iki farklı görüş ortaya koymuşlardır. Tekrarlanan emir ona bağlı sıfatın da tekrarını gerektirir görüşünde olanlar her gece için bir dinar vermesi gerektiğini söylemişlerdir. Tekrarlanan emir sıfatının tekrarını gerektirmez diyenler ise bu kimsenin bir defaya mahsus bir dinar vermesi gerektiğine hükmetmişlerdir.³⁹⁶

2.1.1.2. Nehiy İle İlgili Kurallar

2.1.1.2.1. Nehiy (Olumsuz Emir)

Usulcüler mutlak olumsuz emir kalıbının ifade ettiği manalar üzerinde birçok farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Bunların hepsini burada aktarmayı uygun görmüyoruz. Zira fıkhi anlaşmazlığın odaklandığı nokta olumsuz emirin sonucu olan haramlık ve mekruhluk durumlarıdır. Bu konuda Malikiler arasındaki anlaşmazlık açık bir şekilde dile getirilmemiştir. Ancak fıkhi uyulamalardaki farklılıklar bu meseleden kaynaklanmaktadır. Nitekim et-Tilimsani Miftahu'l-Fusul adlı eserinde bu konuya dikkat çeker. el-Adevi İmam-ı Malik'in bu meseleye ait iki görüşü olduğunu söyler.³⁹⁷ Dikkat edilirse Maliki fakihlerinin çoğu olumsuz emir kalıbının haramlık ifade ettiği görüşündedirler. Bazıları ise mekruhluk ifade eder demişlerdir.

Olumsuz Emir ile İlgili Uygulama

Alışveriş Üzerine Alışveriş

Hiz. İbn Ömer(r.a.) den rivayet edilen bir hadiste bu konuda olumsuz emir yer almaktadır. Şöyle ki, Hiz. Peygamber(s.a.v.) şöyle buyurmuştur. "Sizden biriniz izni olmadan müslüman kardeşinin evlilik teklif üzerine evlilik teklifi, alışverişi üzerine

³⁹⁵ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.210; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.107.

³⁹⁶ el-Hattab, *Mevahibu'l-Celil*, c.5, s.320; Halil, *et-Revdih fi Şerhi Muhtasarı İbni'l-Hacib*, c..3, s.328.

³⁹⁷ et-Tilimsani, *Miftahu'l-Vusul*, s.417; el-Adevi, *Haşiyetu'l-Adevi ala Kifayeti't-Talib*; eş-Şenkîti, *el-Fethu'r -Reyyani fi Şerhi Risaleti İbn Ebi Zeyd el-Kayravani*, c.2, s.245.

alışveriş yapmasın.³⁹⁸ Hadiste geçen olumsuz emir haramlık mı yoksa mekruhluk mu ifade etmektedir? Bu konudaki görüş ayrılığı, yapılan akdin geçerli olup olmamasında kendini göstermektedir. Bu yasağa göz ardı ederek yapılan akit geçerli midir? Yoksa geçersiz mi? Malikilerde bu konuda iki görüş bulunmaktadır.³⁹⁹

Birincisi: Akit geçersizdir. Çünkü olumsuz emir haramlık ifade eder. İkincisi: Akit geçerlidir. Çünkü olumsuz emir mekruhluk ifade eder. Camiu'l-Ümmehat'ta şöyle geçer: "Böyle bir akdin geçersizliği hakkında iki görüş vardır."⁴⁰⁰ et- Tilimsani olumsuz emirin haramlık mı yoksa mekruhluk mu gerektirdiği üzerine yapılan usul tartışması sebebiyle iki ayrı görüşün bulunduğu fıkhi konulara temas eder. Çöplükte, mezbahanede, mezarlıkta, hamamda, yol üzerinde, develerin çöktüğü yerlerde, kabe üzerinde kılınan namzın hükmü bunlardan bazılarıdır.⁴⁰¹

2.1.1.2.2. Nehiy Yasaklanan Şeyin Fesadını Gerektirir Mi?

Malikiler bu konuda görüş ayrılığına düşmüşlerdir. Çoğunluk yasağın; yasaklanan şeyi bozup bir daha işe yaramamasına sebep olduğu görüşündedir. el-Baci şöyle der: "Birşeyin yasaklanması yasaklanan şeyin fesadını gerektirir. el-Kadi Ebu Muhammed ve Maliki mezhebinin çoğunluğu bu görüştedir."⁴⁰² Tenkihu'l-Fusul'de şöyle geçer: "Şafii mezhebi âlimlerinin çoğunluğunun ve bizden el-Kadi Ebu Beki'in tersine bu durum bize göre fesadı gerektirir."⁴⁰³ el-Kadi Ebubekir el-Bakillani bu durumun fesadı gerektirmediği görüşündedir. Abdu'l-Hamid es-Saiğ ise şöyle der: Yasak Alla'nın hakları ile ilgili ise fesadı gerektirir. Kulların hakları ile ilgili ise fesadı gerektirmez. et- Baci de kıyas olarak bu görüşü tercih etmiştir.⁴⁰⁴

Olumsuz Emrin Yasakladığı Şeyi Fâsit Kılıp Kılmadığına Dayalı Uygulamalar

1. Satın Alma Yolu İle Verdiği Sadakayı Geri Almak

Bir kimse malını sadaka olarak verdikten sonra onu tekrar satın almak istese caiz olur mu, olmaz mı? İbn Ömer (r.a.)'den rivayet edilen bir hadis bunu yasaklamaktadır.

³⁹⁸ Ebu Davud, Sünen, Kitabu'n-Nikâh, 2083.

³⁹⁹ el-Kadi Abdu'l-Vehhab, *et-Telkin*, c.2, s.152; el-Karafi, *el-Favakihu't-Devani*, c.3, s.1161; el-Kadi Abdu'l-Vehhab, *el-Maune*, s.1032.

⁴⁰⁰ İbnu'l-Hacib, *Camiu'l-Ummehat*, s.350.

⁴⁰¹ et-Tilimsani, *Miftahu'l-Vusul*, s.416.

⁴⁰² el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.138.

⁴⁰³ el-Karafi, *Tenkihu'l-Fusul*, s.138.

⁴⁰⁴ Hululu, *et-Tevdih fi Şerhi Tenkihi'l-Fusul*, s.453; el-Karafi, *Tenkihu'l-Fusul*, s.138; el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.234; el-Baci, *el-Mülteka*, c.2, s.138.

Hız. Ömer (r.a.) atını Allah yolunda sadaka olarak verdi. Daha sonra onun pazarda satıldığını gördü ve almak istedi. Hız. Peygamber (s.a.v.)'e bunu yapıp yapamayacağını sorunca Paygamberimiz (s.a.v.); "ey Ömer sadakana geri dönme" buyurdu.⁴⁰⁵ Malikiler böyle bir akdin geçerli olup olmadığında iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Bu ihtilafın sebebi de daha önce temas edildiği gibi, bir usul kaidesi olarak yasağın yasaklanan şeyin fesadını gerektirip gerektirmediği meselesidir.⁴⁰⁶

2. İçkinin İçki Vafını Yitirmesinden Sonra Tüketilip Tüketilemeyeceği Meselesi

Malikiler sirkeye dönüşen içkinin necis olmadığında ittifak halindedir. Ancak sirke olduktan sonra yasak veya caiz olarak yenilmesinin hükmü üzerinde ihtilaf edilmiştir. et-Tac ve'l-İklil'de şöyle geçer: "İçkinin necis olduğunda ihtilaf yoktur. Ancak içki olma özelliğini kaybettiğinde temiz olur. İbn Zerkun, İbnu'l-Kasım'a göre özelliğini kaybeden içkinin yenilmesinin haram olduğunu, Eşheb'e göre ise mubah olduğunu nakleder. İbnu'l-Kasım bu konuda İmam-ı Malike'in iki ayrı görüşü bulunduğunu nakleder. Bu görüşler, yasağın yasak edilen şeyin fesadını gerektirip gerektirmediği üzerine dile getirilmiştir."⁴⁰⁷

3. İpek Üzerinde Namaz Kılmak

Erkeklerin ipek elbise giymelerinin haram olduğunda ittifa vardır. Ancak kişi başka bir kıyafet varken ipek elbise ile namaz kılsa namazı geçerli mi, geçersiz mi olur? İpek elbise giymeyi yasaklayan emir bulunmaktadır. Bu durumda yasak yasaklanan şeyi fesada uğratar. Öyleyse ipek elbiseyle kılınan namaz geçersizdir mi diyeceğiz? Yoksa geçerlidir, yasak yasaklanan şeyi fesada uğratmaz mı diyeceğiz? Malikiler bu konuda dört ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. Birincisi: Namaz geçerlidir. İadesi gerekmez. Bu görüşün sahibi İbn Abdi'l-Hakem'dir. İkincisi: Namaz geçersizdir, mutlaka iadesi gerekir. İbnu Hubeyb bu görüştedir. Üçüncüsü: Vakti geçmemişse tekrar kılması gerekir. Bu görüş ise Eşheb'e aittir. Dördüncüsü: Eğer üzerine ipeğin dışında başka bir kıyafet de bulunuyorsa namazı geçerlidir. Eğer sadece ipek kıyafet bulunuyorsa namazı geçersizdir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁵ Müslim, *Kitabu'l-Hibat*, 1621.

⁴⁰⁶ el-Kadi İyad, *İkmalu'l-Muallim*, c.5, s.245; İbnu'l-Arabi, *el-Mesalik fi Şerhi Muvatta-ı Malik*, c.4, s.132.

⁴⁰⁷ el-Abderi, *et-Tac ve'l-İklil*, c.1, s.110; el-Karafi, *ez-Zehira*, c.4, s.118.

⁴⁰⁸ el-Karafi, *ez-Zehira*, c.2, s.110; İbn Beşir, *et-Tenbih ala Mebadi-i 't-Tevcih*, c.1, s.321; er-Recraci, *Menahicu't-Tahsil*, c.1, s.358; Uleyş, *Menhu'l-Celil fi Şerhi Halil*, c.1, s.220.

Bazı Maliki âlimleri bu konudaki ihtilafın sebebinin yasağın yasaklanan şeyin fesadını gerektirip gerektirmediği ile ilgili olduğunu dile getirmişlerdir. İbn Beşir şöyle der: "Namzın geçerliği ve geçersizliği; yasağın yasaklanan şeyin fesadını gerektirip gerektirmediği ile ilgilidir."⁴⁰⁹ er-Recraci de şöyle der: "Görüş ayrılığını sebebi; yasak yasaklanan şeyin fesadına götürü mü? Götürmez mi? meselesidir."⁴¹⁰

Buraya kadar anlatılanlardan şu sonuca ulaşabiliriz ki, emir nehiy konusu Maliki mezhebinde üzerinde çok fazla ihtilafın yaşandığı bir konudur. Emir nehiy ile ilgili yaşanan ihtilaflar bir usul ihtilafıdır, ancak fikhî hükümlerin ihtilafına sebep olmaktadır. Bunu delilleri yukarıda anlatılan örnek uygulamalardır. Bu birbirinden farklı hükümleri içeren uygulamaları emir nehiy kuralları üzerinde yaşanan usûlî ihtilaflardan kaynaklanmaktadır.

2.1.2. Mutlak, Mukayyed ve Müsterek Kuralları

2.1.2.1. Mutlak ve Mukayyed

Mutlak: Türü içinde ortak özellik taşıyan bir nesneye işaret eden şeydir. Usulcülerin yaptıkları tanımlardan bazıları ise şöyledir. Bir şeyin ne olduğunu göstermek yönüyle her hangi bir şarta bağlı olmadan mahiyete delalet eden şeydir. Türünde bulunan ortak özelliği gösteren lafızdır. Herhangi bir kayıt olmadan mahiyeti gösteren lafızdır.⁴¹¹

Mukayyet: Bir şeyin asıl manasına eklenen manayı gösteren şeydir. Bir şeyi herhangi bir şekilde türünde ortak olan mananın dışına çıkaran lafızdır. Bir şeyin türünde ortak olan gerçek manasına eklenen belirli vev belirsiz tanımlamanın kabul edilmesidir.⁴¹²

1. Mutlakın Mukayyed Üzerine Hamledilmesi Kuralı

Mutlakı mukayyede hamletmekten maksat şudur. Bazen hüküm bildiren ifade bir yerde mutlak başka bir yerde de mukayyet olarak bulunur. Böyle durumlarda mutlak ifade mukayyed olan ifadeye hamledilebilir mi, edilemez mi?

⁴⁰⁹ İbn Beşir, *et-Tenbih ala Mebadi-i 't-Tevcih*, c.1, s.321.

⁴¹⁰ er-Recraci, *Menahicu't-Tahsil*, c.1, s.358.

⁴¹¹ eş-Şevkani, *İrşadu'l-Fuhul*, c.2, s.5; el-Amidi, *el-İhkam*, c.3, s.5; er-Razi, *el-Mahsul*, c.2, s.522; eş-Şenkiti, *Nesru'l-Vurud Şerhi Meraki's-Suûd*, S.320.

⁴¹² Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed b. Kudame el-Makdisi, *Ravzatu'n-Nazır ve Cennetü'l-Menazır*, Tahkik: Abdulaziz Abdurrahman es-Said, Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suud, er-Riyad, İkinci Baskı, 1399/1978, S.296; el-Âmidî, *Camii'l-Ulum fi Istilahatü'l-Funun*, c.3, s.194; es-Subkî, *Refu'l-Hicab an Muhtasari İbni'l-Hacib*, c.3, s.366; eş-Şenkiti, *Nesru'l-Vurud Şerhu Meraki's-Suûd*, s.320.

Mutlakın mukayyede hamledilmesi dört şekilde ele alınır.

a. Mutlak ve mukayyetin hüküm ve sebebinin birbirinden farklı olması Örneğin; "Yaptıklarına bir karşılık ve Allah'tan caydırıcı bir müeyyide olmak üzere hırsız erkek ile hırsız kadının ellerini kesin"⁴¹³, " Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar ellerinizi yıkayın..."⁴¹⁴ ayetlerinin ilkinde eller mutlak olarak gelmiş, ikincisinde ise dirsekler lafzı ile mukayyet kılınmıştır. Her ikisinde hüküm birbirinden farklıdır. Birinci ayette hüküm el kesmenin vacip olması, ikinci ayette ise hüküm el yıkamanın vacip olmasıdır. Aynı şekilde her iki ayetteki sebepler de birbirinden farklıdır. Birinci ayette sebep hırsızlıkken ikinci ayette sebep abdestsizliktir. Böyle durumlarda mutlakın mukayyede hamledilmesinin caiz olmadığına Malikiler arasında ittifak vardır. el-Karafi'nin naklettiğine göre bu konuda Maliki ulemasının icmaı bulunmaktadır. Fakat el-Baci el-Kadi Abdü'l-Vehhab'ın bu durumda da mutlakın mukayyet üzerine hamlinin yapılabileceğini söylediğini nakleder.⁴¹⁵

b. Mutlak ve mukayyedin hükmün ve sebebinin bir olması

Örneğin; "De ki: "Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. "⁴¹⁶ ayetlerinin birincisinde kan mutlak bir lafız halde kullanılmış, ikinci ayette ise mukayyet olarak gelmiştir. Her iki ayette hüküm bir olup haramlık ifade eder. Aynı şekilde sebep de birdir. O da zarar ve eziyet durumudur. Bu şekilde gelen ifadelerde mutlakın mukayyet üzerine hamladilmesinde ittifak vardır.⁴¹⁷

c. Mutlak ve Mukayyedin hükümünün farklı sebebinin aynı olması

Abdest örneğinde olduğu gibi; "Ey iman edenler! Namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi, dirseklere kadar elleriniziyıkayın. "⁴¹⁸, "Hasta olursanız veya seferde bulunursanız veya biriniz abdest bozmaktan (def-i hacetten) gelir veya kadınlara dokunur (cinsel ilişkide bulunur) da su bulamazsanız, o zaman temiz bir toprağa yönelin. Onunla yüzlerinizi ve ellerinizi meshedin"⁴¹⁹ Birinci ayette eller lafzı

⁴¹³ Maide 37, 6.

⁴¹⁴ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, S.209; Hululu, *et-Tevdih Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.229.

⁴¹⁵ Maide 4.

⁴¹⁶ eş-Şenkiti, *Nesru'l-Vurud Şerhi Meraki's-Suûd*, s.323.

⁴¹⁷ Maide 6.

⁴¹⁸ Maide 6.

⁴¹⁹ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.286; el-Karafi, *Tenkihu'l-Fusul*, s.209; İbnu'l-Arabi, *el-Mahsul*, s.108; el-Maziri, *İzahu'l-Mahsul min Burhani'l-Usul*, s.323.

mukayyet kullanılmış, ikinci ayette ise mutlak kullanılmıştır. Her ikisinin hükmü birbirinden farklı olup birinde abdest almak, diğerinde yıkanmaktır. Sebep ise aynıdır. O da abdestsizlik halidir. Bu şekilde gelen ifadelerde mutlakın mukayyet üzerine hamlinde Malikîler arasında ihtilaf bulunmaktadır.⁴²⁰

d. Mutlak ve Mukayyedin hükümünün aynı sebebinin farklı olması

Zihar keffareti örneğinde olduğu gibi. Şöyleki; "Kadınlarından zihar yaparak ayrılıp sonra da söylediklerinden dönecek olanlar, eşleriyle birbirlerine dokunmadan önce, bir köle azat etmelidirler."⁴²¹ Bu ayette köle lafzı mutla kullanılmış, hataen öldürmenin keffareti ile ilgili ayette, "Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse bir mü'min köleyi azad etmesi ve bağışlamadıkları sürece ailesine diyet ödemesi gerekir."⁴²² Köle lafzı mümin olmak lafzı ile mukayyet kullanılmıştır. Her iki ayette hüküm aynıdır. O da köle azat etmek, özgürlüğüne kavuşturmadır. Sebep ise birbirinden farklıdır. Birinci ayette sözden dönmek, ikinci ayette ise, hataen adam öldürmektir. Bu şekilde yer alan ifadelerde mutlakın mukayyet üzerine hamledilip hamledilemeyeceği üzerinde Maliki âlimleri arasında büyük tartışmalar yapılmıştır. Bazı Maliki âlimleri böyle durumlarda mutlak lafzın mukayyet üzerine hamledilemeyeceğini ancak kıyas bunu gerektirise yapılabileceğini söylemişlerdir. Bu görüş el-Kadi el-Bakillani, el-Kadi Abdu'l-Vehhab'ın görüşü olup el-Baci ve İbnu'l-Arabi de bunu tercih etmiştir. hululu ve el-Karafi bu görüşün Malikilerin çoğunluğuna ait olduğunu belirtmişlerdir. Diğer bir kısım Maliki âlimleri ise bu durumda mutlak lafzın mukayyet üzerine hamlinin ancak dil ve lisan yönüyle yapılabileceğini dile getirmişlerdir.⁴²³

Mutlak ve Mukayyedin Hükümlerinin Aynı Sebeplerinin Farklı Olması Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Akmamış Kanın Hükümü

İki ayette de kanın haram kılındığı haber verilmiştir. Bunlardan birincisi mutlak; "Ölmüş hayvan, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan... size haram kılındı."⁴²⁴, ikincisi mukayyettir. " De ki: "Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan

⁴²⁰ Mücadele 3.

⁴²¹ Nisa 92.

⁴²² el-Maziri, *İdahu'l-Mahsul min Burhani'l-Usul*, s.323; el-Karafi, *Tenkihi'l-Fusul*, s.209; el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.287.

⁴²³ Maide 3.

⁴²⁴ Enam 145.

başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum."⁴²⁵ Bu ayetlerde geçen mutlak lafız mukayyede hamledilirse sadece akan kanın haram, bunun dışındaki kanın caiz olduğu hükmüne varılır. Mutlak mukayyede hamledilmezse kanın her türlüünün haram olduğu sonucuna çıkar. İmam-ı Malik'ten akan kanın dışındaki kanın hükmü hakkında farklı görüşler aktarılmıştır. Bir görüşüne göre kanın hepsi necistir ve haramdır. Diğer bir görüşüne göre ise; "akıtılmış kan"⁴²⁶ ayetteki mukayyet lafız sebebiyle sadece akan kan haramdır.

2. Dinden Çıkmak Bizatihi Akdi Bozar Mı? Yoksa Talak Mı Sayılır?

Dinden çıkmanın sonuçları üzerinde ihtilaf yaşanmıştır. Dinden çıkmak talak mı sayılır yoksa akdi bozan bir şey midir? Bazı Maliki âlimleri dinden çıkmayı talak saymışlardır. Bu görüş İmam-ı Malik'ten rivayet edilmiş ve mezhebin meşhur görüşü olmuştur. Bazı Maliki âlimleri ise dinden çıkmanın akdi bozduğunu söylemişlerdir. Bu görüş Eşheb'e aittir. Ancak İbnu'l-Macişun İmam-ı Malik' rivayet etmektedir.⁴²⁷ Anlaşmazlığın sebebi bu konudaki iki ayrı nastan birinde lafzın mutlak diğerinde ise mukayyet geçmesidir. "Eğer Allah'a ortak koşarsan elbette amelin boşa çıkar..."⁴²⁸ Ayette ifade mutlak olup bütün dinden çıkmaların amelleri boşa çıkaracağını haber vermiştir. "Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir."⁴²⁹ Diğer ayette ise, ifade mukayyettir. Amellerin boşa çıkarılması küfür üzere ölmeye bağlanmıştır. Burada mutlakın mukayyede hamli konusunda ihlilaf yaşanmıştır. Mutlakın mukayyede hamlini caiz görenler dinden çıkmanın yapılan akitleri boşa çıkarmayacağına bu kimsenin anlaşmaları bakımından normal bir müslüman gibi değerlendirileceğine hükmetmişlerdir. Burada mutlakın mukayyede hamlini caiz görmeyenler ise, dinden çıkmanın amellerin tamamını boşa çıkardığına, bu kimsenin önceden beri kâfir gibi kabul edilmesi gerektiğine hükmetmişlerdir.⁴³⁰

3. Yemin Keffaretinde Yoksulları Giydirmek

Allah Teâlâ yemin keffareti olarak on fakiri doyurmak veya giydirmey veya bir köle azat etmeyi şart emretmiştir. Malikiler on fakirin doyurulması için verilecek

⁴²⁵ el-Lahmi, *et-Tebisira*, c.4, s.1601; er-Reçraci, *Menahilu't-Tahsil ve Netaicu Letaifi't-Tev'il i Şerhi'l-Müdevvene ve Halli Meşakiliha*, c.3, s.241.

⁴²⁶ el-Karafî, *ez-Zehira*, c.4, s.335; İbn Yunus, *el-Cami li Mesaili'l-Müdevvene*, c.9, s.397.

⁴²⁷ Zümer 65.

⁴²⁸ Bakara 217.

⁴²⁹ er-Reçraci, *Minhacu't-Tahsil*, c.4, s.37.

⁴³⁰ Maide 89.

yemekte orta yol izlenmesinde ortak görüş içindedirler. Çünkü bu konu ile ilgili ayette; "Bu durumda yeminin keffareti, ailenize yedirdiğinizin orta hallisinden on yoksulu doyurmak yahut onları giydirmek ya da bir köle azat etmektir. "⁴³¹ verilecek yemeğin orta yollu olması kaydı vardır. Fakat giydirme mutlak bırakılmıştır. Onunla ilgili orta yolun izlenmesi kaydı bulunmamaktadır. Mutlak olarak bırakılan giydirme lafzı mukayyet olarak bulunan yidirme lafzına hamledilebilir mi? Hamledilirse bu durumda giydirme işinde orta yol izlenmesi gerekir. Hamledilmese giydirmede orta yolun izlenmesi ortadan kalkar. Malikilerin çoğunluğu on fakirin giydirilmesinde orta yolun izlenmesi şartının bulunmadığı görüşündedirler. Halil şöyle der: "Daha doğru olan görüş yemin keffareti olarak on fakirin giydirilmesinde halkın giyiminde orta halin gözetilmesi şart değildir."⁴³² Bu Maliki mezhebinin çoğunluğuna ait mezhebin meşhur görüşüdür. Bazı Maliki âlimleri ise bu konuda yedirmede olduğu gibi giydirmede de orta halim gözetilmesini şart koşmuşlardır. Bu el-Lahmi'nin görüşü olup onun İbn Beşir'e ait olduğunu söyler. İbn Naci şöyle der: "Fakirin giydirilmesinde orta yolun izlenmesinin şart olup olmadığı üzerinde ihtilaf edilmiştir. Bu konuda iki görüş vardır. el-Lahmi bunun şart olduğunu söyler."⁴³³ Burada yaşanan anlaşılmazlığın sebebi bazı Maliki âlimlerinin de değindiği gibi Mutlak lafzın mukayyed lafız üzerine hamledilip edilemeyeceğidir. Hamledilebileceğini düşünenler giydirmede orta yolun izlenmesini gerekli görür. Hamledilemeyeceğini söyleyenler ise, giydirmede orta yolun izlenmesinin şart olmadığını dile getirir. En doğrusunu Allah bilir.⁴³⁴

Malikiler mutlakla ilgili hususların büyük bir kısmında mutlakı mukayyede hamletmişlerdir. Bu usul prensibinde çok fazla aykırı görüş bildiren olmamış ihtilaflar daha ziyade fıkhi problemler üzerinde olmuştur.

2.1.3. Mefhum ve Mantuk Kuralları

Mantuk: Telaffuz edildiği yerde kelimenin işaret ettiği manadır.

Mefhum: Telaffuz edildiği yer şartı aranmaksızın kelimenin işaret ettiği manadır.⁴³⁵

⁴³¹ Halil, *Muhtasar-u Halil*, s.82.

⁴³² İbnu'l-Hacib, *Camiu'l-Ümmehat*, s.204.

⁴³³ et-Tenuhi, *Şerhu İbn Naci ala Metni'r-Risale*, c.1, s.413.

⁴³⁴ et-Tenuhi, *Şerhu İbn Naci ala Metni'r-Risale*, c.1, s.413; Zerrûk, *Şerhu Zerrûk ala Metni'r-Risale*, c.2, s. 620; el-Lahmi, *et-Tebsıra*, c.4, s.1705; Ibn Arafe, *el-Muhtasaru'l-Fıkhi*, c.2, s. 402; Halil, *et-Tevdih*, c.3, s.313; İbn Büzeyre, *Ravzatu'l-Müstebin fi Şerhi Kitabı't-Telkin*, c.1, s.660.

⁴³⁵ eş-Şevkani, *İrşadu'l-Fuhul*, c.2, s.36.

Mantuk, nas(açık, anlaşılır metin) ve zahir(görünen metin) olmak üzere ikiye ayrılır. Nas, teville/yoruma ihtiyaç duymayandır. Zahir ise, yoruma açık olandır.⁴³⁶

Mefhumun Kısımları

Mefhum; mefhum-u muvafık ve mefhum-u muhalif olarak ikiye ayrılır. Mefhum-u muvafık: Öncelikle söylenenin hükmünü söylenmeyene vermektir. Mefhum-u muhalif ise; söylenenin hükmünün aksini söylenmeyene vermektir.⁴³⁷

Mefhum-u Muhalifin Şartları

1. Genel kullanımın dışına çıkmamış olması.

"Karılarınızdan olan ve evinizde sizinle birlikte yaşayan üvey kızlarınız",⁴³⁸ ayetinde olduğu gibi. Burada geçen "rabâib" kelemesinden genel olarak kadınların hali hazırdaki eşlerinin evlerinde yaşayan daha önceki eşlerden olmuş üvey kız çocukları anlaşılır.

2. Söylenenle söylenmeyene bir gönderme yapılmamış olması.

"O, taze et yemeniz ve takınacağınız süs eşyası çıkarmanız için denizi sizin hizmetinize verendir."⁴³⁹ Ayette geçen taze kaydı mefhumu muhalife engel oluşturmaktadır. Taze olmayanın yasak olduğu manasını göstermez. Çünkü bu kayıt hükmü özel kılmak için değil şükran duyulması maksadıyla kullanılmıştır.

3. Söylenenin bu iki durumdan birinin kapsamına gircek bir soruya karşılık olmaması veya özel bir olayla ilgili omaması.

Eğer söylenen özel bir hükümle ilgili bir sorunun cevabı ise onun mefhumu muhalifi olmaz.

4. Söylenenle yüceltmenin kastedilmemiş olması.

5. Söylenenin bağımsız bir ifade olması. Başka bir söze tabi olarak söylenmemiş olması.⁴⁴⁰

Mefhum-u Muhalifin Delil Olarak Kabul Edilmesi

Malikiler arasında mefhum-u muhalifin delil olarak kabul edilmesi üzerinde büyük ihtilaflar bulunmamaktadır. Çoğunluk mefhumu muhalifi delil kabul eder. el-

⁴³⁶ eş-Şenkiti, *Nesru'l-Vurud*, c.1, s. 97.

⁴³⁷ eş-Şenkiti, *Nesru'l-Vurud*, c.1, s. 103-107.

⁴³⁸ Nisa 23.

⁴³⁹ Nahl 14.

⁴⁴⁰ ez-Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhit*, c.3, s.103-104.

Bakıllani ve el-Baci bazı kavramların mefhumu muhalifinin delil kabul edilemeyeceğini söylemişlerdir.⁴⁴¹

Mefhum-u Muhalifin Çeşitleri

Mefhum-u muhalif; sıfat, ünvan, yafta, kısıtlama, sayı ve şart gibi lafızlara ayrılmıştır. Malikiler arasında ünvan, sıfat ve şart gibi bazı mefhum çeşitleri üzerinde anlaşmazlıklar bulunmaktadır.

Mefhum-u Lakab: Hükmü sadece belirli şahısların isimleriyle ilişkilendirmektir.⁴⁴² Malikilerin hemen hepsi mefhum-u lakabın delil olamayacağı görüşünü ileri sürmüşlerdir. Ancak İbn Huvez Mendad ve İbnu'l-Kassar mefhumu lakabın delil olabileceği yönünde görüş bildirmişlerdir. Bu yönde İbn-i Malik'e nisbet edilen bir görüş de bulunmaktadır.⁴⁴³ İbnu'l-Kassar mefhum-u lakabın delil olarak kabulü yönünde şu ifadeleri kullanır: "İsim'in delilliği olmaz denilecek olursa ona şöyle denilir. Bize göre ismin delil oluşu sıfatın delil oluşu gibidir."⁴⁴⁴ el-Baci de şöyle der: "İbn Huveyz Mendad ve İbnu'l-Kassar gibi bazı arkadaşlarımız bunu caiz görmüşlerdir. Onlara göre, hükmü isme bağlamak bu isimden başkasını o hükmün dışında tutmak bakımından delil sayılır."⁴⁴⁵

Anı şekilde mefhum-u şart da böyledir. Mefhum-u şart: Herhengi bir şarta bağlı söylenen hükmün söylenmeyen hüküm için delil sayılamayacağının isbatı kabul edilir.

Söz konusu hususta Malikiler arasında ihtilaf bulunmaktadır. Malikilerin büyük çoğunluğu mefhum-u şartı delil sayarken, el-Kadi el-Bakıllani ve el-Baci delil kabul etmez. Delil olamayacağı yönünde İmam-ı Malik'e nisbet edilen bir görüş bulunmaktadır.⁴⁴⁶

Kanaatimize göre İmma-ı Malik mefhum-u şartı delil saymaktadır. Fakat bazen onunla amel etmeyi terketmiştir. Her ne kadar ona ait olduğunda kesinlik bulunmasa da, bu nedenle onun mefhum-u şartı delil saymadığı söylenmiş, ona ait bazı fetvalarda mefhumu şartı terkettiği nakledilmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

⁴⁴¹ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s. 521; eş-Şenkiti, *Nesru'l-Vurud Şerhi Meraki's-Suûd*, s.96.

⁴⁴² el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.49.

⁴⁴³ ez-Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhit*, c.3, s.911; el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s. 521; el-Maziri, *İdahu'l-Mahsul min Burhani'l-Usul*, s.388; İbnu'l-Kassar, *Uyunu'l-Edille*, c.2, s.911.

⁴⁴⁴ İbnu'l-Kassar, *Uyunu'l-Edille fi Mesaili'l-Hilaf beyne Fukahai'l-Emsar*, c.2, s.911.

⁴⁴⁵ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s. 521.

⁴⁴⁶ İbnu'l-Kassar, *Mukaddime fi Usuli'l-Fıkh*, s.81; Hululu, *ed-Dıyau'l-Lami'*, c.2, s.127; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.213.

Aynı şekilde mefhum-u sıfat konusu da Malikere arasında ihtilaflıdır. Malikilerin büyük bir çoğunluğu bunu delil sayarken el-Baci ve İbnu'l-Mentab gibi âlimler delil kabul etmemişlerdir.⁴⁴⁷

Mefhum-u Muhalifin Delil Kabul Edilmesi Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Cenaze Namazının Hükümü

Malikiler cenaze namazının farz mı yoksa sünnet mi olduğunda anlaşmazlığa düşmüşlerdir. İbn Abdi'l-Hakem cenaze namazının hükmünün farz olduğunu söylerken, Esba' sünnet olduğunu söyler. Ayrıca farz olduğunu kabu edenler kendi aralarında farz-ı ayın ve farz-ı kifaye olduğunu söyleyenler olarak iki görüşe ayrılırlar.⁴⁴⁸

Zikredilen meseledeki anlaşmazlığın sebebi er-Recraci'nin de dediği gibi mefhum-u muhalif kaidesi üzerindeki ihtilaftır. "Onlardan ölenlerden hiçbirine asla namaz kılma"⁴⁴⁹ ayetinde Allah Teâlâ ölen kâfirlerin cenaze namazının kılınmasını yasaklamış, mefhum-u muhalif kuralına göre ölen müslümanın cenaze namazının kılınması emretmiştir.⁴⁵⁰

2. Kadın Kölenin Nikâhı

"Sizden kimin, hür mü'min kadınlarla evlenmeye gücü yetmezse sahip olduğunuz mü'min(cariyelerinizden) alsın. Allah sizin imanınızı daha iyi bilir. Hepiniz birbirinizdensiniz. Öyle ise iffetli yaşamaları, zina etmemeleri ve gizli dost tutmamaları halinde sahiplerinin izniyle onlarla evlenin, mehirlerini de güzelce verin."⁴⁵¹ Bu ayette Allah Teâlâ kadın köle ile evlenmeyi mübah kılarken bunu iki şarta bağlamıştır. Bunlar; hür kadınla evlenecek kadar maddi imkânın bulunmaması ve zinaya düşme korkusudur. Maliki âlimleri köle kadının nikâhının hükmü konusunda iki ayrı görüş ileri sürerler.⁴⁵² Birincisi: Herhargi bir şarta bağlı olmaksızın mübahtır. İkincisi: Ayette belirtilen iki şarta bağlı olarak mübahtır. Bu görüş farklılığının sebebi mefhum-u şartın delil kabul edilip edilmeyeceği meselesidir. Delil sayanlar belirtilen şarta bağlı olarak mübah kabul ederken delil saymayanlar mutlak manada mübah kabul etmişlerdir. el-Karafi bu konuda şunları söyler: "İmam-ı Malik'den bu konuda mutlak manada caiz

⁴⁴⁷ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s. 521.

⁴⁴⁸ el-Abderi, *et-Tac ve'l-İklil*, c.2, s. 208; İbn Abdi'l-Ber, *el-Kafi*, c.1, s. 276.

⁴⁴⁹ Tevbe 84.

⁴⁵⁰ er-Recraci, *Minhacu't-Tahsil ve Netaicu Letaifi't-Tevil fi Şerhi'l-Müdevvene ve Halli Müşkilatiha*, c.2, s.7.

⁴⁵¹ Nisa 25.

⁴⁵² el-Baci, *el-Münteka*, c.3, s.205; el-Karafi, *ez-Zehira*, c.4, s.344; İbnu'l-Arabi, *el-Mesalik fi Şerhi Muvatta-ı Malik*, c.5, s.504; İbn Abdi'l-Ber, *el-Kafi*, c.2, s.543.

olduğu yönünde görüş aktarılmıştır. Malikiler arasındaki ihtilafın temelinde ayetteki mefhum-u şart meselesi bulunur. Mefhum-u şartı delil değildir diyenler İmam-ı Malik'in görüşünde olduğu gibi kadın kölenin nikâhının şartsız cevazına hükmetmişlerdir. Delil olarak görenler ise İbnu'l-Kasım'ın görüşünde olduğu gibi bazı şartlar ileri sürmüşlerdir."⁴⁵³

Mefhum her iki yönü itibarıyla Malikilerde şerî delil olarak kabul edilmiştir. Fakat bazı Maliki âlimleri mefhumu muhalifi delil olarak kabul etmez. Bu nedenle mefhum üzerine yapılan usul tartışmasının fikhî problemlerin çözümünde farklı yaklaşımları ortaya çıkmasına neden olmuştur.

2.1.4. Umumilik - Hususilik Kuralları

Âm (umumilik) kavramının tanımı ile ilgili bir birne yakın ifadeler kullanılmıştır. eş-Şasi bu kavramı şöyle tanımlar: "Parçalarının hepsini bir arada tutan her lafız âmdır." el-Beydavi onu için; " yalnız bir konumda kendisine uygun düşen bütün şeyleri içine alan lafızdır," der. el-Merdavi' ye göre; "kapsamına aldığı bütün parçalarda aynı özelliğe işaret eden lafızdır." Merâkî's-Suûd müelline göre ise; "herhangi bir sınırlama olmadan bir defada kendisine uygun bütün manaları içine alan lafızdır."⁴⁵⁴

Hâs kavramı için; âm ifadeyi bazı üyeleri ile sınırlı tutmak, sözün ele aldığı şeyi sözün dışında tutmak, lafzın ele aldığı manalardan bir kısmını dışarda tutmak, gibi tanımlar yapılmıştır.⁴⁵⁵

2.1.4.1. Âmm (Umûmî) Lafızlar İle İlgili Problemler

2.1.4.1.1. Âmm Lafzın Özel Bir Sebep Üzerine Gelmesi

Herhangi bir sebep bulunmadığında âm lafız umumu üzerine hamledilir. Bazen de âm lafız herhangi bir soruya cevap olarak bir sebebe bağlı gelebilir. Bu durumda âm lafız bu sebebe rağmen umumu üzerine hamledilebilir mi? Yoksa umumu üzerine hamledilmeyip sadece bu sebeple sınırlı mı tutulur? Bu bizim anlatmak istediğimiz âm

⁴⁵³ el-Karafi, *ez-Zehira*, C.4, s. 344.

⁴⁵⁴ Ebu Ali Ahmed b. Muhammed b. İshak eş-Şasi(ö.344H.), *Usulü's-Şasi*, Daru'l-Kutubi'l-Arabiyye, Beyrut, 1402/1982, s.17; es-Sübki, *el-İbhac Şehu'l-Minhac*, C.2, s.82; Alaudiin Ebu'l-Hasen Ali b. Süleyman el-Merdavi el-Hanbeli(ö.585H.), *et-Tahbir Şerhu't-Tahrir*, Tahkik: Abdurrahman el-Cirin, İvedu'l-Karni, ahmed es-Serah, Mektebetü'r-Rüşd, 1421/2000, er-Riyad, C.5, s.2311; eş-Şenkiti, *Nesru'l-Vurud*, C.1, s.189.

⁴⁵⁵ ez-Zerkeşi, *el-Bahru'l-Muhit*, C.2, s.393; es-Subki, *el-İbhac Şerhu'l-Minhac*, C.2, s.119; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.47.

lafzın özel bir sebebe dayalı olarak gelmesi durumudur. Bunun örneği şudur: Hz. Peygamber (s.a.v.) Budaa kuyusu ile ilgili olarak şöyle buyurmuştur. "Suyu temizdir. Onu biçbir şey necis yapamaz."⁴⁵⁶ Maliki âlimleri bu konuda ihtilafa düşmüşlerdir. İmam-ı Malik'ten bu meselede iki farklı görüş nakledilir. Birinci görüş: Âm lafız özel bir sebep üzerine gelmiş olsa da umum ifade eder. İbn Huveyz Mendad, el-Baci, el-Karafi ve İbn Rüşd bu görüşün İmam-ı Malik'e ait olduğunu söyler. Ayrıca İbn Rüşd, el-Baci, İbnu'l-Arabî, el-Kadi İyaz, el-Alevi, eş-Şenkiti bunu tercih eder. el-Baci bu görüşün Irak ekolüne ait olduğunu söyler.⁴⁵⁷ İkinci görüş: Âm lafız özel bir sebebe bağlı olarak gelmiş ise umum ifade etmez. Ancak sebeple sınırlı tutulur. İbnu'l-Kassar, el-Ebheri, bu görüşün İmam-ı Malik'in görüşü olduğunu nakleder. Ebu'l-Ferec el-Maliki de bu görüşü tercih eder. el-Kadi Abdü'l-Vehhab'dan nakledilir ki, İbnu'l-Kassar şöyle der: "İmam-ı Malik'in mezhebi, lafzın ele aldığı mananın kimleri kapsadığı tam olarak belli olmadığına hükmü sebeble sınırlamaktır."⁴⁵⁸

Kanaatimize göre bu görüşler arasında tercihe şayan olan; İmam-ı Malik'in bir sebebe dayalı olarak gelen âm lafzın umuma hamledilmesi görüşüdür. Çünkü İmam-ı Malik'in bilinen usulu umuma itibar etmek ve onunla amel etmektir. Bu husus onun fetvalarında ve fıkıh uygulamalarında açıkça görülmektedir. Ondan bu usule aykırı gelen görüşler belki farklı kurala veya unsura dayandığını göstermektedir. Örneğin, İmam-ı Malik bu konuda umumu terketmiş onu örfle hususileştirmiş veya mefhumla amel etmiştir. En doğrusunu Allah bilir.

Âmm Lafzın Özel Bir Sebeb Üzerine Gelmesi Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Yemin Niyeti Olmadan Yemin Eden Kimsenin Durumu

Malikilerde bir kimse bir şey üzerine yemin etse niyet görünen duruma ters düşse o kimse hakkında niyetine göre hüküm verilir. Bu konuda ihtilaf yoktur. Ancak, yemin eden kişi hiçbir şeye niyet etmemişse nasıl hüküm verileceğinde ihtilaf vardır. Yemin zahirine mi hamledilecek yoksa yeminin sebebi olan sırdanlık olarak mı değerlendirilecek yoksa örfe mi bakılacak? Malikiler bu konuda üç ayrı görüş bildirmişlerdir. Birincisi: Sıradan bir davranış kabul edilir. Örfe göre hareket edilir. İkincisi: Zahirine hamledilir. Yeminle birlikte söylediği söze bakılır. Sıradanlık ve örf

⁴⁵⁶ Ebu Davud, Sünen, *Kitabu't-Tahare*, 66.

⁴⁵⁷ İbnu'l-Arabî, *el-Mahsul*, s.78; İbn Rüşd, *el-Mukaddemet ve'l-Mümejhdat*, c.2, s.459; el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.433; el-Alevi, *Neşru'l-Bunud*, c.1, s.253.

⁴⁵⁸ İbnu'l-Kassar, *Mukaddeme fi Usuli'l-Fıkıh*, s.242.

dikkate alınmaz. Üçüncüsü: Sadece sıradan bir söz olarak kabul edilir. Hukuki bir sonuç gerektirmez.⁴⁵⁹ Burada İbn Rüşd'ün de dediği gibi anlaşmazlığın asıl sebebi daha önce değinildiği gibi usul kaidesi olan âm lafzın umumiliği veya sebebin hususiliğinden hangisine itabar edileceğidir. İbn Rüşd şöyle der: "Bize göre yapılan tartışma, herhangi bir sebebe dayalı olarak gelen âm lafız üzerinedir. Umumu üzerine mi hamledilecek yoksa gelmesine sebep olan durumla mı sınırlı tutulacaktır."⁴⁶⁰

2.1.4.1.2. Çoğulun En Azı Meselesi

Çoğulun en azının ne olduğu konusunda İmam-ı Malik'ten gelen rivayetler birbirinden farklıdır. Onun bir yerde çoğulun en azını iki olarak kabul ettiği nakledilirken başka bir yerde üç olarak kabul ettiği nakledilir. Bu konuda Malikiler de ikiye ayrılmışlardır. Birinci görüş: el-Bakillani'nin İmam-ı Malik'e nisbet ettiği-çoğulun en azının iki olduğu- görüştür. el-Maziri'nin belittiğine göre İbn Huveyz Mendad bu görüşün İmam-ı Malik'e ait olduğundan şüphe etmiştir. Ancak el-Baci, İbnu'l-Kassar, Abdu'l-Melik İbn el-Macişun, el-Alevi, eş-Şenkiti ve son dönem âlimlerinden eş-Şeyh Muhammed Emin eş-Şenkiti bu görüşü tercih eder.⁴⁶¹ el-Alevi eş-Şenkiti şöyle der: "el-İmam el-Humeyri'nin en bilinen görüşüne göre çoğulun en azı ikidir."⁴⁶² İkinci görüş: Çoğulun en azı üçtür. el-Kadi Abdu'l-Vehhab'ın naklettiğine göre bu görüş de İmam-ı Malik'e aittir. el-Baci bu görüşün şöhret bulmasına vesile olmuştur. Hululu ve son dönem Maliki âlimlerinden İbn Aşur bu görüşü tercih eder.⁴⁶³ el-Kadi Abdu'l-Vehhab şöyle der: "Çünkü İmam-ı Malik'in usulu, ona göre çoğulun en azının üç olduğunu gösterir."⁴⁶⁴ el-Baci de; "bizim arkaşlarımızın çoğuna göre çoğul üçtür" der.⁴⁶⁵

Çoğulun En Azı Meselesine Dayalı Uygulamalar

1. Başkası Lehine Herhangi Bir Şeyi Kabullenme Meselesi

Eğer bir kimse başkasının kendisinde dirhemler veya dinarlar hakkı olduğunu kabul etse ve "onun bende dirhemleri veya dinarları var" dese, iki mi yoksa üç mü ödemesi gerekir? Bu konuda Maliki âlimleri ihtilafa düşmüştür. İmam-ı Malik'in

⁴⁵⁹ İbn Rüşd, *el-Mukaddemat el-Mümehhedat*, c.1, s.408; el-Karafi, *ez-Zehira*, c.4, s.26; İbnu'l-Cevzi, *el-Kavaninu'l-Fıkhiyye*, s.108; Uleyş, *Menhu'l-Celil*, c.3, s.43.

⁴⁶⁰ İbn Rüşd, *el-Mukaddemat el-Mümehhedat*, c.1, s.409.

⁴⁶¹ el-Maziri, *İdahu'l-Mahsul*, s.281; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.182; el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.405; İbn Cezzi, *Takribu'l-Vusul*, s.147.

⁴⁶² Muhammed el-Emin el-Cekni, *Meraki's-Suûd ila Meraki's-Suûd*, Tahkik: Muhammed el-Muhtar bi Muhammed el-Emin eş-Şenkiti(ö.1235H.), İkinci Baskı, 1423/2002, s.207.

⁴⁶³ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.405; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.182.

⁴⁶⁴ el-Kadi Abdu'l-Vehhab, *el-Maunetu ala Mezhebi Alimi'l-Medine*, s.1674.

⁴⁶⁵ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.405.

görüşüne göre üç öç ödemesi gerekir. Malikilerin çoğunluğu da bu görüşü benimser. Abdu'l-Melik ve İbnu'l-Macişun'a göre ise iki ödemesi lazımdır.⁴⁶⁶

Zikredilen fıkhi konudaki anlaşmazlığın sebebi çoğulun en az kaç olduğu meselesidir. Çoğulun en az üç olduğunu kabul edenler üç ödemesinin gereğine, iki olduğunu kabul edenler ise, üç ödemesinin gereğine hükmetmişlerdir. el-Kadi Abdu'l-Vehhab bu fıkhi mesele üzerine konuşurken bunu açıklar. Şöyle der: "Bu mesele çoğulun en az kaç olduğu üzerine bina edilmiştir."⁴⁶⁷

2.1.4.1.3. Şart Edatlarından "من" Edatı

Usul ilminde genel kabul gören görüşe göre, lafız erkeklere özel kullanılmışsa kadınları içermez. Aynı şekilde kadınlara özel kullanılmışsa erkekleri içermez. Eğer lafız sadece erkeklere hitap etmeyen müzekker genel bir lafız ile gelmişse bu hitabın içersine kadınlar da girer. Ancak şart edatı olan "من" gibi bazı lafızlar da vardır ki, ne rekeklere ne de kadınlara has değildir. Eğer hitabda şart "من" ni kullanılmışsa bu edata erkeklerle birlikte kadınların da dâhil edilmesi gerekir mi yoksa gerekmez mi? Malikiler arasında şart "من" nine arkeklerin yanında kadınların da dâhil edilmesi hususunda ihtilaftan söz edilmemiştir. Malikilerde şart "من" nin erkeklerle beraber kadınları da içerdiğinde ittifak vardır. el-Karafi şöyle der: "Bize göre doğru olan erkelere yönelik yapılan hitabın içine kadınlarında dahil edilmesidir. Eğer hitap bu ikisinden birine özel bir kalıla gelmiş değilse..."⁴⁶⁸ Ancak bu konu ile ilgili olarak fıkhi uygulamalarda daha sonra temas edeceğimiz bazı ihtilaflar bulunmaktadır.

Şart Edatlarından "من" Edatına Dayalı Uygulamalar

1. Kadının Cinsel Organına Dokunmasının Abdesti Bozması Meselesi

Ebu Hureyre(r.a.)'den rivayet edilen bir hadiste "من" i şartıye kullanılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.) şöyle buyurur: "Kim eliyle örtü olmaksızın cinsel organına temas ederse o kimseye namaz abdesti alması vacip olur."⁴⁶⁹ Bu hadise göre cinsel organına temas eden kadının da abdesti bozulur mu? Zira "من" lafzı hem erkeği hem de kadını içermektedir. Malikiler bu konuda üç ayrı görüşe sahiptirler. Birincisi: Kadının cinsel organına dokunması abdestini bozmaz. Bu görüş el-Müdevven'de geçen İmam-ı

⁴⁶⁶ Halil, *et-Tevdih fi Şerhi Muhtasari İbni'l-Hacib*, c.6, s.431; el-Kadi Abdu'l-Vehhab, *el-Maune Ale Mezhebi Alimi'l-Medine*, s.1248; İbn Büzeyre, *Ravzatu'l-Müstebin*, c.2, s.1177.

⁴⁶⁷ el-Kadi Abdu'l-Vehhab, *el-İşraf*, c.2, s.614.

⁴⁶⁸ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.156.

⁴⁶⁹ el-Beyhaki, *Sünen-i Kübra*, Kitabu't-Tahare, 657.

Malik'in görüşüdür. Bu görüşü İbnu'l-Kasım ve Eşheb rivayet etmiştir. el-Kadi Abdu'l-Vehhab da onu doğru kabul etmiştir. Mezhebin meşhur görüşü de budur. el-Müdevvene'de şöyle geçer: "Kadının cinsel organına dokunması meselesi ile ilgili olarak bana İmam-ı Malik'ten ulaşmıştır ki, bu hareketinden dolayı ona namaz abdesti alması gerekmez."⁴⁷⁰ İkinci görüş: Kadın ister yumuşak bir şekilde ister farklı bir tarzda cinsel organına temas ederse namaz abdesti alması gerekir. Bu görüş bazı Maliki âlimlerine aittir. Halil "et-Tevdih" adlı eserinde Ali bin Ziyad rivayeti ile beraber bu görüşü tercih eder. Üçüncü görüş: Kadının mutlak manada cinsel organına dokunması onun abdestini bozmaz. Ancak yumuşak tarzda temas ederse abdesti bozulur. Bu görüş bazı Malikilere ait olup, bu konuda İsmail İbn Ebi Üveys'in rivayet ettiği İmam-ı Malik'ten bir rivayet bulunmaktadır.⁴⁷¹

2. Olağan Dışı Bir Şey Olduğunda Kadının Namazda "Sübhanallah" Demesi

Olağan dışı bir durum meydana geldiğinde veya bir kişiyi uyarmak icap ettiğinde namazda olan kimsenin "sübhanallah" demesi gerekir. Bu erkeklere has bir durumdur. Kadınların da aynı durumda tesbih getirmeleri caiz midir yokda sadce ellerini birbirine vurmalarını gerekir? Buradaki anlaşmazlığın sebebi hadiste geçen "من" i şartıyedir. Hz. Peygamber(s.a.v.) şöyle buyurmuşur: " Ey insanlar, namazda iken bir olay başınıza geldiğinde ellerinizi birbirine vurarak ses çıkartıyorsunuz. Böyle yapmak kadınlara mahsusuttur. Kim namada beklenmedik bir durumla karşılaşırda "sübhanallah"desin. Çünkü "sübhanallah" sözünü duyan kimse o tarafa döner."⁴⁷² Hadiste geçen "Kim beklenmedik bir durumla karşılaşırda" ifadesindeki "من" i şartıyye genel bir lafızdır. Hem kadını hem de erkeği kapsa mı yoksa sadece erkeği mi kapsar? Bu konuda ihtilaf vardır. Malikiler kadının namada "sübhanallah" demesinin caiz olup olmayacağını tatışmışlar ve bu konuda iki ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. Birinci görüş: İhtiyaç olması halinde kadının da "sübhanallah" demesi caizdir. Bu hükümde kadınlar ile erkekler arasında fark yoktur. Bu mezhebin meşhur görüşüdür.⁴⁷³ el-Müdevvene'de şöyle geçer: "İbnu'l-Kasım demiştir ki, İmam-ı Malik kadınların namazda ellerini birbirine vurmasını zayıf buluyordu. O şöyle diyordu: Ellerini vurma

⁴⁷⁰ İmam-ı Malik, *el-Müdevvene*, c.1, s.118.

⁴⁷¹ el-Ezheri, *es-Semeru'd-Dani*, s.30; el-Karafi, *ed-Zehira*, c.1, s.224; el-Haraşi, *Şerhu Muhtasarı Halil*, c.1, s.158; Ebu'l-Hasan el-Maliki, *Kifayetu't-Talib er-Rabbani fi Şerhi Risaleti İbn-i Ebi Zeyd el-Kayravani*, c.1, s.178; İbn Beşir, *et-Tenbih ala Mebadi-i't-Tevcih*, c.1, s.249; İbn Naci, *Şerhu'r-Risale*, c.1, s.72.

⁴⁷² Buhari, *Kitabu'l-Cumua*, el-İşaretu bi's-Salati, 1234.

⁴⁷³ el-Kurtubi, *el-Müfhim Lima Eşkele Min Telhisi Kitabi Müslim*, c.4, s.141.

hadisi vardır ancak onun zayıf olduğunu gösteren şeylerde bulunmaktadır. O da "her kim namazda beklenmedik bir durumla karşılaşırsa "sübhane'llah" desin sözüdür. O "sübhane'llah" demeyi hem erkek hemde kadın için geçerli görüyordu."⁴⁷⁴ İkinci görüş: Kadın için "sübhane'llah" emek uygun değildir. O ancak ellerini birbirine vurabilir. Bu konuda İmam-ı Malik'ten gelen bir rivayet bulunmaktadır. Ancak meşhur görüşün dışında kalmıştır.⁴⁷⁵ et-Tevdih'de şöyle geçer: "İbnu Şaban demiştirki, İmam-Malik'in bu konudaki görüşleribirbirinden farklıdır. Bir yerde; "erkekler "subhane'llah" der, kadınlar ellerini birbirine vurmaz. Başka bir yerde erkekler "sübhane'llah"der, kadınlar ellerini birbirine vurur"der.⁴⁷⁶ İbnu'l-Beşir şöyle der: "Namaz kılan kimse imamı veya başka bir kimseyi uyarmak zorunda kalırsa eğer erkekse; ""sübhane'llah"der, kadınsa onunla ilgili iki görüş vardır. Birincisi o da erkek gibi "sübühanellah"der, ikincisi; ellerini birbirine vurur."⁴⁷⁷

3. Öldürülen Kimsenin Yanındaki Malının Alınmasında Kadının Hakkı

Hz. Peygamber(s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "Bir kimse bir düşmanı öldürürse onun malı öldüren kimsenindir."⁴⁷⁸ Bu şu demektir. Savaşta bir müslüman bir kâfiri öldürse onun yanında bulunan bütün eşyaları öldüren kişinin hakkıdır. Hadiste geçen "من" i şartıyye anlam olarak hem erkekleri hem de kadınları içermektedir. Bu durumda öldüren kimse müslüman bir kadın olursa öldürülenin bütün eşyaları erkekte olduğu gibi kadının hakkı mıdır? Yoksa bu hüküm sadece erkekleri mi kapsar? Malikiler bu konuda iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Biricisi; Öldürülenin sahip olduğu eşyalar öldüren kadına aittir. İkincisi; Öldürülenin malı öldüren kadına ait olmaz. Bunun şartı erkek olmaktır.⁴⁷⁹

Anlatılanlardan açıkça görüldüğü gibi anlaşmazlığın temelinde "من" i şartıyyenin kadınları da içerip içermediği bulunmaktadır. "من" i şartıyyenin kadınları da içerdiğini söyleyenler, kadının da erkekler gibi öldürülenin malına almayı hak ettiğini görüşünü dile getirmişlerdir. "من" i şartıyyenin kadınları içermediğini düşünenler ise, kadının

⁴⁷⁴ Malik, *el-Müdevvene*, c.1, s.190; el-Abderi, *et-Tac ve'l-İklil*, c.2, s.29; el-Beraziî, *Tehzibu'l-Müdevvene*, c.1, s.101; el-Haraşi, *Şerhu Muhtasar-ı Halil*, c.1, s.321; el-Hattab, *Mevahibu'l-Celil*, c.2, s.310.

⁴⁷⁵ el-Hattab, *Mevahibu'l-Celil*, c.2, s.310; ez-Zerkani, *Muhtasaru Halil*, c.1, s.429; Halil, *et-Tevdih fi Şerhi Muhtasari İbni'l-Hacib*, c.1, s.409.

⁴⁷⁶ Halil, *et-Tevdih fi Şerhi Muhtasari İbni'l-Hacib*, c.1, s.409.

⁴⁷⁷ İbnu'l-Beşir, *et-Tenbih Ala Mebadi-i't-Tevcih*, c.1, s.500.

⁴⁷⁸ İmam-ı Malik, *el-Muvatta*, Kitabu'l-Cihat, 474.

⁴⁷⁹ İbnu'l-Hacib, *Camiu'l-Ummehat*, s.250, ed-Desuki, *Haşyetu't-Desuki Ale's-Şerhi'l-Kebir*, c.2, s.192; el-Adevi, *Haşyetu'l-Adevi*, c.2, s.20.

öldürdüğü kişinin sahip olduğu malları almayı hak etmediğini ifade etmişlerdir. En doğrusunu Allah bilir.

2.1.4.1.4. Mefhum-u Muhalifle Âmm Lafzın Husûsileştirilmesi

Malikilerden mefhum-u muhalifin delilliğini kabul edenler bunun hususileştirilmesi konusunda iki farklı görüşe sahip olmuşlardır. Birinci görüş: Âm lafzın mefhumu muhalifinin hususileştirilmesi caizdir. Bazı Maliki âlimleri bu görüştedir. İkinci görüş: Âm lafzın mefhumu muhalifinin hususileştirilmesi caiz değildir. el-Baci bu görüşün Malikilerin çoğunluğuna ait olduğunu söyler. İbnu'l-Arabî'ye göre ise bu görüş İmam-ı Malik'in görüşüdür.⁴⁸⁰

Mefhum-u Muhalifle Âm Lafzın Husûsileştirilmesi Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Akıtılmamış Kanın Temiz Sayılması

Allah Teâlâ şöyle buyurur: "Size ölmüş hayvan, kan, domuz eti... haram kılınmıştır."⁴⁸¹ Başka bir ayette de şöyle geçer: "De ki: "Bana vahyolunan Kur'an'da bir kimsenin yiyecekleri arasında leş, akıtılmış kan, domuz eti -ki o şüphesiz necistir- ya da Allah'tan başkası adına kesilmiş bir (murdar) hayvandan başka, haram kılınmış bir şey bulamıyorum. "⁴⁸² Birini ayette lafız genel kullanılmış, kan akıtılmış olma özelliği ile veya başka şekilde tahsis edilmemiştir. Ancak diğer ayette kan akıtılmış olma özelliği ile sınırlandırılmıştır. Mefhum-u sıfat mefhum-u muhalifin çeşitlerinden birisidir. Öyleyse ikinci ayet birinci ayeti sınırlayıp haram alan kan sadece akıtılmış kan sayılır mı? Yoksa ilk ayet umumu üzerine terkedilerek mefhum-u muhalifle sınırlandırılmayıp bütün kanlar haram mı sayılır. Mefhum-u muhalifin umum ifadeyi tahsis edeceğini söyleyenler akıtılmamış kanın temiz olduğunu söyler. Buna karşın mefhum-u muhalifin umum ifadeyi tahsis edemeyeceğini söyleyenler akıtılmamış kanında temiz olmadığını belirtmişlerdir. Malikiler bu konuda ikiye ayırmıştır.

Birinci görüş: Akıtılmamış kanın dışındaki kan temizdir. Necis sayılmaz. Bu görüş Malikilerin çoğunluğuna aittir. Mezhepte meşhur olan görüş de budur.⁴⁸³ Halil temiz maddeleri sayarken şöyle der: "Akıtılmamış kan temizdir."⁴⁸⁴

⁴⁸⁰ İbnu'l-Arabî, *el-Mahsul*, s.94; eş-Şenkîti, *Nesru'l-Vurud*, s.252.

⁴⁸¹ Maide 3.

⁴⁸² Enam 145.

⁴⁸³ el-Hattab, *Mevahibu'l-Celil*, c.1, s.136; el-Haraşi, *Şerhu Muhtasar-ı Halil*, c.1, s.87; es-Savi, *Haşiyetu's-Savi ale's-Şerhi's-Sağir*, c.1, s.70.

İkinci görüş: Akıtılmamış kan necistir. Temiz değildir. Bazı malikiler de bu görüşü benimserler. Bu İbn Mesleme'nin rivayetidir. İbn Şaban bu görüşü tercih etmiştir.⁴⁸⁵ İbn Beşir şöyle der: "Akıtılmamış kana gelince yani damarda bulunan kan konusunda iki görüş vardır. Birincisine göre;" Size ölmüş hayvan, kan, domuz eti haram kılınmıştır." ayeti genel mana içerdiği kabul edilerek necis sayılır. İkincisine göre ise necis değildir.⁴⁸⁶

2.1.4.1.5. Nadir Olan Umum İçersine Girer Mi?

Nadirden maksat kişi veya akla gelmeyen şekildir. Eğer nas bu tarzda gelirse onu benzerleri de bu kapsama alınarak âm lafız haline gelir mi yoksa özel bir hüküme tabi tutulup umum mana içermez mi? Bu mesele ile ilgili olarak usul âlimlerinin kastettikleri şey budur. Bu konuda usulcüler iki farklı görüş ileri sürmüşlerdir. Birincisi: Ender olan umum içersinde değerlendirilir. İkincisi: Ender umuma dahi edilmez. "Meraki's-Suud" müellifi şöyle der: Ender olan umum sayılanlar içersine girer mi yoksa girmez mi? Bu konuda farklı görüşler söylenmiştir.⁴⁸⁷

Nadir Olanın Umum İçerisinde Değerlendirilmesi Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Zevk almak Suretiyle Mahremine Dokunan Kimsenin Abdestinin Bozulması

Mahremi olmayan kadına zevk almak suretiyle dokunan kimsenin abdestinin bozulduğunda Maliki âlimleri ittifak halindedir. Ancak aynı şekilde mahremine dokunan kimsenin abdestinin bozulup bozulmadığı konusunda Malikiler iki farklı görüş bildirmişlerdir. Birincisi: Zevk almak suretiyle mahremine dokunan kimsenin abdesti bozulur. Bu görüş mezhebin meşhur görüşüdür. İkincisi: Zevk almak suretiyle mahremine dokunan kimsenin abdesti bozulmaz. Bu görüş ise bazı Maliki âlimlerine aittir.⁴⁸⁸

2.1.4.1.6. Umum İfadenin Örf -Adetle Tahsisi

Malikiler umumun örf ile tahsis edilmesi konusunda iki farklı görüş dile getirmişlerdir. Birincisi: Örf umum ifadeyi tadsis eder. Malikilerin çoğunluğu bu görüştedir. İkincisi: Örf umum bildiren ifadeyi tahsis etmez. İbn Huveyz Mendad ve el-

⁴⁸⁴ Halil, *Muhtasar-u Halil*, s.16.

⁴⁸⁵ el-Karafi, *ez-Zehira*, c.1, s.185; el-Hattab, *Mevahibu'l-Celil*, c.1, s.136.

⁴⁸⁶ İbn Beşir, *et-Tenbih ala Mebadi-i't-Tevcih*, c.1, s.231.

⁴⁸⁷ el-Alevi, *Meraki's-Suud*, s.190.

⁴⁸⁸ ed-Desuki, *Haşiyetü't-Desuki ale's-Şerhi'l-Kebir*, c.1, s.119; Muhammed el-Emir, *Davu's-Şumu' fi Şerhi'l-Mecmu'*, c.1, s.200; İbnu'l-Hacib, *et-Tafri'*, c.1, s.196.

karafi gibi bazı Maliki âlimleri bu görüşü savunur.⁴⁸⁹ İbnu'l-Cezzi el-Gırnati bu meselede Malikiler arasındaki ihtilafa değinerek şınları söyler: "Bu konuda farklı görüşler olmakla birlikte örf ve adet umum ifadeyi tahsis edemez."⁴⁹⁰

Bu usul ihtilafı fıkıhçılar arasında büyük anlaşmazlığa yokaçmıştır ki, bunlara uygulamalar bölümünde açıklık getirilecektir.

Umumun Örf-Adetle Tahsisi Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Köpeğin Yaladığı Yemek Kabının Yıkanması

Malikiler köpeğin yaladığı su kabının yıkanmasının gerektiğinde ittifak etmişlerdir. Ancak anlaşmazlığı düştükleri husus; yemek kabının da su kabı gibi yıkanmasının müstehab olup olmadığıdır. Malikilerin çoğunluğuna göre müstehap değildir. el-Baci şöyle der: "İmam-ı Malik'den köpeğin yaladığı su kabının yıkanması konusunda birbirinden farklı görüşler nakledilmemiştir. Ancak köpeğin yaladığı yemek kabının yıkanmasında İbnu'l-Kasım'ın rivayetine göre olumsuz görüş bildirmiş, İbn Vehb'in rivayetine göre ise gerekli görmüştür."⁴⁹¹ Maliki mezhebinde İbnu'l-kasım'ın görüşü diğerlerine tercih edilir. Bu erbabınca bilinir. Bazı Malikiler ise, köpek tarafından yalanan yemek kabının yıkanması gerektiği görüşünü tercih etmişlerdir ki, bu da İbn Vehb'in İmam-ı Malik'ten yaptığı başka bir rivayettir.⁴⁹²

Anlatılan fıkhi ihtilafın sebebi usul kaidesi üzerindeki anlaşmazlıktır. O da âdetin umum ifadeyi tahsis edip etmeyeceği meselesidir. Tahsis edeceğini savunanlar yıkanmayacağını söylemişlerdir. Çünkü onların adetlerinde çoğunlukla su kabının içinde su bulunması ancak yemek bulunmamasıdır. Umum ifadeyi âdetin tahsis edeceğini söyleyenler ise yıkamayı yemek kabında şamil kılmışlardır. el- Maziri bu fıkhi anlaşmazlığın sebebini âm ifadenin adetle tahsisi meselesine bağlamış, aynı şekilde eş-Şeyh Halil de bu hususu dile getirmiştir.⁴⁹³

2. Bir Adamın Bir Kimseyi Genel Olarak Durumuna Uygun Düşmeyen Bir Şey İçin Vekil Tayin Etmesi

Bir kişi başka birisini kendisi için bir elbise veya bir hizmet ya da başka bir şey almak için vekil tayin etse bu kimse de ona haline uygun düşmeyen bir elbise alsa haline

⁴⁸⁹ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.432; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.136; İbn Cezzi, *Takribu'l-Vusul*, s.145; eş-Şenkiti, *Nesru'l-Vurud*, s.253.

⁴⁹⁰ İbn Cezzi, *Takribu'l-Vusul*, s.145.

⁴⁹¹ el-Baci, *el-Münteka*, c.1, s.67.

⁴⁹² el-Hattab, *Mevahibu'l-Celil*, c.1, s.254; el-Baci, *el-Münteka*, c.1, s.67; İbn Şâs, *Akdu'l-Cevahir es-Semine fi Mezhebi Alimi'l-Medine*, c.1, s.13; İbn Arafe, *el-Muhtasaru'l-Fıkhi*, c.1, s.104.

⁴⁹³ Halil, *et-Tevdih*, c.1, s.74; ez-Zerkani, *Şerhu Muhtasar-ı Halil*, c.1, s.97.

uygun olanı almaya mecbur tutulur mu yoksa tutulmaz mı? Çünkü o kimsenin âdeti bellidir ve bu elbise ona uygun değildir. Malikiler bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. İbnu'l-Kasım vakil tayin edilen kimsenin âdete uygun elbise almaya icbar edilemeyeceğini söyler. Eşheb ise icbarı savunur. Buradaki anlaşmazlığın sebebi yukarda belirtilen kuraldır ki, âdeti gözeten ve onun umumu tahsis edeceğini belirten kimse mecbur tutulamayacağını savunur. Çünkü bu kişinin âdeti kendisine satın alınan elbiseden daha iyi çins elbise giymektir. Âdeti gözetmeyen, sözün umumuna itibar eden ve âdetin umum belirten ifadeyi tatsis edemeyeceğini savunan kimse ise vekil tayin edilen kimsenin iyi cins elbise almaya mecbur olduğunu görüşü dile getirir.⁴⁹⁴

3. Kadının Kendisini Evlendirmek Üzere Bir Şahsı Vekil Tayin Etmesi

Kadın kendisi evlendirmek için bir adamı vekil tayin ettiğinde iki durum sözkonusudur.

Birincisi: Eşin kim olacağını kadının kendisinin belirlemesi durumudur. Bu durumda nikâhın geçerliliğinde Malikler arasında ihtilaf yoktur. Ancak belirlenen eşin kadına denk olması gerekir.

İkincisi: Kadının vekil tayin ettiği adama eşin kim olacağını belirtmeyip eş seçiminde onu sebest bırakması. Ona; hoşlandığın bir kimse ile beni evlendir, demesi. Adam onu kendisi ile veya başka birisi ile evlendirecek olsa, kadına eşin ismini bildirip onun rızasını aldıktan sonra nikâh geçerli olur. Eğer kadına eşin ismini kadına bildirmezse onu bu nikâha zorlayabilir mi, zorlayamaz mı? Malikiler bu konuda ihtilafa düşmüşlerdir. Bu mesele ile ilgili olarak el-Müdevvene'de iki görüş bulunmaktadır. Birinci görüş: Böyle bir nikâh caiz değildir. Bu görüş İbnu'l-Kasım'a aittir. İkinci görüş: Nikâh geçerlidir ve kadını nikâha mecbur eder. Bu bazı Malikilerin görüşü olmakla birlikte bu konuda İmam-ı Malik'ten bir rivayet te bulunmaktadır.⁴⁹⁵ Buradaki ihtilafın sebebi daha önce anlatılan kaidedir. Âm ifadenin adet ile tahsisini uygun görenler bu nikâhın caiz olmadığına hükmetmişlerdir. Âm lafzın umum ifade ettiğini, adetle tahsis edilemeyeceğini söyleyenler ise vekilin kadının genel ifadesi olan " beni hoşlandığın bir

⁴⁹⁴ el-Maziri, *Şerhu't-Telkin*, c.2, s.102.

⁴⁹⁵ el-Karafi, *ez-Zehira*, c.4, s.230; Malik, *el-Müdevvene*, c.2, s.113; el-Beraziî, *Tehzibu'l-Müdevvene*, c.1, s.301; el-Miknasi, *Şifau'l-Galil fi Halli Mukfili Halil*, c.1, s.440.

kimseyle evlendir", sözü ile hareket ettiğini dolayısıyla nikâhın caiz olduğunu söylemişlerdir.⁴⁹⁶

Genel Değerlendirme

Lafızların manaya delaleti konusundaki ihtilaf Maliki ekolleri arasında metodik ve genel ihtilafların en önemlilerinden kabul edilir. Emir, nehiy, âm, has konularındaki köklü usul ihtilaflarının fıkıh farklı fikhî tatbikatların ortaya çıkmasında gözle görülür etkileri bulunmaktadır.

Lafızların manaya delaleti konusunda Maliki ekolleri birbirlerinden etkilenmişlerdir. Mefhum-u muhalif, mefhum-u muvafık gibi birçok konuda bazı Maliki âlimleri mezhep içinde çoğunluğun görüşüne aykırı görüş bildirmişlerdir.

Malikiler arasında lafızların manaya delaleti konusunda çok sayıda ihtilaf bulunmaktadır. Bu ihtilaflar sadece lâfzî ihtilaflar olmayıp fikhî hükümler üzerinde etkili olan ihtilaflardır.

2.2. İctihat, Çelişki ve Tercih Kuralları

2.2.1. İctihat Kuralları

2.2.1.1. Her Müctehit Görüşünde İsabet Etmiştir

İctihat alanı, icthad yapmanın geçerli olduğu ve hükümün zanna dayanarak verildiği alandır. Yani burda yer alan problemler zanna dayanarak sonuçlandırılmıştır. Kesin değildir. Öyle ise zanna dayanarak hüküm veren bütün müctehitler ulaştıkları kümelerde isabet etmişler midir? Yoksa içlerinden birisi isabet etmiş diğerleri hata mı etmişlerdir? Çünkü Allah katında doğru olan hüküm birdir. Müştehidin icthadı sonucu ulaştığı şey değildir.

Malikilerin bu konuda iki farklı görüşü bulunmaktadır.

Birinci görüş: Bütün müctehitler icthadlarında isabet etmiş sayılmaz. İçlerinden ancak birisi isabet etmiştir. Bu görüş İmam-ı Malik'e nisbet edilir ve Malikilerin çoğunluğunun görüşüdür. İbnu'l-Kassar Mukaddemesinde şöyle der: "İmam-ı Malik'in mezhebindeki anlayışına göre müctehitlerin görüşleri içinde hakikat birdir."⁴⁹⁷ el-Baci bu görüşün Malikilerin çoğunluğuna ait olduğunu söylerken şu ifadeleri kullanır: "İmam-ı Malik'in arkadaşlarının büyük çoğunluğu ondan hakikatin bir olduğunu rivayet

⁴⁹⁶ er-Recraci, *Menahicu't-Tahsil ve Netaicu Letaifi't-Te'vil fi Şerhi'l-Müdevvene ve Halli Müşkilatiha*, c.3, s.247; el-Karafi, *ez-Zehira*, c.4, s. 230.

⁴⁹⁷ İbnu'l-Kassar, *Mukaddeme fi Usuli'l-Fıkıh*, s.112.

etmişlerdir."⁴⁹⁸ el-Karafi bu görüşü İmam-ı Malik'e nisbet eder. Şöyle ki; "İmam-ı Malik'ten nakledilmiştir ki, isasabet eden görüş birdir."⁴⁹⁹

İkinci görüş: Bütün müçtehitler görüşlerinde isabet etmiştir. Bu sözden maksat müçtehidin içtihadıyla ulaştığı hükümün doğru olduğudur. Bazı Maliki âlimleri bu görüşü İmam- Malik'e nisbet ederler. Örneğin dede İbn Rüşd şu ifadeleri kullanır: "İmam-ı Malik'ten bu konuda açık bir görüş bulunmamaktadır. Onun mezhebi bütün müçtehitlerin içtihatlarında isabet ettikleri görüşüne işaret eder."⁵⁰⁰ Aynı şekilde el-Kadi el-Bakillani bu görüşün mezhebin görüşü olduğunu söyler. İbnu'l-Arabî, el-Kadi İyaz ve İbn Atıyye gibi bazı Maliki âlimleri de bu görüşü tercih etmişlerdir.⁵⁰¹ Bize göre tercih edilen görüş İmam-ı Malik'e nisbet edilen; bütün müçtehitlerin görüşlerinde isabet etmediği, içlerinden birinin isabet ettiği diğerlerinin hata yaptığı görüştür. Bunun delili birçok fikhî meseledeki İmam-ı Malik'in yaklaşımıdır. İmam-ı Malik sahabenin itilaf ettiği konularda hakikatin tek olduğunu açık olarak belirtmiştir. İbn Abdi'l-Ber bunu şöyle anlatır: "İbnu'l-Kasım demiştir ki, İmam-ı Malik ve el-Leys'in sahabenin ihtilaf ettikleri konularda şöyle dediklerini işittim. Bu mesele insanların dediği gibi her görüş kabul edilebileceği bir mesele değildir. Burada doğru da vardır, yanlış da."⁵⁰²

Her Müçtehit Görüşünde İsbet Etmiştir Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Müçtehidin İctihada Dayalı Olarak Kıbleyi Tespit Etmesi

Müçtehit herhangi bir nedenden dolayı kıblenin yönünü bilemediğinde kıblenin yönünü tayin etmek için içtihatla bulunması gerekir. Ancak bu içtihatla ölçü nedir? Kıblenin yönü müdür yoksa bizatihi kendisi midir? Malikilerde bu konuda iki farklı görüş bulunmaktadır. Birincisi: Aranan yöndür, kıblenin kendisi değildir. Bu görüş el-Kadi Abdu'l-Vehhab ve el-Ebheri'ye aittir. İkincisi: Aranan kıblenin kendisidir, yönü değildir. Eğer kıblenin kendisini bulamazsa yönünü araması gerekir. Bu görüşü tercih edenler ise, İbnu'l-Kassâr ve el-Bâcîdir.⁵⁰³

2. Hâkimin Verdiği Hükümün Bozulması

Bir hâkim mezhep âlimleri arasında ihtilaflı bir konuda içtihat yaparak hüküm verir sonra da verdiği hükmün yanlış olduğunu anlarsa kendi verdiği hükmü bozabilir

⁴⁹⁸ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.768.

⁴⁹⁹ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.344.

⁵⁰⁰ İbn Rüşd, *el-Mukaddemat ve'l-Mümezhedat*, c.3, s.345.

⁵⁰¹ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.958; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.344; İbn Atıyye, *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, c.4, s.110.

⁵⁰² İbn Abdi'l-Ber, *Camiu Beyani'l-İlmi ve Fadlihi*, c.2, s.163.

⁵⁰³ el-Maziri, *Şerhu't-Telkin*, c.1, s.52; er-Recraci, *Menahicu't-Tahsil*, c.1, s.338.

mi yoksa bozamaz mı? Malikiler bu konuda ihtilaf etmişlerdir. el- Müdevvene'de bu mesele ile ilgili olarak iki görüş bulunmaktadır. Birincisi: İlk verdiği hükmü bozar, daha sonra farketdiği doğru hükme döner. İkincisi: Verdiği hükmü bozmaz ve yeni hükme dönmez. Buradaki ihtilafın sebebi müçtehidin içtihadında isabet edip etmediği meselesidir. Bütün müçtehitler içtihatlarında isabet etmiştir, görüşünü dile getirenler; daha sonra ortaya çıkan farklı bir içtihat sebebiyle verdiği hükmü bozmaz, demişlerdir. Doğru birdir. Dolayısıyla müçtehitlerden birisi isabet etmiştir diyenler, içtihadını bozar, demişlerdir.⁵⁰⁴

2.2.1.2. Müçtehidin Diğer Müçtehidi Taklit Etmesi

Bir müçtehidin diğer müçtehidi taklit etmesi caiz midir? Burda üzerinde ihtilaf edilen husus; müçtehidin bir konuda içtihat etmeyip o konuda başka bir müçtehidin içtihadına tabi olmasıdır. Yoksa müçtehid bir meselede içtihatla bulunursa o konuda başka müçtehidi taklit etmesi caiz değildir. Bu konuda iki görüş bulunmaktadır. Birincisi: Bir müçtehidin başka bir müçtehidi taklit etmesi caiz değildir. Bu görüş Malikilerin çoğunluğunun görüşüdür. el-Baci şöyle der: "Bağdat ekolüne mensup arkadaşlarımızın çoğu bu görüştedir. el-Kadi Ebubekir, Ebu't-Tîb et Taberi ile Şafiilerden bir grup Maliki mezhebine yakın görüş bildirmişlerdir."⁵⁰⁵ İkincisi: Müçtehidin diğer bir müçtehidi taklit etmesi caizdir. Bu görüş İbn Nasr gibi bazı Maliki âlimlerine aittir.⁵⁰⁶

Müçtehidin Diğer Müçtehitleri Taklit Etmesi ile İlgili Uygulamalar

1. Kible Yönünün Delillerinin Müçtehide Gizli Kalması

Malikiler müçtehit olmayan(mukallit) kimsenin kiblenin yönünü çıkaramadığında başkasını taklit etmesinin gerekliliğinde ittifak halindedir. Ancak Müçtehit kiblenin yönünü çıkaramadığında başkasını taklit edebilir mi yoksa taklit etmesi gerekmez mi? Malikilerin çoğunluğuna ve mezhebin meşhur görüşüne göre taklit etmemesi gerekir. Bazıları ise kible konusunda taklidin caiz olduğunu söylemişlerdir.⁵⁰⁷ Buradaki ihtilafın sebebi müçtehidin başkasını taklit edip edemeyeceğidir. Müçtehidin başkasını taklit etmesini caiz görenler kiblenin yönünün

⁵⁰⁴ er-Recraci, *Menahicu't-Tahsil*, c.8, s. 99; el-Kadi İyad, *et-Tenbihat el-Müstenbata ale'l-Kutubi'l-Müdevvene ve'l-Muhtalita*, c.3, s.1631.

⁵⁰⁵ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.975.

⁵⁰⁶ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.975; eş-Şenkiti, *Nesru'l-Vurud*, s.666.

⁵⁰⁷ el-Maziri, *Şerhu't-Telkin*, c.2, s.494; Halil, *et-Tevdih*, c.1, s.318.

tayinindeki taklidi caiz görmüşlerdir. Müçtehidin başkasını taklidini caiz görmeyenler ise, kıblenin tesbitinde de başka müçtehidin taklidine cevaz vermemişlerdir.

2.2.2. Çelişki ve Tercih Kuralları

Maliki usulcileri arasında bazı karşıtlık ve tercih konularında ihtilaf çıkmıştır.

Üzerinde ihtilaf edilen meselelerden bazıları şunlardır:

2.2.2.1. Mübah-Haram Karşıtlığı

Birbirine eşit kuvvette iki delil bir konuda karşı karşıya gelir, birisi mubah derken diğeri haram derse hangisi öne geçer. Malikiler bu konuda üç ayrı görüş ileri sürmüşlerdir. Biricisi: Yasak mübahlığın önüne geçer. Bu görüş bazı Maliki âlimleri ile İbnu'l-Kassar ve el-Ebheri'nin görüşüdür. el-Baci şöyle der: "İbnu'l- Kassar ve hocamız Ebu İshak yasağın mubahın önüne geçtiği görüşündedir."⁵⁰⁸ el-Karafi'de şöyle der: "el-Ebheri şöyle demiştir. Asla uygun hareket edillirse yasak öne çıkar. Çünkü eşyada aslolan yasaktır."⁵⁰⁹ İkincisi: Mubah yasağın önüne geçer. Ebu'l-Ferec gibi bazı Maliki âlimleri bu görüştedir. Üçüncüsü: Her ikisi de kuvvet bakımından eşittir. Biri diğerinin önünde değerlendirilmez. el-Bakillani, el-Baci ve İbn Rüşd bu görüşü tercih eder.⁵¹⁰

Mubah-Haram Karşıtlığı Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Av Köpeğinin Ava Salınmadan Avı Kaçırıp Üzerine Gitmesi

"İşlâ" köpeğin çağırılması için kullanılan bir ifadedir. Bu durum şu şekilde gerçekleşir: Av köpeği sahibinin elinde değildir. O sırada avı kaçıır ve sahibi tarafından ava salınmadan kendiliğinden avın peşine koşar. Daha sonra sahibi onu avı takip etmesi için çağırır. Bu durumda köpeğin yakaladığı av helal midir? Yoksa değil midir? Malikiler bu meselede ihtilaf etmiş ve üç ayrı görüş dile getirmişlerdir. Birincisi: Eğer köpek kendiliğinden avın peşine düşmüş ve daha sonra sahibi tarafından çağırılmışsa yakaladığı av yenilmez. Bu görüş el- Müdevvene'de İmam-ı Malik ve İbnu'l-Kasım'ın görüşü olarak geçer. İkincisi: Koşulsuz helaldir. Bu görüşün sahibi el-Esbağdır. Ancak İbnu'l-Kassar bu görüşü İmam-ı Malik'e nisbet eder. Üçüncüsü: Eğer sahibinin çağırması köpeğin avın peşindeki hırsını artırırsa yenir. Çünkü bu hareket avın

⁵⁰⁸ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.1018.

⁵⁰⁹ el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.326.

⁵¹⁰ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.1018; el-Karafi, *Şerhu Tenkihi'l-Fusul*, s.326; eş-Şenkiti, *Nesru'l-Vurud*, s.623.

yakalanmasına katkı sağlar. Aksi takdirde yenmez. Bu görüşün sahibi ise İbnu'l-Macişundur.⁵¹¹

Bu fıkhi ihtilaf, bir usul ihtilafı olan mubahlıkla yasağın bir konuda karşıkarşıya gelmesi durumundan kaynaklanmaktadır. Çünkü köpeğin kendiliğinden avın üzerine hareket etmesi yakaladığı avın yenilmesini haram kılar. Ancak köpek kendiğinden hareket ettikten sonra sahibi onu çağırarak ava salarsa bu defa sahibinin av köpeğini ava salması avın helal olmasını gerektirir. Böylece bir meselede hem haram hem de helal bir arada bulunmuş olur. Mubahlığı önplana alanlar avın yenilebileceğini, haramı önplana alanlar ise avın yenilemeyeceğini söylemişlerdir.

2. Kısmi Boşama

Bir kimse eşinden bir parçayı ya da bir uzvu boşadığını söylerse, bir diğer ifadeyle örneğin; "elin benden boş olsun", "saçın benden boş olsun" derse, kadın tam olarak boşanmış olur mu, olmaz mı? Malikiler bu konuda farklı görüş bildirmişlerdir. Bazıları, eşinin bir kısmı boşamanın tam boşama sayılacağını, bazıları ise; bu durumda kadının boşanmış sayılamayacağını söylemişlerdir. Birinci görüşü sahibi el-Eşheb, ikinci görüşün sahibi ise Sahnun'dur.⁵¹²

2.2.2.2. Hükümü İsbat Eden ile Hükümü Kaldıran Haberin Çelişmesi

Hüküm koyan ile hüküm kaldıran haberin çelişmesi meselesinde eğer bir konuda hem hükümü isbat eden ve hem de hükümü kaldıran iki haber bulunursa hangis öne geçer. Malikilerde bu konuda üç görüş bulunmaktadır. Birincisi: Hükümü isbat eden hükümü kaldıranın önüne geçer. Bu görüş Malikilerin çoğunluğuna aittir. İbnu'l-Kassar ve et-Tilimsani bu görüştedir. İkincisi: Her iki görüş eşittir. Biri dirğeri takdim edilmez. Bu görüş el-Bakillanı ve el-Baci gibi bazı Maliki âlimlerine aittir. Üçüncüsü: Hükümü kaldıran hükümü isbat edenin önünde değerlendirilir.⁵¹³

Hükümü İsbat Eden ile Hükümü Kaldıran Haberin Çelişmesi Esasına Dayalı Uygulamalar

1. Kabenin İçinde Kılınan Namaz

⁵¹¹ el-Abderi, *et-Tac ve'l-İklil*, c.3, s.215; el-Karafi, *ez-Zehira*, c.4, s.182; Malik, *el-Müdevvene*, c.1, s.535.

⁵¹² İbn Yunus, *el-Cami li Masaili'l- Müdevvene*, c.10, s.679.

⁵¹³ el-Baci, *İhkamu'l-Fusul*, s.1016; et-Tilimsani, *Miftahu'l-Vusul*, s.643; eş-Şenkite, *Nesru'l-Vurud*, s.621.

Malikiler Kabenin içinde kılınan namaz konusunda üç farklı görüşe sahiptirler. Birincisi: Farz olsun, nafile olsun Kabenin içinde kılınan namaz namaz yerine geçer. Bunda bir beis yoktur. Bu görüş İmam-ı Malikten rivayet edilmiştir. el-Eşheb ve İbnu'l-Hakem'in görüşü de budur. İkincisi: Kabenin içinde kılınan namaz namaz olmaz. Bu görüş el-Esbağ'a ait olup mezhebin meşhur görüşüdür. Üçüncüsü: Kabenin içinde nafile namaz kılmak caizdir. Ancak Farz namaz kılınmaz. Bazı Maliki âlimleri de bu görüşe sahiptir.⁵¹⁴ Be meseledeki anlaşmazlığın sebebi hükümün varlığını isbat eden haberle kaldıran haberin bir meselede karşı karşıya gelmesidir. Hz. Peygamber(s.a.v.)'in Kabenin içinde namaz kıldığını isbat eden İbn Ömer(r.a)'in rivayet ettiği hadis vardır. Şöyleki: "Bilal'e Hz.Peygamber(s.a.v.) Kabenin içinde namaz kıldı mı diye sordum. "Evet, Kabeye girdiğim zaman sol tarafa düşen iki direk arasında iki rekât namaz kıldı." Dedi.⁵¹⁵ Bu haberin hükmünü kaldıran haberi ise İbn Abbas tarafından rivayet edilmiştir. Şöyle ki: "Hz. Peygamber(s.a.v.) Kabeye girdiği zaman bütün yönlerine dönerek dua etti. Namaz kılmadı. Kabeden çıktıktan sonra kabeye tarafına dönerek iki rekât namaz kıldı ve "Bu kıbledir." buyurdu."⁵¹⁶ Her iki hadis birbiri ile çelişmektedir. Her kim hüküm ikame edeni, hüküm kaldırana tercih etmişse, Kabenin içinde namaz kılmayı caiz görmüştür. Her kim de hüküm kaldırana, hüküm ikame edene tercih etmişse Kabenin içinde namaz kılmayı caiz görmemiştir.

Genel Değerlendirme

İçtihat konusunda Maliki mezhebindeki genişlik mezhebe canlılık ve esneklik kazandırmaktadır. Bu özellik sebebiyle müçtehit veya müftü çağdaş fikhî bir probleme kolayca çözüm bulabilmektedir. Malikilerin ihtilaf ettikleri en önemli içtihat meselesi her müçtehidin içtihadında isabet edip etmediği meselesidir. Aslında kelim ilminin konusu içinde yer alan bu mesele hem usulü fıkıh hem de furûât üzerinde etkili olmuştur.

⁵¹⁴ el-Kadi Abdulvehhab, *el-İşraf ala Nüket-i Mesail'l-Hilaf*, c.1, s.271; el-Hattab, *Mevahibu'l-Celil*, c.2, s.200; er-Reçraci, *Menahicu't-Tahsil*, c.1, s.346.

⁵¹⁵ Buhari, *Kitabu's-Sala*, 397.

⁵¹⁶ Buhari, *Kitabu's-Sala*, 398.

SONUÇ

Malikî usulünün ortaya çıkış dönemi Maliki fikhının ve usulünün en önemli aşaması kabul edilir. Ancak bu dönemde usulü fıkıh kitaplarında yer aldığı şekilde tarifi yapılmış, bölümlere ayrılmış bir usulü fıkıhtan söz etmek mümkün değildir. Usul bilgisi zihinlerde varlığını sürdürmüştür. İmam-ı Malik (r.a.) kendi fıkıh usulünü ortaya koyan bir eser de kaleme almadığı gibi mezhebini üzerine inşa ettiği usul kaidelerini içeren bir eser de vücuda getirmemiştir.. Usulü fıkıh ondan sonraki dönemde çoğu usul âlimlerinin kabul ettiği gibi bu ilmin ilk kurucusu olan İmam-ı Şafii (r.a.) tarafından yazılı kurallara bağlanmıştır.

Bunun sebebi bizim de kanaatimize göre ilk dönemlerin daha çok hükümler ve fikhın tali konularına ait hususlar dönemi olmasıdır. Bu dönem usul dönemi değildir. Bu dönemde içtihatlar içi kurallar koymaya ihtiyaç duyulmamıştır. Usul bu dönem âlimlerinin aşına oldukları bir yeterliliklerdir. Onlar sağlam bir Arapça bilgisine sahip olmanın yanı sıra ilk döneme de yakın bir zaman diliminde hayat sürmüşlerdir. Maliki âlimlerinin İmam-ı Malik (r.a.)'ten naklettikleri usule ait bilgiler onun fetvalarından ve sorulara verdiği cevaplardan çıkarttıkları sonuçlardır. Yoksa bu hususta İmam-ı Malik (r.a.)'ten yazılı bir metin onlara ulaşmış değildir.

Sonuç olarak bakıldığında Malikilerin usulü fıkha dair özel bir ekole mensup oldukları ortaya çıkmaktadır. Bu ekol kelam ekolü içinde yer almaz. Çünkü mezhebe ait usul kuralları fikhın furu konularından sonra oluşturulmuştur.

Malikiler ekolleri için birkaç çeşit gruplandırmadan söz edilir. Bu ekoller usul yöntemi ve içtihat farklılığı, hüküm çıkarma işlemleri, şeri delillerle olan ilişkileri, mezhep imamının görüşleri ve bu görüşlere ulaşma yöntemleri bakımından farklılık gösterir. Bu açıdan bakıldığında Maliki ekolleri içtihat usulü ile olan ilişkileri bakımından da birbirinden ayrılmıştır. Maliki usulünün ekollere ayrılmasının başlıca sebepleri arasında şunları sayabiliriz.

1. Metot farklılığı
2. İmam-ı Malikten Yapılan Nakillerin Çeşitliliği ve Zaman Farklılığı
3. Çevresel Şartlar
4. İmam-ı Malik'in İlmi ve Sistematiği Kişiliği
5. Malikî Mezhebine Ait Usul Kurallarının Fazlalığı

6. Mezhebin Temel Kaynaklarını ve Mezhep İmamının Sözlerini Ele Alma Usulü

7. Fıkhi Konularda Hükme Ulaşma Yöntemi

Mezhebin ekollere ayrılma sebeplerinden biri de hüküm çıkarma yöntemindeki farklılıklardır.

Kaynaklardan hüküm çıkarma işi görüş farklılıklarını beraberinde getirir. Bu durum da mezhepte farklı ekollerin oluşmasını zaruri kılar.

Maliki usulü ve onun fıkhi uygulamalara etkisi üzerine yaptığımız bu çalışma ile şu sonuçlara ulaştık.

Usul yönünden baktığımızda Maliki mezhebinde büyük görüş ayrılıkları bulunmaktadır. Bu görüş ayrılıklarının fıkhi uygulamalar üzerinde etkisi olmuştur.

İmam- Malik izlediği bütün usul kaidelerini açık olarak belirtmemiştir. Sadece bir kısmını belirtmiş, diğer kısmı ise fetvalarından çıkarılmıştır.

Maliki usulü ekolleri kelim ekollerine nisbetle diğer fıkhi ekollerine daha yakındır. Maliki mezhebine has özel bir usul yoktur. Onu durumu diğer fıkhi ekolleri ve mezheplerinden farksızdır. Buna karşın bir usulle diğerlerinden ayrılmış ve şöhret bulmuştur.

Maliki mezhebi usul bilgisine dayandığı fıkhi uygulamaya dönük nazariyatına büyük önem vermiştir.

Fıkhi usulüne önem vermede Irak ekolu diğer ekollere nisbetle ilk sırayı elde eder.

Fıkhi mezhebin usulünü öğrenmek için birçok yol bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi aslı gerektiği şekilde tetkik edip araştırmaktır.

Asıl üzerine kurulu fıkhi uygulamaya dönük nazariyatına dikkat etmek gerekir. Bunu yaparken fıkhi problemleri asıllarına götürmek en uygun yoldur.

Maliki mezhebinin fıkhi usulüne daha fazla önem vermek gerekir. Çünkü burada fıkhi açıdan henüz son sözün söylenmediği çok konu bulunmaktadır. Öyleyse bunlar üzerinde çalışmak lazımdır.

KAYNAKÇA

- Kur'ân-ı Kerim, Asım Kıraati Hafs Riveyeti, Medine-i Münevvere Mushafi.
- Abdulaziz Sâlih el-Huleyfî, *el-İhtilaf el-Fıkhi fî Mezhebi'l-Maliki Mustalahâtuhu Esbâbuhu*, Birinci Baskı, 1414/1993.
- Abdulkaki b. Yusuf b. Ahmed ez-Zerkânî el-Mısri(ö.1099H.9, *Şerhu'z-Zerkânî Ala Muhtasar-ı Halil(I-VIII)*, Tahkik: Abdüsselam Muhammed Emin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, Birinci Baskı, 1422/ 2002.
- Abdulfettah el-Kâdî(ö.1403H.), *el-Kıraâtü's-Şâzze ve Tevcihuha min Lügati'l-Arab, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî*, Beyrut, Birinci Baskı, 1401/1981.
- Abdulkerim Zeydân(ö.1435H.), *el-Medhal li Dirâseti's-Şeriatî'l-İslamiyye*, Dâru Ömer İbnu'l-Hattab, Mısır, ty.
- Abdullah b. Ahmed b. Kudame el-Makdîsî Ebû Muhammed(ö.620H.), *Ravzatu'n-Nâzir ve Cennetü'l-Menâzir(I-II)*, Tahkik: Abdülaziz Abdurrahman es-Said, Camiatu'l-İmam Muhammed b. Suûd, Riyad, İkinci Baskı, H.1399.
- Abdullah b. el-Hüseyn b. el-Hasan Ebu'l-Kasım b. el-Cellâb el-Maliki(ö.378H.), *et-Tefrî' Fî Fıkhi'l-İmam Malik b. Enes(I-II)*, Tahkik: Seyyid Kisrevî Hasan, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, ty.
- Abdullah Muhammed b. Ahmed et-Tilimsani(ö. 771H.), *Miftahu'l-Vusûl İlâ Binâi'l-Furû' Ale'l-Usûl*, Tahkik: Muhammed Ali Ferkus, Müessesetu'-Reyyan Li't-Tibaave'n-Neşr, Birinci Baskı, 1419/ 1998.
- Abdumelik b. Abdullah b. Yusuf el-Huveynî(ö.478H), *el-Burhan Fî Usuli'l-Fıkıh*, Tahkik: Abdulazim Mahmut ed-Dîb, Daru'l-Vefa el-Mansur, Mısır, Dördüncü Baskı, H.1417.
- Abdulvehhab İbrahim Ebû Süleyman, *el-Fikru'l-Usûlî(Dirase Tahliliyye Nakdiyye)*, Daru's-Şurûk, Birinci Baskı, 1403/ 1982.
- Abdurrahman b. Muhammed b. Haldun(ö.808H), *Mukaddimetü İbn Haldûn(I-II)*, Tahkik: Ali Abdulvahid el-Vâfi, Dâru Nehdati Mısır Lin'n-Neşr, Yedinci Baskı, 2014M.
- Abdurrahman Celaluddin es-Suyûtî(ö.911H.), *el-İtkân fî Ulumi'l-Kuran(I-III)*, Daru'n-Nedveti'l-Cedide, Beyrut, ty.
- Abdurrahman Muhammed b. Asker Şihabuddin el-Bağdadî el-Maliki(ö.732H.), *İrşâdu's-Sâlik İlâ Eşrefi'l-Mesâlik fî Fıkhi'l-İmam-ı Malik, Şeriketü'l-İfrikıyye Li't-Tibaati ve'n-Neşr*, Birinci Baskı, ty.
- Abdurrahman Muhammed b. Mahlûf es-Saâlebî(ö.878H.), *el-Cevahiru'l-Hisan Fî Tefsiri'l-Kuran(I-V)*, Muessesetu'l-Alemî li'l-Matbûât, Beyrut, ty.
- Adudu'd-Din Abdurrahman el-Îcî(ö.756H.), *Şerhu Muhtasari'l-Münteha elUsûlî(I-III)*, Tahkik: Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1424/ 2004.
- Ahmed b. Abdurrahman b. Musa ez-Zeleytın'î Hulûlû(ö.898H.), *ed-Diyâ el-Lâmi' Şerhu Cemi'l-Cevâmi'(I-II)*, Tahkik: Abdulkerim en-Nemle, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad.
- _____, *et-Tevdîh Şerhu Tenkihi'l-Fusûl(I-II)*, Belkasım b. Zâkir b. Muhammed ez-Zebîdî, ty.
- Ahmed b. Ali b. Hacer Ebu'l-Fadl el-Askalanî eş-Şâfiî(ö.852H), *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahih-i Buhârî(I-XIII)*, Tahkik: Muhammed Fuad Abdulkakî-Muhibbu'd-Din el-Hatîb, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.
- Ahmed b. Ali Ebubekr el-Hatîb el-Bağdâdî(ö.463H.), *Tarihu Bağdât(I-XXI)*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.

- Ahmed b. el-Hüseyn b. Ali b. Musa el-Husrevcirdî el-Horasânî Ebû Bekr el-Beyhakî(ö.458H.), *es-Sünen el-Kübrâ(I-X)*, Tahkik: Muhammed Abdülkadir Atâ, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, Üçüncü Baskı, 1424/ 2003.
- Ahmed b. Muhammed b. İshak eş-Şâşî(ö.344H.), *Usulü's-Şâşî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, 1402/ 1982.*
- Ahmed b. Yayya el-Venşerîsi(ö.914H.), *İdâhu'l-Mesâlik İlâ Kavâidi'l-İmam Ebî Abdillâh Malik*, Tahkik: es-Saddâk Abdurrahman el-Guryânî, Daru İbn Hazm, Birinci Baskı, 1427/ 2006.
- Ahmed es-Savî(ö.1241H.), *Bülgatu's-Sâlik li Akrabi'l-Mesâlik(I-II)*, Tahkik: Abdusselam Şahin, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1415/ 1995.
- Ahmed Şakir(ö.1377H.), *el-Bâis el-Hasî fî İhtisârı Ulûmi'l-Hadis*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, ty.
- Alau'd-Din Ebu'l-Hasan Ali b. Süleyman el-Maverdî el-Hanbelî(ö.885H.), *et-Tahbîr Şerhu't-Tahrîr(I-VIII)*, Tahkik: Abdurrahman el-Cibrîn- Avad el-Kuranî-Ahmed es-Serrâh, Mektebetu'r-Rüşd, Riyad-Suudi Arabistan, 1421/ 2000.
- Ali b. Abdulkâfi es-Subkî(ö.756H.), *el-İbhâc fî Şerhi'l-Minhâc Alâ Minhâci'l-Vusûl ilâ İlmi'l-Usûl li'l-Beydavî(I-III)*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1404/ 1984.
- Ali b. İsmail el-Ebyârî(ö.616H.), *et-Tahkîk ve'l-Beyân Fî Şerhi'l-Burhân(I-IV)*, Tahkik: Ali b. Abdurrahman Bessam, Vizaretu'l-Evkâf ve's-Şuûni'd-Dîniyye, Katar, Birinci Baskı, 1434/2013.
- Ali b. Muhammed b. Ali el-Cürcânî(ö.816H.), *et-Ta'rîfât*, Tahkik: İbrahim el-Ebyârî, Dâru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, Birinci Baskı, 1405/ 1895.
- Ali b. Muhammed el-Âmidî(ö.631H.), *el-İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm(I-II)*, Tahkik: Dr. Seyyid el-Cemilî, Daru'l-Kitabi'l-Arabî, Beyrut, Birinci Baskı, 1404/ 1984.
- Ali b. Muhammed er-Rebî'el-Lahmî(ö.478H.), *et-Tebkira(I-XIV)*, Dr. Ahmed Abdülkerim Necib, Vizaretu'l-Evkaf ve's-Şuûni'l-İslamiyye, Katar, Birinci Baskı, 1432/ 2011.
- Ali es-Saidî el-Adevî el-Malikî(ö.1189H.), *Haşiyetu'l-Adevî alâ Şerhi Kifayeti't-Tâlib er-Rabbânî(I-II)*, Tahkik: Yusuf eş-Şeyh Muhammed el-Bıkâî, Daru'l-Fikr, Beyrut, H.1412.
- Bedruddin Muhammed b. Bahâdır ez-Zerkeşî(ö.794H.), *el-Bahru'l-Muhît(I-VI)*, Tahkik: Muhammed Mahmud Tâmir, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, 1421/ 2000.
- _____, *el-Burhân Fî Ulumi'l-Kuran*, Tahkik: Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru İhyai'l-Kütübî'l-Arabî, İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şurekâ, Birinci Baskı, 1376/ 1957.
- Cemâluddin Ömer b. el-Hâcib el-Mâlikî(ö.646H.), *Câmiu'l-Ummehât*, Tahkik: Ebû Abdurrahman el-Ahdar el-Ahdarî, Daru'l-Yemâme, Dimeşk, Birinci Baskı, 1419/ 1998.
- Cemâluddin Abdurrahman el-İsnevî(ö.772H.), *Nihâyetu's-Sûl Şerhu Minhâvu'l-Vusûl*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1420/ 1999.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Ali b. Gâzî el-Osmânî(ö.919H.), *Şifau'l-Galil fî Halli Mukfili'l-Halil(I-II)*, Tahkik: Amed b. Abdülkerim Necib, Merkezu Zecîbiyye Li'l-Mahtutât ve Hidmeti't-Türâs, Kahire-Mısır, Birinci Baskı, 1429/ 2008.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali b. Ömer et-Temîmî el-Mazirî el-Malikî, *Şerhu't-Telkîn(I-VIII)*, Tahkik: Muhammed el-Muhtar es-Selâmî, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Birinci Baskı, 2008M.
- Ebu Abdillâh Muhammed b. Muhammed b. Abdurrahman et-Trablûsî el-Mağribî el-Hattab(ö.954H.), *Mevahibu'l-Celil Şerhu Muhtasar-ı Halil(I-VI)*, Tahkik: Zekerîyye Umeyrat, Daru Âlemi'l-Kütüb, Birinci Baskı, 1423/ 2003.
- Ebû Abdillâh Muhammed b. Ali el-Haraşî el-Adevî(ö.1101H.), *Şerhu'l-Haraşî Alâ Muhtasar-ı Halil(I-VIII)*, Daru'l-Fikr li't-Tibaa, Beyrut, 2010.

- Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî(ö.671H.), *el-Cami' Li Ahkami'l-Kuran(ı-XXIV)*, Tahkik: Hişam Semir el-Buharî, Daru Âlemi'l-Kütüb, Riyad-Suûdi Arabistan, 1423/ 2003.
- Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr İbn Kayyım el-Cevzi(ö.751H.), *İ'lâmu'l-Muvakkiîn An Rabbi'l-Âlemîn(I-II)*, Tahkik: Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl-i Süleyman, Daru İbnî'l-Cevzî Lin-Neşr ve't-Tevzi', Suudi Arabistan, Birinci Baskı, H.1423.
- Ebû Amr Osman b. Ömer İbnu'l-Hâcib(ö.646H.), *Münteha'l-Vusûl ve'l-Emel fî İlme'yl-Usûl-i ve'l-Cedel, Dâru's-Seade*, Birinci Baskı, 1326/ 1908.
- Ebû Bekr Ahmed b. Amr b. Abdu'l-Halik b. Hallâd el-Bezzâr(ö.292H.), *el-Bahru'z-Zihâr(I-XVIII)*, Tahkik: Mahfuzu'r-Rahman Zeynullah-Adil b. Sa'd-Abdu'l-Halik eş-Şafî, Mektebetu'l-Ulum ve'l-Hikem, el-Medine el-Münevvera, Birinci Baskı, M.1988-2009.
- Ebû Bekr İbnu'l-Arabî(ö.543H.), *el-Kabes fî Şerhi Muvatta-i Mâlik b. Enes(I-III)*, Tahkik: Muhammed Abdullah Veled Kerim, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Birinci Baskı, M.1992.
- Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah b. Yûnus et-Temîmî es-Saklî(ö.451H.), *el-Câmi' Li Mesâili'l-Müdevvene(I-XXIV)*, Tahkik: Bir Grup Araştırmacıya Ait Doktora Tezi, Ma'hedu'l-Buhûsu'l-İlmiyye ve İhyâi't-Türâsi'l-İslâmî, Câmiatu Ümmi'l-Kurâ, Daru'l-Fikr Littbaa ve'n-Neşr, Birinci Baskı, 1434/ 2013.
- Ebû Bekr Muhammed b. Abdullah, İbnu'l-Arabî el-Kadî el-Muâfirî, el-Eşbilî el-Malikî(ö.543H.), *el-Mahsûl fî Usûli'l-Fıkıh*, Tahkik: Huseyn Ali el-Bedrî, Daru'l-Beyarık, el-Ürdün, Birinci Baskı, 1420/ 1999.
- Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eşas es-Sicistânî(ö.254H.), *Sünen-i Ebî Dâvûd(I-IV)*, Daru'l-Kütübî'l-Arabî, Beyrut, ty.
- Ebû Hamid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî(ö.505H.), *el-Menhûl*, Tahkik: Muhammed Hasan Heytû, Dâru'l-Fikri'l-Muasır, Beyrut-Lübnan, Daru'l-Fikr, Dimeşk-Suriye, Üçüncü Baskı, 1419/ 1998.
- Ebû İdillâh Muhammed b. Ali b. Ömer b. Muhammed el-Mazirî(ö.536H.), *İdâhu'l-Mahsûl Min Burhanu'l-Usûl(I-II)*, Tahkik: Ammer et-Talibî, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Tunus, ty.
- Ebû İshak İbrahim b. Musa el-Lahmî eş-Şatibî(ö.790H.), *el-İ'tisâm*, Tahkik: Meşhur Hasan Âl-i Süleyman, Mektebetu't-Tevhid, ty.
- _____, *el-Muvafakat(I-VII)*, Tahkik: Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âl-i Süleyman, Daru İbnî-i Affan, Birinci Baskı, 1417/ 1997.
- Ebû Muhammed Abdulaziz b. İbrahim b. Ahmed el-Kuraşî İbn Büzeyre(ö.673H.), *Ravzatu'l-Müstebin fî Şerhi Kitabı't-Telkîn(I-II)*, Tahkik: Abdüllatif Zekka', Daru İbn Hazm, Birinci Baskı, 1431/ 2010.
- Ebû Muhammed Abdulhak b. Gâlib b. Atıyye el-Endelûsî(ö.542H.), *el-Muharraru'l-Vecîz fî Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz(I-V)*, Tahkik: Abdüsselam Abdüşşafî Muhammed, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan, Birinci Baskı, 1413/ 1993.
- Ebû Muhammed Abdullah b. Ebî Zeyd Abdurrahman el-Kayravânî(ö.386H.), *ez-Züb An Mezhebi İmam-ı Malik(I-II)*, Tahkik: Muhammed el-Alemî, el-Memleketu'l-Mağribiyye- er-Rabitatu'l-Muhammediyye Li'l-Ulemâ- Merkezi't-Dırâsât ve'l-Ebhâs ve İhyâi't-Türâs-Silsiletu Nevadiri't-Turâs, Birinci Baskı, 1432/ 2011.
- Ebû Muhammed Abdulvehhab b. Ali b. Nasr el-Bağdadî el-Malikî(ö.422H.), *el-İşrâf alâ Nüket-i Mesâili'l-Hilâf(I-VI)*, el-Hubeyb b. Tahir, Daru İbn Hazm, Birinci Baskı, H.1420/M.1999.
- _____, *et-Tekîn Fî'l- Fıkhi'l-Mâlikî*, Tahkik: Ebû Uveys Muhammed b. Hubze el-Hasenî et-Tatvânî, Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Birinci Baskı, 1425/ 2004.
- _____, *Şerhu Risâleti İbn Ebî Zeyd(I-II)*, Tahkik: Ebu'l-Fadl ed-Dimyâtî Ahmed b. Ali, Daru İbn Hazm, Birinci Baskı, 1428/ 2007.

- _____, *Uyunu'l-Mesâil*, Tahkik: Ali Muhammed İbrahim Burûniyye, Daru İbn Hazm Li't-Tıbaa ve'n-Neş ve't-Tevzi', Beyrut-Lübnan, Birinci Baskı, 1430/ 2009.
- Ebû Muhammed Abdulvehhab b. Ali b. Nasr es-Seâlebî el-Bağdadî el-Malîkî(ö.422H.), *el-Maûne alâ Mezhebi Âlimi'l-Medine(I-III)*, Tahkik: Humeys Abdülhak, el-Mektebetu't-Ticariyye, Mustafa Ahmed el-Bâz, Mekketu'l-Mükerreme, ty.
- Ebû Muhammed Celaluddin Abdullah b. Necm Şâs el-Mâlîkî(ö.616H.), *Akdu'l-Cevâhiri's-Semîne fî Mezhebi Âlimi'l-Medine(I-III)*, Tahkik: Prof. Dr. Humejd b. Muhammed Lahmer, daru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut-Lübnan, Birinci Baskı, 1423/ 2003.
- Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Abdülber en-Nemrî el-Kurtubî(ö.463H.), *Câmiu Beyani'l-İlm ve Fadlihî(I-II)*, Tahkik: Ebû Abdurrahman Fevaz Ahmed Zemrelî, Müessesetu'r-Reyyân Dâru İbn-i Hazm, Birinci Baskı, 1424/ 2003.
- Ebû Ömer Yusuf b. Abdullah b. Abdülber en-Nemrî el-Kurtubî(ö.463H.), *el-İstizkâr el-Câmi' li Mezâhib-i Fukahai'l-Emsar ve Ulemâi'l-Aktar Fî Mâ Tezammenehü el-Muvatta' Min Meâni'r-Ra'yi ve'l-Asar ve Şerhi Zalike Küllihi Bi'l-Îcâzi ve'l-İhtisâr(I-XXX)*, Tahkik: Salim Muhammed Atâ-Muhammed Ali Muavvîd, daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1421/ 2000.
- _____, *el-Kâfî Fî Fıkhı Ehli'l-Medine*, Tahkik: Muhammed Muhammed Uhayd Vele Madik el-Maritanî, Mektebetu'r-Riyad el-Hadise, Riyad-Suudi Arabistan, İkinci Baskı, 1400/ 1980.
- Ebû Şâme, Abdurrahman b. İsmail(ö.665H.), *el-Mürşidu'l-Vecîz İlâ Ulûmin Tetealleku bi'l-Kitâbi'l-Azîz*, Tahkik: Tayyar Kulaç, Beyrut, Daru's-Sadır, H.1395.
- Ebû Ubeyde el-Kasım b. Sellam el-Herevî(ö.224H.), *Ğaribu'l-Hadis(I-IV)*, Tahkik: Dr. Muhammed Abdulmuid Hân, Daru'l-Kitabî'l-Arabî, Beyrut, Birinci Baskı, 1396/ 1976.
- Ebu'l-Abbâs, Ahmed b. Ahmed b. Muhammed b. İsa el-Bernesî el-Fâsî Zûrûk (ö.899H.), *Şerhu Zurûk alâ Metni'r-Risale(I-II)*, Tahkik: Ahmed Ferid el-Mezidî, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, Birinci Baskı, 1427/ 2006.
- Ebu'l-Abbâs, Ahmed b. İdris el-Karâfî(ö.684H.), *Nefaisu'l-Usûl fî Şerhi'l-Mahsûl(I-IX)*, Tahkik: Adil Ahmed Abdu'l-Mevcud-Ali Muhammed Muavvad, Mektebetu Nizar Mustafa el-Bâz, Birinci Baskı, 1416/1995.
- Ebu'l-Abbâs, Ahmed b. Ömer b. İbrahim el-Kurtubî(ö.656H.), *el-Müfhim Limâ Eşkle min Telhîs-i Kitab-ı Müslim(I-VII)*, Tahkik: Heyet, Daru İbn Kesir, Dimeşk, Daru'l-Kelimi't-Tayyib, Dimeşk, Birinci Baskı, 1417/ 1996.
- Ebu'l-Berekât Seyyid Ahmed ed-Derdîr(ö.1201H.), *eş-Şerhu'l-Kebîr alâ Muhtasar-ı Halil(I-II)*, ty.
- Ebu'l-Hasan Ali b. Abdî's-Selâm et-Tesûlî(ö.1258H.), *el-Behce fî Şerhi't-Tuhfe(I-II)*, Tahkik: Mihammed Abdülkadir Şahin, Daru'l-Kütübî'l-Arabîyye, Birinci Baskı, Lübnan-Beyrut, 1418/ 1998.
- Ebu'l-Hasan Ali b. Ömer b. Ahmed el-Bağdâdî, el-Mâlîkî, İbnu'l-Kassar(ö.397H.), *Mukaddimetu fî Usuli'l-Fıkh*, Tahkik: Mustafa Mahdum, Daru'l-Muallime, Birinci Baskı, 1420/1999.
- Ebu'l-Hasan Ali b. Saîd er-Recrâcî(ö.633H.), *Menahicu't-Tahsîl Ve Netâic-ü Letâifi't- Te'vîl fî Şerhi'l-Müdevvene ve Hall-i Müşkilâtihâ(I-X)*, Tahkik, Ebu'l-Fadl ed-Dimyatî-Ahmed b. Ali, dar-u İbn Hazm, Birinci Baskı, 1428/ 2007.
- Ebu'l-Hasan İbnu'l-Kassar Ali b. Ömerb. Ahmed el-Bağdadî el-Mâlîkî(ö.397H.), *Uyun'l-Edille fî Mesâili'l-Hilâf Beyne Fukahâi'l-Emsâr(I-III)*, Tahkik: Abdulhamid b. Sa'd b. Nasır es-Suûdî, Mektebetu'l-Melik Fehd el-Vataniyye, Riyad- Suudi Arabistan, ty.

- Ebu'l-Hayr Muhammed b. Abdurrahman b. Muhammed es-Sehâvî(ö.902H.), *el-Gaye Fî Şerh'l-Hidâye fî İlmi'r-Rivâye*, Tahkik: Ebû Âiş Abdu'l-Münim İbrahim, Mektebetu Evladi's-Şeyh Li't-Türas, Birinci Baskı, M.2001.
- Ebu'l-Velid el Bâcî(ö.474H.), *İhkâmu'l-Fusûl Fî Ahkami'l- Usûl*, Tahkik: İmran Ali Ahmed el-Arabî, Camiatu'l-Murakkib, Birinci Baskı, M.2005.
- _____, *İhkâmu'l-Fusûl fî Ahkami'l-Usûl*, Tahkik: Abdülmecid et-Türkî, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, İkinci Baskı, 1415/ 1995.
- _____, *el-İşâre fî Usûli'l-Fıkh*, Tahkik: Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmail, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, Birinci Baskı, 1424/ 2003
- _____, *el-Minhâc fî Tertîbi'l-Hicâc(I-II)*, Tahkik: Abdülmecid et-Türki, daru'l-Garbi'l-İslâmî, Üçüncü Baskı, M.2003.
- Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Kurtubî(ö.520H.), *Mesâilu Ebi'l-Velid İbn Rüşd(I-II)*, Tahkik: Muhammed el-Habib et-Tickânî, Daru'l-Cîl, Beyrut-Daru'l-Afâki'l-Cedîde, el-Mağrib, İkinci Baskı, 1414/ 1993.
- _____, *el-Mukaddemât el-Mümehhedât(I-III)*, Dr. Muhammed Hacci, Daru'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut- Lübnan, Birinci Baskı, 1408/ 1988.
- _____, *el-Müntekâ Şerhu'l-Muvatta'(I-VII)*, Matbaatu's-Saâde, Birinci Baskı, H.1332.
- Ebu's-Seâdât el-Mubarek b. Muhammed el-Cezerî(ö.606H.), *en-Nihaye Fî Garibi'l-Hadis(I-V)*, Tahkik: Ahmed ez-Zâvî- Muhammed Mahmûd et-Tanâhî, Mektebetu'l-İlmiyye, Beyrut, 1399/1979.
- Ebu't-Tahir, İbrahim b. Abdussamed b. Beşîr et-Tenûhî(ö.536H.), *et-Tenbîh Alâ Mebadi-i't-Tevcih(I-II)*, Tahkik: Dr. Muhammed Belhassan, Dar-u İbn Hazm, Beyrut-Lübnan, Birinci Baskı, 1428/ 2007.
- Fâdiğa Musa, *Usûlü Fıkh-ı Malik Edilletuhu'l-Akliyye*, Daru't-Tedmiriyye, Birinci Baskı, 1428/ 2007.
- Halef b. Ebi'l-Kâsım Muhammed el-Ezdî, el-Kayravânî Ebû Said İbnu'l-Berâzaî(ö.372H.), *et-Tehzib fî İhtisâri'l-Müdevvene(I-IV)*, tahkik: Dr. Muhammed el-Emin Veledu Muhammed Salim b. eş-Şeyh, Daru'l-Buhûs Li'd-Dirâsâti'l-İslamiyye ve İhyâi't-Türâs, Dubai, Birinci Baskı, 1423/ 2002.
- Halid Abdullah el-Ezherî(ö.905H.), *es-Simâru'l-Yevânî' Alâ Şerhi Cemi'l-Cevâmi'(I-II)*, Tahkik: Muhammed İbnu'l-Arabî el-Hilâlî el-Ya'kubî, Menşûrâtu'l-Vizaret'l-Evkaf ve's-Şuûnu'l-İslamiyyeti'l-Memleketi'l-Meğribiyye, Daru Ebî Rakraî li't-Tıbaati ve'n-Neşr, Birinci Baskı, 1427/ 2006.
- Halil b. İshak b. Musa Diyâu'd-Din el-Cündî el-Malikî el-Mısırî(ö.776H.), *Muhtasar-u Halil*, Tahkik: Ecmed Câd, Daru'l-Hadis, Kahire, Birinci Baskı, 1426/ 2005
- _____, *et-Tevdîh fî Şerh-i Muhtasar-ı İbni'l-Hâcib(I-IX)*, Tahkik: Ahmed b. Abdulkirim Necib, Merkezu Necibiyye li'l-Mahtûtât ve Hidmeti't-Türâs, Birinci Baskı, 1429/ 2008.
- Hasan b. Muhammed el-Meşşât(ö.1399H.), *el-Cevâhiru's-Semîne Fî Beyânı Edilleti Âlimi'l-Medine*, Tahkik: Abdulvehhab İbrahim, Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, Birinci Baskı, 1406/ 1986.
- Hasan b. Muhammed el-Meşşât(ö.1399H.), *et-Takrîrât es-Seniyye Şerhu'l-Manzûmetu'l-Beygûniyye*, Tahkik: Fevaz Ahmed Zemreli, Dâru'l-Kutubi'l-Arabî, Beyrut-Lübnan, Dördüncü Baskı, 1417/ 1996.
- Hatem Bay, *et-Tahkîk fî Mesâili Usûli'l-Fıkh Elletî Ihtelefe Fihâ en-Naklû Ani'l-İmam Mâlik b. Enes*, Mecelletu'l-Va'yi'l-İslâmî, Kuveyt, Birinci Baskı, 1432/ 2011.
- İbn Ebî Zeyd el-Kayravanî, (ö.386H.), *er-Risale*, Daru'l-Fikr, ty.
- İbn Ferhûn el-Malikî(ö.799H.), *ed-Dibacu'l-Mezheb Fî Marifet-i AyanI'l-Mezheb(I-II)*, Tahkik: Muhammed Ahmedi Ebu'n-Nûr, Daru't-Turâs Li't-Rab' ve'n-Neşr, Kahire, ty.

- İbn Mâce Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezid el-Kazvîni(ö.273H.), *Sünen-i İbn-i Mâce(I-II)*, Muhammed Fuad Abdülbaki, Daru'l-Fikr, Beyrut, ty.
- İbn Rüşd el-Hafîd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Ahmed(ö.595H.), *Bidayetu'l-Müctehid ve Nihayetu'l-Muktesid(I-II)*, Matbaa Mustafa el-Bâz ve Evladuh, Dördüncü Baskı, H.1395/M.1975.
- _____, *ed-Darûrî Fî Usuli'l-Fıkh*, Tahkik: Cemalüddin el-Aşevî, Daru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut, Birinci Baskı, M.1994.
- İbrahim Mustafa, Ahmed Zeyyad, Hamid Abdülkadir, Muhammed en-Neccar, *el-Mucemu'l-Vesît*, Tahkik: Mecmeu'l-Lugati'l-Arabiyye, Daru't-d-Da've
- İhyau'l-Kutubi'l-Arabiyye İsa el-Bâbî el-Halebî ve Şürekâ', ty.
- Kâdî İyad b. Musa b. İyad b. Amrûn el-Yahsubî es-Sebtî(ö.544H.), *et-Tenbihât el-Müstenbita Ale'l-Kütüb'l-Müdevvene ve'l-Muhtelita(I-IV)*, Tahkik: Muhammed el-Vesîk- Abdünneim el-Humeytî, Daru İbn Hazm, Beyrut-Lübnan, Birinci Baskı, 1432/ 2011.
- _____, *İkmâlû'l-Muallim Bi Fevâidi Müslim(I-IX)*, Tahkik: Dr. Yahya İsmail, Daru'l-Vefâ Li't-Tıbaa ve'n-Neşr, Mısır, Birinci Baskı, H.1419/M. 1998.
- _____, *Tertibu'l-Medarik ve Takribu'l-Mesâlik Li Ma'rîfeti A'yânî Mezhebi Malik(I-VIII)*, Vizaretu'l-Evkaf el-Mağribiyye, İkinci Baskı, 1403/ 1983.
- Kasım b. İsa b. Nâcî et-Tenûhî el-Kayravânî(ö.837H.), *Şerhu İbn-i Nacî et-Tenuhî ale'r-Risâle(I-II)*, Tahkik: Ahmed Ferid el-Mezîdî, daru'l-Kutub'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, Birinci Baskı, 1428/ 2007.
- Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî(ö.538H.), *el-Fâik Fî Garîbi'l-Hadis ve'l-Eser(I-IV)*, Tahkik: Ali Muhammed el-Becavî- Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim, Daru'l-Marife, Lübnan, İkinci Baskı, ty.
- Malik b. Enes Ebû Abdillâh el-Esbahî el-Medenî(ö.179H.), *Muvatta' Malik*, Tahkik: Muhammed Fuad Abdülbaki, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Mısır, ty.
- _____, *el-Müdevvene el-Kübrâ(I-IV)*, Tahkik: Zekeriyya Umeyrat, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut-Lübnan, ty.
- Mekkî b. Ebî Tâlib el-Kaysî(ö.355H.), *el-İbane Fî Maâni'l-Kıraât(I-V)*, Tahkik: Abdülfettah Şelebî, el-Mektebetü'l-Faysaliyye(I-III), 1405/ 1985.
- Muhammed Arafa ed-Desûkî(ö.1230H.), *Haşiyetu'tüDesûkî Alâ Şerhi'l-Kebîr(I-IV)*, Tahkik: Muhammed Aliş, Daru'l-Fikr, Beyrut, ty.
- Muhammed b. Abdu'l-Baki b. Yusuf ez-Zerkânî(ö.1122H.), *Şerhu'z-Zerkânî Alâ Muvattai'l-İmam-ı Malik*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1411/ 1991.
- Muhammed b. Abdullah Ebu Bekr İbnu'l-Arabî(ö.543H.), *el-Mesalik Fî Şerhi Muvatta-i Malik(I-VIII)*, Muhammed b. el-Huseyines-Süleymânî- Aişe Binti'l-Huseyin es-Süleymânî, daru'l-Garbi'l-İslamî, Birinci Baskı, 1428/ 2007.
- Muhammed b. Ahmed b. Cezzî el-Gırnâtî(ö.714H.), *Takribu'l-Vusul İlâ İlmi'l-Usûl*, Tahkik: Muhammed el-Muhtar eş-Şenkîfî, İkinci Baskı, H.1423/M.2002.
- _____, *el-Kavaninu'l-Fikhiyye(I-III)*, Tahkik: Macid el-Hamevî, Daru İbn Hazm, Birinci Baskı, 1434/ 2013.
- _____, *Takribu'l-Vusul İlâ İlmi'l-Usûl*, Tahkik: Muhammed Ali Ferkûs, Daru't-Turâsi'l-İslamî Li'n-Neşr ve't-Tevzi', el-Cezair, Birinci Baskı, 1410/ 1990.
- Muhammed b. Ahmed b. Muhammed Aliş(ö.1299H.), *Menhu'l-Celîl Şerhu Muhtasar-ı Halil(I-IX)*, Daru'l-Fikr, 1409/ 1989.
- Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî(ö.1250H.), *İrşâdu'l-Fuhûl İlâ Tahkiki'l-Hak Min İlmi'l-Usul(I-II)*, Tahkik: eş-Şeyh Ahmed Gazv İnaye, Dimeşk, eş-Şeyh Halil el-Mis ve Dr. Veliyyüddin Salih Ferfûr, daru'l-Kitâbi'l-Arabî, Birinci Baskı, 1419/ 1999.

- Muhammed b. Ebu Bekr b. Abdilkadir, er-Râzî(ö.666H.), *Muhtaru's-Sıhah*, Tahkik: Mahmut Hatır, Mektebetü Lübnan Naşırûn, Beyrut, 1415/ 1995.
- Muhammed b. el-Hasan el-Hacevî es-Saâlebî(ö.1376H.), *el-Fikru's-Sâmî(I-IV)*, Daru'l-Mearif, Rabat, 1340/ 1922.
- Muhammed b. İsa Ebû İsa et-Tirmizî es-Sülemî(ö.279H.), *Sünen-i Tirmizî(I-VI)*, Daru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, Tahkik: Ahmed Muhammed Şakir ve Diğerleri, Beyrut, ty.
- Muhammed b. İshak Ebu'l-Ferc ibnu'n-Nedim(ö.438H.), *el-Fihrist*, Daru'l-Ma'rife, Beyrut, Birinci Baskı, 1398/ 1978.
- Muhammed b. Muhammed b. Ömer b. Ali b. Salim Mahlûf(ö.1360H.), *Şecertu'n-Nûr ez-Zekiyye Fî Tabakâti'l-Malikiyye(I-II)*, Tahkik: Abdulmecid Hayalî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Lübnan, Birinci Baskı, 1424/ 2003.
- Muhammed b. Muhammed el-Gazzalî(ö.505H.), *el-Mustasfâ Min İlmi'l-Usûl*, Tahkik: Abdüsselam Abdüşşafî, Daru'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut, Birinci Baskı, 1413/ 1993.
- Muhammed b. Muhammed İbn Arafâ el-Vergamî et-Tûnusî el-Malikî(ö.803H.), *el-Muhtasaru'l-Fıkhî(I-X)*, Tahkik: Hafız Abdurrahman Muhammed Hayr, Müessesetü Halef Ahmed el-Habtûr Li'l-Amâlî'l-Hayriyye, Birinci Baskı, 1435/ 2014.
- Muhammed b. Muhmud b. Ahmed el-Bâbertî el-Hanefî(ö.786H.), *er-Rudûd ve'n-Fî Şerh-i Muhtasar-ı İbni'l-Hâcib(I-II)*, Tahkik: Dayfullah b. Salih b. Avn el-Ömerî, Mektebetü'r-Rüşd Naşırûn, Birinci Baskı, 1426/ 2005.
- Muhammed b. Mükrim b. Manzûr el-İfrikî el-Mısırî(ö.711H.), *Lisanu'l-Arab(I-XV)*, Dar-u Sâdır, Beyrut, Birinci Baskı, ty.
- Muhammed b. Yusuf b. Ebi'l-Kasım el-Abderî(ö.897H.), *et-Tac ve'l-İklil Fî Şerh-i Muhtasar-i Halil(I-VIII)*, Daru'l-Fikr, Beyrut, ty.
- Muhammed Ebû Zehra(ö.1394H.), *Malik Hayatuhu ve Asruhu Ârâuhu ve Fıkhuhu*, Daru'l-Fikri'l-Arabî, İkinci Baskı, ty.
- Muhammed el-Emin b. Ahmed b. Ziyâd el-Cenkî(ö.1233H.), *Meraki's-Suûd İlâ Merâki's-Suûd*, Tahkik: el-Muhtar b. Muhammed el-Emin, Mektebetu İbn Teymiye, Kahire, Birinci Baskı, 1413/ 1993.
- Muhammed el-Emin eş-Şenkitî(ö.1393H.), *Edvâu'l-Beyân Fî İdahi'l-Kuran Bi'l-Kuran(I-VII)*, Daru'l-Fikr Li't-Tıbaaven-Neşr ve't-tevzi', Beyrut-Lübnan, 1415/ 1995.
- _____, *Nesru'l-Vurûd Alâ Merâki's-Suûd*, Tahkik: Muhammed Veledd Seyyidî Veledd Habibu's-Şenkitî, Daru'l-Yemâme-Dâru İbn Hazm, Birinci Baskı, 1415/ 1995.
- Muhammed el-Mentâr, *Kıraa Ma'rifiyye Fî Menheci't-Tasnîf el-Usûlî İnde'l-Mâlikiyye*, Mecelletu İhyai'l-Mağrib, Sayı, 33, ty.
- Muhammed el-Muhtâr Veledd Ebâhu, *Medhal İlâ Usûli el-Fıkhî'l-Malikî*, Daru'l-Emân, el-Mağrib- Daru İbn Hazm, Beyrut, Birinci Baskı, 1432/ 2011.
- Muhammed et-Tâhir b. Âşur(ö.1393H.), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr(I-XXX)*, D3aru Suhnûn li'n-Neşr ve't-Tevzi', Tunus, 1417/1997.
- Muhammed Hammâdi et-Temsemânî, *Menheciyyetu'l-İmam Malik el-Usûliyye el-Hasâis ve'l-Âsâr*, el-Mu'temeru'l-İlmî li Dâri'l-Buhûs, Dubai, ty.
- Muhammed İbrahim Ali, *Islâhu'l-Mezheb 'İnde'l-Malikiyye*, Daru'l-Buhus Li'd-Dirasat'l-İslamiyye ve İhyai't-Türâs, Birinci Baskı, 1421/ 2000.
- Muhammed Murtada el-Hüseynî ez-Zebîdî(ö.1205H.), *Tacu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs(I-XXXX)*, Kuveyt Baskısı, İkinci Baskı, ty.
- Muhammed Said Mansur(Ezher Üniversitesi, Gazze-Filistin), *Refu'l-İlbas İzâ Teârada Haberu'l-Vâhid ve'l-Kiyâs*, Mecelletu'l-Camiati'l-İslamiyye, Silsiletü't-Dirâsât'l-İslamiyye, Cilt 19, Ocak, Birinci Sayı, M.2011.

- Müslim b. el-Haccac el-Kuşeyrî en-Neysabûrî(ö.261H.), *Sahih-i Müslim(I-V)*, Tahkik: Fuad Abdülbaki, Daru İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, İsâ el-Bâbî el-Halebî ve Şürekauh, ty.
- Salih b. Abdussemî' el-Âbî el-Ezherî(ö.1338H.), *es-Semeru'd-Dânî fî Takribi'l-Meânî Şerhu Risaleti İbn-i Ebî Zeyd el-Kayravânî*, el-Mektebetü's-Sekâfiyye, Beyrut
- Şihabuddin Ahmed b. Muhammed el-Mukrî et-Tilimsânî(ö.1041H.), *Ezharu'r-Riyâd Fî Ahbâri İyâd(I-V)*, Lecnetu't-Terceme et-Te'lifu ve'n-Neşr, Mısır, 1358/ 1939.
- Şihabu'd-Din Ebu'l-Abbas Ahmed b. İdrîs es- Sanhâcî el-Karâfî(ö.684H.), *el-Furûk(I-IV)*, Tahkik: Halil el-Mansur, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, 1418/ 1998.
- _____, *Şerhu Tenkihi'l-Fusûl fî İhtisâri'l-Mahsûl*, Duru'l-Fikr li't-Tıbaati ve'n-Neşr, 1424/ 2004.
- Tâcuddin Ebû Nasr Abdu'l-Vehhab b. Ali b. Abdu'l-Kâfî es-Sübki(ö.771H.), *Refu'l-Hicâb An Muhtasarı İbni'l-Hâcib(I-IV)*, Tahkik: Ali Muhammed Muavvıd-Âdil Ahmed Abdu'l-Mevcûd, Âlemu'l-Kütüb, Birinci Baskı, Beyrut-Lübnan, 1419/ 1999.
- Takıyyuddin Ebu'l-Bakâ Muhammed b. Ahmed b. Abdülaziz b. Ali el-Futûhî İnu'n-Neccâr(ö.972H.), *Şerhu'l-Kevkebi'l Münîr(I-IV)*, Tahkik: Muhammed ez-Zuhaylî, Mektebetu'l-Ubeykan, Birinci Baskı, 1418/ 1997.
- Zeynuddin Abdu'r-Rahim b. el-Huseyn el-İrâkî(ö.806H.), *et-Takyîd ve'l-İzâh Şerhu Mukaddmet-i İbni's-Salâh*, Abdurrahman Muhammed Osman, el-Mektebetu's-Selefiyye, Medinet'l-Münevvere, Birinci Baskı, 1389/ 1969.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Alhasan Ambarek Eshteivi AHMED
Doğum Yeri ve Yılı : Libya/Baniwaleed, 17.07.1982
Medeni Hali : Evli
Eğitim Durumu : YL Mezunu
Lisans Öğrenimi : Libya Ezzeytuna Üniversitesi

Yabancı Diller Düzeyi

İngilizce : Orta seviye
Arapça : Orta seviye

İş Deneyimi

1. (2002-2009) : Libya/Baniwaleed, İmam Hatiplik
2. (2009) : Öğretim Görevlisi
3. (2017-...) : Afyon Kocatepe Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Öğretim Görevlisi